

DİNLER TARİHİ

TARİH LİSANS PROGRAMI

PROF. DR. İLYAS TOPSAKAL

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
TARİH LİSANS PROGRAMI

DİNLER TARİHİ

PROF. DR. İLYAS TOPSAKAL

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir**.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca dinler, sosyal hayatımızın en önemli parçasını oluşturmuş, insanları ulvi amaçlara doğru iletmiş bir duygular bütünüdür. Özellikle 19. yüzyıl başlarından itibaren sosyal bilimlerde pozitivist yaklaşımların değer bulması neticesinde dine ve metafizik anlayışa ciddi sorgulamalar olmuştur. Ancak bu eleştirilerin haksızlığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan inceleme ve araştırmalarda görülmüştür. Başta Mirceada Eliade olmak üzere bir çok sosyal bilimci dinî ilkelerin aslında temelsiz ve primitiv/ilkel olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır.

Dinler tarihi çalışmaları modern bilim alanına son yüzyılda ve akli yaklaşımın ürünü olarak girmiştir ve henüz bilimsel sürecini tamamlamamıştır. Dahası dinin tanımı, tasnif kriterleri ve dinler tarihi metodolojisine ilişkin çalışmalar da gelişmeye açık ve noksansız değildir.

Bu ders kitabı tarih sahnesinden silinmiş dinleri ve kültleri değil yaşayan, günlük hayatımızda az veya çok inananı bulunan dinleri anlatmayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede Hint dinleri, Çin ve Japon dinleri, Mecusilik, Sabiilik, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam başlığıyla bu amacımızı gerçekleştirmeye çalıştık.

Hint dinlerinden yaşayanlar Hinduizm, Cayinizm, Budizm, Sihizm isimlerini taşır ve özellikle Hint yarımadası ve Uzak Doğu coğrafyasında yaşar. Yine Çin ve Japon dinleri de ortak coğrafyada temsil edilirler ve milyonlarca insanın ortak duygusunu oluştururlar. Bu dinlerden Hinduizm hariç diğerleri millidir ve kendi sınırları içinde önemlidir. Bu dinlerden bazıları din bazıları ise sadece felsefi görüş olarak incelenebilir. Bu tasnifte ölçek olarak; Tanrı, Kurucu-Peygamber, Kutsal Kitap, vahiy-ilham v.b. olup-olmadığı önemlidir. Dinlerin sınıflandırılmasında iki genel terim kullanılır; bunlardan ilki milli dinler diğeri ise evrensel dinler: Bu çerçevede Uzak Doğu ve Hint yarımadasında Budizm hariç diğerleri millidir. Evrensel dinler kategorisinde yer alan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın inananları hemen hemen dünyanın yarı nüfusuna denktir. Yahudiler 25 milyon Hristiyan ve Müslümanlar ise 1,5 milyar kadardır.

Bu eser, bir ders kitabıdır ve özellikle bu alanda yazılan Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Ders Kitabı konuları baz alınarak hazırlanmıştır. Dersin Tarih programında okutulacak olması dinlerin kendi içeriğinde bulunan doğal tartışmalardan soyutlanarak anlatımını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle özellikle soyut ve inanca ait tartışmalar olabildiğince özetlenmeye çalışılmıştır. İçerikte belirleyici ana kaynak olarak Şinasi Gündüz'ün Yaşayan Dünya Dinleri adlı eserinin yanında konularla ilgili çağdaş eserlerden faydalanıldığını da özellikle belirtmeliyim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

c. Cilt

Çev. Çeviren

ed. Editör

s. Sayfa

sy. Sayı

yay. Yayınları

YAZAR NOTU

Bu eser, bir ders kitabıdır ve özellikle bu alanda yazılan Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Ders Kitabı konuları baz alınarak hazırlanmıştır. Dersin Tarih Fakültesinde okutulacak olması dinlerin kendi içeriğinde bulunan doğal tartışmalardan soyutlanarak anlatımını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle özellikle soyut ve inanca ait tartışmalar olabildiğince özetlenmeye çalışılmıştır. İçerikte belirleyici ana kaynak olarak Şinasi Gündüz'ün Yaşayan Dünya Dinleri adlı eserinin yanında konularla ilgili çağdaş eserlerden faydalanıldığını da özellikle belirtmeliyim.

1. DİNLER TARİHİNE GİRİŞ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Dinin Anlam ve Değeri

2) Dinlerin Tasnifi

3) Din, Mezhep ve Kült Arasındaki İlişki

4) Çeşitli Tanrı Düşünceleri ve Dinler

5) Dinler Tarihinin Bir Bilim Olarak Gelişimi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Dinin anlam ve değeri hakkında neler biliyoruz?

2) Dinlerin tasnifi ve tipolojisi hangi ölçülere göre yapılır?

3) Din mezhep ve kült arasındaki ilişki nedir?

4) Deist, monoist ve senkretizm, eklektisizm, kült, henoteizm, panteizm terimleri hakkında bilgi sahibi olunuz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Dinin anlam ve değerini açıklayabilmek	
	Dinleri tasnif edebilmek	
	Dinler tarihi terimlerini anlamak	
	Din, mezhep ve kült kavramlarını anlamak	

Anahtar Kavramlar

- Din
- Mezhep
- Kült
- Heterodoksi
- Ortodoksi
- Senkretizm
- Monoteizm
- Politeizm
- Panteizm
- Düalizm

1.1. Dinler Tarihi'ne Giriş

Dinin ne olduğu, tarih boyu insan yaşamındaki yeri ve karmaşık yapısı öteden beri bir sorun olarak insanın karşısındadır. Dinin tarih boyu insanla birlikte varlığını sürdürdüğü, bir başka ifadeyle insanın olduğu her zaman diliminde ve her yerde var olduğu bir gerçektir. Öyle ki inanılan varlık ve değerlere yönelik zaman zaman birbirinden çok farklı yapılar gösterse de insanlar mutlaka bir inanç içerisinde olmuşlar ve bu inanca dayalı tutum sergilemişlerdir. Bununla birlikte, özellikle 19. yüzyıldan itibaren çeşitli alanlarda yaygın kabul gören pozitivist teoriler doğrultusunda metafizik değerlere ve dine yönelik sorgulamalar insanlık tarihinde dinin yerine ve dinin kökenine yönelik pozitivist değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir. Buna göre din, tarihte insanlığın geçirdiği tekâmüle paralel tarzda bir tekâmül geçirmiş; ruhçuluk ve tabiata tapınma ile iç içe olan mitolojik dönemi metafiziğe dayalı kavram ve değerler izlemiştir. Dolayısıyla ruhçuluk, atalar kültü ve büyü, geleneksel din ve tanrı düşüncesinin temelinde bulunmaktadır; tanrı inancında ise çoktanrıcılıktan tektanrıcılığa doğru bir gelişim söz konusudur. Bu bağlamda Hegel, insanlık tarihinde "din çağı" öncesi bir "sihir ve büyü dönemi" olması gerektiği üzerinde durmuş; Frazer ise insanlığın erken dönem tarihinde, büyü ve sihir gücüyle insanlığın doğayı kontrol altına alabileceğinin düşünüldüğü bir zaman diliminin varlığından söz etmiştir. Ona göre insanlığın bu çabası doğrudan etkili olmayınca, insanlar bu defa kendilerinden daha üstün saydıkları ruhlara, tanrılaştırılmış atalara ve diğer tanrısal varlıklara yönelmeye başlamışlardır. Kutsal ve tanrı düşüncesi açısından ise ata ruhlarına tapınma ve çoktanrıcılık insanlığın erken dönem din tecrübesinin tezahürleri olarak yaşanmıştır. Bu pozitivist bakış açısına göre doğal olarak din insanlık tarihinde zaman içerisinde ortaya çıkan bir değerdir; dolayısıyla insanlık tarihinde dinî inanç ve değerlerin olmadığı bir dönemin de olması gerekir. Nitekim bu bakış açısı doğrultusunda bazı antropologlar ve din tarihçileri, eserlerinde Okyanusya'da yaşayan kimi "dinsiz" kabilelerden bahsetmişlerdir.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan araştırma ve incelemeler, dinle ilgili pozitivist teorilerin ve değerlendirmelerin gerçekte masa başı değerlendirmeler olduğunu ortaya koymuştur. Zira gerek dünya genelinde yaşayan topluluklara yönelik yapılan saha araştırmaları gerekse eski toplumlara yönelik arkeolojik araştırmalar, her dönemde insanların bir şekilde bir dinsel inanca sahip olduğunu ortaya koymuştur. Dünya genelinde eski ve çağdaş dinsel gelenekler üzerinde yapılan sayısız araştırma, her dönemde ve her toplumda bir din anlayışının mevcut olduğunu ve dinin, Ninian Smart'ın haklı olarak vurguladığı gibi, tarih boyu insan yaşamının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Mircea Eliade gibi araştırıcıların yaptıkları çalışmalarda, kimi antropologlarca "ilkeller" olarak tanımlanan yerlilerin inançlarının hiç de evrimci pozitivist teorilerin iddia ettiği gibi iptidai olmadığı, tam tersine gelişmiş olarak tanımlanan dinsel geleneklerde var olan özelliklerin bu inaçlarda da mevcut olduğu ortaya konulmuştur.

Bütün bunlar dikkate alındığında dinin ya da din duygusunun kökeni veya kaynağı tartışmalarına daha yerinde bir bakış açısı getirmek mümkün olur. Dini duygu ve düşünceler insanla birlikte var olan bir durum olduğuna göre bunların kaynağını insana ilişkin duygu ve düşüncelerin kaynağıyla birlikte düşünmek gerekir.

1.2. Dinin Anlam ve Değeri

Genel olarak insanın çeşitli duygu ve düşünceleriyle tutum, tavır ve davranışlarının ifadesi olan dinin ne olduğu ya da nasıl tarif edileceği öteden beri bir tartışma konusudur. Halk arasındaki yaygın kullanımında din kavramı genellikle kutsal terimiyle birlikte ele alınır. Öyle ki din, zihinlerde öncelikle kutsal terimini çağrıştırmakta; kutsal alana yönelik duygu ve düşüncelerle tavır ve davranışları ifade etmektedir. Nitekim halk arasında yaygın olarak dinin Allah'tan kaynaklanan ilahi bir yapı ya da kurum olduğu ve çeşitli kutsal değerlerin ifadesi olduğu düşünülmektedir.

Arapça bir kökene sahip olan ve genel olarak belirli inanç sistemlerini ifade etme doğrultusunda sınırlı bir anlamda kullanılmasına rağmen farklı anlamları vardır. Örneğin Kur'an'da din terimi, "yol, hayat tarzı, hesap günü, kanun, hüküm" ve benzeri anlamlarda kullanılmaktadır. Buna göre din, insanın her türlü inancını, düşüncesini, tavır ve davranışlarını ifade eden, insanın yaşam tarzı ya da yaşamında izlediği yol anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Kur'an din terimini özel anlamda İslam için de kullanmakta ve "Allah katında din (ed-din) İslam'dır" demektedir. Bir diğer ifadesinde ise "Kim İslam'dan başka bir din seçerse bu ondan kabul edilmeyecektir" diyerek İslam'ın dışındaki dinlere de dikkat çekmektedir. Kur'an'ın bu kullanımı dikkate alındığında, Allah'ın inanan insanlara öngördüğü dinin İslam olarak belirtildiği, ancak bunun dışındaki dinlerin mevcudiyetinin de prensip olarak kabul edildiği aşikârdır. Kur'an'ın bu özel kullanımı yine Kur'an'da din terimine yüklenen genel anlamlarla bir arada düşünüldüğünde, dinin, insanın bütün yaşamında takip ettiği temel yol, hayat tarzı şeklinde değerlendirildiği ve insana benimseyip takip etmesi için esasları Allah tarafından belirlenen bir hayat tarzı olan İslamın öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

Çeşitli Batı dillerinde religio ya da religion terimleriyle ifade edilen dinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda Batıda da çeşitli görüş ayrılıkları mevcuttur. Dinle ilgili genelde yaygın olan kanaat, dinin, "insanın tanrı, metafizik âlem ya da kutsala yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını ifade eden sistem" olduğu yönündedir. Ancak bu tanımlamalar dini bir bütün olarak ifadeden yoksundur ve dinler tarihinin konusuna giren yeryüzünde gelmiş geçmiş tüm dinsel gelenekleri kapsamı içerisine almakta yetersizdir. Zira dinler tarihinde, tanrı ya da aşkın varlık düşüncesine yer vermeyen hatta materyalist bir görüntüyü ön plana çıkaran inanç sistemlerinin varlığı bilinmektedir. Nitekim bu nedenle günümüzde bazı bilim adamları haklı olarak, dinin ne olduğu konusundaki geleneksel Batı kaynaklı tanımlamaların yetersizliğini vurgulamakta ve daha kapsamlı bir din tarifine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmektedirler.

Gerek günümüzde gerekse başlangıcından itibaren tarihi süreç içerisinde, insanlığın din tecrübesini tanımlayabilecek kapsamlı bir din tarifi, insanla temsil ettiği dinsel gelenek arasındaki üç önemli ilişkiyi ifade edecek yapıda olmalıdır. İnsanlığın yaşadığı ve yaşamakta olduğu din tecrübesiyle ilişkili bu üç husus; (i) insanın düşünce ve inanca dayalı değerlendirmelerini içeren zihinsel fonksiyonlarını, (ii) her türlü tavır ve davranışlarını ve (iii) insanın diğer insanlarla ilişkilerini ve kurumsal yönünü ifade eden sosyal yapısını belirleyen ve disiplin altına alan bir sistem olduğu söylenebilir. Bu şekilde yapılan genel bir din tarifi, insanlığın temsil ettiği tüm dinsel gelenekleri kapsayıcı bir tanımlamadır. Dinin bu genel

tanımı, yalnızca düşünce sisteminde tanrı veya tanrılar, metafizik varlıklar ve ahiret gibi değerlere yer veren sistemleri değil, aynı zamanda insana belirli bir düşünce ve yaşam tarzıyla bir cemaat anlayışı sunan her geleneği kapsamı içerisine alan bir tanımdır.

Dini inanç ve tutumlarla yakından ilgili olan durum, insanın kendisini ve çevresini tanıyıp algılama doğrultusunda ontolojik ve teleolojik meraklarıdır. İçinde yaşadığı âlemi tanıma, kendisinin ve âlemin nasıl ve neden var olduğunu, var oluşun bir amacının olup olmadığını araştırma öteden beri insanın merak konusu olmuştur. Aynı şekilde insan, gerek kendisinin gerekse etrafındaki diğer canlıların doğum-ölüm kuralına tabi olduklarını gözlemekte ve ölüm sonrasını merak etmektedir. Ölüm nedir, ölüm sonrası neyi ifade etmektedir, şu ana kadar ölen ve hatıraları yaşayanların zihninde süregelen insanlar (atalar) şu an nerededirler ve benzeri sorular, tarih boyu insanın zihnini meşgul eden hususlar olmuştur. İnsan, kendisi ve etrafındaki varlıklarla ilgili tüm bu sorulara yalnızca içinde yaşadığı maddi âlem ve tecrübe dünyası sınırlarında kalarak, daha doğrusu doğaüstü bir aşkın varlık inancına müracaat etmeksizin tatmin edici cevaplar bulamamaktadır. En basitinden maddi âlemin nasıl var olduğu sorusunu, düşüncelerini maddi âlemle sınırlayarak cevaplamakta aciz kalmaktadır. Bu da insanın zorunlu olarak bu âlemin dışında olan aşkın bir varlığı kabullenmesini gerekli kılmaktadır. Zira ontolojik ve teleolojik meraklarını ve sorularını ancak bu yüce aşkın varlığı hesaba katarak tatmin edici şekilde cevaplama imkânı bulabilmektedir. Dolayısıyla dinsel inançlar insanın bu sorularına bir şekilde cevap arama süreciyle yakından ilgili olmaktadır

Dini inanç ve değerlerin insanın ahlaki yapısıyla da yakından ilgisi vardır. Ahlak ve din ilişkisine yönelik çeşitli görüşler ileri sürülmekte ve dinin ahlakın kaynağı olup olmadığı tartışılmaktadır. Ancak bütün bu tartışmalar bir tarafa din ahlaki tutum ve davranışların sürdürülmesinde önemli bir olgu olarak insanın karşısındadır.

Ayrıca din, tarih boyu metafizik âlemle insan arasındaki ilişkinin kurulmasında, insanın yaşamında yer verdiği üstün güç ya da güçlerin tanımlanıp ifade edilmesinde ve insanın sığınma ve yakarma gibi duygularına cevap vermede önemli bir rol oynamıştır. Bundan başka din, insanın vicdan duygusunu harekete geçirmek suretiyle insanı kötülükten alıkoymaya çalışmış ve iyiliği teşvik etmiştir. Bazı tali konularda iyi-kötü, günah olan ve olmayan meselelerde farklı tutumlar sergilemiş olsalar da dinler, genelde bakıldığında, insanın mal, can, ırz ve yaşam haklarının korunması, anne ve babaya saygı, fitne ve kötülükten uzak durulması ve benzeri temel konularda benzer yaklaşımlar içerisinde olmuşlardır.

Yine dinler, insanın sosyal ve doğal çevreyle uyum içinde olmasına özel bir önem vermektedirler. Hemen hemen bütün dinlerde doğal çevrenin tahrip edilmesi, Tanrının düzenine karşı gelmekle eşdeğer olarak görülmüş ve günah sayılmıştır.

Dinin, tarih boyu üstlenmiş olduğu önemli işlevlerden bir diğeri de toplumsal yapının tesisinde ve devamında oynadığı olumlu rolüdür. İnsanın bağlı olduğu ahlak sisteminin temeli olması, hak ve adalet ilkesinin yerleştirilmesine vurgu yapması ve aile kurumuna verdiği önemle dinler, toplumun geleceğini temin etme açısından önemli bir işlev görmüşlerdir. Hemen hemen tüm inanç sistemlerinde ahlak, inanç esasları yanında önemli bir ilke olarak

karşımıza çıkmaktadır. İnsanın diğer insanlara ve içinde yaşadığı toplumsal yapıya karşı sorumluluklarının ifadesi olan temel ahlak kuralları bütün dinsel mesajların özünü oluşturmaktadır. Örneğin Kur'an mesajında ahlak, son derece önemli bir değer olarak karşımıza çıkar. İnsanların söz ve davranışlarıyla bir bütün olmaları, yalandan, gösterişten, böbürlenmekten kaçınmaları, adaleti gözetmeleri, insan hak ve hukukuna riayet etmeleri, baştan sona Kur'an mesajına egemen olan temadır. İnanç düzleminde tevhid kavramına dayalı dinsel söylem, tavır ve davranış biçimi düzleminde ahlaka dayanır. Benzer şekilde Hristiyan kutsal metni olan Yeni Ahit'te de Hz. İsa'nın diliyle insanlar ikiyüzlü olmaktan sakınmaya, adil olmaya, birbirini sevmeye, bağışlamaya ve benzeri olumlu davranış biçimlerine çağrılmaktadırlar. Ahlakın yanı sıra aile kurumuna verdikleri önemle de dinler dikkati çekmektedirler.

1.3. Dinler Tarihinin Önemi ve Bir Bilim Dalı Olarak Gelişimi

Dinler tarihi dinlerin teolojik ve kurumsal yapılarını dinlerin tarihsel tezahürlerini de dikkate alarak inceleyen bir bilim dalıdır. Dinin tarihsel tezahürünü geçmişten günümüze ele alan dinler tarihi, dinleri çeşitli yöntemlerle inceler. Bunlardan deskriptif yöntemle, dinin ya da dinlerin tarihsel tezahürünü olduğu gibi tanımlamak esas alınır. Fenomenolojik yöntemle dinî fenomenler anlaşılmaya çalışılır. Bu bağlamda dinler tarihçisi ele aldığı konuya ilişkin kendi duygu düşünce ve yaklaşımlarını elden geldiğince paranteze alır ve ele aldığı hususu o geleneğin içinden birisi imişçesine anlamaya çalışır. Analitik yöntemde ise dinî fenomenler ve tezahürler irdelenmeye analiz edilmeye çalışılır. Ayrıca dinler tarihi çalışmalarında sıklıkla karşılaştırmalı yönteme dayalı çalışmalar da yapılır. Bu tarz çalışmalarda dinî gelenekler birbiriyle ya da bir din farklı tarihsel tezahürleriyle mukayese edilme yoluna gidilir.

Dinler tarihi çalışmalarında ele alınan konulara ilişkin öncelikli kaynaklar arasında ilgili kutsal metinler ve diğer dinsel materyal başta gelir. Ayrıca gözlem, mülakat, anket vb. yöntemlerle dinlere yönelik saha araştırmaları kadar ele alınan konunun özelliğine göre arkeolojik materyal de oldukça önemlidir. Bundan başka konuya ilişkin ikincil derecede önem arzeden kaynaklara da araştırıcının başvurması gereklidir. Örneğin çeşitli konularda apolojetik ve reddiye geleneğini yansıtan literatür ile dinlerle ilgili yapılan çeşitli çalışmalar bunlar arasında zikredilebilir.

İslam tarihinde İslam dışı dinsel geleneklere ilgi ve alaka oldukça erken dönemlere kadar uzanır. Kur'an ve diğer temel İslami kaynaklarda farklı inanç sistemleri hakkında birçok bilgi ve tartışma yer almaktadır. Bu materyal erken dönemlerden itibaren Müslümanları öncelikle Ortadoğu'daki dinler olmak üzere İslam dışı dinî gelenekleri incelemeye teşvik etmiştir. Nitekim İslam tarihinin erken dönemlerinden itibaren reddiye kabilinden birçok eser yazılmıştır. Ayrıca çeşitli İslam dışı inanç ve gelenekleri tanımlayan bazı telif ve çeviri eserler ortaya çıkmıştır.

Bundan başka 11. yüzyıldan itibaren Milel ve Nihal başlığı altında kaleme alınan eserler de İslam Tarihindeki dinler tarihi çalışmaları açısından oldukça önemlidir Bu başlık altında kaleme alınan eserlerde farklı inanç ve düşünce sistemleri masaya yatırılmıştır. Milel ve Nihal başlığını taşıyan ilk eserin Aldülkahir el-Bağdadi'ye ait olduğu, ancak eserin günümüze kadar ulaşamadığı söylenmektedir. Milel ve Nihal başlıklı eserler dışında, İslam

bilim geleneğinde farklı dinlere felsefi ve kültürel geleneklerin tanınmasına ve araştırılmasına dayalı “diyanat” ve “fırak” başlıklı çalışmaların kaleme alındığı da bir gerçektir. Ayrıca, daha sonraki dönemlerde İbnu’n Nedim (Kitabu’l-Fihrist) ve Abu’r-Reyhan el-Birûni (örneğin Tahkik ma li’l-Hind, Asaru’l-Bakiye ani’l-Kuruni’l-Haliye) gibi yazarlarca kaleme alınan çalışmaları da bu bağlamda zikretmek gerekir.

Milel ve Nihal geleneği, farklı inançların, Müslümanların iletişim içerisinde bulunduğu farklı dinsel ve kültürel grupların tanınmasını ve anlaşılmasını konu almaktadır. Bunu yaparken –özellikle Şehristani ve Birûni’de gördüğümüz gibi- elden geldiğince objektif olmaya çalışılmakta; ele alınan gelenekler yargılanmadan tanımlanmaya gayret edilmektedir. Milel ve Nihal kavramları insanların bağlı oldukları her tür inanç ve düşünce akımlarıyla sosyal, siyasal ve ideolojik gelenekleri kapsamaktadır. Bu yönüyle bu gelenek bağlamındaki çalışmalar, âdeta bir kültür atlası gibi insanlığın kültürel mirasını tanıtmayı, tanımlamayı ve yer yer onlar arasında karşılaştırmalar yapmayı hedeflemektedir.

Dinler tarihi bilim dalı Osmanlı döneminde 19. yüzyıldan itibaren eğitimin kurumlarında yer almaya başlamıştır. Önceleri “ilmu esatiril evvelin” başlığı altında sonra da tarihi edyan (dinler tarihi) adı altında dersler verilmiştir. Cumhuriyet döneminde 1933 yılına kadar varlığını sürdüren Darulfünun İlahiyat Fakültesinde Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi ve Dinler Tarihi başlıkları altında dinler tarihi bilim dalına dayalı dersler okutulmuştur. 1949 yılında kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde de dinler tarihi derslerine yer verilmiştir. Ayrıca dinler tarihi dersleri imam hatip okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri müfredatına da konulmuştur.

1.4. Dinler, Mezhepler ve Kültler

Birçok inanç sistemi, tarihte ilk kez ortaya çıkışından sonra geçen dönemde zamanla çeşitli değişimler yaşamıştır. Bu değişimler, bazen o inanç sistemine bağlı olan kişilerin dinin inanç ve ibadetlerine yönelik algılamalarında oluşan farklı yorumlamalara bağlı iç etkenlerle ilişkili olmuştur. Bazen de bir inanç sisteminin diğer inanç sistemleriyle karşılaşması ve zamanla onlardan etkilenmesi tarzında dış etkenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Hangi bağlamda olursa olsun dinî inanç ve değerlerin farklı anlaşılıp yorumlanması mezhepleşme hareketlerini beraberinde getirmiştir.

Dinin bir alt kolu ya da dinin kapsamı içerisinde sayılan ekoller olarak nitelenebilecek olan mezhepler, yapıları itibarıyla itikadî, fıkhî ve siyasî olmak üzere üç ana kategoride incelenebilir. İtikadî mezhepler, çeşitli inanç konularında farklı yorumlamalara bağlı olarak ortaya çıkan akımlardır. Tanrı, tanrının sıfatları, çeşitli metafizik varlıklar, ahiret ve dinde temel kaynağın ne’liği gibi konulardaki farklı değerlendirmeler itikadî mezheplerin birbirleriyle farklılık arzeden yaklaşımlarını oluşturur. Örneğin Hristiyanlıkta Tanrı Oğlu olduğuna inanılan İsa Mesih’in şahsı konusundaki tartışmalar birçok mezhep hareketinin oluşumuna neden olmuştur. Benzer şekilde Yahudi geleneğinde dinde temel referansın ne olduğu (ya da sözlü geleneğin dinde kutsal kitabın yanı sıra bir referans olup olmadığı) konusu çeşitli mezhep hareketlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Diğer taraftan bazı mezhepler de dinî hayatın yaşanması veya ibadet anlayışlarıyla ilgili farklı değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Dini yaşamın nasıllığı konusundaki farklı bakış açıları ve dinen yapılıp yapılmaması gereken hususlar konusundaki farklılıklar bu mezheplerin oluşumunda etkili gözükmektedir. Örneğin Caynizm'in temel mezhep hareketlerinin ortaya çıkışındaki asli tartışmalardan birisinin giyim konusundaki farklı bakış açıları olduğu bilinmektedir.

Son olarak, dinî cemaatin siyasal otorite ile ilişkileri ya da siyasal otoritenin dine yönelik algılamaları çeşitli siyasal mezhep hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Din ve siyaset ilişkisi öteden beri birçok dinî gelenek (özellikle de evrensel dinler) için ciddi bir sorun olmuştur. Gerek din adamları ve dinle ilgili kurumların siyasi güçlerle oluşturdukları ilişkiler gerekse siyasal güçlerin kendi politik hesapları uğruna dinî grup ve anlayışlara yönelik lehte ya da aleyhte tutumları dinin/dinlerin siyasallaşması sürecini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, örneğin Miladi dördüncü yüzyıl başlarından itibaren Roma'nın resmî dini hâline gelen Hristiyanlığın, bu dönemden itibaren siyasallaşmasından söz edilebilir. Dinin siyasallaşması, çeşitli siyasal veya ideolojik hareketlerin kendi otoriteleri açısından gerekli gördüğü din yorumlarının ortaya çıkmasını veya bununla irtibatlı gördükleri dinî oluşumları desteklemelerini ve dinî inanç ve değerlerin kendi siyasal çıkar ve menfaatleri doğrultusunda yorumlanmaları çabasında olmalarını ifade etmektedir. Bu süreç doğal olarak bir inanç sistemi içerisinde bir dizi siyasal ağırlıklı mezhep hareketinin oluşumunu da beraberinde getirmektedir.

Mezhep hareketleri bir başka açıdan ortodoksi ve heterodoksi ayrışması şeklinde de kendisini gösterir. Ortodoksi heterodoksi ayrımı, farklı dinsel gelenekleri değil, belirli bir gelenek içerisindeki farklılaşmayı ifade etmektedir. Bu sınıflamada -bazen istisnai durumlar olsa da- ortodoksi, genellikle egemen yaygın anlayış için kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle, kendini çoğunluğun inancını ifade eden merkezi din anlayışıyla ve egemen siyasal güçle özdeşleştiren dinsel yorum, asıl doğru öğretiyi savunduğu, doğru ve kabul edilebilir inançların temsilcisi olduğu iddiasıyla ortodoks olarak tanımlanmıştır. Bu durumda merkezi din anlayışının dışında kalan görüş ve akımlar ise heterodoksi olarak görülmüştür. Bu anlamda heterodoksi, çoğunluğun ya da bazı durumlarda siyasal gücün doğru ve kabul edilebilir saydığı resmî öğretinin dışında kalan her türlü akımı ifade etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde cereyan eden olaylar ve gelişmeler dikkate alındığında, inanç ve tutumlardan hangilerinin ortodoksiyi hangilerinin heterodoksiyi temsil ettiği konusunda farklı anlayışların bulunduğu görülür. Örneğin Hristiyanlık tarihinde bir dönemde ortodoksi kapsamında görülen bir kişi ya da öğretinin bir başka dönemde heretik olarak ilan edildiği bilinmektedir. Örneğin Origen'in öğretileri kendi zamanında ortodoks öğretiler olarak değerlendirilirken, dördüncü, beşinci ve altıncı yüzyıllarda tenkit edilmiş; acı ve şiddetli çatışmaların nedeni olmuştur. Hatta onun öğretilerinden bazıları, İskenderiye, Kıbrıs ve Kudüs'te toplanan bazı yerel konsil kararlarıyla itham edilmiştir. Benzer şekilde ilerleyen dönemlerde heresi ya da sapkınlık Papalık tarafından açıktan ya da ima yollu olarak suçlanan ve itham edilen şeyler olarak değerlendirilmiş; dolayısıyla zamanın papalarının kendi inisiyatif ve bakış açılarına göre heresinin kapsamı belirlenmiştir.

Hristiyanlığa göre İslam'da heteredoksal akımlar daha azdır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi İslam'ın temel kaynaklarının Hristiyan kaynaklarına nispetle, tarihsel açıdan üzerinde daha fazla uzlaşma sağlanan bir yapıya sahip olması; bir diğeri ise İslam inanç esaslarının sade ve sıradan insanların bilinç ve anlama düzeyine hitap eden bir özellik taşımasıdır. İslam'a karşılık Hristiyanlıkta ise örneğin dinsel kaynakların otantizmi konusunda çok erken sayılabilecek dönemlerden itibaren çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve bu ayrılıklar doktrinel ayrılıklara da zemin hazırlamıştır. Örneğin, henüz ikinci yüzyılda ünlü Hristiyan ilahiyatçı Marcion'un İnciller konusunda ciddi eleştirilerde bulunduğu ve Luka incili ile Pavlus'un bazı mektupları dışında diğer Yeni Ahit metinlerini otantik saymadığı bilinmektedir.

Tarih boyu dinsel geleneklerde yer alan ortodoksi-heterodoksi çekişmelerine baktığımızda, ortodoksinin kendisini, "doğru/kanonik inanç ve öğretilere sahip olan" şeklinde gördüğü ve hakikati ifade etme konusunda bir tekelcilik ya da monopoli oluşturduğu dikkati çeker. Öyle ki kendi anlayışının dışındaki her tür yorum ve anlayışın doğrunun dışında olduğunu düşünür. Yine ortodoksi, kendisini hegemonyal güçle özdeşleştirerek ya da egemen gücün siyasal, askeri veya ekonomik desteğini arkasına alarak tüm toplumda bir üstünlük tesisine yönelir. Ortodoksinin bakış açısı, kendisinin dışındaki tüm bakış açıları ve anlayışlar, yalnızca teolojik veya dinsel farklılığı değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel farklılığı, karşıtlığı, değişimi ve yozlaşmayı ifade etmektedir. Doğal olarak bu anlayış, diğer din yorumlarına karşı bir dışlamayı ve çoğunlukla şiddeti de beraberinde getirmektedir.

Savaşlar, istilalar, sürgünler, göçler ve benzeri nedenlerle farklı dinî geleneklerin zorunlu olarak yan yana varlıklarını devam ettirmeleri durumu, zamanla bu geleneklere bağlı insanların birbirleriyle bilinçli ya da bilinçsiz bir ilişkide bulunmaları durumunu doğurmaktadır. Bu da doğal olarak farklı din mensubu insanların dini anlama ve yaşama noktasında birbirlerinden etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu durum zamanla yeni din yorumlarının ve mezhepleşme hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı gibi, bazı durumlarda dinî senkretizmin yaşanmasına ve farklı dinî değerleri bir araya getirmek suretiyle oluşturulan yeni inanç sistemlerinin/dinlerin oluşumuna da neden olabilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan ve farklı inanç sistemlerinden inanç ve ibadet unsurları taşıyan melez dinsel gelenekler "senkretik dinler" olarak tanımlanmaktadır. Örneğin İslam ile Hindu geleneğinden birçok unsur taşıyan Sih dini senkretik bir din olarak tanımlanabilir. Yine son dönemlerde ortaya çıkan ve Hristiyanlıkla Yahudilikten ya da Hristiyanlıkla Budizmden birçok unsur taşıyan Yahova Şahitleri, Moonculuk, Sayentoloji gibi hareketler senkretik akımlar olarak değerlendirilebilir.

Son olarak dinlerle, müstakil bir din olmaktan öte çoğunlukla bir dinî gelenek içerisinde belirli bir obje ya da değere tapınmayı ön plana çıkaran kültler arasındaki farkı da vurgulamak gerekir. Genel kullanımı açısından kült terimi belirli bir varlık ya da obje ile ilgili inançları ve ibadet anlayışlarını ifade etmede kullanılsa da özel anlamda bu terim, genellikle komün toplum/cemaat anlayışını kendilerine temel edinmiş olan akımlar için kullanılmaktadır. Kültler, içe dönük cemaat anlayışıyla ve gizemcilikleriyle diğer din mensuplarından ayrılırlar. Örneğin son dönemlerde Batı dünyasında sayıları hızla artan çeşitli

Neo-Gnostik grupları bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Ayrıca müstakil bir inanç sistemi ve ibadet anlayışını geliştirip temsil etmekten öte, kurulu yaygın dinsel geleneklere ve sosyal değerlere karşı bir anarşizmi, başkaldırıyı temsil eden, bütün tutum ve tavırlarını buna göre oluşturan ve bu bağlamda bazen nefret, şiddet ve teröre yer veren hareketler de kült kapsamında sayılabilir. 20. yüzyıl ortalarından itibaren Batıda yayılan Satanizmi bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

1.5. Dinler Tipolojisi/Tasnifi

Dinlerin çeşitli açılardan farklı tasniflere tabi tutuldukları dikkati çekmektedir. Dinle ilgili yapılan tasniflerde dinin kendisinden hareketle yapılan tasniflerle tasnifi yapan kişinin dine yönelik algılamalarının etkili olduğu görülmektedir. Örneğin geçtiğimiz yüzyılda yaygın bir söylem olarak etkisini hemen her alanda hissettiren pozitivist paradigma kendi evrimci anlayışı doğrultusunda bir dinler tipolojisi yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda dinler "ilkel dinler" ve "gelişmiş dinler" şeklinde iki ana grupta toplanmış; dinin ilkelliği ve gelişmişliğinde ise ilgili dine mensup olan insanların sosyo-kültürel yaşamları belirleyici olmuştur.

Diğer taraftan dinin kendisi merkezli yapılan tasnifler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin her din mensubu kendi inanç ve değerlerini merkeze koyarak bir din tasnifi yapmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda kendi inancını hak ve doğru din ya da yegâne din, diğer inanç sistemlerini ise batıl dinler olarak tanımlamıştır. Dinlerin hakikat anlayışları perspektifinden düşünüldüğünde de bu sınıflama ciddi sorunlar taşımaktadır. Zira genel anlamda kendisini hak ya da ilahi olarak görmeyen hiçbir din bulunmamaktadır.

Dinin bizatihi kendi içerisinden yapılan sınıflamalarda dinin doğru-yanlış ya da hak-batıl anlayışları etkili olmaktadır. Diğer taraftan dinler daha nesnel bir yaklaşımla temsil ettiği mesajın evrenselliği, tanrı düşüncesi, vahiy geleneğine yer verip vermemesi, merkezi kavram ve değerleri, yaşayan bir gelenek olup olmaması ya da yaşadığı coğrafi alanlar gibi çeşitli özellikleri dikkate alınarak sınıflanabilir. Ancak bu sınıflamalar da mutlak anlamda sorunsuz olmayıp zaman zaman çeşitli problemler taşımaktadır. Örneğin mesajın evrensel olup olmaması açısından dinleri evrensel dinler, milli dinler şeklinde iki ana kategoriye ayırmak mümkündür. Bu sınıflamada evrensel dinler, sahip olduğu inançları evrensel düzlemde yaymaya çalışan, dolayısıyla tüm insanlar arasında yayılmayı hedefleyen inanç sistemleridir. Milli dinler ise dinin kapsamını yalnızca bir milletle, soyla, klanla ya da kabileyle sınırlamış olan geleneklerdir. Ancak öyle milli dinler vardır ki tarih içerisinde zaman zaman dinin evrensel planda yayılmasına yer vermiş, dolayısıyla evrensel bir din karakteri göstermiştir. Örneğin Yahudilik genelde milli bir din olarak tanımlanır. Ancak Yahudilik tarihinde bazı Türk boylarının, Afrikalı siyahîlerin, Hintlilerin ve benzeri İsrailoğulları dışındaki halkların Yahudi oldukları bilinmektedir. Yine dinler –aşağıda tekrar değineceğimiz gibi- inanılan tanrının tekliği ya da çokluğu açısından monoteist, düalist, henoteist ve politeist dinler; tanrının bilinip kavranması açısından agnostik ve gnostik dinler ve inanılan tanrının evrenle ve insanla ilişkileri açısından panteist, deist dinler gibi kimi sınıflamalara ayrıştırılmaktadırlar. Bu sınıflamalar da her zaman tam olarak kapsayıcı olamamaktadır. Zira

bir dinsel gelenek içerisinde tanrının varlığı, sıfatları ve benzeri konularda bazen birbirinden farklı algılamaların yan yana varlıklarını devam ettirdikleri görülebilmektedir.

Dinler inanç ve öğretilerinin merkezinde yer alan ana kavram veya değer açısından da tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda örneğin Hristiyanlık tüm inanç ve değerlerinde Mesih inancına ağırlıklı yer vermesi nedeniyle Kristosentrik ya da "Mesih merkezli" bir dindir. Yahudilik İsrailoğullarının seçilmişliği inancını merkeze koyan etnosentrik bir din olarak, İslam ise taviz vermez tek tanrıcığı ya da tevhid inancını merkeze alan teosentrik (veya daha yerinde bir ifadeyle tevhid merkezli) bir din olarak değerlendirilebilir.

Son olarak dinlerle, müstakil bir din olmaktan öte çoğunlukla bir dinî gelenek içerisinde belirli bir obje ya da değere tapınmayı ön plana çıkaran kültler arasındaki farkı da vurgulamak gerekir. Görüldüğü gibi, hangi bakış açısı temel alınırsa alınsın dinlerin tasnifine yönelik yapılan/yapılacak değerlendirmeler sorunlar taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle dört dörtlük bir din tasnifi yapmak fazla mümkün gözükmemektedir.

1.6. Çeşitli Tanrı Düşünceleri ve Dinler

Bütün dinsel inançların temelini oluşturan ve genellikle aşkın bir varlığa ya da varlıklara inanma şeklinde tezahür eden üstün güç ya da güçlere yönelik inanışlar dinlerin en temel özelliklerindendir. Örneğin insanın, yaşadığı çevrede birilerine sığınma, yardım dileme ya da yakarma duyguları taşıyan bir varlık olması da doğaüstü aşkın bir varlığa inanıp bağlanma duygusuyla yakından ilişkilidir. Her ne kadar akıl ve yetenekleriyle yaşadığı çevrede otoriter bir yapı kurmuş olsa da insan, sıklıkla karşılaştığı sorunlar yüzünden acziyet içerisine düşer; güçlü bir elin içinde bulunduğu çaresizlik ortamından kendisini çekip çıkarmasını, himaye etmesini ister. Yaptığı yanlışlıklar nedeniyle içine düştüğü vicdan azabını hafifletecek, pişmanlığını duyarak kendisini affedecek bir gücü arzular. İnsanın bütün bu duygularını yalnızca içinde bulunduğu maddi âlem çerçevesinde kalarak tatmin etmesi mümkün değildir. Zira her insan yaşamında maddi hiçbir güç ve kuvvetin güç yetiremeyeceği, yardımcı olamayacağı olaylarla ya da duygu yükleriyle yüz yüze gelebilir. Bütün bu durumlar, içinde yaşadığı maddi âlem gibi sınırlı olmayan bir üstün güce, madde âlemine, duygu ve düşüncelere ve her şeye egemen olan bir aşkın varlığa insanın inanıp yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Nitekim Kur'an, Tevhide inanmayan insanlardan bahsederken zaman zaman onların çaresiz kaldıklarında Allah'a yönelip ondan yardım dilediklerine ancak feraha çıktıklarında yeniden inkâr ve şirk ortamına döndüklerine dikkat çeker. Böylelikle Kur'an, inanan ya da inanmayan bütün insanların, gücünde sınır olmayan yüce bir varlığın himayesine sığınmak ve onun yardımını dilemek duygularını taşıdığını vurgulamaktadır.

Üstün güç/güçler metafizik bağlamdaki ilahi bir varlık ya da varlıklar olabileceği gibi, yaşanılan evrene ait herhangi bir obje, nesne, şahıs ya da evrensel düzlemde etkili olduğuna inanılan bir ilke de olabilir. Dinlerin inanç ve ibadet sistemlerinde yer verilen üstün güç ya da güçler genellikle tanrı veya tanrılar şeklinde karşımıza çıkar. Bununla birlikte yarı tanrısal ve ruhsal varlıklar, ata ruhları ve benzeri doğaüstü unsurlar da üstün varlıklar olarak tazim edilebilir. Ayrıca Çin dinsel geleneklerinde yer verilen Yin-Yang prensibi ve Hint dinlerinde önemli yer tutan Karma (Dharma) doktrini gibi tanrısal güce sahip bir evrensel sistem de her şeyi kuşatan üstün bir güç olarak karşımıza çıkabilir.

Teizm tanrı ya da tanrıların doğaüstü üstün güçler olarak algılandığı geleneklerdir. Bunlardan monoteist ya da tek tanrıcı dinler insanların yaşamlarında yer verdikleri ya da verebilecekleri diğer üstün güçleri reddederek bir tek üstün gücün, yani bir Tanrı'nın varlığının kabul edilmesini ön plana çıkarmışlardır. Örneğin İslam'da dinin temel öğretisi "Allah'ın tek *ilah* olarak kabul edilmesi" mesajı ile ifade edilmektedir. Bu mesaj, Allah'ın tek ilah olarak kabul edilmesi ve bu konuda ona hiçbir şeyin denk tutulmamasıdır. İslam, insanlarca Allah'ın dışında ya da Allah'la birlikte başka unsurların da üstün güç edinilmesini uygun görmemekte ve insanın yaşamında yalnızca Allah'ı ilah olarak kabul etmesini şart koşmaktadır. Benzer şekilde Yahudilikte de Tanrı'dan (Yahve'den) başka tanrılar edinmemek ve puta tapmamak Musa'ya verilen 10 temel emirden birisi (ve en önemlisi) olarak görülür.

Dinlerde üstün güç olarak inanılan tanrısal varlık bazı dinlerde ise düalist ya da politeist bir bağlamda düşünülür. Düalist ya da iki tanrıcı dinler genellikle iyi ve kötü düalitesi çerçevesinde bir iyilik bir de kötülük tanrısının varlığını kabullenirler; ancak kötülükten sakınmak amacıyla iyilik tanrısına tapınmayı esas alırlar. Çoktanrıcı geleneklerde ise insan yaşamından iyi ve kötü nitelikleri temsil eden bazen sayısız oranda tanrısal varlığın mevcudiyetine inanılır; hatta böylesi inanç sistemlerinde bunların yanında çeşitli doğal varlıklar, gök cisimleri, hatta krallar ve yöneticiler gibi insanlar da üstün varlıklar kategorisindeki yerlerini alırlar. Nitekim Eski Mısır, Roma, Babil ve eski İran geleneklerinde kraliyet hanedanlarının –çoğunlukla yaşamları esnasında- bir şekilde tanrısallıkla ilişkilendirilmiş oldukları bilinmektedir.

Çeşitli dinler tanrı evren ilişkisi ya da tanrı insan ilişkisi açısından birbirinden farklılık gösterirler. Örneğin başta İslam ve Yahudilik olmak üzere birçok dinde tanrı yaratıcı bir güç olmanın yanında evreni ve insanı yöneten ve yönlendiren bir üstün varlık olarak da düşünülür. Bu bağlamda vahiy ve peygamberlik inançlarına yer verilir. Ancak bazı inanç sistemlerinde tanrı, yalnızca yaratan, var eden bir güç ya da bir ilk neden/müsebbib olarak görülür. Bu bağlamda tanrı var etme sonrası, aşkınlığından dolayı evrenden ve insandan bir bakıma elini çekmiş bir Deus Otiesus'tur. Evren ve insanla ilgili olarak ise bu inanç sistemlerinde, ya insanın akıl yoluyla hakikati kavraması düşünülmüş ya da bazı yarı tanrısal veya ikinci dereceden tanrısal varlıklar aracılığıyla yüce tanrı ile irtibat kurulması hedeflenmiştir. Cahiliye dönemi Arap dini olarak da adlandırılan İslam öncesi geleneksel Arap inancı ile çeşitli deist gelenekleri bunlara örnek olarak verebiliriz.

Benzer şekilde inanılan tanrının sıfatları konusunda da dinler arasında çeşitli farklılıklardan söz edilebilir. Genellikle çok tanrıcı dinlerde tanrılar, insanın tecrübe dünyasından hareketle insan biçimli ve insan nitelikli varlıklar şeklinde tanımlanır. Tektanrıcı inanç sistemlerinde ise Tanrı her ne kadar mutlak anlamda aşkın bir varlık olarak düşünülse de yine de bu dinlerin kutsal metinleri tanrı ile ilgili mecazi tanımlamalara yer verirler.

Uygulamalar

1) Bulunduğunuz ilin müzelerinde eski dinlere ait buluntuları keşfediniz? Müze yoksa internetten gezebilirsiniz.

Kazanımlar

1) Anadolu'daki farklı kavimlerin dinleri hakkında objeler tanınmış olur.

Uygulama Soruları

1) Dinin anlam ve değeri hakkında neler biliyoruz.

2) Dinlerin tasnifi ve tipolojisi hangi ölçülere göre yapılır.

3) Din mezhep ve kült arasındaki ilişki nedir.

4) Deist, monoist ve senkretizm, eklektisizm, kült, henoteizm, panteizm terimleri hakkında bilgi sahibi olunuz.

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Din araştırmaları uzun yıllar modern sosyal bilim anlayışının pozitivist mantığı içinde ele alınmıştır. Bu durum dinî inancın bütün insanlık gibi tekdüze psikolojik bir eğilim olarak düşünülmesi sonucunu doğurmuştur. Hâlbuki konunun daha nesnel bir yaklaşımla ele alınması durumunda her din ve inanç sisteminin bağlıları üzerinde çok farklı etkiler sağlayan özel manevi yapılar olduğu görülmüştür. Bu tespit din araştırmalarının kendine has bir metot içinde ve fenomenolojik bir yaklaşımla sürdürülmesini gerektirmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda dinin tanımı, dinlerin tasnifi, din, mezhep ve kült gibi kavramların tespiti ile farklı geleneklerdeki tanrı algıları daha tutarlı ve nesnel bir zihinle değerlendirilebilmektedir.

Bölüm Soruları

1) Bir dinin içerisindeki farklı yorum tarzlarına ne ad verilir?

a) Kült

b) Heterodoksi

c) Mezhep

d) Kutsal alan

e) Heretik yorum

3) Farklı inanç sistemlerinin bir arada yaşaması, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birbirinden etkilenmesi nedeniyle oluşan yeni dinî yorumlara ne ad verilir?

a) Panteizm

b) Henoteizm

c) Kült

d) Eklektisizm

e) Senkretizm

4) Aşağıdaki inanç kültlerinden hangisi deist geleneğe örnektir?

a) Eski Arap dini

b) Budizm

c) Hristiyanlık

d) Yahudilik

e) İslam

5) Aşağıdakilerden hangisi kristosentrik/Mesih merkezli bir dindir?

a) Yahudilik

b) İslam

c) Hristiyanlık

d) Budizm

e) Mecusilik

6) İslam Tarihi seyrinde Dinler tarihi çalışmaları için hangi tür eserler daha mühimdir?

a) Umum İslam Tarihleri

b) El Milel vel Nihal türü eserler

c) Coğrafya eserleri

d) Biyografik eserler

e) Ansiklopediler

7) Dinler tarihi çalışmaları için en önemli ve etkin kaynaklar aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) Arkeolojik envanter ve kutsal metinler

b) Arşiv ve araştırma eserleri

c) Edebiyat ve şiir

d) Coğrafi eserler ve fen bilimler

e) Astronomi ve kutsal metinler

8)Aşağıdakilerden hangisi dinlerin genel özelliklerinden değildir?

a) Çevreyle ilişki

b) Etik vurgusu yapmak

c) Toplumsal yapıyı tesis etmek

d) Metafizikle ilişkili olmak

e) Dünyayı öncelemek

9) Dinler tarihi bilim dalı il olarak eğitim tarihimize hangi yüzyılda dahil olmuştur?

a) 17. yüzyıl

b) 18. yüzyıl

c) 19. yüzyıl

d) 20 yüzyıl

e) 21. Yüzyıl

Cevaplar

1) c, 3) e, 4) a, 5) c, 6) b, 7) a, 8) e, 9) c.

2. KADİM DİNÎ GELENEKLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Eski Mezopotomya Dinleri

2) Eski Anadolu Dinleri

3) Eski Avrupa Dinleri

4) İskandinav Dinleri

5) Eski Amerika Dinleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Eski Mezopotomya Dinleri hakkında bilgileriniz nelerdir?

2) Eski Anadolu Kültürü ve devletleri hakkında bilgilerinizi tazeleyiniz?

3) Eski Avrupa Dinleri hakkında neler okudunuz?

4) İskandinav Dinleri ve bugünkü İskandinav ülkeleri arsındaki bağ hakkında neler biliyoruz?

5) Eski Amerika Dinleri Kızılderililer ve kültürleri hakkında neler biliyoruz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Eski Mezopotomya dinlerini öğrenmek	
	Eski Anadolu kültür ve medeniyetini kavramak	
	Eski Avrupa kültür ve medeniyeti hakkında bilgi sahibi olmak	
	Amerika ve İskandinav tarihine ait bilgiler edinmek	

Anahtar Kavramlar

- Amerika Dinleri
- İskandinav Dinleri
- Eski Avrupa Dinleri
- Eski Mezopotomya Dinleri
- Mana
- Tabu
- Totem

2.1. Eski Mezopotamya Dinleri

Kadim dinî geleneklerin yeryüzündeki her kıtada 3000 yıldan fazla bir süre önce ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu gelenekler daha çok her varlıkta bir ruh olduğu inancı nedeniyle animistik bir hüviyet sahibidir. Bu çerçevede hayvanlarda, dağ, ağaç, nehir ve yıldız gibi tabiat unsurlarında ruha ait bir gücün olduğu düşünülür. Mana olarak nitelenen bu durum nesneler ve insanlarda bulunabileceği düşünülen enerjiye benzer soyut bir gücü ifade etmektedir. Mana inancı her kabilenin kendine has bir totem ihdasıyla ilişkilendirilebilir. Totem, bazı kültürlerde klanın ya da kabilenin atası sayılan ya da klan veya kabileyle soy birliğine sahip olduğu düşünülen hayvanlar o kabilenin totemi olur. Bu totem hayvanın öldürülmesi ise tabudur. Kadim dinlerde tabu genellikle yasaklamaya ilişkin bir anlam içerir. Kadim dinî gelenekleri bu çerçeveden değerlendirmek mümkündür.

2.1.1. Sümer Dini

MÖ 4. bin yıl ile 2. bin yıl arasında Mezopotamya'da yaşayarak Sümerler gerek yazı, dil, tıp, astronomi ve matematik gerekse fal, büyü ve mitoloji gibi alanlarda öne çıkan bir toplum olarak tanınmaktadır. Sümer yaratılış ve tufan anlatıları oldukça dikkat çekicidir. Sümer dini çoktanrılı bir yapı arz etmektedir. İnsan şekilli ve insan nitelikli olarak düşünülen tanrısal varlıkların sayısı hayli kabarıktır. Bununla birlikte Sümerler arasında her yörede belirli tanrı grupları daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Şehirlerin koruyucu Tanrısı olduğu düşünülen ilahi varlığın ilgili şehrin iyi yaşam sürmesinden sorumlu olduğuna inanılmıştır.

Sümer tanrısal varlıkları arasında özellikle gök tanrısı An ile yeryüzüne tekabül eden eşi Ki önemlidir. Ayrıca Enlil, Enki ve İnanna ile Utu ve Nanna gibi tanrısal varlıklar da farklı Sümer şehirlerinde ön plana çıkan ilahi güçler arasındadır. Sümerler tanrısal varlıklar için genel olarak Anunnaki terimini kullanmışlardır.

Sümer anlatıları arasında, insanın yaratılışı ve yok edilmeye çalışılması kıssası hayli ilginçtir. İnsan tanrılara hizmet etmek üzere yaratılmıştır. Ancak tanrılar yarattıkları insanlardan rahatsız olarak onları bir tufan ile yok etmeye karar vermişlerdir. Bu tufandan bir gemi ile bir kişi kurtulmuştur. Sümerler ölüm sonrası yaşama inanç sistemlerinde yer vermişlerdir. Ziggurat adı verilen tapınaklar inşa etmişlerdir.

2.1.2. Asur ve Babil Dini

Yaklaşık olarak M.Ö. ikinci bin yılbaşlarından M.Ö. yedinci yüzyıl sonlarına kadar Mezopotamya'da egemenlik kuran Babilliler ve Asurlular, çoktanrıcı ve pagan özellikler gösteren bir inanç sistemine bağlıydılar. Genellikle her yerleşim merkezinin kendine has bir üstün gücü vardı; ancak bununla birlikte Babillilerin Marduk'u ve Asurluların Asur'u gibi genel olarak kabul gören ulûhiyetler de söz konusuydu. Özellikle kral Hammurabi'nin iktidarıyla birlikte Babil şehri tanrısı Marduk bütün imparatorluğun üstün gücü olarak tanrılar panteonun başına geçirildi. Babillilerin ve Asurluların yüzlerce tanrı ve tanrıçaları arasında ay ilahı Nannar, güneş tanrısı Şamaş, sabah ve akşam yıldızının tanrıçası İştar, gök tanrısı Anu ve yer altı âleminin üstün gücü Nergal gibi ilahi varlıklar ayrı bir yere sahipti.

Asur ve Babil dininde sihir, büyü ve astroloji oldukça yaygındı. Zigguratlar biçiminde yapılan tapınaklar aynı zamanda birer astrolojik gözlem merkezi olarak kullanılmaktaydı. Başta krallar olmak üzere yöneticilerin tanrısal âlemle irtibat içinde olduklarına inanılıyordu. Nitekim Hammurabi örneğinde olduğu gibi kralların, halka yönelik hazırladıkları kanun metinlerini tanrılardan aldıklarına inanılıyordu.

İyi ve kötü davranışların karşılığının bu dünyada görüleceğine inanılmakla birlikte bir ahiret inancı da vardı. Ölüm sonrası ruhların batıda bir yere gittiklerine ve burada mutlak sessizlik ve karanlık âleminde yaşadıklarına inanılırdı. Ölüler âlemi yer altı âlemi olarak da nitelenmektedir. Ölülerin arkasından yakınları çeşitli takdimlerde bulunurlardı.

2.1.3. Eski Mısır Dini

M. Ö 4. binli yıllardan itibaren önemli bir siyasal ve kültürel merkez olan Mısır, görkemli piramitleri yanında dünyanın en eski ve en iyi korunmuş yazılı metinleriyle ve hayvan başlı tanrısal varlıklarıyla tanınmaktadır. Arkeolojik araştırmalar ve bulgular neticesinde Eski Mısır inançlarını içeren birçok yazılı materyal elde edilmiştir. Piramitlerin duvarlarında mezarlarda ya da lahitlerde resim yazısıyla yazılı olan bu metinler belli başlı birkaç grupta toplanmaktadır. Ahlaki öğretileri içeren Hikmetler Kitabı, tabutların kenarlarında yazılı olan Ölüler Kitabı ve piramitlerdeki metinler bunlar arasında zikredilebilir.

Eski Mısır dini çoktanrıcı ve pagan bir özellik taşımaktadır. Ruhçuluk ve doğaya tapınma yanında özellikle hayvanlarla ilgili kültler oldukça gelişmiş durumdadır. Tapınılan tanrısal varlıklar genellikle hayvan ve insan kombinasyonu şeklinde tasvir edilmiştir. Örneğin ölüler tanrısı Anubis çakal başlı, eğlence tanrısı Basted kedi başlı, savaş tanrısı Mut aslan başlı, ana tanrıça İzis inek başlı ve yönetici tanrısal varlık Horus ise şahin başlı olarak resmedilmiştir. Birçok hayvan tanrısal varlıkların yeryüzündeki simgesi ya da kutsal hayvanı olarak düşünülmüş ve tapınaklarda bu hayvanlar beslenmiştir. Tanrısal varlıklar arasında Güneş tanrısı Re'nin ayrı bir yeri olmuştur. Sonraları Teben şehrinin tanrısı Amon ile birleştirilerek Amon-Re şeklinde üstün bir varlığa dönüştürülmüştür. Bundan başka ana tanrıça İzis, eşi ve yer altı âleminin hükümranı Oziris ve İzis'in oğlu Horus üçlüsü de oldukça önemlidir.

Eski Mısırlılarda imparator ya da kral kültü de oldukça önemlidir. Mısır kralları olan Firavunların bir çeşit bedenleşen tanrılar olduklarına inanılmış ve dolayısıyla firavunlar öldüklerinde tapınaklarda tapınma objesi olarak yer almışlardır. Firavunların tanrı Horus'un soyundan geldikleri ya da Horus'un yeryüzündeki inkarnasyonları olduklarına inanılmıştır. Tanrısal saflıklarını koruyabilmek için kız kardeşleriyle evlenmişlerdir.

Eski Mısır halkı gökyüzünü bir okyanus olarak düşünmüş ve güneş, ay ve diğer gök cisimlerinin bu okyanusta gemileriyle seyahat ettiklerine inanmıştır. Örneğin gün boyu gökyüzünde batıya doğru seyahat eden güneş gece yeraltına inmekte ve gece boyu yer altı nehrinden dolaşarak sabah tekrar doğuda görünmektedir. Eski Mısırlılar ölüm sonrası yaşama inanmışlardır. Ölen kişilerin mezarlarına ölüm sonrası da kullanması için çeşitli araç, gereçler koymuşlardır. Ölen kişinin cesedini yağlama ve mumyalama Mısırlılarda oldukça yaygındır. Özellikle yönetici ve eşraf sınıfından olan cenazeler mumyalanmıştır.

Eski Mısır'da rahiplerin ülkede her zaman imtiyazlı bir yeri olmuştur. Özellikle Amon-Re rahipleri Firavunlardan sonra en saygın kişiler olmuşlardır. Rahipler tapınaklarda tanrısal varlıklara yiyecekler sunar, tütsüler yakarlardı.

2.2. Eski Anadolu Dinleri

2.2.1. Hitit Dini

MÖ 1600'den MÖ 1200'lere kadar Anadolu'nun önemli bir bölümünde egemen olan Hititler, gerek siyasal yapılanmaları gerekse dinsel inançları ile dikkati çekmişlerdir. Çoktanrıcılık ve paganizme dayalı Hitit dini, Hatti, Sümer, Hurri, Asur-Babil gibi birçok farklı geleneğin tanrısal varlıklarına tanrı inancında yer vermiştir. Hititler fethettikleri yörelerin tanrısal varlıklarını kendi panteonlarına katmakta bir beis görmemişlerdir. Bununla birlikte her Hitit yerleşim merkezlerinde o yöreye ait tanrısal varlıklar ön plana çıkarılmıştır. Tanrısal varlıkların genelde bir aile şeklinde düşünülmüş olduğu ve bir ana-tanrıça kültünün çoğunlukla görüldüğü dikkati çekmektedir.

Hitit tanrıları arasında en eskisi savaş tanrısı Hattia idi. Fırtına ve gökyüzü tanrısı Hitit panteonunun başında bulunan yüce varlıktı. Ona verilen birçok isim arasında Teşub ve Taru sayılabilir. Bundan başka fırtına tanrısının eşi olan ve yeryüzünü simgeleyen Hebat, Teşub'la Hebat'ın oğlu Şarruma, tanrıların anası Hannahanna, ayrıca Alalu, Anu ve Telapinu gibi varlıklar Hitit panteonundaydı. Hititlerin sonraki dönemlerinde önemli bir ana-tanrıça figürü olan Kubaba (Kübele) ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hititler Anu, Enlil ve Ereşkigal Akad tanrısal varlıklarına da tapınmaktaydılar.

Hititlerin başkenti olan Hattuşa, siyasal bir merkez olma yanında aynı zamanda dinsel bir merkezdi. Burada bulunan tapınaklarda tanrı suret ve tasvirleri bulunurdu. Tapınaklarda tanrılara kurban sunusunda bulunulurdu. Tapınaklarda çalışan görevlilere ilişkin kurallar oldukça önemli görülmüştür. Tanrılara hizmet ederken yapılabilecek bir hatanın tanrıların öfkelenmesine neden olacağı ve bunun da ülkeye zarar verebileceği düşünülmüştür. Hititler ölülerini yakarlar ya da toprağa gömerlerdi. Hititlere ait arkeolojik materyalde çeşitli tören ve kutlamalara ilişkin tasvirler dikkati çekmektedir. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Hititler arasında da boğa, geyik gibi hayvanlar dinsel tasvir sanatında sıklıkla kullanılmıştır.

2.2.2. Frigya Dini

MÖ 12. yüzyıldan MÖ 7. yüzyıla kadar Batı Anadolu'da egemen olan Frigyalılar, Hitit dinsel geleneğine paralel tarzda çoktanrıcı ve pagan bir inanç sistemine sahiptiler. Tanrısal varlıkları arasında özellikle ana-tanrıça Kibele önemlidir. Ayrıca güneş tanrısı Sabazios ve ay tanrısı Men de önemli tanrılar arasındadır

Firigyalılar Urartular gibi yüksek kayalıklara kapı benzeri kutsal anıtlar yapmışlardır. Ayrıca onlar ölülerini tepe görünümündeki tümülüslere, kaya mezarlarına ve toprak mezarlara gömmüşlerdir. Tepenin yüksekliği, gömülen kişinin sosyal statüsünü göstermekteydi.

2.2.3. Urartuların Dini

Kendilerine Viane ya da Biane adını veren Urartular MÖ ikinci bin yılın sonlarından itibaren bilinmektedir. O dönemde Anadolu'da yaygın olan diğer birçok gelenek gibi Urartu dini de çoktanrıcı ve pagan bir yapıya dayalıydı. Doğa tapıcılığının Urartu dininde önemli bir yeri vardı. Bu çerçevede onlar su kaynakları, mağaralar, dağlar ve tepeler gibi tabii varlıklara tazimde bulunuşlardır.

Urartular'ın en önemli tanrısı, savaşa çıkan kralı kutsayan savaş tanrısı Haldi'ydi. Krallar savaşı kazanmak için Haldi'ye yakarır, kazanırlarsa da diktikleri yazıtlarda ilk önce Haldi'nin adını anarlardı. Yapılan binaların çoğu Haldi adına yapılırdı. Haldi'nin karısı ise Arubani idi. Ancak Arubani bir ana tanrıça kadar önemli değildi. Panteonda Haldi'den sonra gelen tanrı fırtına tanrısı olan Teişeba idi. Bunun Hurri-Hitit tanrısı Teşup ile özdeş olduğu düşünülmektedir. Urartu sanatında boğa üzerinde gösterilmiştir. Karısı Huba ise Hititlerin Hepat'ı ile özdeş sayılmaktadır. Bunlardan başka Güneş tanrısı Şivini de önemli bir tanrısal varlık olarak Urartu panteonunda yer almaktadır.

Urartulara ait arkeolojik materyalden anlaşıldığı kadarıyla kurban törenleri oldukça önemlidir. Hangi tanrıya nasıl ve ne kadar kurban sunulacağına dair bilgiler bulunmaktadır. Bundan başka kuraklık, kıtlık ve savaş gibi durumlarda da kurban sunusunda bulunulmuştur. Urartu tapınakları, tanrı figürünün bulunduğu bir oda, avlu ve yan odalardan oluşmaktadır. Tapınak içinde, üç ayaklı kazanlarla üzerine sunakların konulduğu altarlar dikkati çekmektedir. Tuşpa (Van) ve Altıntepe'de görüldüğü gibi açık hava tapınakları da Urartu geleneğinde önemli bir yer tutmaktadır.

Hititlerde olduğu gibi Urartular arasında da ölülerin yakılarak ya da toprağa gömülerek defnedildiği bilinmektedir. Diğer taraftan özellikle yönetici kesimin kaya mezarlarına ya da yeraltında hazırlanan mezar evlerine/odalarına gömüldüğü de bilinmektedir.

2.2.4. Harranilerin Dini

Harran'ın bilinen en tarihsel dönemlerinden MS 13. yüzyıl ortalarına kadar devam eden Harranilerin dinsel geleneği çoktanrıcılığına ve paganizmine dayalıdır. Harran tanrılar silsilesinin başında ay tanrısı Sin, eşi Ningal ve güneş tanrısı Şamaş bulunmaktadır. Bundan başka Tarata, Baal Şamin, Bar Nemre ve Gadlat gibi tanrısal varlıklar da Harran tanrılar panteonunda yerlerini almışlardır. Harran dininde yıldız ve gezegen tapıcılığının her zaman özel bir yeri olmuştur. Eski Harran civarında bulunan Soğmatar yıldız ve gezegen tapıcılığı için özel bir önem taşımıştır. Burada güneş ve ayı da içeren 7 gezegen için tapınaklar yapılmıştır.

Harraniler başta Hermes, Agathodaimon, Solon, Eflatun, Pitagoras, Baba, Arani ve Asklepyus olmak üzere birçok şahsın peygamberliğine inanmışlardır. Bunlardan bir kısmının Eski yunan filozofları oldukları görülmektedir.

Harraniler tanrısal varlıkları adına birçok tapınak yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi antik dönemin ünlü tapınağı Ehulhul'dur. Ay tanrısı Sin için yapılan bu ünlü tapınak tarihte yöredeki çeşitli siyasal liderler arasında yapılan antlaşmalara ev sahipliği yapmıştır.

Harraniler sihir, büyü ve astrolojideki maharetleriyle yörede tanınmışlardır. Kurban olarak kestikleri ya da öldürdükleri hayvanların çeşitli organlarını incelemek suretiyle geleceğe ilişkin kehanette bulunmaya çalışmışlardır. Onların temel ibadetleri arasında günde üç vakit yaptıkları dua törenleri, dine giriş ayinleri ve tanrısal varlıklarına sundukları kurbanları dikkati çekmektedir.

2.3. Eski Avrupa Dinleri

2.3.1. Eski Yunan ve Roma Dini

Eski Yunan dini diğer antik dönem dinleri gibi çoktanrılı ve pagan yapısıyla dikkati çekmektedir. Eski yunan dininin temel bir özelliği tapınılan tanrısal varlıkların insan biçimli olarak tasvir edilmesidir. Örneğin yüce tanrı Zeus güçlü kuvvetli bir erkek şeklinde tasvir edilmiştir. Yunanlılar tanrıların büyükçe bir aile tarzında Olimpos dağında yaşadıklarını düşünmüşlerdir. Göklerin egemeni olan kral tanrı Zeus ile eşi kıskanç ve zaman zaman kötü karakterli Hera tanrılar panteonunun zirvesinde yer almışlardır. Zeus'un insanlarla ancak aracılar vasıtasıyla ilişki kuran bir ilahi varlık olduğuna inanılmıştır. Eski Yunan mitolojisinde sıklıkla Zeus'un kılık değiştirerek çeşitli ilahi varlıkları ya da yeryüzünde yaşayan bazı kimleri kaçırdığı ya da iğfal ettiği anlatılarına yer verilir. Eski Yunan'da bir diğer önemli tanrısal varlık ise güzellik ve rahmet tanrısı Apollo'dur. Bundan başka deniz tanrısı Posaydon, ilahi elçi Hermes, av tanrıçası Artemis, güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit, güç tanrısı Ares, aşk tanrısı Eros, rüzgâr tanrısı Aydos ve ay tanrısı Helena gibi varlıklar da Eski Yunan tanrılar panteonunda bulunan önemli ulûhiyetler arasındaydı. İnanılan tanrısal varlıklar dışında Eski yunanlılar bazı yarı tanrısal varlıklara da inanmaktaydılar.

Eski Yunanlılar arasında krallar şahsında atalar kültüne de yer verilmekteydi. Kralların tanrı Zeus'un soyundan geldiklerine ve Zeus tarafından göreve getirildiklerine inanılmaktaydı. Krallar aynı zamanda başrahip sayılırlardı.

Ölüm sonrası yaşam konusunda Yunanlılar arasında çeşitli inanışlar olduğu bilinmektedir. Ölen kişinin ruhunun bir müddet civarda yaşadıktan sonra yeniden dünyaya geleceğine inanç yanında genellikle ölülerin yeraltındaki ölüler âleminde yaşamlarını devam ettireceklerine inanılırdı. Eski Yunanlılar tanrılar adına tapınaklar inşa etmişlerdir. Zeus adına yapılan Olimpiya tapınağında olduğu gibi tapınaklara tanrıların devasa heykellerini yerleştirmişlerdir. Ayrıca Atina'daki Agora Meydanı gibi bazı alanlarda tanrıların heykelleri dikilmiştir. Yapılan ibadetler arasında tanrısal tasvirler önünde yapılan dua ve tazimler, sunulan kurbanlar diğer pagan geleneklere benzerlik göstermektedir. Bundan başka onlar tanrısal varlıkları adına çeşitli yıllık festivaller düzenlemişlerdir. Bunlardan en ünlüsü yüce tanrı Zeus adına dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat şenlikleridir. Ayrıca Delphi'de Apollo için yılda bir defa düzenlenen oyunlar da önemlidir.

Eski Etrüsk dininin etkisi altında kaldığı söylenen Eski roma dinsel geleneği çoktanrıcı ve pagan bir karakter taşımaktadır. Eski Roma'da her şehrin kendine has bir tanrı geleneğinin olduğu dikkati çeker. Kuşkusuz bunlardan en önemlisi ve etkini imparatorluk merkezi olan ve Romus ile Romulus kardeşler tarafından kurulduğuna inanılan Roma şehrinin tanrılar panteonunudur. Işık tanrısı Jüpiter ile halkın koruyucu tanrısı Mars ve Quirinus tanrılar panteonun başında yer almaktadır. Roma dinindeki gelişmelere paralel olarak bu ilahi üçlü ileri dönemlerde Jüpiter, Juno Gegina ve Minerva şekline dönüşmüştür. Dolunay günleri Romalılarca Jüpiter'e ithaf edilirdi. Jüpiter ün üstün ve yüce olarak tanımlanmıştır. Bundan başka ay tanrısı Diana, ekilebilen topraklar tanrıçası Tellus, mahsulün korucuları Flora ve Ops, sürüler tanrısı Faunus, su tanrısı Neptün ve ateş tanrısı Vulkanus önemli tanrısal varlıklar arasındaydı. Roma dininde ev ve evin bölümerine yönelik koruyucu tanrısal varlılara da inanılırdı. Örneğin Yanus ev kapısı, Vesta ise ocak tanrısıydı. Roma imparatorluğunun gelişmesine paralel olarak ilerleyen dönemlerde Eski Yunan panteonuna ait tanrısal varlıklar da dinsel gelenek içerisine taşınmıştır. Bundan başka Manga Mater ve Kübele de zamanla Roma tanrısal varlıkları arasına dâhil edilmiştir. Roma'daki Forum gibi bazı meydanlarda tanrısal varlıkların heykelleri dikilmiştir.

Eski Roma geleneğinde imparator kültü oldukça önemlidir. En büyük rahip olarak kabul edilen imparatorlar aynı zamanda tanrısal varlıklar olarak kabul edilmiş ve öldüklerinde heykelleri tapınaklara konularak bunlara da tapınılmıştır. Eski Roma dininde hemen her tanrısal kültün kendine has rahipleri vardı. Örneğin Lüperdi adı verilen rahipler, tanrı Faunus'un rahipleriydi. Bunlar belirli zamanlarda törenlerle dolaşırlar ve sürülerin kurtlardan korunmasını sağlamaya çalışırlardı.

Eski Romalıların ibadetleri arasında tanrılar adına kesilen kurbanlar önemli bir yer tutmaktadır. Fal ve kehanet Romalılar arasında oldukça yaygındı; rahipler belirli zamanlarda kehanette bulunarak tanrısal varlıkların iradelerini halka aktarmaya ya da geleceğin nasıl olacağı konusunda halkı bilgilendirmeye çalışırlardı. Bundan başka Eski Yunan'da olduğu gibi, tanrılar adına bayram ve şenlikler düzenlenirdi. Yılda iki defa yapılan araba yarışları ise halkın hem oyun eğlence hem de ibadet şeklini yansıtmaktadır.

2.3.2. Kelt Dini

MÖ 600 yıllarında Batı ve Orta Avrupa'da etkili olan Keltlerin dinsel geleneğini ifade eden Kelt dini özellikle Galler ve İrlanda'da etkili olmuştur. Kelt dininin temel özelliği çoktanrıcı ve pagan yapısı gelişmiş bir rahiplik sistemine sahip olmasıdır. İnanılan tanrısal varlıklar arasında kral tanrı Teutates, şimşek tanrısı Taranis, verimlilik tanrısı Dagda, at tanrıçası Epona ve el sanatları tanrısı Lug önemlidir. Ayrıca Arawn, Brigid, Cernunnos, Cerridwen, Danu, Herne, Lugh ve Rhiannon da önemli tanrısal varlıklar arasındadır. Kelt dininde yeryüzü genel anlamda kutsal kabul edilmekle birlikte özellikle bazı sular, dağlar, koruluklar ve ağaçlar kutsiyetin yoğunlaştığı mahaller olarak görülmüştür. Keltler arasında ruh, cüce ve peri inançları da oldukça dikkat çekicidir. Bazı tepelerin altında perilerin ve ruhların yaşadıklarına inanılmıştır.

Keltler ruhun ölümsüzlüğüne inanmışlardır. Ölülerin Batıda bir ada ya da sular altındaki bir ülke olduğu düşünülen ölüler ülkesine gittiklerine inanılırdı. Ölüler ülkesi korkulacak bir yer olarak görülmezdi ve cehenneme inanılmazdı; dolayısıyla Keltler arasında ölüm korkusuna fazla yer verilmezdi. Hatta bu nedenle onlar arasında intihar vakalarının bile yaygın olduğu söylenmektedir.

Druid denilen Kelt rahiplerinin doğayla uyum yanında doğaya bir şekilde egemen oldukları var sayılmıştır. Hatta güneşi, dünyayı ve göğü onların yarattıklarına inanılmıştır. Bundan başka Druidler büyülü sözler ve kutsal formüllerle yağmurun yağmasını sağlama ve bazı doğal afetlerin önlenmesi gibi etkinliklerde bulunurlardı. Falcılık ve kehanet Kelt dininde de oldukça önemlidir. İbadetler arasında diğer pagan topluluklarda olduğu gibi kurban törenleri önemli bir yer tutmaktadır. Kurban ve sunular Druidler tarafında kutsal mekânlarda tanrısal varlıklara sunulmuştur. Hayvan kurbanı yanında Keltlerin zaman zaman insan kurbanı törenleri düzenlediklerine dair bilgiler de bulunmaktadır.

2.4. İskandinav Dinleri

MS 9.-10. yüzyıllarda Hristiyanlığı kabul edene kadar İskandinav halklarının bağlı oldukları dinsel gelenek, çoktanrıcı ve pagan bir yapı arzetmekteydi. İskandinav dinerlinin tanrılarına ilişkin anlatılara Edda destanı gibi metinlerde rastlanmaktadır. Eski İskandinav halkları çeşitli tanrı gruplarına inanırdı. Bunlardan Aesir denilen grup Odin, Frigg, Thor, Balder ve Tyr gibi belli başlı tanrılardan oluşmaktaydı. İkinci bir grubu oluşturan Vanir ise Njord ve çocukları Freyr ve Freyja gibi tanrısal varlıklardan oluşmaktaydı. İnanılan tanrılar arasında en üstünü her şeyin hâkimi olduğu düşünülen Odin'di. İnsanların kaderlerine hükmeden eşi Frigg ve çocukları ile tanrılar panteonun başında yer alırdı. O, tanrıların babası olarak da adlandırılırdı. İki keçi tarafından çekilen bir arabaya binen tanrı Thor ise gücün sembolüydü. Bunlardan başka bilge tanrı Baldur, rüzgârlara hükmeden Njord ve çocukları Freyr ve Freyje de önemli tanrısal varlıklar arasındaydı.

Önceleri tanrılarına açık alanlarda tapınan Eski İskandinav hakları sonraları tapınaklar inşa ettiler. Tapınaklarda tanrılar için sunulan kurbanlar oldukça önemliydi. Hayvan kurbanları yanında zaman zaman insan kurbanlarının da sunulduğu söylenmektedir. Kurban olarak sunulan insanlar genelde köle ve esirlerdi. Yılda üç büyük bayram kutlanırdı. Bunlardan ilki güneş adına kutlanan Yul bayramıydı; ikinci yeryüzü için üçüncüsü ise yüce tanrı Odin adına kutlanırdı. İskandinav dini geleneğinde tapınaklarda tanrıların hizmetçisi olan rahipler dışında kâhin ve büyücüler de oldukça önemliydi. Kehanet ve büyüde özellikle kadınların ayrı bir yeri vardı. Elbiseler üzerine yapılan sihirlerin giyen kişiyi kötülüklerden koruyacağı ya da yok edeceği düşünülürdü. İskandinav dinî geleneğinin uzantılarını haftanın günlerinin isimleri (Thursday, Friday gibi) konusunda olduğu gibi Batı dillerinde görmek mümkündür.

2.5. Eski Amerika Dinleri/ Aztek, Maya ve İnkaların Dinleri

Orta ve Latin Amerika'da yaşayan Aztekler, Mayalar ve İnkalar, yöreye Hristiyanlığın girişine kadar bölgede önemli medeniyet tesis etmiş olan halklar olarak bilinir. MS 16. yüzyıldan itibaren yöredeki İspanyol egemenliğiyle birlikte bu gelenekler önemli ölçüde tarih

sahnesinden silinmiştir. Azteklerin tanrı inancında yüce tanrı Tonacatecutli eşi ile birlikte tanrısal hiyerarşinin başında bulunmaktadır. Onlar en üst gök âleminde ikamet etmektedirler. Bundan başka efsanevi kral tanrı Ketsalkovatl, savaş tanrısı Tezkatlipoce, yeryüzü tanrıçası Tlazolteotl, güneş tanrısı Tonatiuh ve yağmur tanrısı Tlaloc önemli tanrısal varlıklardandı. Aztekler dünyanın ezeli sulardan çıkmış olduğuna ve dokuz yer altı ve dokuz ya da onüç gök tabakası bulunduğuna inanmışlardır. Geçmişte dünyadaki yaşamın dört kez yıkılıp yok edildiği var sayılmıştır. Sırasıyla su, kaplanlar, ateş ve kasırga ile dünyanın yok edildiğini ve her defasında tanrıların yeryüzünü tekrar imar ettiklerini düşünmüşlerdir. Onların inancına göre yeryüzündeki yaşam bir daha yok edildiğinde artık tanrılar onu tekrar imar etmeyeceklerdir. Aztekler birçok ünlü görkemli mabetler inşa etmişlerdir. Mabetlerde ve kült merkezlerinde kurban törenleri düzenlenirdi. Kurban törenleri arasında özellikle güneş tanrısı için yapılan insan kurbanlarının oldukça yaygın olduğu söylenmektedir. Aztekler ölülerin ya yeraltı dünyasına ya da yağmur tanrısı Tlaloc'un cennetine gittiğine inanırlardı ve bu nedenle ölülerin cesetlerini yağmur tanrısının rengi olarak düşündükleri maviye boyarlardı.

Mayaların tanrılar panteonunda ise Hanubka yüce tanrı olarak kabul edilirdi. Ayrıca güneş tanrısı İtzamna'ya ve kahraman kral tanrı Kukulkan'a inanılırdı. Yer altı âleminin efendisi ise Hunahpu idi. Mayaların inançları ve ibadet anlayışları da genelde Azteklere benzemekteydi; ancak onların geleneğinde insan kurbanı gibi törenlere fazla rastlanmadığı söylenmektedir.

İknalar ise yaratıcı tanrı Virakoça, güneş tanrısı İnti ve şimşek tanrısı Kokeilla'ya inanmışlardır. Krallar güneşin torunu sayılmıştır. İknalar tanrıları için mabetlerde kurban törenleri düzenlemişlerdir. Bu kurbanların bir kısmının ateşe atılması dikkat çekicidir. İnka krallarının kız kardeşleriyle evlilik gelenekleri vardı. Ayrıca tapınaklarda özel olarak yetiştirilen rahibelerden diğer eşler alırlardı. Cesetlerin mumyalanması uygulamasına İknalarda da rastlanmaktadır. Ruhların dilsizler evi denilen ölüler âlemine gittiğine inanılırdı.

2.6. Kuzey Amerika (Kızılderili) Yerli Dinleri

Kuzey Amerika yerlileri doğaya egemen olduğunu düşündükleri birçok ruha inanmaktadırlar. Onları tanrı olarak adlandırmak yerine ruh ya da güç olarak nitelemeyi uygun bulmaktadırlar. Bu ruhsal güçlerle bir çeşit rahip olan büyücü-hekimlerle irtibat kurmaktadırlar. Büyücü-hekimler hem şifa dağıtıcısı ve bilge hem de sihir, kehanet ve büyü yapan kişilerdir. Büyücü hekimlik genellikle nesilden nesile aktarılır. Bunların doğa üzerinde bir çeşit etkiye sahip olduklarına inanılır.

Her Kızılderili kabilesinin kendine has bir dinsel geleneği olduğu söylenebilir. Ancak Kızılderili dinlerinin ortak bir özelliği animistik bir karakter taşımasıdır. Birçok hayvanın ilahi bir ruha sahip olduğu ve dolayısıyla onlara saygı duymak gerektiği düşünülür. Bu hayvanlar arasında özellikle buffalo, kartal ve ayının ayrı bir yeri vardır. Ayrıca Kızılderili dinleri naturalistik bir karakter de taşır. Yeryüzü bir ana olarak görülür ve ona saygısızlık edilmesi hoş karşılanmaz. Bundan başka gökyüzü, ay ve güneşin de kutsal ruh taşıdıklarına inanılır.

Kızılderili kabilelerinde İrokualar yüce bir ruha, sadece insanı yaratmakla kalmayıp bütün mahlûkatı onun gereksinimlerine göre düzenleyen iyi bir ruha inandıkları söylenebilir. Dakota yerlileri olan Sioux'lar ise Wakan Tanka olarak adlandırdıkalrı yüce ruha inanmaktadırlar. Kanada Dominyonu'na kadar uzanan kuzey Kızılderilileri tek bir yüce varlık fikrine sahip değil gibidirler, fakat yeryüzünde, denizde ve havada meskûn olan iyi ve kötü ruhlara inanırlar. Queen Charlotte adalarıyla civar bölgelerde yaşayan Haidahlar ise hem yaratıcı hem de yüce hükümran olduğunu düşündükleri yüce güneş ruhuna inanırlar. Nootkalar, diğer Amerikan yerlileriyle birlikte kuşaktan kuşağa aktarılan bir geleneğe sahiptirler. Buna göre çok uzun zaman önce birdenbire bakırdan bir kano ile Nootka'ya doğaüstü bir öğretmen ve koruyucu gelmiştir. O insanları eğitip öğretmiş, onlara kendisinin gökten geldiğini, ülkelerinin bütünüyle yok edileceğini ve öleceklerini; fakat ölümden sonra tekrar doğacaklarını ve yukarıda kendisiyle birlikte yaşayacaklarını bildirmiştir.

Bazı Kızılderili kabileleri ruhların çift olduğuna, birisi bedenle birlikte kalırken, diğerinin uyku esnasında gezintiye çıktığına inanırlar. Buna göre beden öldükten sonra ruh ayrılmakta ve cennete ya da ölüler ülkesine doğru yola çıkmaktadır. Kızılderililerin ibadetleri arasında dua, ruhların yardıma çağrılması törenleri, sihir, büyü ve kehanet ayinleri ve kurbanlar önde gelmektedir. Köpeklerin kurban edilmesi yaygın bir törensel uygulamadır. Dini törenleri büyücü-hekimler idare ederler. Cenaze törenleri kabileden kabileye değişir. Bununla birlikte mezarlıklar genelde kutsal kabul edilir. Ölülerin mezarlıklarda sedyeler üzerinde açığa bırakılması ya da yakılması gibi adetler dikkati çekmektedir.

Tabiat unsurlarının ruhsal değer atfedilerek kutsandığı geleneksel kadim dinler detaylarda biri birlerinden farklılaşsa da ana hatlarıyla politeist ve putperest bir eğilim içinde varlık bulmuşlardır. Çeşitli tabiat varlıklarının ya da ataların ilahlaştırılması veya hayvan, bitki ya da coğrafi unsurların yüce varlık ile insanlık arasındaki aracılığı inancı politeist ve putperest eğilimi ifade etmektedir.

Uygulamalar

1) Bulunduğunuz ilin müzelerinde eski dinlere ait buluntuları keşfediniz? Müze yoksa internetten gezebilirsiniz.

Kazanımlar

1) Anadolu’daki farklı kavimlerin dinleri hakkında objeler tanınmış olur.

Uygulama Soruları

1) Eski Mezopotamya dinlerinin ortak özelliklerini tanımlayınız?

2) Eski Yunan ve Roma dinlerinin ortak özelliklerini tanımlayınız?

3) İskandinav dinleri ile Hristiyanlık arasındaki etkileşimim nahiyeti hakkında neler söylersiniz?

4) Eski Amerika Halkları hakkında neler biliyoruz?

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Tabiat unsurlarının ruhsal değer atfedilerek kutsandığı geleneksel kadim dinler detaylarda biri birlerinden farklılaşsa da ana hatlarıyla politeist ve putperest bir eğilim içinde varlık bulmuşlardır. Çeşitli tabiat varlıklarının ya da ataların ilahlaştırılması veya hayvan, bitki ya da coğrafi unsurların yüce varlık ile insanlık arasındaki aracılığı inancı politeist ve putperest eğilimi ifade etmektedir.

Kadim dinî gelenekleri genel olarak animizm, mana, totem ve tabu kavramlarıyla tanımlanabilmektedir. Evrenin bütün unsurlarıyla ruh taşıyan bir özelliğe sahip olduğuna inanılan bu geleneklerde diğer varlıkların ruhlarının yanı sıra ataların ruhlarıyla temas inancı söz konusudur. Her varlıkta yer alan ruhsal cevherin yanında mana olarak tanımlanan bir kudretin varlığı inancı da çeşitli varlık ve cisimlerin aşkın bir güç olarak ilahlaştırılması sonucunu doğrulmuştur. Bu çerçevede bazı hayvanlar, tabiat şekilleri ve gök cisimlerinin manevi bir yüceltmeye tâbi tutulması söz konusudur. Animizm ve mana inancı her dinsel geleneğin mensubu olan kabile ve toplumlar için müstakil bir ruhsal varlığın kutsanması sonucunu doğurmuştur. Totem olarak tanımlanan bu varlık ile temas kurma çok özel kurallara bağlı olduğundan totem ile olan sıradan ilişki tabu olarak görülmektedir. Kadim geleneklerde en çok öne çıkan manevi eğilim yer ve gök mekânları üzerine bina edilmiş erkek ve dişil tanrı ve tanrıçalar ile bu ilahi sayılan güçler arasındaki düaliter çekişmeleri ifade etmektedir. Yeryüzünün pek çok bölgesinde varlık bulmuş olan bu tür inanç geleneklerini bu kavramlar çerçevesinde tanımlamak mümkündür.

Bölüm Soruları

1) "Kadim gelenekler daha çok her varlıkta bir ruh olduğu inancı nedeniyle animistik bir hüviyet sahibidir." cümlesiyle ne tür bir dinî anlayış tarif edilir?

a) Kült

b) Heterodoksi

c) Mezhep

d) Çok tanrılı dinler

e) İlahi dinler

2) Her kabilenin kendine has bir totem ihdasıyla ilişkilendirilebildiği derin tutkuya ne ad verilir?

a) Mana

b) Totem

c) Tabu

d) Monotoizm

e) Ataizm

3) Bazı kültürlerde klanın ya da kabilenin atası sayılan ya da klan veya kabileyle soy birliğine sahip olduğu düşünülen hayvanlara ne ad verilir?

a) Mana

b) Totem

c) Tabu

d) Heterodoksi

e) Heresi

4) Bir kabileye ait totem hayvanın öldürülmesi aşağıdakilerden hangisidir?

a) Panteizm

b) Mana

c) Kült

d) Eklektisizm

e) Tabu

5) Sümerler ölüm sonrası yaşama inanç sistemlerinde yer vermişler ve ibadetlerini topluca yapabilmek için birçok tapınak inşa etmişlerdir. Tapınaklarının adı aşağıdakilerden hangisidir?

a) Havra

b) Kilse

c) Ziggurat

d) Edda

e) Keremet

6) Sihir ve büyü hangi eski kültürde yaygındır?

a) Hitit

b) Asur ve Babil

c) Sümer

d) Urartu

e) İskandinav

7) (D/Y) Hititlerin başkenti olan Hattuşa, siyasal bir merkez olma yanında aynı zamanda dinsel bir merkezdi.

8) (D/Y) MÖ 12. yüzyıldan MÖ 7. yüzyıla kadar Batı Anadolu'da egemen olan Frigyalılar, Hitit dinsel geleneğine paralel tarzda çoktanrıcı ve pagan bir inanç sistemine sahip değilleridir.

9) (D/Y) Eski Etrüsk dininin etkisi altında kaldığı söylenen Eski Roma dinsel geleneği çok tanrıcı ve pagan bir karakter taşımaktadır.

10) (D/Y) MÖ 600 yıllarında Batı ve Orta Avrupa'da etkili olan Keltlerin dinsel geleneğini ifade eden Kelt dini özellikle Galler ve İrlanda'da etkili olmuştur

Cevaplar

1) d, 2) a, 3) b, 4) e, 5) c, 6) b, 7) D, 8) Y, 9) D, 10) D.

3. HİNDUİZM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Hinduizmin tarihsel gelişimini

2) Hinduizmin inanç esaslarını

3) Hinduizmin kutsal metinlerini

4) Kast Sistemini

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Hinduizm'in kast sistemi ile din arasındaki ilişkiyi tanımlayınız.

2) Dharma öğretisini Hinduizm'de insanın doğası anlayışı çerçevesinde tanımlayınız.

3) Karma inancı çerçevesinde Hinduizm'in dinî açıdan gelecek hayat beklentisini açıklayınız.

4) Hinduizm'de ibadetlerin çeşitliliğinin nedenlerini tartışınız.

5) Hinduizm'in çevre inanç ve gelenekler üzerindeki etkisini tanımlayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Hinduizmin tarihsel süreci	
	Hinduizmin inanç esaslarını	
	Hinduizmin Kutsal metinlerini	
	Hinduizmin kast sistemiyle ilişkisini	

Anahtar Kavramlar

- Hinduizm
- Kast Sistemi
- Upanişadlar
- Brahman
- Veda
- Reinkarnasyon
- Vişnu

3.1. Tarihsel Gelişim

Hint alt kıtası halkları arasında en yaygın inanç olan Hinduizm MÖ 1500 civarında ortaya çıkmış gelenek üzerine bina olan ve bağlılarının Hindu olarak isimlendirildiği güney Asya dinidir. Hindistan'da Hinduizm "ebedi din" anlamında *Sanatana Dharma* veya Hindu kutsal metin koleksiyonu olan "Vedaların dini" anlamında *Vaidika Dharma* olarak isimlendirilir. Hinduizm standart bir teoloji, özel bir kurucu ya da peygamber, sistematik bir ahlak kodu ile belirgin bir cemaat yapısı gibi unsurlara sahip olmaması yönüyle dünyanın diğer büyük dinlerinden farklılaşır. Hinduizm dinlerin gevşek bir birlikteliği olarak da düşünülebilir. Bu inanç eğilimlerin her biri diğerinden farklılaşmakta fakat temel inanç esaslarını paylaşmaktadırlar. Ayrıca Hinduizm yaygın bir şekilde, katı bir şekilde biçimlendirilmiş bir dinden çok bir yaşam tarzı ve felsefe olarak tanımlanır.

Bütün bu tanımlarla birlikte Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam dininden sonra dünyanın üçüncü en büyük dinidir. Bağlılarının tahmini sayısı 850 milyon ile 1.4 milyar arasındadır. Dolayısıyla dünya nüfusunun %14'ünü ifade etmektedir. Hinduların en yaygın olduğu ülke sayıları 751 milyona ulaşan ve ülke nüfusunun %79'una sahip olduğu Hindistan'dır. Hindu nüfusunun yaygınlığı açısından Hindistan'ı Nepal, Bangladeş, Endonezya ve Sri Lanka izlemektedir.

Hinduizm'in tarihsel kökenleri oldukça tartışmalıdır. Genel olarak bu tartışmanın nedeni, Hinduizm'in prensip ve uygulamalarının pek çoğunun yazı öncesi döneme, binlerce yıl eskiye uzanmasıdır. Dolayısıyla Hinduizm'in kuruluşu ve gelişimine ilişkin kesin tarihler vermek oldukça güçtür. XIX. yüzyılda Hinduizm'in kaynaklarına dair bir teori geliştirilmiştir. Bu teoriye göre Hinduizm'in kökleri İndus Vadisi medeniyetine ve MÖ 4000 yıllarına belki de daha gerilere uzanır. Yaklaşık MÖ 1500'de bu bölge Aryanlar ya da Orta Asya'dan gelen Indo-Avrupa kabileler tarafından istila edilmiştir. Söz konusu teoriye göre, yaklaşık bu zamanlarda İndus Vadisi medeniyeti ortadan kalkmıştır. İstilacı kabileler beraberlerinde Vedizm olarak adlandırılan kendi dinsel inançlarını da bölgeye getirmişlerdir. Dolayısıyla bu teori sonuç olarak Hinduizm'in İndus Vadisi kültürü ile bu Vedizm inancının birleşiminden ortaya çıkmıştır. Bu klasik teori yakın zamanlarda pek çok bilim adamı tarafından reddedilmiştir. Bu bilim adamları daha yeni tarihsel kanıtları kullanarak söz konusu bölgeye yönelik herhangi bir Aryan istilasının hiç olmadığı ve Hinduizm'in İndus Vadisi kültürünün inançlarından oluştuğunu savunmaktadır.

Bilimadamları Hinduizm tarihine ilişkin genel olarak dört dönemden söz etmektedir: (i) Vedik dönem, (ii) Epik ve Klasik dönem, (iii) Ortaçağ dönemi, (iv) Modern dönem. Vedik dönem kabaca MÖ 2000-400 yılları arasına yayılmıştır. Bu ilk dönem boyunca Vedaları da içerecek şekilde Hindu kutsal metinlerinin çoğu yazılmış ve Hinduizm'in temel inançları şekillenmiştir. İkinci dönemi oluşturan Epik ve Klasik dönem de yine kabaca MÖ 400 - MS 600 yılları arasında yer almıştır. Bu dönemde Hinduizm'in iki büyük epik destanı olan **Mahabharata** (Rig Veda'yı içermektedir) ve *Ramayana* yazılmıştır. Hindu kast sistemi de bu dönemde oluşturulmuştur. Üçüncü büyük dönem olan Ortaçağ dönemi de yaklaşık olarak 600-1800 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönem boyunca Hinduizm yoğun tartışmalara ve pek çok düşünce ekolünün ortaya çıkışına şahitlik etmiştir. 1800'den günümüze kadar devam

eden Modern dönem boyunca ise Hinduizm'in batılı kültürlerle ve düşünce tarzlarıyla olan iletişimi artmıştır. Bu temasın en önemli sebebini ise Hindistan'ın Britanya sömürgesi olmasıdır. Hinduizm'in Hindu olmayan toplumlara karşı en önemli takdimi Swami Vivekananda'nın (1863-1902) ortaya çıkması ve 1893 yılında Chicago'daki Dünya Dinler Parlementosu'nda yaptığı konuşmayla olmuştur. Vivekananda'nın bu toplantıdaki "Hinduizm nedir?" başlıklı sunumuyla pek çok batılı ilk kez Hinduizm'i keşfetme eğilimine kapılmıştır.

Modern dönemin başlarında Hinduizm Hindistan'da gözden düşmeye başlasa da XX. yüzyıl boyunca yeniden canlanmaya başlamıştır. Hinduizm'in XX. yüzyıl ile XXI. yüzyılın başlarında karşılaştığı meydan okuma modern hayata uyarlanma sorunudur. Modern Hindular dinlerinin ritüellerini ve anlaşılması güç teolojik konuları azaltmak, bunun yerine modern eğitim doktrinlerini benimsemek, Hinduizm'i daha evrensel kavramlarla tanımlamak ve kadınların rolünü artırmak gibi çabalar sergilemektedirler.

3.2. İnanç Esasları

Hindu inançları oldukça karmaşık ve genellikle anlaşılması zordur. Bu nedenle Hinduizm hakkında zaman zaman hatalı değerlendirmeler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi Hinduizm'in birden fazla tanrıya inanç besleyen politeist bir din olduğudur. Esasen bu inanç kısmen geçerli olmakla birlikte Hinduizm pek çok tanrı ve tanrıça inancına sahip olurken bunların hepsini yegâne üstün tanrı Brahma'nın farklı veçhe ve formları olarak görmektedir. Bu tür inanca dayalı dinler henoteistik olarak isimlendirilebilir.

3.2.1. Atman

Atman "ebedi benlik" demektir ve ego ya da sahte benliğin ötesinde gerçek benliği ifade etmektedir. Bu kavram sıklıkla can ve ruh olarak da tanımlanmakta ve insan varlığının altında yatan gerçek benlik ve cevhere işaret etmektedir.

Hinduizm'de "benlik" hakkında pek çok farklı anlayış söz konusudur. Bu anlayışlar benliğin Tanrı'nın ebedi kulu olmaktan tanrısal bir unsur olmasına kadar farklılaşmaktadır. Atman düşüncesi benliğin maddi bir varlık olmaktan çok ruhsal bir durum olmasını gerektirir. Dolayısıyla Hinduizm'in maddi dünyadan uzaklaşmayı ve asketik bir yaşam sürmeyi öneren güçlü bir eğilimi söz konusudur.

Hinduizm hakkındaki diğer bir düşünce ise bir yüce tanrı kavramı ile birlikte üçlü tanrısal konsepte sahip olduğudur. Burada yüce Tanrı Brahma'dır ve yaratma işini sürdüren yaratıcı tanrı olarak kabullenilir. Hindu inancından Brahma gerçekliğin tümünü bir birlik olarak gören panteistik bir prensibe atfedilir. Buna göre evren parçalardan oluşan bir koleksiyon değil ilahi kuşatma içinde yegâne bir bütünlük hâlindedir. Brahma hem evrendir yanı zamanda evrenden aşkındır.

3.2.2. Brahman

Brahman Sanskritçe'de evrenin ötesindeki aşkın gücü ifade etmektedir. Ancak zaman zaman Brahman, aynı anlama gelmemesine rağmen "Tanrı" olarak da nitelenmektedir.

Brahman varlık sahibi her şeyi koruyan, gözetleyen ve destekleyen güçtür. Bazı Hindulara göre bu güç benlik (atman) ile özdeştir.

Pek çok Hindu, kendisine ibadet edilmemesine rağmen Brahman'ın her şeyi kuşattığına inanmaktadır. Öte yandan bazı Hindular ise Brahman'ın kendisinde tezahür ettiği özel tanrı ya da tanrıların varlığını ifade etmektedir.

3.2.3. Tanrı

Hinduizm'de tanrı inancı olmakla birlikte bu inancın mahiyeti farklı Hindu geleneklerine göre değişmektedir. Sanskritçe'de **Bhagavan** ve **Ishvara** "Rab" veya "Tanrı" anlamlarına gelmektedir. Bu kavramlar tekrar tekrar yaratan, yaşatan ve yok eden mutlak hakikate işaret etmektedir. Pek çokları için Hinduizm'i çok tanrılı inanç şeklinde politeizm olarak nitelemek oldukça kolaydır. Ancak Hindular genellikle aşkın bir Tanrı'ya inandıklarını ifade etmekle birlikte diğer tanrı ve tanrısal figürlerin bu aşkın Tanrı'nın farklı nitelik ve formlarını yansıttığını düşünmektedirler. Zira sınırsız varlık olan Tanrı form ve tezahürlerinde de sınırsızdır.

Hinduizm inancında Tanrı'ya pek çok farklı tarzlarda yaklaşılabilir ve kendini adamış bir kişi haşmetli bir kral, bir ebeveyn ve bir dost gibi Tanrı ile temas kurabilir. Her Hindu kendi özel tutum ve anlayışı çerçevesinde Tanrı'ya yönelebilir. Dolayısıyla bazı kimseler Şiva'ya, bazıları Krişna'ya, diğer bazılarıysa Kali'ye doğru çekilip götürülebilir. Hindu inancına göre farklı ilahi figürler esasen tek ve aşkın olan kudretin farklı veçhelerini ifade etmektedir.

Brahma, üçlü Hind tanrı panteonunun ilk tanrısını ifade etmektedir. Bu üç tanrı sırasıyla evrenin yaradılışı, bakım ve muhafazası ile yıkılıp yok edilişinden sorumludur. Diğer tanrılar ise Vişnu ve Şiva'dır. Vişnu evrenin koruyucusu olurken Şiva evrenin yeniden yaratılması için onun yok edilmesinden sorumludur.

Brahma'nın görevi dünyanın ve bütün canlıların yaratılmasıdır. Brahma günümüz Hinduizmi'nde kendisine en az tapınılan tanrıdır. Diğer iki tanrıyla kıyaslandığında Brahma'ya adanmış ancak iki tapınağın olduğu görülür.

Brahma'ya ek olarak Vişnu veya Krişna vardır. Vişnu, Brahma'nın yarattıklarını koruyan koruyucu Tanrı'dır. Hukuk, düzen, doğruluk, görev ve din anlamına gelen *dharma* her ne zaman bir tehdit altında olursa Vişnu on inkarnasyonundan ya da fiziksel formundan birine girer ve bu sorunu gidermek için gökten yeryüzüne iner. Sonuncu olarak Hinduizm Şiva'yı yıkıcı olarak tanımlar. Erotik eğilim cisimleşmesi olan Şiva bazen şefkatli bazen yıkıcıdır. Brahma, Vişnu ve Şiva Hindu tanrısal üçlemesi olarak bilinir.

Reinkarnasyon, karma, samsara

Sanskritçe'de **karma** kelimesinin literal anlamı "davranış"tır. Kavram olarak ise karma bir yasayı ifade etmektedir. Bu yasa, insan yaşamında her bir davranışın hemen ya da gelecek bir zamanda bu davranışa eşit bir karşı davranışın ortaya çıkacağıdır. Bu yasa

çerçevesinde iyi ve erdemli davranışlar, **dharma** ile uyum içinde sergilenmiş olan davranışlar aynı şekilde iyi davranışlarla karşılık bulacaktır. Kötü davranışlar, **dharma** ile uyumsuz işler ise olumsuz bir karşılık bulacaktır.

Hinduizm'de karmanın önem ve işlevi sadece bu dünya için sınırlı değildir; mevcut dünya hayatın ötesine kadar uzanan sonuçlar hâsıl etmektedir. Zira bir davranışın sonuçları mevcut hayattan sonraki, gelecek hayatta tezahür edecektir.

Hindular insanoğlunun iyi ve kötü sonuçları kendi davranışlarıyla var edebileceklerine inanmaktadır. Böylece insanoğlu davranışlarının karşılığını bu hayatta, gelecek hayatta veya yeniden doğumun kendisini içine attığı cennet ya da cehennem tarzı bir hayatta hâsıl edecektir. Bu **reinkarnasyon** (yeniden bedenleşme) süreci **samsara** olarak isimlendirilmiştir. **Samsara** esasen sürekli dönen bir daire gibidir. Bu dairenin içinde ruh yapılan her davranışın karşılığının bir sonraki yaşam evresinde görüleceği yasası çerçevesinde yeniden ve yeniden bedenleşir. Bu nedenle Hindular ölümden sonra ruhun mevcut bedeni terk ederek yeni bir bedende yeniden dünyaya geldiğine inanırlar. Bu beden ise ruhun bir önceki yaşamındaki davranışlarıyla belirlenir. Ruh bazen insan, bazen hayvan bazen de ilahi bir varlık olarak yeniden bedenleşir. **Mokşa** olarak ifade edilen özgürleşme hedefi ise ruhun **samsara**'nın davranışa karşılık aynı davranış ile yeniden bedenleşme dairesinden, kurtuluşu ifade etmektedir.

Hinduizm'in en temel inancı ruhun bedenler arasında göç etmesidir. Hindular ölümden sonra kişinin ruhunun bir başka bedene geçtiğine inanır. Dolayısıyla yaşam, doğum-yaşam-ölüm ve yeniden doğum şeklinde süre giden **samsara** olarak isimlendirilen bir döngüden oluşmaktadır. Ayrıca kişi yaşamı boyunca, gelecekteki yeni hayatının nasıl olacağını belirleyen davranışları bağlamında karma inancına sahiptir. Bu inanç çerçevesinde kişi bu dünyadaki yaşamında doğru davranış ve düşünce sergilediğinde bu tutumu onun ölümden sonra yeniden doğduğunda yüksek bir yaradılış seviyesinde bir konumda olacaktır. Aksine günahkârca davranış ve düşüncelere sahip olan kişi gelecek yaşamında yaradılışın en düşük formunda, hatta bir hayvan bedeninde bile yeniden doğması söz konusudur. Bir kişi pek çok farklı yaşamlar boyunca iyi karma biriktirirse sonuçta **samsara** çarkından kurtulabilir ve aydınlanmaya ulaşabilir. Bu durum **nirvana** olarak nitelenen konumdur.

Hindular dünyanın zenginlik, fakirlik, rahatlık ve ıstıraplılığının karmanın sonucu olduğuna inanır. Bu durumlar bir önceki davranışların kaçınılmaz sonuçlarıdır. Disiplinden yoksun bir kişi asla hedefine ulaşamayacaktır. Bu hedef yüksek bir düzeyde reinkarne olma, hikmet ve aydınlanmaya nihai bir yönelim ve Brahma ile bir olmadır.

3.2.4. Dharma

Dharma, Hind dinlerinde oldukça önemli bir kavramı ifade etmektedir. Hinduizm'de Dharma "görev, erdem, ahlak ve din" anlamlarına gelmekte ve evren ile toplumu koruyup gözeten bir güce işaret etmektedir. Dharma toplumu düzenleyen, bitkileri büyüten, güneşin doğuşunu sağlayan, insanlara ahlaki meziyet veren veya daha ziyade insanlara iyi davranış sergilemeleri için fırsat sunan güçtür.

Bununla birlikte erdemli davranış sergilemek herkes için aynı şeyi ifade etmemektedir. Her insan yaşına, cinsiyetine ve sosyal konumuna göre farklı sorumluluk ve yükümlülük altında olabilir. Dharma evrenseldir fakat aynı zamanda herkes için özeldir ve herkes için farklı ve belirli şartlarda tezahür eder. Bu nedenle her birey sva-dharma olarak bilinen kendine has dharma sahibidir. Zira bir kadın için doğru olan bir erkek için olmayabilir ya da bir yetişkine uygun gelen bir davranış bir çocuk için gerekli olmayabilir.

3.2.5. Kurtuluşun Yolları

Hindular kurtuluş ya da mokşa üç mümkün yolun olduğuna inanmaktadır. Bu yolların her biri için farklı bir yoganın takip edilmesi gerekir. Bir Hindu için *yoga*, egzersiz, gevşeme, rahatlama gibi sağlıklı yaşamı sağlamak adına Hindu olmayan pratiklerden çok farklı bir anlama sahiptir. Yoga kişiyi ilahi olanla birleştirip bütünleştiren manevi bir yol ve bir disiplin formudur. Bunlardan ilki "çalışma yolu" ya da *karma yoga* olarak isimlendirilir. Bu yol aileye ve topluma karşı yükümlülükleri yerine getirmeyi ve başkalarına karşı iyi davranmayı vurgular.

Kurtuluşun ikinci yolu "bilgi yolu" ya da **jn˜ana yoga** olarak isimlendirilir. Bu yolun açıklaması, insanları yeniden doğuş çemberine bağlayan bilgisizliktir. Bunun nedeni, kişinin kendisini nihai ve ilahi gerçeklik olan Brahma'nın bir parçası olarak değil bir birey olarak görmesi inancıdır. Bu inanç kötü davranışları ve sonuçta kötü karmayı doğurur. Ancak bir kimse kendisinin Brahma ile birlik olma niteliğini fark etme bağlamında farkındalığın ilk durumuna ulaşmak suretiyle kurtuluşa ulaşabilir. Bu durum meditasyon ve kutsal metinleri çalışmak ve okumak gibi diğer entelektüel arayışlarla gerçekleştirilir.

Kurtuluşun üçüncü yolu "adanmışlık yolu" ya da **bhakti yoga** olarak adlandırılır. Hind bölgesindeki Hinduların çoğu kurtuluş sürecinde bu yolu tercih etmektedir. Bu tarz, daha fazla kişisel olmayı ve dinin daha fazla duygusal görüşünü telkin etmektedir. Bu yol aracılığıyla kişi kendisini kişisel Hindu tanrı ve tanrıçası ile kuşatır. Bu süreçte genellikle ibadet, hac ve ritüeller kullanılır. Bu şekilde kişi ilahi gerçekliğe doğru çekilerek bireysel varlığı duygusunu kaybeder ve Brahma ile bir olur.

3.3. Kutsal Metinleri

Hinduizm'in temel kutsal metni Vedalar'dır. Veda kelimesi "tasavvur", "bilgi" veya "hikmet" anlamlarına gelmektedir. Vedaların insani sözler formunda Tanrı'nın hikmetinin tezahürü olduğuna inanılır. Esasen Vedaların insanlar tarafından yazılmadığı, bu metinlerin öncelikle bilge ve kâhinlere ilham edildiği, bu kişilerin bu metni uzun süre sözlü olarak aktardıkları ve nihayet Vyasa Krishna Dwaipayana tarafından derlendiğine inanılmaktadır. Hinduizm'in başlıca kutsal metni olan Vedalar manevi bilginin bütünün kuşatmakta ve Hinduların dinsel, sosyal, hukuki ve ev işlerine dair hususları düzenlemektedir.

Dört adet Veda vardır:

- Rig Veda
- Sama Veda

- Yajur Veda
- Atharva Veda.

Asıl kutsal metin Rig Veda'dır. Her bir Veda dört parçayı içerir: 1. Samhitalar (ilahiler); 2. Brahmanalar (ritüeller); 3. Aranyakalar (teolojiler); ve 4 Upanişadlar (hikmetler).

Upanişadlar her bir Veda'nın bitirici bölümüdür ve bu nedenle Vedanta ya da "Veda'nın sonu" olarak adlandırılır. 108 Upanişad vardır ve hepsi birlikte Vedalar'ın öğretilerinin özünü oluşturur. "Orman metinleri" anlamına gelen Aranyakalar manastırlarda yaşayan rahipler, diğer Hinduler ve Hinduizm'in sembolleri ile mistik inançlarını araştıranlar için meditasyon zeminidir.

Vedaların sonuncusu olan Atharva Veda, ilk üçünden oldukça farklıdır. Metindeki ilahilerin dili Rig Veda'nın dilinden daha basittir. Bu metin aynı zamanda erken dönem Hindu toplumunun halk inançlarının çoğunda yer alan bir takım afsun ve tılsım cümlesini içermektedir. Bu metin dinsel olmaktan çok tarihi bir belge olarak görülebilir. Esasen bazı Hindu bilimadamları Athatva Veda'yı gerçek bir Veda olarak değerlendirmemişlerdir. Bu bilimadamları ilk üç Veda'yı "üç katlı bilgi" anlamına gelen *Trayi Veda* terimi altında gruplandırmıştır.

Upanişadlar

Esasen XXI. yüzyıl insanı için Vedalar karmaşık içeriğinden dolayı okunması oldukça güçtür. Hindular Upanişadlara günden güne içerdiği hikmet boyutuyla yönelmeye eğilimlidir. Çünkü bu metin her ne kadar Vedaların bir parçası olsa da bir açıdan Vedalar'dan ayrışarak Hindistan ve Hindu felsefesinin özünü oluşturmuştur. Upanişadlar sözlü olarak aktarılan metinlerin bir koleksiyonudur. Upanişada koleksiyonu karma, reinkarnasyon, nirvana, ruh ve Brahma gibi temel kavramları içermektedir. Aynı zamanda bu metinler meditasyon ve kendini anlama sürecini tanımlamaktadır.

Upanişadlar dinsel bir metin ve belge değil aynı zamanda düşünce ve felsefe tarihinde de yer alan bir metindir. Bu metinler, erken dönem Hindu düşünürlerin zihni çabalarına dair modern okuyuculara ipuçları sağlamaktadır. Bu metinler aynı zamanda okuyucuyu sadece Hinduizm'in antik çağlarını değil günümüzde de var olan Hind kültürüyle tanıştırmaktadır.

Bhagavad Gita: Hindulara göre kutsal sayılan çok sayıda metin olmasına rağmen en önemli olanı şüphesiz Bhagavad Gita'dır. Bhagavad Gita on sekiz bölüm altında yedi yüz adet sanskritçe beyitten oluşmaktadır. Bu metin, muhtemelen MS birinci veya ikinci yüzyılda yazılmıştır.

Bhagavad Gita savaşçı bir prens olan Arjuna ile arkadaşı olan ve Tanrı Vişnu'nun inkarnasyonu olduğuna inanılan Krişna arasındaki konuşmanın yazısıdır. Diyalog, henüz başlayan bir savaşın yapıldığı savaş meydanında ortaya çıkmıştır. İki ordu birbirlerine karşı cephe oluşturduğunda herkes diğer taraftaki akraba ve arkadaşlarını görür. Arjuna silahları bırakmak ile bu ölümcül savaşta yer almak arasında tereddüt eder. Krişna prense görevini

yerine getirmek ve Tanrı'ya olan inancını sürdürmek zorunda olduğunu söyler. Bhagavad Gita Tanrı'nın tabiatını incelemeye ve insanların onu nasıl öğreneceklerini anlatmaktadır.

3.4. İbadetler

Hinduizm'de ibadetler bütünüyle biçimlendirilmiş ve standartlaştırılmış değildir. Pek çok Hindu için ibadet bir veya birden fazla tanrı ve tanrıçalara adanmışlık anlamında **bhakti'**den oluşur. Her bir Hindu güçlü bir kişisel bağ hissettiği bir tanrı veya tanrılar grubunu seçmekte özgürdür.

Puja ya da ibadet, takdim-adak ve dua ritüellerini içerir. Bu takdimeler her gün sunulabildiği gibi bazı durumlarda özel günlerde sunulmaktadır. İbadete başlamadan önce dindar kişi bedeninin ve elbiselerini temizlemek zorundadır. Bu işlem yapılırken bir **manrta, aarti** veya ilahi açıktan ya da sessizce söylenmelidir. Eğer bu sırada yemek zamanı yaklaşmışsa yiyecekler ibadet sonrasına kadar tüketilmeye başlanmamalıdır. Diğer hazırlıklar ise zihnin bütün dünyevi işlerden uzaklaştırılması ve tanrısal objeye sunulmak üzere takdime toplanmasıdır. Tapınağa girilirken ayakkabılar çıkarılır ve bir zil çalınır.

İbadetler oldukça ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirilir. Öncelikle yıkanmak ve Tanrı'ya seslenmek suretiyle kişisel arınma. Daha sonra yiyecek, çiçek, su ve tütsü sunumlarının eşlik ettiği dua evresi gelmektedir. Bu ritüeller sıklıkla günlük olarak evde yerine getirilir. İbadet için evde Tanrı'nın tefekkür edileceği ve **murti** adını taşıyan ayrı bir odası tapınak formunda hazırlanır. Aile üyeleri birlikte ibadet eder ve Hinduların dindar olanları günde üç kez ibadet ederler. Pek çok Hindu ibadet sırasında özel bir giyim tarzı olan giysiyi giyerler. Kast sisteminin en üstünde yer alan Brahminler pamuktan yapılmış bir giysi giyerler. Kast sisteminin diğer unsurları olan idareciler kenevir lifi, tüccarlar ise yünden mamul giysileri giyerler.

Bununla birlikte ibadet yalnız başına ya da ibadet eden gruba vedaları okuyan bir rahibin yardımıyla sıklıkla bir tapınakta yapılır. Tipik bir tapınak ya da **mandir**, ibadet edenlerin kalbini temsilen kutsal ibadet mahalli ile ruhun göklere yönelik bakışını temsilen bir kuleden oluşur.

Bu sırada sunulan hediyeler tapınakta tanrılar ile temas kurulması sebebiyle kutsanmış olur. Dolayısıyla, örneğin insanlar kutsal kül ve safran sunmak suretiyle takdime ritüellerini yerine getirirler. Daha sonra bu karışım alınlarını boyamaları için insanlara dağıtılır. Bütün ibadetler belli bir ritüel objesinin olmasını gerektirmez. Çok sık bir şekilde ibadetler kişisel ve özel bir şekilde yerine getirilir. Örneğin kişi işine giderken yol kenarındaki bir tapınakta ibadet edebilir. Çok sayıdaki küçük tapınaklar bütün Hindu bölgelerinde bulunur. Bu tapınakların her biri bireysel olarak Hindular için tapınma amacıyla seçilmiş kişisel tanrı ve tanrıçalara adanmıştır. Her durumda dua muhtemelen **kutsal aum** ve diğer **mantra**ların büyüsünden oluşur.

Hinduların dinsel ritüelleri üç kategoride tasnif edilmektedir. **Nitya** ritüelleri günlük olarak evlerde sergilenmekte ve aile tanrı ve tanrıçalarına odaklanmaktadır. **Naimittika** ritüelleri, bayram ve kutlama formlarında yılın belli zamanlarında sergilenmektedir. Son

olarak **Kamya** ritüelleri, tercihe bağlı olmakla birlikte ilgi çeken bir ibadet uygulamasıdır. Kutsal bir mekânı ziyaret etmek bunun en güzel örneğidir.

3.5. Kast Sistemi

Hinduizm'de bir hiyerarşi içinde düzenlenmiş dört kast sistemi bulunmaktadır. Kast için kullanılan dinî kavram Varna'dır. Her bir Varna mensuplarına belirli görev ve haklar yüklemektedir. Her Varna'nın üyesi sadece bu Varna üyesine izin verilen işlerle meşgul olmak zorundadır. Yine her Varna'nın kendine has diyet tipi dahi vardır. En yüksek Varna Brahman'a atfedilmiştir. Bu sınıfın üyeleri rahipler ile toplumun eğitimli kişileridir. Brahman'a atfedilen Varna'dan sonra hiyerarşinin ikinci sırasında Kşatriya yer almaktadır. Kşatriya sınıfının mensupları devlet idarecileri ile toplumun aristokrat ailelerinden oluşmaktadır. Kast sisteminin üçüncü sırasında Vaisya yer almaktadır. Bu sınıfın mensupları toprak sahipleri ile toplumun varlıklı ve tüccar kimseleridir. Hiyerarşinin son sınıfındakiler Sudra olarak isimlendirilir. Sudralar köylüler ile toplumun işçi sınıfını içermektedir. Dört sınıftan oluşan kast sistemine dâhil edilmeyen gruplar da vardır. Bunlar da kast dışı kalan ve "dokunulmazlar" olarak isimlendirilmektedir. Dokunulmazlar diğer kast mensuplarının kesinlikle ilgilenmediği ağır ve kirli işlerde çalışmaktadırlar.

Kast sınıflarının ilk üçü, Sudra sınıfı ile dokunulmazların sahip olmadıkları sosyal ve ekonomik haklara sahip olmuşlardır. Bu ilk üç sınıfın mensupları kendilerini "iki kez doğmuş" olarak görürler. Bu doğumlardan birisi doğal doğum olurken diğeri bu sosyal statü içine törensel doğumlarını ifade etmektedir.

Uygulamalar

İnternet ortamından veda metinlerini okuyunuz.

Kazanımlar

1) Görsel olarak veda ve tapınakları görmek, bilginizi pekiştirecektir.

Uygulama Soruları

1) Hinduizm'in kast sistemi ile din arasındaki ilişkiyi tanımlayınız.

2) Dharma öğretisini Hinduizm'de insanın doğası anlayışı çerçevesinde tanımlayınız.

3) Karma inancı çerçevesinde Hinduizm'in dinî açıdan gelecek hayat beklentisini açıklayınız.

4) Hinduizm'de ibadetlerin çeşitliliğinin nedenlerini tartışınız.

5) Hinduizm'in çevre inanç ve gelenekler üzerindeki etkisini tanımlayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Hinduizm, coğrafi ve kültürel çevresini derinden etkilemiş geniş bir inanç, düşünce ve felsefi geleneği ifade etmektedir. Çerçevesi katı bir şekilde çizilmiş teolojik bir sistemi olmayan Hinduizm'de aşkın tanrı inancından çok tanrılı bir yapıya kadar uzanan çok çeşitli bir inanç yelpazesi gözlenmektedir. Bununla birlikte reinkarnasyon, karma ve samsara gibi doktrinleri ile Hint bölgesinde ortaya çıkan pek çok dinsel geleneğe teolojik zemin sağlamıştır.

Bölüm Soruları

1) Hinduizm hangi coğrafyada ortaya çıkmış ve sınıflamada ne adla anılır?

a) Mezopotomya

b) Uzak Doğu.

c) Güney Asya

d) Avrupa

e) Amerika

2) Hinduizmin diğer dünya dinlerinden en belirgin farkı nedir?

a) Kurucusu veya peygamberi yoktur

b) Etik vurgu yapar

c) Çevreyle ilgilidir

d) Çok tanrılıdır

e) Tapınakları özeldir

3) 'Atman'ın anlamı nedir?

a) Tabu

b) Reinkarnasyon

c) Zihin

d) Ebedî benlik

e) Akıl

4) Upanişadların en temel özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

a) Sözlü geleneği içeren metinlerdir.

b) Bilimsel bilgidir.

c) Vahiydir.

d) Masalları anlatan bir kitaptır.

e) Vedadır.

5) Hindularda, ölümden sonra kişinin ruhunun bir başka bedene geçmesine ne ad verilir?

a) Veda

b) Upanişad

c) Brahman

d) Samsara

e) Vahiy

6) Dharma, Hind dinlerinde oldukça önemli bir kavramı ifade etmektedir. Evren ile toplumu koruyup gözeten bir güce işaret eden bu terim ne anlama gelir?

a) Görev, erdem, ahlak

b) Kutsal metin

c) Tapınak

d) İbadet

e) Yoga

7) (D/Y) Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam dininden sonra dünyanın üçüncü en büyük dinidir?

8) (D/Y) Hinduizm'in temel kutsal metni Vedalar'dır.

9) (D/Y) Upanişada koleksiyonu karma, reinkarnasyon, nirvana, ruh ve Brahma gibi temel kavramları içermektedir.

10) (D/Y) Hinduizm'de ibadetler bütünüyle biçimlendirilmiş ve standartlaştırılmıştır.

Cevaplar

1) c, 2) a, 3) d, 4) a, 5) d, 6) a, 7) D, 8) D, 9) D, 10) Y.

4. CAYİNİZM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Caynizmin Doğuşu

2) Caynizmin Tarihsel Süreci

3) Caynizmin İnanç Esasları

4) Caynizmin İbadetleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Caynizm hangi coğrafyada ve nasıl ortaya çıkmıştır?

2) Caynizmin en önemli inanç esasları nelerdir?

3) Caynizmin ibadet türleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Caynizmin kuruluşunu anlamak	
	İnanç esaslarını kavramak	
	Reinkarnosyaon, ruh ve üç mücevherin kapsamını anlamak	
	Caynizmin budizm ve diğer hint dinleriyle ilişkisini anlamak	

Anahtar Kavramlar

- Caynizm
- Reinkarnasyon
- Ruh
- Üç Mücevher
- Veda
- Kast Sistemi

4.1. Tarihsel Süreç

Bazı bilim adamları Caynizm'in ortaya çıkışının MÖ yaklaşık 850 olduğunu iddia ederlerken diğer bazıları bu dini daha geç bir döneme tarihlemektedir. Caynalar ise kendi inançlarının her dâim var olduğuna inanmaktadır. Caynizm'in kurucusunun Mahavira olduğu genel bir kanaat olarak kabul edilir, ancak tartışmalar vardır. Mahavira'nın yaşadığı tarihleri kesin olarak belirlemek mümkün olmamakla birlikte Budda'nın döneminde yaşadığı düşünülmektedir. Caynizm, Hindistan'da yaklaşık iki milyon taraftara sahiptir. Caynizm Hindistan'da Budizm ile neredeyse aynı dönemde kurulmuştur. Caynizm'in kurucusu olduğuna inanılan Mahavira da Buddha gibi Hind bölgesinin savaşçı kastına mensuptur. Mahavira "büyük galip" anlamına gelen "jina" ile isimlendirilmiş ve bu isim aynı zamanda Caynizm isim kaynağı olmuştur.

Caynizm pek çok açıdan Budizm'e benzemektedir. Caynizm de Budizm gibi Brahmanik felsefeye tepkisel bir tavır içerisinde olmuştur. Bu dönemde Brahmanik felsefe kuzey doğu Hindistan bölgesinde oldukça etkindir. Caynizm'de de tıpkı Buddizm'de olduğu gibi bir reinkarnasyon inancı vardır. Fakat Caynizm asketik inançları yönüyle Buddizm'den farklılaşmaktadır. Her iki din de şiddetsizliği savunurken Caynizm'de bu şiddetsizlik bu dinin özünü ifade etmektedir. Caynizm Hinduizm'e karşı bir reform hareketi olarak başlamıştır. Hem Caynizm hem de Buddizm ilham edilmiş kutsal metin sayılan Vedaların değerini inkâr etmişlerdir. Bununla birlikte Hind kast sisteminin de şiddetle eleştirmişlerdir.

Mahavira kuzey doğu Hindistan'da alt sınıf bir idarecinin oğludur. Doğumundan önce annesi bazı enteresan rüyalar görmüş ve ekonomik durumları hızla ilerlemiştir. Mahavira evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Toplum içindeki sosyal konumu ve servetine rağmen mutluluk hissini tecrübe edemediğini düşünmektedir. 30 yaşına geldiğinde, ebeveyninin ölümünden sonra Mahavira eşi ve çocuğuna veda ederek sahip olduğu her türlü servet ve lüksi arkasında bırakarak kurtuluşu elde etmek için asketik bir hayata başlamıştır.

Mahavira, o dönemde yaşanan sıradan asketik uygulamalar içinde kurtuluşa erişemeyeceğini farkedince kendine has daha katı bir asketik yolu seçmiştir. Mahavira kimsenin herhangi bir canlıyı yaralamaması gerektiğini söylemiş ve yürüdüğü yolu süpürüp içtiği suyu süzmüştür. Mahavira bedenine eziyet etmek için çıplak olarak dolaşmış, yazın en sıcak kışınsa en soğuk yerlerde vakit geçirmiştir. Beslenmesini başkalarının artıklarıyla sağlayan Mahavira kendisine saldıran ve hatta vücudunu ısıran köpeklere daha karşı koymamıştır. Efsanevi anlatılara göre meditasyon hâlindeyken ayakları dibinde yakılan ateşten dahi sakınmamıştır. Mahavira'nın bütün bu asketik yaşamı sayesinde özgürleşerek (*mokşa*) nirvanaya ulaştığına inanılmıştır.

Caynist inanca göre doğada var olan her varlık bir yaşama sahiptir. Her varlığın can taşıdığına inanan Mahavira şiddetsizlik inancının da etkisiyle âdeta hiçbir şey yemeyerek kendisini açlıktan dolayı ölüme sürüklemiştir. Mahavira aynı zamanda oldukça asketik idi ve hayatından vazgeçtiği için çıplak dolaşmıştır.

Mahavira'nın dininin takipçileri beslenme rejimi açısından onun kadar katı değildirler. Onlar da vejeteryandır. Fakat dindar Caynalar herhangi bir varlığı incitmekten mümkün

olduğunca kaçınmaktadırlar. Böceklerin üzerine basmamak için tarlalar da yürümemektedirler. Aynı zamanda Caynalar, gözle görünmeyen küçük varlıkları nefesleriyle içlerine çekmemek için ağızlarını bir örtüyle kapatırlar. Caynalar herhangi bir canlının ölümüne yol açmamak için örneğin zirai işlerde çalışmazlar.

Bedeni üzerinde bütünüyle kontrol sağladığını hissettikten sonra Mahavira katı asketik yaşamını rahipleri eğitip onlara liderlik etmek için değiştirmiştir. Mahavira bu dünyanın birisi ruh diğeri madde olan iki özden müteşekkildir. Bütün acıların nedeni değersiz maddi bedenin saf ebedi ruh ile ilişkisinden doğmaktadır. Kurtuluş, ruhun maddeden özgürleşmesidir. Karma kuralı ve reinkarnasyon beden ile ruhun bu trajedisiyle yakından ilişkilidir.

Ruhun kurtuluşuna bireyin bizzat kendisinin de eşlik etmesi gerekir. Ancak bu eşlik etme dua ve ibadetle gerçekleşmez. Tanrılar bu süreçte çok fazla bir etkiye sahip değillerdir. Esasen tanrılar insanlardan uzak gezegenlerde yaşayan varlıklardır ve kendiişlerini başarmaya çalışmaktadırlar. Mahavira'nın kişisel bir Tanrı'nın olmadığını öğretmesine ve ibadet ve duayı yasaklamasına rağmen onun takipçileri ona ibadet ve dua etmektedir. Mahavira'nın taraftarları onun günahsız, bilge, ezeli ve insanlığın 24 kurtarıcısının sonuncusu olduğuna iman etmişlerdir.

Caynizm'in kutsal metinleri Agana (ahlaki öğretiler) veya Siddhantas (anlaşmalar)'dır. Bu metinlerin dili Prakrit yerel dillerinden birisiyle kaleme alınmıştır. İlk dönemlerde yazılan yorumlar Sanskritçe'dir. Bu kutsal metinler içinden pek azı çağdaş dillere tercüme edilmiştir. Fakat çoğu Caynalar kendi kutsal metinlerini anlayamamaktadırlar.

MÖ 80 yılına kadar Caynalar iki gruba bölünmüştür. Caynizm'in iki önemli mezhebi vardır: Svetambarave Digambara. Svetambara rahipleri kadın-erkek beyaz kıyafetler giyinmektedirler. Digambara rahipleri ise tıpkı Mahavira gibi herhangi bir kıyafet giymezler. Fakat normal olarak kendi tapınaklarının dışına çıkıp yürümezler. Svetambara veya "beyaz giyinenler" çoğunlukla kuzey Hindistan'da yaşamaktadır. Bu grup Mahavira'nın çıplak dolaşma bağlamındaki söylemlerini yorumlama konusunda oldukça liberal bir yaklaşım sergilemektedirler ve rahiplerine beyaz elbise giymeleriş için izin vermektedir. Aynı zamanda kadınları da dinlerine girmelerine izin vermekle birlikte manastırlarına da Kabul ederek onlara da kurtuluş şansı olduğunu ilan etmişlerdir.

Digambara ya da "gök giyenler" çoğunlukla güney Hindistan'da yaşarlar. Bu grup rahiplerin çıplak dolaşması kurtalı çerçevesinde eski ideallerin taraftarıdırlar. Bununla beraber sivil otoriteler zaman zaman bu grup mensubu rahiplerden peştemal giymelerini istemektedir. Digambara mezhebi erkek olarak yeniden doğuncaya kadar kadınların kurtuluşa ulaşamayacaklarına inanmaktadır. Sonuç olarak kadınların manastırlara ve tapınaklara girmesi yasaktır.

Caynistlerin dinsel pratikleri iki farklı grup içinde farklılaşmaktadır: Sıradan halk ve rahipler. Rahipler bir Cayna için ideal yaşama liderlik etmekte ve kurtuluş için en iyi şansa sahip olanlardır. Bu grup 5 şeye yemin etmişlerdir: hiçbir canlıyı incitmemek, hakikati söylemek, çalmamak, cinsel eğilimi dizginleyip terketmek, bütün dünyevi bağlardan

kurtulmak. Genel olarak bütün Caynalar ilk üç yemini mümkün olduğunca korumaya çalışırlar.

Günümüzde Caynizm zaman zaman Hinduizm'in azınlıkta kalmış bir mezhebi olarak anlaşılır. Caynalar her hangi bir canlı yaşamına zarar verecek mesleklerde çalışmamaları yasaklanmıştır. Bu nedenle Caynalar genel olarak finans ve ticaret sektöründe çalışmaktadırlar. Bu uygulama Caynaları finans alanında oldukça güçlü bir konuma getirmiştir. Katı bir asketizm eğilimiyle başlayan Caynizm'in mensuplarının modern çağda servet sahibi zengin bir sınıf oluşturmuş olmaları oldukça ilginç bir sonucu ifade etmektedir. Caynistler nüfus sayılarıyla kıyaslanmayacak derecede ticari başarı ve zenginliğe sahiptirler.

Caynizm Hindistan'daki en eski dinsel geleneklerinden birisidir ve Budizm ile yaklaşık olarak aynı özellikleresahiptir. Caynizm'in öncüsü olan kimse normal olarak bilge Vardhamana veya Mahavira (büyük kahraman) olarak bilinir. Mahavira'nın yaşamı MÖ yaklaşık olarak 599-527 yılları arasında geçmiştir. Mahavira, Hindistan'ın Bihar eyaletinin günümüzdeki Patna kentinde dünyaya gelmiştir. Mahavira'nın yaşamı hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte nispeten varlıklı bir yerel idareci olan ve kişatriya kastına mensup Siddhartha'nın oğlu olduğu düşünülür. Dolayısıyla, Mahavira muhtemelen varlıklı bir çevrede büyümüş fakat otuzlu yaşlarına geldiğinde bu çevreyi terk ederek gezgin bir sadhu ya da dindar bir dilenci yaşamına başlamıştır.

Mahavira'nın tercih ettiği bu yaşam tarzı, dünyevi varlık ve servetin terkini ve aile ve dostlarla sınırlı bir ilişkiyi gerektirmektedir.

Genellikle Mahavira bu dinin fikir babası olarak nitelenmekle birlikte Caynizm tek bir kurucu figüre sahip değildir. Caynalar farklı zamanlarda hakikatin tirthankara olarak isimlendirilen figürlere ilham edildiğine inanmakatdır. Bir tirthankar hayatın metaforik okyanusunu karşıya geçmiş ve ölüm-yeniden doğum döngüsünden kurtulmuştur. Bu büyük figürleri tanımlayan diğer bir isim ise "fatih" anlamına gelen Jina'dır. Bir Jina veya tirthankar, aydınlanmanın önünde engel oluşturan aç gözlülük, hilekârlık, gurur ve öfke gibi içsel düşmanları alt eden figürlerdir. Bir tirthankar esasen diğer dinlerdeki aziz ve veli olarak nitelenen kişilere oldukça yakındır.

Zaman anlayışı Caynizm'in önemli bir konusudur. Caynizm tarihi bu dinin dairesel tarih anlayışıyla olduka yakındır. Zaman hakkındaki Cayna modeli yükselen ve alçalan hareketler serisi içinde dönenmekte olan bir tekerlek olarak resmedilir. Tamamlanan bir dönüş ya da tekerin her dönüşü **kalpa** olarak isimlendirilir. Bu dairelerden her biri tekerlek telleri olarak resmedilen altı çağa bölünmüştür.

Genel anlamda Caynalar aynı temel prensiplere inanmaktadırlar. Bununla birlikte Caynizm içinde iki farklı anlayışa bağlı olarak iki mezhep ortaya çıkmıştır. Bu mezhepler Digambara (hava giyenler) ve Svetambara (beyaz giyeler)'dir. İki mezhep arasındaki farklar nispeten çok büyük olmamakla birlikte, esasen sıradan bir Caynanın gündelik yaşamını etkilemekten çok rahip ve rahibeleri ilgilendirmektedir.

4.2. İnanç Esasları

Caynizm'de yaratıcı bir tanrı inancı yoktur. Bu açıdan Caynizm bir din olmaktan ziyade bir yaşam felsefesi veya davranış rehberi olarak tanımlanır.

Caynizm'in özü beş büyük yemine bağlılıktır:

1. **ahimsa,** hiçbir canlı varlığı öldürmemek ve yaralamamak;

2. **satya,** sadece hakikati söylemek;

3. **asteya**, çalmamak ve aç gözlü olmamak;

4. **brahmacharya**, bekaret ve bütün duyusal hazlardan feragat etmek;

5. **aparigraha**, dünyevi tecrübelerden dolayı mutlu olmamak ya da üzüntü duymamak.

Caynizm'in bir diğer inanç özü, bir kimsenin ahimsa olan ilişkisidir. Ahimsa bütün yaratıkların canlı ruh taşıdıkları ve bu nedenle onlara saygılı davranılması gerektiğidir.

Caynalar için monoteistik binlerden farklı olarak tek bir yaratıcı tanrı inancı yoktur. Caynizm'de, antik Greko-Roman inancında olduğu gibi herhangi bir tanrılar panteonu inancı da yoktur. Caynalar için daha ziyade tirthankara inancı söz konusudur. Tirthankara, ilahi mükemmelliğe ulaşmış ve bu suretle adanmışlık ve ibadetin değerine vakıf olmuş kişi demektir. Esasen Caynalar bütünüyle iyi ve her şeyi bilen tek bir yaratıcı tanrı olabileceği düşüncesini reddederler. Caynalar için dünyada kötülüğün var olması yaratıcı bir tanrının var olmadığının delilidir.

4.2.1. Reinkarnasyon

Diğer doğu dinleri gibi reinkarnasyon Cayna inanç sisteminin merkezi parçasıdır. Caynalara göre bir kişi öldüğünde ruh derhal bir başka bedene geçer. Ruhun geçtiği beden bir insanın ve hayvanın bedeni olduğu kadar cansız bir varlık da olabilir. Bir insanın gelecekteki hayatını belirleyen prensibin adı karma'dır.

Hem Hinduizm hem de Buddizm karma'ya bir kişinin davranışları tarafından yaratılmış bir güç olarak inanır. Fakat Caynizm'in karma konsepti Hindularınkinden biraz farklıdır. Cayna inancına göre ruh karma'yı kendisine çeker fakat bu karma evrende her yerde var olan bir toz gibi fiziksel bir özdür. Bu karma'nın bazıları zarar vermez.

4.2.2. Ruh

Caynalar her şeyin bir ruhu (*jiva*) olduğuna inanırlar. Sonsuza kadar yaşadığı düşünülen bu ruh pek çok özelliğe sahiptir. Bütün ruhların yagene bir ilahi gerçekliğin parçası olduğuna inanan Hinduizm'den farklı olarak Caynizm'de her bir ruh bütünüyle bağımsızdır. Her ruh kendi davranışlarının sonuçlarından sorumludur. Bu ruh süregiden ölüm ve yeniden doğuş döngüsünden özgürleşebilir. Elbette bütün ruhların bu döngüden bağımsızlaşması mümkün olmamakla birlikte bu ruhlar doğru davranış prensiplerini takip etmek suretiyle bu döngüden bağımsızlaşma yönünde gelişebilirler.

Caynalar evrenin doğal düzenini açıklayan karmaşık bir inanç sistemine sahiptirler. Bu sistem içinde dünya ruhların tasnifinden oluşmuştur. Bu tasnif edilen ruhlar *jiva*, canlı varlıkların ruhları ve *jiva* olmayan anlamında *ajiva*'dır. Sırasıyla *jiva* kendisini altı şekilde gösterir.

4.2.3. Üç Mücevher

Cayna inancının temeli ruhun ölüm-yeniden doğum döngüsünden özgürleşme isteğidir. Özgürleşmeye "üç mücevher" ile eşlik edilir. Bunlar doğru inanç, doğru bilgi ve doğru davranıştır. Doğru inanç **(samyak darshana)** açıkça, ayan beyan görmek demektir ve "doğru algı" olarak da tercüme edilebilir. Doğru inanç, batıl itikatlardan uzak durma ve hakikati keşfetme eğilimidir. Doğru bilgi **(samyak jnana)** evreni anlama çağrısıdır. Doğru davranış **(samyak charitra)** insanları kendi yaşamlarına yönelten yola işaret etmektedir. Ahlaklı bir kimse canlı varlıklara zarar vermekten kaçınır ve ahlaksız arzu, davranış ve düşüncelerden kaçınır.

4.3. Kutsal Metinleri

Caynizm'in tanımlanmış bir kutsal metin külleyisinin varlığını kabul etmek zordur. Caynizm kutsal olarak kabul edilen çok sayıda metne sahiptir. Bu dokümanların çoğu, her ne kadar bilim adamları bunları tarihlendirmede yeterli delil bulamasa da ikibin yıldan daha eskidir. Ayrıca, Cayna kutsal metinlerinin asıl nüshasının ne zaman derlendiği haklkında da çok az bilgi sahibiyiz. Caynizm'e dair antik yazıların altmış tanesinin Cayna kutsal metni olduğu ve bunlarında sadece kırk beş tanesinin bugüne ulaştığı tahmin edilmektedir.

Bu metinler üç gruba bölünmüştür: Purva, Anga ve Angabahya. Mamafih, Purva metinlerinin ondört tanesi ve en son Anga metni hâlen kayıptır. Purva metinlerinin Mahavira'nın yaşadığı dönemden yaklaşık 250 yıl sonra kabaca MS 650-700 yıllarında derlendiği düşünülmektedir. Bu metinler astronomi, evrenin doğası, ruh ve karma gibi Cayna inanç esaslarını içermektedir.

Anga metinleri Purva metinlerindeki öğretilerin özetlendiği ve Mahavira'nın zamanına kadarki Caynizm'in geleneksel bir tarihini içermektedir. Bu metinlerin tümü sözlü olarak nesiller boyu aktarılmış ve Cayna rahipleri tarafından ezberlenmiştir.

4.4. İbadetler

Caynizm'in ana ibadeti Namaskar veya Namokar Mantra olarak isimlendirilir. Bütün Cayna ibadetleri gibi bunun amacı herhangi bir şey talep etmek değil daha ziyade ibadet eden kişiye ayrılma konumuna ve iyi davranışlara ulaşma konusunda yardımcı olur.

Caynaların tahmini olarak kabaca %80'i düzenli olarak tapınak ibadetine katılmaktadır. Tapınaklarda tirthankara'nın hayatları anılır, kutsal metinler okunur, dinî tartışmalar yapılır, hayır işlerinde bulunulur ve insanlar kendi dünyevi tutkularını kontrol edeceklerine dair yeminler edilir. Cayna ibadetinin merkezinde tirthankara heykelleri vardır. Pek çok tapınak oldukça karmaşık ve yoğun bir süslemeyle gösterişli mimari tarzında yapılmıştır. Bununla birlikte bazı tapınaklar ise sadece toplantı odalarından ibarettir.

Svetambara Caynaların en çok bilinen ibadeti sekiz katlı Puja sunumudur. Bu ayinde bir Cayna bir tirthankara'ya sekiz takdime sunar. Caynalar insanoğlunun işlerine müdahele eden yaratıcı bir Tanrı inancına sahip olmadıkları için sunumlar Tanrı'nın rızasını elde etmek için değil takdime sunma ve bağışlama ruhunu göstermesi açısından önemlidir. Tören ibadetçini temiz elbiseler giymesi çerçevesinde temizlenme ritüeliyle başlar. İbadetçi tapınağa girdiğinde "vazgeçmek" anlamına gelen nihisi sözcüğünü söyler. Ardından ibadetçi tirthankara'nın resimlerinin yer aldığı bir odaya geçer ve bu resimlerin etrafında saat yönünde üç kez döner. Bu ritüel üç mücevheri sembolize etmektedir.

İbadetçi ardından sekiz sunumunu takdim eder: (1) su, saf ve temizliği sembolize eder; (2) sandalağacı ve safran hamur, insanoğlunun ihtiraslarını söndürmeyi sembolize eder; (3) çiçekler, tirthankara öğretilerine yönelik inancı sembolize eder; (4) tütsü, kötü karmanın yanarak uzaklaşmasını sembolize eder; (5) ateş, cahilliğin karanlığının atdınlatılmasını sembolize eder; (6) pirinç; (7) tatlı; ve (8) meyva. Tören bir miktar meditasyon ve dua ile sona erer.

Uygulamalar

Caynizmi Anlamak için M. Hriayanna'nın Hint Felsefesi tarihini okuyabilirsiniz

Kazanımlar

Hindistandaki dinsel ve kültürel dünyanın anlaşılmasını temin eder**.**

Uygulama Soruları

1) Caynizm hangi coğrafyada nasıl ortaya çıkmıştır.

2) Caynizmin en önemli inanç esasları nelerdir?

3) Caynizmin ibadet türleri nelerdir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Caynizm pek çok açıdan Budizm'e benzemektedir. Caynizm de Budizm gibi Brahmanik felsefeye tepkisel bir tavır içerisinde olmuştur. Bu dönemde Brahmanik felsefe kuzey doğu Hindistan bölgesinde oldukça etkindir. Caynizm'de de tıpkı Buddizm'de olduğu gibi bir reinkarnasyon inancı vardır. Fakat Caynizm asketik inançları yönüyle Buddizm'den farklılaşmaktadır. Her iki din de şiddetsizliği savunurken Caynizm'de bu şiddetsizlik bu dinin özünü ifade etmektedir. Caynizm Hinduizm'e karşı bir reform hareketi olarak başlamıştır. Hem Caynizm hem de Buddizm ilham edilmiş kutsal metin sayılan Vedaların değerini inkâr etmişlerdir. Bununla birlikte Hind kast sisteminin de şiddetle eleştirmişlerdir.

Caynizm Buddha ile aynı çağda yaşamış içinde doğduğu dinî çevrenin dışına çıkarak alternatif kurtuluş yolu arayan ve bunu çok katı bir asketizm/çilecilik bulan Mavahira'nın öğretilerinin bütünüdür. Kadim Hint dinlerinden olan Caynizm günümüzde sınırlı sayıda inanana sahiptir.

Bölüm Soruları

1) Caynizmin kurucusu kimdir

a) Mavahira

b) Buda

c) Brahma

d) veda

e) drahma

2) Caynizm'in kutsal metinleri hangi adla bilinir?

a) Agana (ahlaki öğretiler)

b) Veda

c) Upanişad

d) Drahma

e) Cina

3) Caynizmin canlılara zarar vermeme ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?

a) Doğru davranış

b) Doğru inanç

c) Ahimsa

d) Agama

e) Cina

4) Caynzim aşağıdaki dinlerden en çok hangisine benzer?

a) Mecusilik

b) Budizm

c) Maniheizm

d) Şintoizm

e) Hristiyanlık

5) Caynizmin en önemli ibadeti nedir

a) namaskar

b) cayna

c) Veda

d) Puja

e) nirvana

6) (D/Y) Caynizm'in kutsal metinleri Agana (ahlaki öğretiler) veya Siddhantas (anlaşmalar)'dır

7) (D/Y) Caynistlerin dinsel pratikleri iki farklı grup içinde farklılaşmaktadır: Sıradan halk ve rahipler.

8) (D/Y) Zaman anlayışı Caynizm'in önemsizdir.

9) (D/Y) Ruhun kurtuluşuna bireyin bizzat kendisinin de eşlik etmesi gerekir. Ancak bu eşlik etme dua ve ibadetle olur.

10) (D/Y) Caynizm'de yaratıcı bir tanrı inancı yoktur.

Cevaplar

1) a, 2) a, 3) c, 4) b, 5) a, 6) D, 7) D, 8) Y, 9) Y, 10) D.

5. BUDİZM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Budizmin Tarihsel Süreci

2) Budizmin İnanç Esasları

3) Budizmin İbadetleri

4) Budizmin Kutsal Metinleri

5) Budizmin Mezhepleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Budizm ve Hint dinleri hakkında neler biliyoruz?

2) Budizmin kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

3) Budizmin en önemli ibadet ve esası nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Budizmin oluşumunu anlamak	
	Budizmin inanç esaslarını kabaca bilmek	
	İbadetlerini kavramak	
	Mezheplerini ayırabilmek	

Anahtar Kavramlar

- Nirvana
- Budda Budizm
- Sutralar
- Yaşlılar Okulu
- Triratna
- Sişddharta Gautama

5.1. Tarihsel Süreç

Budizm, kurucusu Siddhartha Gautama'nın (MÖ 563-483) öğretileri üzerine bina olmuş bir dindir. Buda ya da "aydınlanmış kişi" hayatın acı ve ıstıraplarından kurtulmanın yolunun isteklerin göz ardı edilmesinde bulmuştur. Buda'nın kurduğu yaşam yolu, değerleri ya da gerçekliği daha iyi anlamak için önerilen bir felsefe olarak ya da düşünceler seti olarak da kabul edilebilir. Buda altı yıl boyunca hayatın anlamını öğrenmeye çalışmış ve hayatı boyunca pek çok taraftar kazanmıştır. Buda'nın ölümünden sonra Budizm içinde pek çok farklı mezhep veya alt gruplar ortaya çıkmıştır. Bu din Hindistan'dan Uzak Doğu'ya hatta Avrupa ve Amerika kıtalarını kuşatacak şekilde Batı'ya kadar yayılmıştır. Bununla birlikte Budist çoğunluk Asya kıtasındadır. En çok yaygın olduğu ülkeler Tayland, Kamboçya, Tibet ve Japonya'dır. Bütün dünya genelinde 350 milyon Budist olduğu ya da dünyanın toplam nüfusunun yaklaşık yüzde altısının Budist olduğu tahmin edilmektedir. Böylece Budizm, Hristiyanlık, İslam ve Hinduizm'den sonra dünyanın dördüncü büyük dini olmaktadır.

Budizm inancı Buda'nın şahsı etrafında şekillenen bir gelenek olduğundan Buda'nın yaşamı bu geleneğin anlaşılmasında önemli bir temeli ifade etmektedir. Buda'nın hayatını, diğer din kurucularında olduğu gibi, belirli bir devirde yaşamış ve bir inanç sistemi kurmuş kimse olarak ele alırsak, bununla sadece Budist olmayanların, Buda hakkındaki görüşlerini aksettirmiş oluruz. Budistler ise, Buda'ya iki ana yönden bakarlar:

Bir insan olarak Buda muhtemelen MÖ 563-483 yıllarında Kuzey Hindistan'da yaşamıştır. Yaşadığı yer bataklık ve ormanlarla kaplı, havası nemli bir bölgedir. Bu konudaki ilk tarihi belge, 1896 yılında bulunmuştur ve Kral Aşoka'nın MÖ 250 yıllarında diktirdiği bir âbidedir. Üzerinde "Burada ulu (zat) doğdu yazısı vardır. Yine aynı bölgede, 1898 yılında "Piprâvâ" denen yerdeki bir mezarlıkta bulunan kaplardan birinde, eski dil ve yazı ile, "Bu kap Şakya soyundan Ulu Buda'nın kutsal eşyasıdır ve Sukiti'nin ve kardeşlerinin, oğullarının ve kadınlarının vakfıdır", ibaresi bulunmuştur. Bu belgeler bize, Buda'nın doğup büyüdüğü bölgeye işaret etmektedir.

Babası Shuddhodana Kosala Krallığı'na bağlı küçük bir beyliğin hâkimiydi. Buda'nın şahsi ismi Siddharda (başardı, gayesine ulaşmış) veya aynı anlamda Sarvarthasidha'dır. Aile ismi Gautama'dır. Buda kelimesi ise, bir isim değil, onun sıfatıdır. Çünkü o, Bodhi'yi (derin bilgiyi) kazanmıştır. Artık o uyanmış, gerçeği tanımıştır.

Prens Siddharta, varlıklı ve idareci bir ailenin oğlu olarak yetişmiş ve zamanın en iyi eğitimini görmüştür. Evlenme çağına geldiğinde, kuzeni Yaşodhara ile evlenmiş ve Rahula isminde bir oğlu olmuştur. Henüz 29 yaşında ailesinin karşı çıkmasına rağmen, dünya hayatına sırt çevirerek Uruvela Ormanında inzivaya çekilmiştir. İnsanın varlığı ve gayesi probleminin baskın düşüncesi altında, bulunduğu hayattan tatmin olmamıştır. Önce, problemin çözümü için meşhur Brahmanları aramış ve onları takip etmiştir. Brahmanlar onu tatmin edememiştir. Bunun üzerine, hidayet ve kurtuluş bilgisini kazanabilmek için, riyazet hayatına başlamıştır. Nefsine yaptığı senelerce süren işkenceden sonra, umduğunu bulamayan Siddhartha, bu yolu da terk ederek, "Bodhi Ağacı" ismi verilen bir incir ağacı altına gelmiş ve tefekküre başlamıştır. Yedi senelik bir arayıştan sonra, dünya hayatının sırrını çözdüğünü, tenasüh çemberinden kurtulmanın yolunu bulduğunu, ilan etmiştir. Artık bundan sonra, gezici

vaiz olarak ülkede dolaşmaya, vardığı hakikatları açıklamaya başlamıştır. Pek çok öğrenci kazanmış ve öğretisini hızla etrafına yaymıştır.

Buda hayatın bütününün acılarla dolu olduğuna ve bu acılara yol açanın istek ve arzular olduğuna inanmıştır. İstek ve arzuların sona erdirilmesiyle kişi acı çemberinden kurtulup Nirvanaya ulaşacaktır. Bunu başarmanın yolu ise tamamen inkâr etmek ya da tamamen boyun eğmek yerine orta bir yol takip etmektir.

Buda böylesi bir uyanma hakkında herkesi bilgilendirmeye karar verdi. Böylece Hindistan'ın kuzeyinde orta yol mesajını yaymaya başladı. Buda'nın iç huzur ve uyum mesajı kısa süre içinde yirmi bin takipçi tarafından benimsendi. Devam eden kırk beş yıl içinde Buda ve takipçileri Buda'nın öğretileri sayesinde yaşamın acılarının ortadan kaldırılacağı mesajını yaymaya devam ettiler.

Budizm'in temel inançları, dönemin baskın dinsel kültürü olan Hinduizm'e karşı Buda'nın gösterdiği tepki bağlamında ortaya çıkmıştır. Buda'nın yaşamı süresince bölgenin eski toplumsal yapısı dağılmakta ve yeni bir kent medeniyeti ile yer değiştirmektedir. Bu dönemde Buda böylesi bir çalkantılı ortama karşı yeni yaklaşımlar getiren birkaç düşünürden birisidir. Bu çerçevede Buda otorite olmaksızın, hayatın anlamı araştırılmaksızın, gelenek ve yaratıcı bir tanrı inancı olmaksızın bir din vaaz etmiştir. Buda'nın öğretisi, keder ve boşluk hislerini arkada bırakarak sekiz dilimli yolu takip etmesini telkin etmektedir.

5.2. Budizm'in Bir Din Olarak Oluşması

Buda'nın ölümünden sonra takipçileri Budizm'in şekilsel yapısını oluşturmaya başladılar. Esasen Buda öğretilerine dair herhangi bir resmî kayıt ya da takipçileri için liderlik tespitinde bulunmuş değildir. Bunun sonucu olarak Buda'nın ölümünden sonra onun mesajlarının el alınıp yeniden yorumlanması mümkün olmuştur. Buda'nın MÖ 5. yüzyıldaki ölümünün hemen ardından Buda'nın öğretileri ve rahiplere dair kuralları üzerinde mutabık olunmuş şeklinin tespiti için bir konsil toplanmıştır. Buda'nın bu konsilde ele alınan öğreti ve kuralları, orijinali palmiye yaprakları üzerine yazılmış olan ve Pali Kanun olarak bilinen Budist metinlerinin merkezi unsuru olmuştur.

Çok geçmeden Yaşlılar Okulu olarak bilinen ve daha gelenekçi olan grup ile daha az gelenekçi olan grup arasında ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Yaşlılar Okulu aydınlanmaya yönelik kişisel kovalama üzerinde vurgu yapmışlardır. Diğer grup ise aydınlanmayı elde etmeye çalışan herkese yardım edilmesini savunmuştur. Bu temel farklılık Budist cemaati ikiye bölmüştür. Theravada ya da "yaşlıların yolu" olarak bilinen gelenekçi grup ile Mahayana ya da "çoğunluk" grubu adıyla iki yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu bölünme Budizm tarihi boyunca varlığını korumuştur.

5.3. İnanç Esasları

Genellikle, Buda'nın öğretisinin ateizm olduğu, hatta Budizm'in hiç bir tanrıyı tanımaması sebebiyle, din sayılamayacağı iddiaları vardır. Buna karşı olanlar da, Tanrı inancının bir din için mutlak zaruret olmadığını, dolayısıyla Budizm'in tanrısız bir din

olduğunu, iddia ederler. Konunun açıklığa kavuşması için, önce tanrı kavramları üzerinde durmaya ihtiyaç vardır.

Bütün dinlerde insanın dışında üstün bir güç tasavvuru vardır. Bu bazen kâinatı yaratan ferdi Tanrı, bazen fert olmayan ise fert üstü telakki edilen ulûhiyet veya "Kâinat kanunu", nihayet tanrılar grubu veya tanrılardan pek açıkça ayırt edilmeyen melekler grubudur. Bu görüşler açısından, yaratıcı bir Tanrı'nın varlığı konusunda Buda açıkça bir tavır almamıştır. Konuyu tartışmamış ve Budistler de, kâinatı kimin yarattığı konusunda ilgisiz görünürler ve konunun kendilerine bir fayda getireceğine de inanmazlar. Onlarca hidayet ve kurtuluş, dünya ve ızdıraplarından kurtulmaktır. Tenasüh çemberinden kurtulmaktır. Hatta kurtuluşu bulmuş, Nirvana'ya kavuşmuş olan ruhun, Brahman ilahiyatına göre, kâinatı yaratan Brahma'dan çok üstün olduğu görüşünü savunurlar. Budistlerce Brahma, gururla dolu ve kendi kendine, "Ben Brahma'yım Büyük Brahma'yım, Tanrıların sultanıyım, ben yaratılmadım, kâinatı ben yarattım, kâinatın efendisi benim, ben yaratabilirim, değiştirebilirim doğrultabilirim, ben her şeyin atasıyım" diyerek gururlanır.

Mistik rivayetlerdeki ulûhiyet sıfatları ile Nirvana mukayese edilirse, muhteva bakımından arada pek fazla bir fark olmadığı görülür. Budizm'de Nirvana'nın kozmik bir faaliyeti yoktur, dünya tanrının dünyası değildir. Dünya, bizim hırsımızdan ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, dünyevî her şeyi reddederler. Diğer yönden Budistler, Nirvana'nın ebedî, zevalsiz, hareketsiz, ihtiyarlığa ve ölüme duçar olmayan, doğurmayan, doğrulmayan, kadir ve bir sığınma mercii, selâmet yeri, en doğru ve en yüksek hakikat, güzel ve iyi, gizli ve anlaşılmaz olduğunu söylerler ve inanırlar. Bazen, Buda da Nirvana'nın şahıslaşmış vücudu olarak telakki edilir ve dinî hislerin objesi olur.

Budizm, politeizme karşı çok müsamahalıdır. Her bir kaynak, her bir ağaç, nehir, hayvan vs. kendinde bir ulûhiyet saklar. Yine, hastalık ve yangın gibi felâketlerden, sahiplerini koruduklarına inanılır; ruhsal varlıkların mevcudiyetine inanılır. Bu sebeple de, pek çok koruyucu ve yardım edici olduğu tasavvur edilen ulûhiyetlere dua edilir. Tanrılara dua etmeye itiraz edilmez, çünkü Budist ilâhiyatçılar bunları halkın ihtiyacı olarak görürler.

5.3.1. Dört Hakikat Sekiz Dilimli Yol

Budizm inanç esasları içinde yer alan dört hakikat ve sekiz dilimli yol öğretisi, Budizm'in davranış temeli ve dünya görüşünü ifade eden önemli bir temeli ifade etmektedir.

Birinci Hakikat: Acı ve ıstırap çekmek (Dukkha)

Acı çekmek pek çok şekillerde ortaya çıkar. Buda'nın tecrübesi çerçevesinde acı ve ıstırabın kendini üç şekilde gösterdiği bilinmektedir: yaşlılık, hastalık ve ölüm. Fakat Buda'ya göre acı ve ıstırabın kaynağı daha derinlere kadar uzanır. Esasen hayatın kendisi bir ideal değildir. Çünkü hayat kendinden beklentileri sıklıkla boşa çıkarır. İnsanoğlu arzu ve isteklere mahkumdur. Her ne kadar bu istekler karşılandığı kişi bir mutluluk ve tatminlik hissetse de bu durum uzun süreli değil geçicidir. Hatta insanoğlu dışarıdan gelen hastalık ve ölüm gibi acılarla muhatap olmasa bile yine mutlu ve iç huzurunu bütünüyle elde ettiğini düşünemez. İşte bu durum Buda'ya göre acı ve ıstırabın hakikatini ifade etmektedir.

Buda'nın bu öğretisi pek çoklarına oldukça kötümser bir anlayış olarak görülebilmektedir. Fakat Budistler kendilerinin ne iyimser ne kötümser görürler; onlar gerçekçi olduklarını düşünürler. Nitekim acı ve ıstırap hâli de bu dünyanın en temel gerçeğidir.

İkinci hakikat: Acı ve ıstırabın kaynağı (Samudāya)

İnsanlar için acı ve ıstırabın kaynağını tanımlamak genellikle oldukça kolaydır. Bazen açlık ve susuzluk, bazen hastalık ya da bir yakının ölümü insanın çektiği acının kaynağı olarak görülmektedir. Hâlbuki Buda acının temel kaynağını insanoğlunun arzu ve isteklerinden kaynaklandığını düşünmektedir. Buda acının kaynağını oluşturan arzu ve isteklerin üç boyutuna dikkat çekmektedir: (i) açgözlülük ve ihtiras, (ii) cahillik ve aldanma, (iii) kindar ve yıkıcı arzular.

Üçüncü hakikat: Acı ve ıstırabın sona ermesi (Nirodha)

Buda, acı ve ıstıraba sebep olan istekleri söndürmenin kişiyi bu olumsuz sebeplerden özgürleştiren yolu ifade ettiğini düşünmektedir. Nitekim Budist öğretilerdeki Nirvana inancı da kaynağını "söndürme" kavramından almaktadır. Budist düşüncede ulaşılan "aydınlanma hâlini" ifade eden Nirvana kelimesi, yukarıda sıralanan açgözlülük, aldanma ve nefret ateşlerini söndürmek anlamındadır. Nirvana durumuna ulaşan kimse derhal göksel aleme geçmez. Nirvana daha ziyade insan zihninin elde edebileceği en iyi anlayış hâlini ifade etmektedir. Bu durum dünyada herhangi bir olumsuz duygu ve korku olmaksızın en derin manevi hazzı ifade etmektedir.

Dördüncü hakikat: Acı ve ıstıraptan kurtuluşun yolu (Magga)

Budizm'de acı ve ıstıraptan kurtuluşun yolu sekiz dilimli bir yolun takibiyle mümkün olacaktır. Bu sekiz dilimli yol aynı zamanda "orta yol" diye de adlandırılır. Sözü edilen orta yol aşırı haz ve rahatlık düşkünlüğü ile katı asketizm arasındaki yolu ifade etmektedir.

Budizm acı çekmek ve bu acılardan uzak durmak anlamındaki dukkha kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Buda ilk dersinde Dört Soylu Hakikat'ten söz etmiştir. Bunlar bütün Budist inanç çerçevesi için bir temel olmuştur. İlk soylu hakikat, varlığın fiziksel, duygusal ve manevi bir acı içerdiğidir. İkinci soylu hakikat, acının istekler sebebiyle ortaya çıktığını ifade eder. Hayatın bütün istekleri kişiyi acı çekmeye götürür. Üçüncü hakikat, acıdan kurtulmak için kişinin isteklerden özgürleşmesini ifade eder. Dördüncü soylu hakikat, isteklerden ve dolayısıyla acılardan uzaklaşmanın Sekiz Dilimli Yol'un takibiyle mümkündür. Bu anlayış bütün Budizm inancının temelini oluşturmaktadır.

Sekiz dilimli yol sekiz adımı içermektedir:

- Doğru anlayış: Doğru anlayış, dört hakikati ve Buda'nın öğretilerini bilmek suretiyle başlayan yolculuğu ifade etmektedir. Bu yol kişinin, bedenin her eyleminin, konuşmanın ve zihni faaliyetin temeli olan dört soylu gerçeğe inanması ve onu

içselleştirmesidir. Bilgelik kapsamına giren bu yol, kişiyi gerçeklikle ilgili yanlış idraklere nüfuz etmeye muktedir kılan bir felsefi bakış açısı kazandırır.

- Doğru düşünüş: Doğru düşünüş, Budizm'in öğretilerini yerine getirmeye ve diğerkâmlılığa adanmışlığı ifade eder. Bu yol kişinin hem bedeni hem de zihni olarak şehvet, nefret, hırs gibi kötü düşüncelerden kaynaklanan amaç ve eylemleri bırakıp diğerkâmlık ve hoşgörü gibi faziletlere dayanan iyi ve güzel eylem ve amaçlara yönelmesini gerektirir. Dahası bu yol kişinin kötü niyet, kıskançlık ve iki yüzlülük gibi tüm bozuk zihni tertipleri ihata eden bencil güdülerin yok edilmesini de gerektirir.

- Doğru konuşma: Doğru konuşma hususunun yerine getirilişi kimsenin yalan söylememesini, başkasıyla sert bir dille konuşmamasını ve dedikodu yapmamasını işaret eder. Bu yol kişinin her türlü yalan, iftira, dedikodudan ve düşmanları da dâhil diğer insanlara yönelik kötü ve aşağılayıcı sözlerden uzak durmasını gerektirir. Yine bu yol kişinin konuştuğunda hak ve hakikat konuşmasını ve konuşmalarında diğer insanları hem kendileri hem de diğer insanlar için yararlı eylemler yapmaya teşvik edici sözlere yer vermesini de gerektirmektedir.

- Doğru davranış: Doğru davranış beş ahlaki kurala sadık kalarak davranmayı ifade eder. Bu beş ahlaki kural ise öldürmemek, çalmamak, duyusal isteklere düşkün olmamak ve aşırı alkol almamaktır. Bu yol bir kişinin, hiçbir canlıya zarar vermemek, hırsızlık yapmamak, yalan konuşmamak, zinadan sakınmak ve alkollü ve bilinci ortadan kaldıran her türlü içecekten uzak durma gibi Budizm'in temel ahlaki ilkeleri olan beş emri yerine getirmesini ve hayatı boyunca kendisini kurtuluşa muktedir kılacak eylemlerden bulunmasını gerektirmektedir.

- Doğru kazanç: Doğru kazanç, geçimini sağlarken silah ve alkol ticareti yapmak ya da başkalarına zarar veren veya onları yaralayan sonuçlar doğuracak işlerde çalışıp diğer insanlara zarar vermemeyi ifade etmektedir. Bu yol kişinin kendine ve diğer insanlara mutluluk getiren eğitim, sağlık ve sosyal olarak yapıcı sonuçlar doğuran iş alanlarında çalışarak yaşamını kazanmasını gerektirir. Bu ilke çerçevesinde hayatını kazanan kişi, silah satma, uyuşturucu madde ticareti yapma ve benzeri zararlı ve hileli işlerden şiddetle uzak durmalıdır.

- Doğru çaba: Doğru çaba, Buda'nın öğretilerine dair bilgilerini geliştirmesi veya yüklendiği ödev ve sorumluluğu zamanında yerine getirmek gibi kişinin kendine has olumlu niteliklerini geliştirmesiyle tecrübe edilir. Bu yol kişinin zararlı olan zihin yapılarını tamamıyla bertaraf ederek sağlıklı bir zihin yapısı geliştirmesini gerektirmektedir. Bunun için de kişinin güzel alışkanlıklar edinilmesi ve kötü olanlarını ise terk etmesi için sürekli ve kalıcı bir çaba içerisinde olması gerekmektedir.

- Doğru düşüncelilik: Doğru düşünce, kişinin yaptığı işe dikkatini bütünüyle vermesi demektir. Bu yol kişinin fiziki ve zihni durumuna yakın bir ilgi göstermesini gerektirir. Buna göre kişinin düşünce ve duygularını kontrol etmesi için yaptığı her eylemin farkında olması ve kendini sürekli olarak muhasebeye çekmesi gerekmektedir.

- Doğru tefekkür: Doğru tefekkür ise genellikle meditasyon aracılığıyla zihinsel olarak yoğunlaşmayı ifade etmektedir. İster bir Buda heykeli ister sabır ve nefes gibi erdemler olsun kişinin bir konu üzerinde yoğunlaşmasını gerektirir. Budist öğretiye göre kişi bundan önceki yedi yolun gereklerini hakkıyla yerine getirdiğinde zihninin ve duygularının tamamıyla kendi iradesine tâbi olduğu bir aşamaya gelir ve nihayetinde doğru tefekkür ve yoğunlaşmayla da Nirvanaya ulaşır.

5.3.2. Nirvana

Buda'ya göre dört soylu gerçeğin farkına vardıktan sonra sekiz dilimli yolun gereklerini hakkıyla yerine getiren kişi, kendisini yaşamaya bağlayan her türlü dünyevi ve şehevi arzuları mutlak olarak kırıp "aydınlanmış/uyanmış" kişi olarak Nirvanaya ulaşır. Kişi Nirvanaya ulaşmakla yeniden doğum-ölüm çarkından ve netice olarak acı ve ıstıraptan kurtulması demektir. Buna göre Nirvana geçici durumların sonu, nihai barış hâli ve her bireyin mutlak gayesidir. Tüm bu ifade edilenler dikkate alındığında, Nirvana kısaca eşyanın gerçek mahiyetiyle kavrandığı, dünyevi varoluş çarkının sona erdiği mutlak aydınlanma ve mutlak huzur hâli olarak nitelenebilir.

5.4. Kutsal Metinleri

Buda öğretilerini gezgin bir vaiz olarak anlatmıştır. Bu nedenle Buda kendinden sonra kutsal bir metin bırakmamıştır. Pali Kanun'un öğretileri, Buda'nın ölümünden kısa süre sonra toplanan ilk Budist konsili sırasında belirlenmiştir. Buda'dan sonra talebeleri onun vaazlarını uzun yıllar sözlü olarak nesilden nesile aktarılmasını sağlamışlardır. Budist öğretiler daha sonra Pali Kanun adı altında bir metinde toplanmıştır. Pitaka adı verilen bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. En eski Budist kutsal metinleri Pali Kanun olarak isimlendirilir ve yaklaşık dört milyon kelime içerir. Bu metinler antik Pali dilinde yazılmıştır ve Tripitaka olarak adlandırılmıştır. Tipitaka "üç sepet" anlamına gelmektedir ve bu metinlerin üç farklı bölüme bölünmesini ifade etmektedir. Pali Kanun'un ilk kısmı 227 kuraldan ibaret olan manastır hukukuna ve tarikat disiplinine dairdir. İkinci Tripitaka Buda'nın öğretilerini içermektedir. Üçüncü Tripitaka ise hikmeti ve kendini bilmeyi araştırmanın yöntemini içermektedir.

Tripitaka (Pali dilinde Tipitaka) Budist yazıların en eski koleksiyonunu ifade etmektedir. Başlangıçta sözlü olarak aktarılmış ve MÖ III. yüzyıla kadar yazıya geçirilmiştir. Tripitaka "üç sepet" anlamına gelmekte ve Budist metinlerin ilk kez kaydedildiği sırada uygulanan yöntemi ifade etmektedir. En erken dönem yazılı metinler oldukça uzun ve bir taraflarından birleştirilmiş dar sayfalardan üzerinde yer almıştır. Bu dar ve uzun yazılı sayfalar sepetlerin içinde muhafaza edilmiştir. Budist kutsal metinleri modern edisyonu içinde 45 ciltten oluşmaktadır.

İçinde kutsal metinlerin yer aldığı sepetler konularına göre ayrıştırılmıştır. İlk sepet Disiplin Sepeti'dir (Vinaya Pitaka). Bu sepette yer alan metinler manastır yaşamının kural ve esaslarını belirlemektedir.

Sutralar

Mahayana Budizmi, Tripitaka kutsal metin olarak tanırken bu koleksiyona 2184 kutsal yazının tümünü eklemişlerdir. Bu yazıların çoğu Sutra adı altında yer almaktadır. Sutralar MÖ II - MS II. yüzyıllarda yazıya geçirilmiştir. Bu dönemler aynı zamanda Theravada ve Mahayana mezhepleri arasındaki ayrışmanın ortaya çıktığı dönemi ifade etmektedir.

En önemli Sutra, Lotus Sutra'dır. Burada Buda'nın bodhisattvalar, budalar ve Mahayana mezhebinin temel doktrinlerini öğreten öğreticilere vaaz erişi tasvir edilmektedir. Buda'nın bu vaazında bodhisattva olmanın gayesi ve kişinin kendi buda tabiatını gerçekleştirmesi gibi konuları işlemektedir. Lotus **Mahayana** ve **Vajrayana** Budist akımlarında yaygın bir şekilde kullanılmış ve özellikle Mahayana mezhebinin temel dinî metinlerinden sayılmıştır.

5.5. İbadetler

Budizm'de ibadet temel olarak iki formdan oluşur. Birincisi, saygı uygulamasıdır. Bu ibadet Buda diğer budalar ve bodhisattravalar için saygı ve hayranlık gösterisidir. Theravada mezhebi taraftarları için saygının yegâne objesi Buda'dır. Mahayana Budistleri için ise bütün buda ve bodhisattravalar saygındır. Söz konusu figürlere gösterilmek istenen saygı bu figürlere güzel kâseler içinde yiyecek, çiçek, tütsü veya su formundaki hediyelerin sunumuyla gerçekleştirilir. Bu figürler bazen tapınaktaki bir resim ya da heykeldir. Bazen ise bir budaya ait bazı hatıra eşya ve kalıntılardır.

Saygı göstermenin bir başka şekli ise aydınlanmış bodhisattvaların nitelikleri üzerine düşünmektir. Budistler için meditasyon diğer dinsel geleneklerdeki dua gibidir. Meditasyon sırasında zihin bilgi ve kavrayışın en üstün formlarına ulaşmak için yoğunlaşıp hazırlanır. Budistler için iki temel meditasyon formu vardır. Dengelileşme, istikrar tahlil. Dengelileştiren meditasyonda kişi kendi meditasyon gücünü geliştirmeye girişir. Bu tür meditasyonda kişinin alıp verdiği nefesi üzerinde yoğunlaşması ve bütün düşünceleri zihninden silmesi şeklinde basit bir tekniği vardır. Zihin her türlü düşünceden temizlendikten sonra kişi herhangi bir Budist kavramı üzerinde yoğunlaşıp meditasyon yapabilir.

Mantra ya da dinsel cümleleri terennüm etmek bir diğer meditasyon tekniğidir. Bu tür mantralar genellikle Sanskritçedir ve bunların bir buda tarafından derin bir meditasyon sırasında dile getirildiğine inanılır.

5.6. Budizm Mezhepleri

Budizm MÖ I. yüzyıla kadar iki farklı düşünce ekolüne yarılmıştır. Bu ekollerden birincisi daha Ortodoks söylemleri olan Hinayana mezhebi ile bu mezhebe tepki olarak ortaya çıkan Mahayana mezhebidir. Budizm'in daha eski ekolü olan Hinayana mensupları Nirvanaya ulaştıran yegâne yolun katı bir asketik manastır yaşamı ve dünya nimetlerinden feragat olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla manastır dışında yaşayan manastır yaşamının katı kurallarını yerine getirmeyen insanlar için samsara çarkından kurtuluşa erip Nirvanaya ulaşmak söz konusu olmayacaktır. Daha sonra Buda olan prens Siddhartha ebedi hakikatin yegâne sahibi olarak kabul edilmektedir.

5.6.1. Hinayana/Theravada Budizmi

Hinayana Pali kanunlarının temel prensiplerini takip etmeyi önerir. Bu nedenle Hinayana, en erken dönem Budizmi ile ilişkilendirilir. Hinayana taraftarları Gautama'nın dört hakikat ve sekiz dilimli yoluna yaptığı vurgu ile Mahayana'dan uzaklaşmaktadır. Zira Mahayana evrensel bir kabule mazhar olması için Buda'nın ezaoterik doktrinini yeniden yorumlamanın gerekliliğini ifade etmektedir.

Hinayana ve Mahayana mezhepleri özellikle ahlak felsefesi bağlamında oldukça radikal bir ayrışmaya gitmektedir. Mahayana kişisel bir tanrıyı kabul eder ve bu nedenle yüksek bir kudrete yönelik itaat çerçevesinde sosyal adalet ve yardımseverlik anlayışlarına yer verir. Hinayana ise insanın dışında ve üzerinde herhangi bir tanrı kavramını kabul etmemekte ve bu nedenle mantıksal olarak bizzat bireyin kendi iç dünyasıyla ilgilenmektedir. Hinayana mezhebine göre kişinin yegâne sorumluluğu yeniden doğuş dairesinden kurtulup Nirvanaya ulaşmaktır.

İnsan özgürlük ve kurtuluş bağlamında Nirvana'nın peşindedir. Bir kişi bu hayatta ya da gelecek hayatta yeniden doğuşa, arafa, cehenneme veya acı çekmenin diğer formlarına insanın ya da inanmasın acı ve ıstıraptan kaçıp kurtulma isteği âdeta evrensel bir istektir. Bu gerçek karşısında Budizm bu tür evrensel eğilimden kurtuluş için pratik bir yöntem sunmuş olmaktadır.

5.6.2. Mahayana Budizmi

Mahayana Budizmi Tibet, Çin, Tayvan, Japonya ve Kore'de yaygındır. Budizm'in bu mezhebi tek bir özel gruptan oluşmayıp Budist geleneklerin bir koleksiyonu gibidir. Nitekim Zen Budizmi ve Tibet Budizmi bu mezhep çerçevesinde değerlendirilir. Dolayısıyla Mahayana Budizmi "Kuzey Budizmi" olarak da bilinir. Mahayana ekolü, Hinayana mezhebinin aksine kendi içinde daha fazla çeşitliliğe sahiptir. Bünyesinde Lamaizm, Çin Budizmi ve Zen Budizmi gibi birbirinden oldukça farklı anlayışları barındırmaktadır. Örneğin dünyadan el etek çekmek en önemli dindarlık kriteri kabul edilirken, Japon Budizmi'nde, başka insanların refahı ve mutluluğu için çalışmak en önemli dinî ibadet olarak kabul edilir ve Japon kalkınmasının temel dinamiklerinden birinin bu düşünceden kaynaklandığı kabul edilir. Esasen Mahayana mezhebi, yayıldığı bölgelerin yerel kültürlerine kolayca adapte olmasıyla dikkat çekmektedir.

Theravada ve Mahayana mezheplerinin her ikisi de tarihsel figür olarak Buda'nın temel öğretilerinden ortaya çıkmıştır ve her ikisi de samsara dairesinden kurtuluşun bireysel bireysel bir şekilde yolunu aramayı vurgulamaktadır. Ancak bu arayış sırasında uygulanan metod ve davranışlar farklılaşmaktadır.

Uygulamalar

Budizmin kutsal metinlerine bir göz atınız.

Kazanımlar

Budist metinleriyle beraber mabet ve yaşam tarzlarını öğrenmek

Uygulama Soruları

1) Budizm ve Hint dinleri hakkında neler biliyoruz?

2) Budizmin kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

3) Budizmin en önemli ibadet ve esası nedir?

Bu Bölümde Neler Öğrendik

Budizm milattan önce altıncı yüzyılda yaşamış Siddharta Gautama tarafından kurulmuştur. Ancak kişisel arayışları sonucu Hint dünyasında veri olarak kabul edilen insanın bu dünyaya sonsuz gidiş gelişlerinden kurtarmak olan kurtuluş dinidir.

Budizmin en temel inancı, Budizm inanç esasları içinde yer alan dört hakikat ve sekiz dilimli yol öğretisi, Budizm'in davranış temeli ve dünya görüşünü ifade eden önemli bir temeli ifade etmektedir. Bir diğer uımdesi ise dünyada var olan her şeyin değişim içinde olduğunu anlatan Nirvanadır.

Budizmin üç değişik kutsal metini vardır; bunlar, Vinaya pitaka, Sutta pitaka ve Abhidhamma pitakadır. Birincisi sanghaya mensup kişilerin yaşam kurallarını içerir. İkincisi, Buddahanın sözlerini kapsar ve üçüncüsü ise Budist öğretilerinin felsefi yorumları içerir..

Bölüm Soruları

1) Budizm kim tarafından kurulmuştur?

a) Siddharta Gautama

b) Mahayana

c) Pali Kanun

d) Abhidhamma pitaka

e) Theravada

2) Budizm inancı aşağıdakilerden hangisinin yaşam geleneği üzerinde şekillenmiştir?

a) Buda

b) Mahayana

c) Pali Kanun

d) Abhidhamma pitaka

e) Shuddhodana

3) Budizm'in temel inançları, dönemin baskın hangi dinsel kültürüne tepki olarak Buda'nın gösterdiği tepki bağlamında ortaya çıkmıştır?

a) Sihizm

b) Caynizm

c) Hinduizm

d) Nirvana

e) Sihizm

4) Budizm-politeizm ilişkisi nasıldır?

a) Politeizme mesafelidir.

b) Politeizmi tamamen redder.

c) Politeizmi tamamen kabul eder.

d) Politeizme müsamahalıdır.

e) Hiçbiri

5) Budizmin en temel ibadeti/ritüeli aşağıdakilerden hangisidir

a) Nirvana, Dört Hakikat Sekiz Dilimli Yol

b) Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka

c) Sutta Pitaka - Nirvana

d) Vinaya Pittaka - Nirvana

e) Hiçbiri

6) (D/Y) Budizm milattan önce beşinci ve altıncı yüzyıllarda yaşamış Siddhartha Gautama tarafından kurulmuştur.

7) (D/Y) Budizm, insanın bu dünyaya sonsuz gidiş gelişlerinden kurtarmayı amaçlayan bir dindir.

8)(D/Y) Budizmin beş değişik kutsal metini vardır.

9) (D/Y) Vinaya pitaka, sanghaya mensup kişilerin yaşam kurallarını içerir

10) (D/Y)Sutta pitaka Buda'nın sözleridir

11) (D/Y)Abhidhamma pitaka, Budist öğretilerinin felsefi yorumlarıdır.

Cevaplar

1) a, 2) a, 3) c, 4) d, 5) a, 6) D, 7) D, 8) Y, 9) D 10) D, 11) D.

6. SİHİZM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Sihizmin Tarihsel Süreci

2) Sihizmin İnanç Esasları

3) Sihizmin İbadetleri

4) Sihizmin Kutsal Metinleri

5) Sihizmin Mezhepleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Sihizm ve Hint dinleri hakkında neler biliyoruz?

2) Sihizm kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

3) Sihizm en önemli ibadet ve esası nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Sihizmin oluşumunu anlamak	
	Sihizmin inanç esaslarını kabaca bilmek	
	İbadetlerini kavramak	
	Mezheplerini ayırabilmek	

Anahtar Kavramlar

- Sihizm
- Mürrit
- Guru Nanak
- Granth Sahib
- Reikarnasyon
- Karma
- Beş K Öğretisi

6.1. Tarihî Gelişim

Sihizm olarak isimlendirilen inanç adını Sanskritçe "mürit" ya da "öğrenci" kelimesinden almıştır. Pencap bölgesinde XV. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Esasen, temel olarak bir Hindistan dinidir. Bu dinin takipçileri Sih olarak bilinir. Sihizm'in kaynağı önemli bir tartışma konusudur. Bazı tarihçilere göre Sihizm, Hinduizm'i de içerecek şekilde diğer Hind dinleri, İslam ve yerel inanç ve ritüellerin bir karışımı olarak düşünülmüştür. Diğer bazı tarihçilere göre ise Sihizm Hinduizm'in arındırılmış ve yenilenmiş bir türü olarak gelişmiştir. Bununla birlikte pek çok Sih dinlerini eşsiz görür ve bu dinin Hinduizm ile İslam'dan ortaya çıktığı düşüncesini reddeder.

Sihizm'in kurucusu Guru Nanak Dev Ji (1469–1539)'dir. Guru, "öğretmen" ya da "lider" anlamındadır. Guru Nanak kalpteki inancın bedensel ibadetler ve dış görünüşe ait dinî formlardan daha önemli olduğunu vaaz etmiştir. Dolayısıyla Guru Nanak Hindistan'daki Müslümanlarda gördüğü bazı olumsuz tespitler kadar kendisini kuşatan Hindu inanç ve pratiklerinin çoğunu reddetmiştir. Guru Nanak, toplumu sosyal sınıflara bölen Hindu kast sistemine ve putperestlik formları ya da tanrısallık atfedilen nesnelere ibadet edilmesine karşı olmuştur. Guru Nanak, yegâne üstün otorite bağlamında monoteizmi benimsemiş ve bütün insanlığın kardeş olduğunu vurgulamıştır.

Sihizm'in temel inançları oldukça açıktır. Sihler dinin amacının özellikle dua ve meditasyon aracılığıyla Tanrı ile yakın ve sevgi içeren bir ilişki kurmak olduğuna inanır. Meditasyon tek bir nokta üzerinde sessizce yoğunlaşmak demektir. Sihlerin tanrısı bütün evreni dolduran yegâne tanrıdır. Bu tanrı örneğin resim ya da heykel formunda sembolize edilmeye fırsat verecek şekilde bir forma sahip değildir. Sihler samsara veya sonsuz bir şekilde devam eden doğum, yaşam ve ölüm döngüsü, karma veya bu dünyadaki iyi ya da kötü şekliyle gerçekleştirilen yaşamın kişini gelecek yaşamını belirlemesi ve reinkarnasyon gibi Hindu inançları korunmaktadır.

Sihlerin anavatanı kuzey batı Hindistan'da yer alan Penjab bölgesidir. Bu bölgenin yaklaşık 19 milyonu ya da %61 Sih'tir. Hindistan'ın dışında yaklaşık 500,000 ila 750,000 Sih İngiltere'de, 225,000 Sih Kanada'da ve 100,000 ila 150,000 Sih ABD'de yaşamaktadır. Malezya ve doğu Afrika bölgesinde de küçük Sih toplulukları yaşamaktadır. Toplam mensubiyet sayısı olarak dünya genelindeki Sihlerin 2-3 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Böylece Sihizm dünyanın 6. büyük dini olmaktadır. Sihler kültürel kimliklerini dünyanın yerleştikleri her bölgesinde korumaktadırlar.

Sihizm'in kurucusu Nanak Dev Ji, günümüzde Pakistan sınırları içinde yer alan Lahor yakınlarındaki Talwandi köyünde doğmuştur. Bu köy günümüzde Nankana Sahib olarak bilinmektedir. Babası bir devlet memuru olduğu için orta sınıf bir aile çevresinde yetişmiştir. Erken yaşlarından itibaren Hinduizm ve İslam dininin de içinde yer aldığı pek çok inancın yönlendirmesine maruz kalmış ve kısa süre içinde bu inançlar hakkında bilgi sahibi olacak bir üne kavuşmuştur.

Onlu yaşlarına çobanlık yapmış fakat daha sonra bölge valisi tarafından idarecilik görevi üstleneceği Sultanpur şehrine göç etmiştir. 1499'da Sih inancına göre Nanak bir nehire

dalmış ve üç gün boyunca suyun yüzeyine çıkmamıştır. Nanak suyun yüzünde yeniden göründüğünde bir keşif ve ilhama ulaştığını söylemiştir.

Sih inancı yaklaşık olarak 1500'lerde Guru Nanak tarafından kurulmuştur. Guru Nanak'ı ardından gelen dokuz guru takip etmiş ve Sihizm on guru sayesinde inanç ve toplum düzenini tesis etmiştir.

Sihizm beşinci guru olan Guru Arjan zamanına kadar kurumsal olarak ortaya çıkmıştır. Guru Arjan ise Sih dünyasının başkenti sayılan Amritsar'ı kuruluşunu tamamlamıştır ve Sihlerin kutsal kitabı olan Adi Granth'ı derlemiştir. Mamafih Guru Arjan zamanında Sihizm devlet tarafından bir tehdit olarak görülmüş ve inancından dolayı 1606 yılında idam edilmiştir. Altıncı guru Hargobind bunun üzerine herhangi bir baskıya karşı direnmek amacıyla askeri yeteneği olan bir topluluk oluşturmaya girişmiştir. Bu girişimin sonucunda Sihler inançları adına pek çok savaşa taraf olup savaşmışlardır. Bu savaş dönemlerinden sonra Sihler, kendilerine İslam dinini kabul etmeye zorlayan Moğol imparatoru Aurangzeb'in iktidarına kadar politik idarecilerle nisbeten daha barışçıl bir ortamda yaşamışlardır. Aurangzeb bu süreç içerisinde dokuzuncu guru Guru Tegh Bahadur'u yakalayarak 1675 yılında idam ettirmiştir.

Onuncu guru Guru Singh, Moğol baskıları nedeniyle erkek ve kadın Sihlerden oluşan askeri bir topluluk oluşturmaya girişti. Sihlerin inançlarını ebediyen savunmalası kastıyla 1699 yılında kurulan bu topluluğa "hasla" adı verilmiştir. Gobind Singh aynı zamanda dine kabul ritüelini ve "beş k" öğretisini tesis etmiştir. Gobind Singh Sihizm'in onuncu ve son gurusudur. Sihler onuncu gurudan sonra günümüze kadar kutsal kitaplarına göre davranmaktadırlar.

Gurular döneminden sonra Sihlerin ilk askeri liderleri Banda Singh Bahadur'dur. Banda Singh Bahadur, yakalanıp 1716 yılında idam edilinceye kadar Moğollara karşı güçlü bir direnç göstermiştir. Bu yüzyılın sonunda Sihler yeniden ayaklanmış ve devam eden elli yıl boyunca pek çok bölgede etkili olmuşlardır. 1799 yılında Ranjit Singh, Lahor'u ele geçirmiştir ve 1801 yılında Penjab bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur.

Ranjit Singh'in 1839 yılında ölümünden sonra Sih devleti liderlik mücadeleleri yüzünden iç savaş nedeniyle parçalanıp zarar görmüştür. 1845-6 yıllarında Britanya ordusu Sih ordusunu yenmiş Sih bölgesini ele geçirmiştir. Sihler 1849 yılında ayaklansa da ayaklanma kesin bir şekilde bastırılmıştır.

Bu tecrübeden sonra Nanak pek çok seyahatler yapmış ve dinî bir öğretici veya guru olarak şöhret kazanmıştır. Nanak diğer dinlere karşı hoşgörülü olmuş fakat putperestliğe, anlamsız ritüellere ve kadınlara karşı ayrımcılığa karşı olmuştur. Aynı zamanda Nanak toplumu en yüksekten en düşük seviyeye kadar sınıflayan Hindu kast sistemine de karşı olmuştur. Nanak'a göre fakir insanlara yiyecek vermek Tanrı'ya kurban sunmaktan daha kutsal bir davranıştır. Aynı zamanda Nanak, tıpkı Müslümanlar gibi bir olan Tanrı inancına güçlü bir iman içindedir ve Tanrı'yı bilmeye götüren yegâne yolun dua ve meditasyondan geçtiğine inanmaktadır. Çünkü Tanrı bütün evreni doldurmuştur. "Sonsuzluk Tanrı'nın

eylemidir, sonsuzluk Tanrı'nın merhametidir" cümlesi Sih dualarında yer almaktadır. Sih inancının ilk gurusu olan Nanak 7 Eylül 1539'da ölmüştür. Guru Nanak'ı dokuz guru takip etmiştir:

6.2. Temel İnanç Esasları

Sihizm'in temel inancı yalnızca bir Tanrı olduğu inancıdır. Bu inanç Sih kutsal metni Guru Granth Sahib'de açıkça ifade edilmektedir: "Sadece bir yüce Tanrı vardır; başka tanrı yoktur." Sihlerin tanrısı sonsuz ve sınırsızdır ve bu nedenle ancak sınırsız sayıdaki isim, sıfat ve niteliklerle tanımlanabilir. Evrendeki her şey Tanrı tarafından yaratılmıştır. Yine kutsal metin Granth Sahib bu durumu şöyle açıklar: "gezegenleri, güneş sistemini ve yer altı dünyasını o yarattı. O gizli olanı açığa çıkardı. O dünyayı kendi istediği zamanda yarattı. Herhangi bir desteğe ihtiyaç duymaksızın evreni idare etti." Tanrı'yı bilmek için Sihler onun daima hatırlanmasını, onun sıfatları ve nitelikleri üzerinde tefekkür edilmesini tavsiye etmektedir. Boş dinî ritüeller ve hurafelerin herhangi bir değeri yoktur.

Sihler yaşamalarının Tanrı ile yakın ilişki ve Sih toplumunun bir parçası olarak gerçekleştirirler. Sih düşüncesinde ideal olan inancın davranış ile tamamlanmasıdır. Kişi iyi bir hayat yaşamak için Tanrı üzerinde tefekkür ettiği kadar iyi davranış ve tutumlarda da bulunmalıdır.

Sihler insanoğlunun doğum-yaşam-ölüm ve yeniden doğum döngüsü içinde olduğuna inanmaktadır. Sihizm'in benimsediği bu inanç Hinduizm, Budizm ve Caynizm gibi Hind bölgesinin diğer dinleri tarafından da paylaşılmaktadır. Her bir yaşamın niteliği karma kanunu bağlıdır. Bu döngüden kurtuluşun yegâne yolu Tanrı'yı bir bütün olarak bilme ve onunla bütünleşme ile mümkündür.

Sihizm'in manevi eğiliminin merkezini bu inanç oluşturur ve Sihler Tanrı'yı öğrenmek, tecrübe etme ve sonuçta Tanrı'yla bir olmayı hedeflerler.

Bunu yapmak isteyen bir Sih dikkatini kendilerinden Tanrı'ya çevirirler. Bu yoğun tefekkür sürecini başaranlar Tanrı'nın rahmeti aracılığıyla özgürleşmeye ulaşırlar. Bu sürecin temel anlayışı insan kendi durumu içinde herhangi bir ilahi gelişimi elde edememekle birlikte bu tecrübeyi Tanrı kendilerine bahşeder. Bununla birlikte Tanrı kutsal kitap aracılığıyla ve kendisine ulaşmanın en güzel örneğini yansıtan bazı azizlerin örnekleriyle insanlara manevi seyrin yolunu gösterir.

Sihler Tanrı'nın insanoğlu tarafından doğru bir şekilde anlaşılamadığını kabullenmekle birlikte onun sevgi, ibadet ve tefekkür ile tecrübe edileceğine inanmaktadırlar. Sihler Tanrı'yı hem kendi içsel dünyalarında hem dış dünyada aramaktadırlar. Sihler bunu yaparken özgürleşmeyi ve Tanrı'yla birliği elde etmeyi başardıklarına inanırlar.

Sihler Tanrı'yı görmek istediklerinde hem yaratılmış dış dünyaya hem de kendi kalp ve ruhlarına bakarlar. Buradaki amaç Tanrı'nın bütün aleme verdiği ilahi düzeni görmek ve bu suretle Tanrı'nın mahiyetini anlamaktır. Sihizm'e göre pek çok insan gözleri bencillik ve

gururlarıyla ve fiziksel dünyaya düşkünlükleriyle köreldiğinden Tanrı gerçekliğini kavrayamazlar.

Sihizm'in ikinci temel inancı her varlığın bir ruha sahip olduğudur. Bu ruh ebedidir ve onun görevi bedenden özgürleşmektir. Sihler reinkarnasyon, samsara ve karma gibi temel Hindu inançlarını paylaşırlar.

Bu anlayışla uyumlu bir şekilde Tanrı'ya giden pek çok yolun var olduğu inancı oldukça güçlüdür. Dolayısıyla Sihler, diğer inançlara en hoşgörülü dinsel grup olarak nitelenir. Guru Granth Sahib'de diğer dinlere ilişkin atıflar da bu yöndedir: ''Bazıları Vedaları okur, bazıları Kur'an. Bazıları mavi elbise giyer bazıları beyaz. Bazıları kendilerini Müslüman olarak niteler bazıları Hindu. Bazıları cenneti arzular, bazıları göklerin hasretini çeker. Nanak der ki, Tanrı'nın iradesini bilen kişi kendi rabbinin sırlarını da bilir." Diğer bir pasajda ise "Vedalar ve Puranalar Tanrı'nın kudretiyle var olmuştur, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın da kutsal metinleri. Bütün düşünceler onun kudretiyle var olmuştur.

Sihizm'in son inanç esası bir kimsenin yaşamını nasıl sürdüreceği üzerinedir. Sihler iyimserliği, olumlu düşünmeyi ve Tanrı'nın her zaman yardımını sunacağının bilinmesi gerektiğini savunur. Ayrıca disiplinli ve basit bir hayat sürmek, dua ve meditasyonda bulunmak, erken kalkıp işe koyulmak, alkol, uyuşturucu madde ve sigaradan uzak durmak tavsiye edilmektedir. İyi eğitim almaya eğilimli olan Sihler iş ve ticari girişimlerde oldukça başarılı olmakla birlikte gelirlerinin bir kısmını hayır işlerinde harcamaya da isteklidirler. Daha da önemlisi Sihler kötülükten kaçınıp, iyi yaşamak zorundadırlar.

6.3. Kutsal Metin

Beşinci guru Arjan Dev, 1603 yılında Sih kutsal metni Granth Sahib ya da Adi Granth'ı derleyen kişidir. O dönemde bu kitap ilahileri ve başta Nanak olmak üzere Sihizm'in ilk beş gurusunun yazılarını içermekteydi. Aynı zamanda metin Müslüman ve Hindu ermiş/velilerin yazılarını da içermektedir. Takip eden yıllarda Granth Sahib daha sonraki guruların yazılarını içerecek şekilde güncelleştirilmiştir. Metin toplam olarak altı gurunun çalışmasını içerir: Nanak, Angad, Amar Das, Ram Das, Arjan Dev ve Tegh Bahadur. XVIII. yüzyılın başlarında yaşayan son guru Gobind Singh, bütün metinleri derleyerek Granth Sahib'in güncelleştirilmiş versiyonunu hazırlamıştır. Ardından da bu metnin Sihizm'in on birinci ve nihai gurusu olduğunu ilan etmiştir. Guru Granth Sahib hâlen son guru olarak dikkate alınıp bu kutsal metnin daha önceki guruların cisimleşmiş hâli olarak görülür. Bu metin Sihizm'in kutsal metni ve manevi rehberi olarak bilinir. Ancak metin Tanrı'nın doğrudan sözü olarak kabul edilmemekle birlikte ilahi olarak ilham edildiğine inanılır.

Granth Sahib 5,894 ilahi ve 15,000 kıtadan oluşmaktadır. Metnin önemli bir kısmı, derleniş döneminde Penjab bölgesi diyalektiğinde kaleme alınmıştır. Bazı bölümleri ise Arapça, Hintçe, Sanskritçe, Farsça ve diğer yerel Hint lehçelerinde yazılmıştır. Granth Sahib Gurdvara olarak nitelenen Sih tapınağındaki ibadetlerin merkezini ifade etmektedir. Granth Sahib'in tercüme edilip edilememe hususu süre-giden bir tartışmanın konusudur. Bazı geleneksel Sihler kitabı tercüme etmenin onun kutsallığını ortadan kaldıracağını

düşünmektedir. Diğer Sihler ise Granth Sahib'in orijinal dilinin zor olması ve Batı ülkelerinde yaşayan genç Sihler için anlaşılmaz olması nedeniyle tercümeye taraftardır.

6.4. Sih İbadetleri

Sihler tek Tanrı'ya ibadet ederler. Hind bölgesindeki diğer dinlerin üyelerinden farklı olarak Sihler Tanrı'yı soyut formu içinde tasavvur ederler ve Tanrı'yı resim ve heykel şeklinde tanımlamazlar. Sihler ibadetlerini bireysel ve toplumsal olarak yerine getirirler.

Sihler her zaman ve her yerde ibadet edebilirler. Sihler güne erkenden başlayarak suyla temizlendikten sonra o günü Tanrı üzerinde tefekkür ederek başlatırlar. Ayrıca Sihler için sabah, öğle ve uyku öncesinde dillendirilmesi gereken bir seri dua metni vardır.

Sih inancına göre Tanrı her türlü fiziksel ve şekli tanımın ötesinde de olsa Sih ibadeti sırasında Tanrı bir dost gibi kendisine ibadet edeni koruyan bir figür olarak da tasavvur edilebilir. Dolayısıyla Sihizm'de dua ve ibadetler Tanrı ile zaman geçirme olarak düşünülür.

Sihler bireysel olarak ibadet edebilmekle beraber cemaat olarak yerine getirilen ibadetin kendilerine daha fazla erdem sağladığını düşünmektedirler. Sihler Tanrı'nın ibadet için bir araya gelmiş Sih cemaatine tecelli ettiğine ve bu ibadete katılan cemaatten memnun kaldığına inanırlar.

Sihlerin cemaatle gerçekleştirdikleri ibadetler Gurdvara denilen Sih tapınaklarında yerine getirilmektedir. Sihizm'de rahiplik kurumu yoktur. Dolaysıyla Sih cemaatinin ibadetlerini işin ehli olan erkek ya da kadın üye yönetebilir.

Gurdvara, Sihlerin bir araya gelerek topluca ibadet ettikleri mekânın ya da Sih tapınağının adıdır. İlk Gurdvara 1521-2 yıllarında Guru Nanak tarafından Kartarpur'da inşa edilmiştir. Penjab dilinde "gurdvara" kelimesinin anlamı "Guru'nun ikamet ettiği yer" ya da "Guru'ya götüren kapı" demektir. Modern bir Gurdvara'da Guru bir kişi değil Guru Granth Sahib olarak isimlendirilen Sih kutsal kitabıdır. Guru Granth Sahib'in buradaki varlığı Gurdvara'nın dinsel değerini sağlamaktadır. Dolayısyla içinde Sih kutsal metninin olduğu herhangi bir yapı Gurdvara'dır. Gurdvara kelimesi "Guru'nun ikamet ettiği yer" olarak aynı zamanda "Tanrı'nın ikamet yerini" de işaret ediyor gibi görünse de esasen Sih inancında Tanrı'ya herhangi bir mekân atfedilmez. Guru Arjan Dev zamanından önce Sihlerin dinsel ritüellerini sergiledikleri yerler "iman yeri" anlamında Dharamsala olarak isimlendirilmiştir.

Bir Gurdvara'da herhangi bir put, heykel ve dinî motifli dahi olsa resim bulunmaz. Çünkü Sihler tek Tanrı'ya ibadet ederler ve bu Tanrı herhangi bir fiziksel forma sahip değildir. Bununla birlikte Gurdvaralarda mum, tütsü, çan ve diğer ritüel unsurları yer almaz.

Gurdvara'nın ana ibadet salonunda temel yoğunlaşma ve saygı unsuru Sih kutsal kitabı olan Guru Granth Sahib'dir. Guru Granth Sahib gece boyunca kendine has bir odada muhafaza edilir ve günlük ibadet sırasında büyük bir saygı ve hürmet duygusu içinde ibdet salonuna alınır.

Her bir Gurdvara'da herkese ücretsiz yemek dağıtıldığı bir mutfak ve yemek salonu vardır. Langar kavramı aynı zamanda Gurdvara'da yenilen ortak yemek öğünene verilen isimdir. Langar'da sunulan yemeğin basit bir mönü içermesine özen gösterilir. Sihlerin vejeteryan olması gerekmemekle birlikte Gurdvaralarda sadece vejeteryan yemekler hazırlanıp sunulur.

Uygulamalar

Sihlerin ibadet mekânlarıyla ilgili bir araştırma yapınız.

Kazanımlar

Sihlerin ibadet mekânlarındaki hayatı gözlemleyerek yaşantıları hakkında fikir sahibi olmak

Uygulama Soruları

1) Sihizm ve Hint dinleri hakkında neler biliyoruz?

2) Sihizm kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

3) Sihizm en önemli ibadet ve esası nedir?

Bu Bölümden Neler Öğrendik

Sih dini milattan sonra XV. yüzyılın sonlarında müslümanların hâkim olduğu Hindistan'da İslam-Hinduizmin etkileşimi neticesinde doğmuş, uzlaşı kültürü taşıyan bir dindir. Sih dininde islamın ve hinduizmin kurallarının uyum içinde bulunduğu açıkça görülebilir. Sihizm'in temel inançları oldukça açıktır. Sihler dinin amacının özellikle dua ve meditasyon aracılığıyla Tanrı ile yakın ve sevgi içeren bir ilişki kurmak olduğuna inanır. Sihler tek Tanrı'ya ibadet ederler. Hind bölgesindeki diğer dinlerin üyelerinden farklı olarak Sihler Tanrı'yı soyut formu içinde tasavvur ederler ve Tanrı'yı resim ve heykel şeklinde tanımlamazlar. Sihler ibadetlerini bireysel ve toplumsal olarak yerine getirirler.

Bölüm Soruları

1) Sihizm adını aşağıdaki adlardan hangisinden almıştır?

a) Mürit/öğrenci

b) Buda

c) Veda

d) Sutra

e) Hiçbiri

2) Sihizm hangi bölgede ortaya çıkmıştır?

a) Balasagun
b) mutan
c) Pencap
d) Yeni Delhi
e) Sind

3) Sihizm hangi yüzyıllarda ortaya çıkmıştır?

a) 13.yy

b) 14.yy

c) 15.yy

d) 16.yy

e) 17.yy

4) Sihizmin kurucusu aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) Guru Nanak

b) Granth Sahib

c) Arjan Dev

d) Gurdvara

e) Hiçbiri

5) Sihlerin kutsal kitabına ne ad verilir?

a) Grant Veda

b) Granth Sahib

c) Guru Arjan Dev

d) Gurdvara Sahib

e) Hiçbiri

6) (D/Y) Guru, “öğretmen” ya da “lider” anlamındadır.

7) (D/Y) Sihlerin anavatanı kuzey batı Hindistan’da yer alan Penjab bölgesidir.

8) (D/Y) Sihizm’in çok tanrılı bir dindir.

9) (D/Y) Sihizmde ruh ölümlüdür ve görevi bedenden özgürleşmektir.

10) (D/Y) Sihlerin cemaatle gerçekleştirdikleri ibadetler Gurdvara denilen Sih tapınaklarında yerine getirilmektedir.

Cevaplar

1) a 2) c, 3) c, 4) a, 5) b, 6) D, 7) D, 8) Y, 9) Y, 10) D.

7. ÇİN VE JAPON DİNLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Konfüçyanizm

2) Taoizm

3) Şintoizm

4) Tibet Budizmi

5) Çin ve Japon Budizmi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Konfüçyanizm hakkında neler biliyoruz?

2) Taoizm kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

3) Şintoizm hakkında neler biliyoruz?

4) Tibet, Çin ve Japon Budizmi hakkında neler biliyoruz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Konfüçyanizm oluşumunu anlamak	
	Taoizm inanç esaslarını kabaca bilmek	
	Şintoizmi kavramak	
	Tibet Çin ve Japon Budizmini anlamak	

Anahtar Kavramlar

- Taoizm
- Konfüçyanizm
- Şintoizm
- Çin Budizmi
- Japon Budizmi
- Zen Budizmi
- Tibet Budizmi

7.1. Konfüçyanizm

Çin dinlerinden Konfüçyanizm ile Taoizm'in bir din veya felsefe ya da dünya görüşü ve ahlak temeli gibi farklı çerçevelerde tanımlanması mümkündür. Bu bağlamda Konfüçyanizm Çin geleneklerine ve Çin ulusal bilincini diri tutmaya dönük öğretileri savunurken Taoizm insan ile tabiat arasındaki doğal ilişki üzerinde kurgulamalarda bulunmuştur. Bir Japon dini olan Şintoizm ise Japon millî dini ve Japon geleneklerinin teolojik zeminini ifade etmektedir. Ancak bu dini/felsefi geleneklerin modern çağın materyalist ve seküler ideolojileri karşısında gerilediği ortaya çıkmıştır. Budizm'in Tibet, Çin ve Japonya'da yaygınlaşması ise ortak kültürel zemin üzerinde gelişen bir dinsel yapıyı ifade etmektedir.

Konfüçyanizm belirgin bir tanrı anlayışı ve ölüm sonrası hayata ilişkin herhangi bir öğretisi olmaması nedeniyle bir din değildir. Öte yandan Konfüçyan gelenek Çin sosyal ilişkileri ve ahlaki düşüncenin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Nitekim ilah ve bir kurtuluş vizyonu olmaksızın Konfüçyanizm din gibi önemli bir rol oynamıştır. Konfüçyanizm'in kurucusu Kong Qiu (K'ung Ch'iu; Latinize edilmiş ismiyle K'ung Fu-tzu) MÖ 552'de küçük bir eyalet olan Lu'da doğmuş ve MÖ 479'da ölmüştür. Konfüçyus Çin'de resmî bir eğitim sisteminin geliştiği dönemde soyluların çocuklarının öğretmeniydi. Konfüçyus kendisini takip eden küçük bir taraftar grubuyla bölgeden bölgeye göç etmiştir. Bu taraftar grubundan pek çokları daha sonar önemli devlet görevlileri olmuştur. Konfüçyus yaşadığı dönemde meşhur bir isim olmamıştır. Hatta zaman zaman kendisini başarısız bir vaiz olarak bile değerlendirmiştir.

Konfüçyus daima kudretli bir idareciye danışman olmanın özlemini çekmiş ve böylesi bir idarecinin kendisinin doğru tavsiyeleriyle donanmış olarak ideal bir dünyayı tesis edeceğine inanmıştır. Konfüçyus'a göre cennetin ve ölümden sonraki yaşamın anlaşılması insani kapasitesinin üzerindedir. Bu nedenle kişi bu tür inançlar yerine bu dünyada sergilediği doğru davranışları üzerine yoğunlaşması gerektiğini savunmuştur. Bazı öğrencileri tarafından kaleme alınan en erken kayıtlarda Konfüçyus'un güçlü dinsel öğretileri dile getirmediği, daha çok kişinin ebeveynine, öğretmenlerine ve büyüklerine nasıl davranacağına ilişkin davranış ve sosyal saygı kurallarını öne çıkardığını göstermektedir. Aynı zamanda Konfüçyus öğrencilerine karşılaştıkları diğer insanların kültürel normlarına saygı göstermelerini ve herkesten birşeyler öğrenmesini tavsiye etmiştir. Konfüçyus'un öğretileri daha sonra otoriteryen politik filozoflar tarafından katı kurallara dönüştürülmüş ve Çin tarihinin önemli bir dönemi için Konfüçyanizm otoritenin değişmez hiyerarşisi ve sorgulanmayan itaat doktrinin gelişmesine temel olmuştur.

Ömrünü Çin klasiklerini talim etmeye ve geliştirdiği sosyal öğreti ışığında Çin toplumunda baş gösteren huzursuzluğu ve kargaşayı sona erdirerek tekrar huzuru sağlayacak bir yönetim tesis etmeye adayan Konfüçyus, insanların ahlaki karakterini üst düzeye çıkarmaları gerektiği üzerinde ısrar etmiştir. Ahlaki olgunluğa vurgu yapan Konfüçyus bu olgunluğun yönetici-yönetilen, baba-oğul, karı-koca, büyük kardeş-küçük kardeş ve arkadaş-arkadaş arasında kurulacak münasip sosyal ilişkilerle mümkün olacağını savunmuştur.

Konfüçyus’e göre kişinin içinde yaşadığı ülke aslında onun dünyaya geldiği ailesinin bir uzantısıdır. Ülkenin idarecisi ailenin reisi olan baba, yetkililer ebeveyn, halk da ailenin çocukları gibidir. Ailenin üç temel sorumluluğu vardır:

i) Soyun devamını sağlamak,

ii) ailenin refah ve mutluluğunu temin etmek,

iii) toplumda ailenin olumlu bir intibaının olmasını sağlamak.

Konfüçyus atalara mutlak itaat gösterilmesi ve genç nesillerin göksel iradeye uygun olarak yetiştirilmesi gerektiğini öğretmiştir.

Konfüçyus’un düşünceleri onun ölümünden sonra dikkat çekerek meşhur olmuştur. Pek çok Çinli filozof ve düşünür Konfüçyus’un öğretilerini analiz etmişler ve bu öğretilere insanın doğası ve ahlakilik hakkındaki kendi düşüncelerini de eklemişlerdir. Esas olarak ise Konfüçyus’un yeniden yorumlanan düşünceleri başta politik idare ve hükümet olmak üzere pek çok sosyal uygulamanın kaynağı olmuştur.

Konfüçyus kendisinden sonra herhangi bir metin bırakmamıştır. Bununla birlikte Çin edebiyatında yer alan “Beş Klasik” ve “Dört Kitap” geleneksel olarak yazarı veya editörü olarak Konfüçyus’a atfedilir. Bu metinler içerik olarak şu şekilde tasnif edilebilir:

7.1.1. Beş Kitap

1. *Yi King* (Değişiklikler Kitabı): Geleceğe dair olayları tahmin etmede yardımcı olabilecek eski bir kehanet el kitabı olup eskiye ait bir eseri eski şema ve daha sonra onlar üzerine yapılan yorumlardan ibarettir.

2. *Şu King* (Tarih Kitabı): “Eski zamanlara ait belgeler” diye de adlandırılan Şu King, Çin’in en eski tarih kitabıdır. Konfüçyus öncesi dönemde Çin’de, daha önceki dönemlere ait imparatorlar tarafından yapılmış ve saray tarihçileri tarafından derlenmiş konuşmalardan pasajlar ihtiva eder.

3. *Şi King* (Şiirler ve Şarkılar Kitabı): Çin şiirinin en eski derlemesidir.

4. *Li King* (Ayinler Kitabı): Muhtemelen ilk Han Hanedanlığı döneminde yazılmıştır. Bu metin krallığa ait düzenlemeler, ayinin gelişimi, ayinle ilgili konular, kadınlar ve gençlere rehber, eğitim, sihir, ahlaki yasaklar, kurbanın anlamı, cenaze töreninde giyilecek kıyafetler gibi konuları içerir.

5. *Ch’un C’hiu* (İlkbahar ve Sonbahar Vakayinameleri): Lu’da görev yapan on iki idarecinin idari dönemlerini ve o dönemlere ait olayları kapsar.

7.1.2. Dört Kitap

1. *Lun Yü* (Konuşmalar): Konfüçyus’un konuşmaları, öğretileri ve yaptıkları hakkında bilgi kaynağıdır.

2. *Ta Hsüeh* (Büyük Bilgi): Geçmiş sekiz yüz yıl süresince Çin'in eğitim sistemindeki temel dokümanları kapsar.

3. *Chung-yung* (Orta Yol Doktrini): Ayinler kitabınının bir bölümünü içermektedir. Bu metinde insan tabiatına Gök tarafından yön verildiği, insane tabiatının gök ile uyum içerisinde bulunduğu bulunduğu, kurbanlar esnasından daima hazır bulunacakları belirtilmiştir.

4. *Meng-tzu* (Mensiyüs'ün Kitabı): Konfüçyus'un en meşhur öğrencilerinden olan Mensiyüs'ün Konfüçyus'un bizzat öğretileri hakkında yapmış olduğu felsefi yorumların muhtemelen öğrencileri tarafından kaydedilmiş derlemesidir.

Konfüçyanizm'in bir dinden çok bir ahlak ve hikmet yolunu ifade ettiği pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir. Esasen Konfüçyus, bir "üstün insan", orta yolu takip edecek ve başkalarına da her şeyde aynı itidal yolunu gösterecek kültürlü nazik insan yetiştirmeye yönelik hayat tarzını belirlemeyle ilgilenen bir ahlak öğreticisidir. Onun sisteminin amaçları arasında bilgi, samimiyet, şahsi hayatı geliştirme, ailede ve sosyal ilişkilerde uyum ve dünya barışını sağlama yer almaktadır. Konfüçyus'un ahlak sistemi toplum ve sistem içindir. Gayesi ise halkını siyasi terbiye yoluyla saadete kavuşturmaktır.

Konfüçyanizm, kurucusunun ölümünden uzun bir sure geçinceye kadar tespit edilmiş bir kurumsal yapıya kavuşmamıştır. MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda Konfüçyus'un yaşamı ve öğretilerine dair bazı yazılar elden ele dolaşmaktadır. MÖ 2. ve 2. yüzyıla kadar kapsamlı bir Konfüçyan gelenek portresi ortaya çıkmamıştır.

7.2. Taoizm

Taoizm'in bir kurucusundan ve ortaya çıkış tarihinden söz etmek mümkün değildir. Bu din kadim Çin geleneği içinde varlık bulan gelenekler içinde gelişmiştir. Zhang Daoling'nin Taoist düşünce okulunun ilk kurucusu ve buranın manevi öğretmeni olduğu iddia edilir. Bu gelenek Tayvan'da yaşayan manevi lideri/öğreticisi ile birlikte hâlen varlığını devam ettirmektedir.

Tarihinin erken dönemlerinde Taoizm Çin'in bölgesel dinî gelenek ve inançlarını oldukça önemseyen Taoist düşünürlerin fikirleri içinde kökleşmiştir. Böylece Taoist felsefenin ilk örnekleri verilmiş ve Taoizm Çin halkının her sınıfının dünya görüşü içinde entegre olmayı başarmıştır.

Taoizm bir dinî sistem olarak ilk kez mö. IV. ve III. yüzyıllarda tanınmıştır. Başta Tao Te Ching olmak üzere Taoizm'e ait pek çok metnin yazılıp yaygınlaşmasıyla Taoist düşünce tanınmaya başlamıştır.

Taoizm Çin'deki Tang hanedanlığı ve onun ardından gelen Song hanedanlığı dönemlerinde yarı resmî Çin dini olmuştur. Konfüçyanizm'in yaygınlık kazanması üzerine Taoizm'e yönelik devletin ilgisi gittikçe azalmış ve bu ilgi resmî bir inançtan daha popüler olan dinî geleneğe dönüşmüştür.

Komünizm'in Çin'de iktidarı ele geçirmesi üzerine Taoizm yasaklanmış ve bu kadim dine bağlılık oranı birkaç yıl içinde neredeyse ortadan kalkmıştır. Çin'deki baskı döneminde Taoizm kendisine daha büyük özgürlük alanı sağlayan Tayvan'da yayılmaya başlamıştır. Kültür Devrimi'nin (1965-1968) sona ermesinin ardından Komünist ideolojinin etkisi azalmış ve Çin hükümeti az da olsa dinî özgürlük ortamı tanımıştır. Bu dönemde Taoizm Çin'de yeniden canlanmaya başlamış ve günümüzde ülkede Taoist tapınakları ve Tao inancına sahip olanlar bulunmaktadır.

Taoizm'i araştıran Batılı bilim adamları Taoist düşünce içinde tanrısal figürlere yer olmamasına rağmen Taoistlerin ibadet edip saygı gösterdikleri tanrılar keşfedince şaşırmışlardır.

Tao'nun bizzat kendisi Tanrı değildir. O bir tanrı olmadığından Taoistler tarafından kendisine ibadet edilmez.. Bununla birlikte Taoizm pek çok tanrıya sahiptir. Bu tanrıların çoğu çevre kültürlerden Taoizm'e dâhil edilmiştir. Bu tanrısal figürler bu evrenin sınırları içinde yer almaktadırlar ve onlar da Tao'ya bağlıdırlar. Bu ilahi figürlerin çoğu zati itibarıyla tanrı değil özel görevleri olan tanrılardır. Dolayısıyla kendilerine has özel isimlerle değil görevleriyle bilinirler.

Taoist inanç anlayışlarının çoğu Çin'in farklı düşünce ekollerinde dayanmaktadır. Dolayısıyla temel olarak Taoizm'in kendine has öğretileri ile başta Budizm olmak üzere diğer inanç geleneklerinden aldığı öğretileri birbirinden ayırmak kolay değildir.

Taoist geleneğe göre Tao sözlerle tanımlanamaz. İnsanın sahip olduğu lisan Tao hakkında zihinde bazı düşüncelerin canlanmasına imkân sağlar. Tao hakkındaki en önemli düşünce onun dünyada nasıl iş gördüğü ve insanoğluyla ilişkisidir. Nitekim Tao'nun mahiyeti konusunda filozofik tartışmalar yapmak yerine Tao'ya karşı büyük bir sorumluk duygusu içinde yaşam sürmek daha önemli görülmektedir.

Tao bütün dinler bağlamında tanımlanmış bir Tanrı olarak algılanmadığından ona yönelik herhangi bir ibadet de söz konusu değildir. Taoizm pek çok tanrısal figür içerir fakat Taoist tapınaklarda bunlara ibadet edilmesine rağmen bu ilahi figürler diğer dünyevi varlıklar gibi evrenin bir parçasıdır ve Tao'ya bağlıdır.

Konfüçyanist öğretiden farklı olarak Taoist felsefe "gök" fikri üzerine değil, yukarıda söz edilen "yol" veya daha yaygın bir tabirle "bir dizi davranış kuralı" anlamına gelen ve kozmik bir güç olan "Tao" fikri üzerinde durmaktadır. Dini anlamda Tao tabiat üstü güçleri insanlarla iletişime geçiren sihirli bir güçle ilişkilendirilmektedir. Felsefi Taoizm'de ise Tao kişinin kozmik düzenin ya da düzensizliğin altındaki ilkeyle bütünleşmesi olarak ifade edilmektedir.

Taoist felsefenin görecelilik öğretisine göre iyi-kötü, doğru-yanlış, güzellik-çirkinlik, kuvvet-zayıflık, zafer-yenilgi gibi birbirine zıt gibi görünen şeyler, aslında zaman ve mekâna göre değişkenlik arz etmektedir. Dolayısıyla bir şeyin doğru ya da yanlış olduğu yargısı bu yargıda bulunanın kişisel durumuna ve ihtiyacına göre değişmektedir.

Her şeyin kendi aslına döneceği düşüncesi de Taoizm'in en temel ilkesidir. Tabii düzenle ilişkili olarak Tao her şeyin başlangıç noktasına geri döneceğini öngörmektedir. Buna göre belirli bir vasıf elde eden herhangi bir şey mütemadiyen zıt bir vasfa döner. Her şey Tao'dan yayılmakta ve her şey Tao'ya geri dönmektedir. Yokluktan varlık varlıktan da yokluk meydana gelmektedir.

Taoizm'e göre hayatın gayesi sükûnet olmalıdır. İnsan duygusuyla hareket etmeden önce "hiçbir şey yapmamak" ve "hiçbir şey söylememek" ilkelerini işletip "denge durumu"na ulaşmalıdır. Bu durumda hayat her bakımdan ideal ve güzel olur. Çünkü tabiat kanunları çok kuvvetlidir. İnsan kendi tabiatının gelişmesi dâhilinde her şeye yardım etmelidir fakat ona müdahale etmemelidir.

Lao Tzu'nun ahlak anlayışı tamamen menfidir. Mutlak sükûnet ve rahatlık içinde arzu ve istekleri terk ederek dünyaya sırt çeviren bir hayat tarzı ile insanın kendini Tanrı'ya teslim etmesi ve onunla birleşmesi esasına dayanır. İnsana, varlıklar içinde özel bir yer tanınmaz. Bilakis hayat bağlarından çözerek Tao'nun derinliklerine düşürmek ister. Çünkü insan ancak manevi faziletleriyle insandır. İdeal insan ise iyi, lütufkâr, sadık, dürüst ve her hâle kendini uydurmaya çalışan alçak gönüllü bir kimsedir.

Taoist ritüelin merkezinde evrenin farklı sınıfları arasında düzen ve uyumu sağlama anlayışı yer almaktadır. Bir bütün olarak evren doğal çevre ya da doğal dünya, insanoğlunun oluşturduğu dünya ve bireylerin içsel dünyalarıdır.

Taoist ritüeller arındırma, meditasyon ve ilahi fügürlere takdime sunumunu içermektedir. Taoist ritüellerin detayları genellikle oldukça karmaşıktır ve tekniktir. Dolayısıyla bu ritğeller daha çok Taoist rahiplar tarafından sergilenir.

Önemli Taoist ritüellerden birisi *chiao* (*jiao*) adını taşımaktadır. Kozmik yenilenme riti olan chiao diğer pekçok ritüelin temelini oluşturmaktadır. Chiao'nun daha kısa bir şekli evlerde yapılmakta ve yerel ilahi figürlere takdimeler sunulmaktadır. Tören sırasında bir Taoist rahip o yörede yaşayan aileler adına takdimeler sunar, evrenin düzenini yeniden sağlama ritüelini sergiler ve tanrılardan yaşadıklara bölgeye huzur ve mutluluk getirmesini ister.

Tapınak ritüelleri hem bireysel hem de toplumsal açıdan **ch'i'**yi düzenlemek ve **yin ve yang** akımını dengelemek için kullanılır. Diğer ritüeller ise farklı Taoist tanrılara ibadet etmek hayatın hakikati üzerinde meditasyon yapmak ve kutsal metin ve duaları sesli ve makamlı bir tonda okumaktır.

7.2.1. Kutsal Metinleri

Taoizm'in temel kitabı *Tao Te Ching* MÖ III. yüzyılda derlenmiştir. Yaklaşık 5,000 Çince karakterden oluşan bu küçük metin hayat üzerine tavsiyeler ve evrenin doğasına ilişkin şiirsel anlatımlar içeren pek çok alt başlık taşımaktadır.

Taoistler *Tao Te Ching*'i manevi ve ahlaki yaşamı doğru şekilde sürdürmek için temel bir rehber olarak görürler. *Tao Te Ching* herhangi bir yazara atfedilmez. Bu kitap muhtemel olarak çağlar boyu Çin halkı içinde varlık bulan anonim deyişlerin bir koleksiyonudur. Taoizm'in diğer önemli kutsal metni ise *Chuang-tzu*'dur. Bu metnin de Çin bölgesindeki halkların tarih boyu devam eden hikmetli sözlerini ifade ettiği dile getirilir.

7.3. Şintoizm

Şintoizm Japonya'ya özgü bir dindir. Şinto sözcüğü Çince iki karakterden neşet etmiştir. *Şin* "tanrı", *to* "yol" anlamına gelmektedir. Bu suretle *Şinto* "tanrıların yolu" anlamına gelmektedir.

XIX. yüzyılın sonundan 1945'e kadar Şintoizm Japonya'nın devlet dini olmuştur. Bu dinin takipçilerinin çoğu Japonya'da yaşamayı sürdürmektedir. Japon olmayan birisi için Şintoizm yönünde din değiştirmek zor olacaktır ve esasen Şintoizm de bir taraftar arayışında olduğu söylenemez. Pek çok açıdan Şintoizm formal bir din değildir. Daha ziyade Japon halkının kültür ve tarihini yansıtır. Bu kültür ve tarih mirasına pek çok Japon halk inancı da eklenmiştir.

Diğer dinlerden farklı olarak Şintoizm'in bir kurucusu ve peygamberi söz konusu değildir. Ayrıca bu din dinsel bir merkeze de sahip değildir. Pek çok açıdan Şintoizm bir hayat felsefesi, yaşanan hayata dair bir inanç ve rehber manzumesidir. Şintoizm'in temel inancı bütün varlıklarla uyum içinde yaşamaktır. Dinin tanrıları kami olarak isimlendirilir. Kami, "doğanın ruhları" veya "güçlerin yaşamı" olarak tercüme edilir.

Şintoizm'de tanrılar ve ruhların sayısı hesap edilemeyecek kadar fazladır. Bununla birlikte sayıları seksenden başlayıp sekiz yüze kadar uzanan kami'den söz edilir. Panteonun zirvesinde Güneş Tanrıçası Amaterasu bulunur. Panteonun diğer tanrısal unsurları olarak ise ay tanrısı Tsukiyomi, fırtına ve deniz tanrısı Susanowo, ateş tanrısı Atago ve gıda tanrısı Inari örnek olarak sayılabilir. Ana kült yeri ise Kyoto'da Atago dağıdır.

Kamilere ibadet dua okumakla, pirinç ve pirinç şarabı kurban etmekle olur. İbadetlere rahipler önderlik ederler. Bu rahiplerin evlenmesi yasaklanmamıştır. Şintoizm'de rahiplik bir miras olarak düşünülmektedir. Şintoizm'de ibadetler genel olarak folklor, büyü ve sihir, hac, ritüel, ibadet ve ulusallığı içine alan bir dizi dinî ve kültürel uygulamalardan ibarettir. Günlük olarak ifa edilen törensel ritüeller Şinto mabetlerinde rahipler tarafından icra edilmektedir. Bireyler kişisel bağlılıklarını bildirmek ve kaminin rızasını ve uğurunu kazanmak için mabetleri her an ziyaret edebilmektedirler. Mabede girişte kişi saygı göstergesi olarak kamiye doğru başını eğer ve sunakta hediyesini takdim ettikten sonra kaminin dikkatini çekerek onunla iletişim kurmak için elini çırpar. Ziyaret edilen bu mahallî mabetlere ek olarak Şintoistler evlerinde ve işyerlerinde kami-dana adı verilen mabet minyatürleri bulunmaktadır. Aileler özel günlerde bu minyatür mabetlerde mum yakar ve diğer aile bireyleri yerde başları öne eğik bağdaş kurup oturuken aile reisi tarafından kamiye çiçek, yiyecek ve pirinçten yapılan bir tür içki takdim edilir.

Şintoizm'de kabul edilmiş veya diğer dir deyimle resmî kutsal kitaplar külliyatı, sabit doktrinler ve ahlaki ilkeler yoktur. Bundan dolayı Şintoizm mensupları bireylerin eylemlerinin içinde bulundukları şartlara ve durumlara bağlı olduğuna inanmaktadır. Hatta Şintoistlere göre insani tecrübe ahlaki kurallardan çok daha önemlidir.

Şintoizm'de mitoloji de önemli bir yer işgal etmektedir. Sözgelimi dünyanın oluşmasıyla ilgili anlatılan mitolojik öykülerde, ezeli olarak var olan üç kami bir dizi erkek ve dişi kami yaratır. Günün birinde bunlardan erkek kami İzanagi ve dişi kami İzanami gök köprüsü üzerinde duruken İzanagi kutsal kılıcını alttaki kaos denizine düşürür ve kılcını denizden çıkarırken kılıçtan düşen su damlaları denizi pıhtılaştırır ve bu şekilde Japon adaları meydana gelir. Bu mitolojik öyküye göre hem Japon adaları hem de Japonlar ilahi bir kökene sahiptir. Bundan dolayı II. Dünya Savaşı'na kadar her Japon imparatoru Japon güneş tanrısı Amatarasu'nun oğlu olarak kabul edilmiştir.

Şintoizm'in XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yaptığı reform hareketleriyle Budizm'in geriletirilerek Şintoizm'in devlet dini hâline getirilmesi hedeflenmiştir. Fakat bu plandan kısa süre sonra Japonya'da inanç hürriyeti ilan edilerek Şintoizm'in bir devlet kültü olduğu ve hangi dinden olursa olsun her Japon bireyin bu külte dahi olabileceği iddia edilmiştir. Bununla milli hisler ve imparatorun otoritesinin kuvvetlendirilmesi istenmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Şinto geleneğinin Japon halkı olan güçlü bağı zayıflamaya başlamıştır. Bu dönemden sonra devlet Şintosu yerini sekülerleşmeye ve laikleşmeye bırakmıştır.

7.4. Tibet Budizmi (Lamaizm)

Şamanist özellikler taşıyan ilk Tibet dini Bon'un yerine VII. yüzyılda Tibet'te yayılmıştır. Hindistan'dan Vajrayana Budizmi'nin önde gelen üstatlarından Padma Sambhava bu ekolü bölgede tanıtan kişidir. İlk keşiş tarikatı olan "kırmızı takkeliler" sihirli ve gizemli ayinleri ile XI. yüzyılda Tibet Budist hayatına girmiştir. Tibet dinî ve politik sisteminin önemli bir grup olan "sarı takkeliler" ise XIV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sanskritçe asılları kaybolan metinleri Tibet diline çevirerek koruyan keşişler, özellikle şuur, rüya ve şuur safhaları ile ilgili yaptıkları değerlendirmeler ile ün yapmıştır.

Tibet Budizmi oldukça zengin bir literatüre sahiptir. Hint dilindeki pek çok metin Tibetçe'ye tercüme edilmiş ve rahiplerin yorumlarıyla geniş bir kutsal metin külliyatı ortaya çıkmıştır. Bu kutsal kitaplar seriri MS 1300 yıllarında son şeklini almıştır. Lama denilen Tibet Budizmi rahiplerinin teşkilatı özel bir gelişme göstermiştir. Nitekim buradaki rahipler sadece din işleriyle değil siyasetle de uğraşmakta; dünyevi bir otorite olarak önemli idari konumları ellerinde tutmaktaydılar.

Başlangıçta rahiplerin evlenmeleri yasak sayılmamıştır. Fakat daha sonraları rahiplik işareti olarak sarı bir elbise giymeleri ve yardım toplamak için ellerinde bir tabak taşımaları mecbur kılınarak alkol içmeleri, evlenmeleri ve özellikle büyücülükle uğraşmaları yasaklanmıştır.

Lamaizm'in maddi ve manevi varlığının ve devamlılığının ifadesi olan XIV. Dalay Lama, Çin'in Tibet'i işgal etmesi üzerine 1950'de Hindistan'a göç etmek zorunda kalmıştır. 1959'dan itibaren Çin Halk Cumhuriyeti Tibet'teki varlığını ve etkisini daha fazla hissettirmiştir. Sonuçta on bin civarındaki keşiş ve lama ile beraber yaklaşık yüz bin Tibetli Hindistan, Nepal, Avrupa ve Amerika'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Komünist politikalar Tibet'teki geleneksel dinî sistemi parçalanma noktasına getirmiştir. Günümüzde sürgündeki Tibetli Budistler dünyadaki en güçlü Budist gruplardan birisidir. Tibet Budizmi'nin inanç ve ibadetleri Batılı dillerine tercüme edilip üniversitelerde öğretilen akademik bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahayana Budizmi'nin Tibet kültür havzasındaki temsilcisi olan Lamaizm'in sürgündeki varlığı, anavatanındaki varlığından daha umut verici olarak görülmektedir.

7.5. Çin ve Japon Budizmi

Mahayana Budizmi MS 60'lı yıllarda ilk defa Çin'e gelmiş ve hatta VI. yüzyılda Çin'in devlet dini olmuştur. Çok kapsamlı bir kutsal yazı külliyatına sahip olan Çin Budizmi temel olarak iki mezhebe ayrışmıştır: Bu mezhepler, Çan-tsung ve Tsing-to'dur.

Çan-Tsung (Zen) mezhebinin kökenleri, VI. Yüzyılda Hint mistiklerinden Bodhidarma'ya kadar uzanır. Bu mezhebin temel özelliği eşyanın mahiyetini tefekkür ile keşfetmektir. Zen Budizm düşüncesini ifade eden bu anlayışa göre objelerin dıştan gözlemlenmesi onların anlaşılmasını tam olarak mümkün kılmamaktadır. Zen metodunda ise araştırıcı objenin içine girmeye ve ona objenin içinden bakmaya çalışır. Buda'nın çiçeği örneğinde olduğu gibi bu çiçeğin dışarıdan gözlemlenmesi yerine onunla hemhal olunmalıdır. Çiçeği tanımak demek çiçeğin kendisi olmak, çiçek olarak açmak, güneşte ve yağmurda sevinmek demektir. Böyle yapabilirse o zaman çiçeklerle konuşulur, onun tüm gizlilikleri, sevinci ve acıları, tüm hayatı tanınabilir. Bu yöntemle yalnız kâinatın gizliliklerini değil, kendi Ben'ini, hayatı boyunca kendinden uzakta duran kendini takip eden veya kendinin takip ettiği dualizm içinde bölünmüş Ben'i nesne ve gölgesi olarak tanınabilir. Çiçeğin bu şekilde tanıdığı gibi "Ben" de tanınabilir.

Bu mezhebin kurucusu Hintli Bodhidarma 520'de Çin'e gelmiştir. Görüşleri daha sonra Kore ve Japonya'ya da yayılmıştır. Temrinleri dik oturma, nefesin düzenlenmesi ve ruhsal konsantrasyona dayanır. Zen'i yaşayan kişi oturur, oturur, oturur. Klasik "Lotos oturuşunda" bağdaş kurulur ve bu esnada dizler yere yaslanır. Bu esas üzerinde vücut dik tutulur, baş hafifçe eğilir, gözler açık tutulur ve yere bakılır, eller kucakta durur. Müntesip bu hâlde nefesini kontrol etmeye ve düzenlemeye çalışır. Bir ritimle nefes alış verişini sayar. Birden ona kadar her sayışını tekrar eder. Dikkatler nefes alışverişi üzerine yoğunlaşır. Sonra düşünceye, resimlere ve topluma çevrilir. Daha sonra da kişi kendi içine inmeye, derin ruhsal konsantrasyona çalışır.

Tsing-To (Jodo) Mezhebi ise Çin Budistleri'nin yarıdan fazlasının tercih ettiği geleneği ifade etmektedir. Burada Buda, gökte saltanat süren ölçüsüz bir ışıktır. Semavî Buda, Cennetin yahut ebedi ışığın efendisi ve müminlerin kurtarıcısıdır. Yüzyıllardan beri Uzak-Doğu'nun sayısız ruhanî ve rahibelerinin dua ettikleri, kendisine sığındıkları Tanrı'dır. Arhat (aziz, veli) olmak istemeyen halk için ona inanmak yeterlidir. O, kendisine inananların semavî

kurtancısıdır; inanan bireyin artık ne asketik hayata ne de iyi amellere ihtiyacı vardır. Judo Mezhebi, bir rahmet dini olmak yolundadır. Buda, kendisine inanan müminlerin ölümlerinden sonra cennetine de alacaktır. Artık burada Budizm'in Nirvana Doktrini ile pek ilişkisi kalmamıştır.

Çin'deki Budist Ch'an ekolü Japonya'da Zen adıyla yaygınlık kazanmıştır. Bu ekol iç tecrübenin geliştirilmesi ile kutsal bilginin doğrudan elde edilebileceğini, zira insan fıtratının mayalanmış olan Buda tabiatını gerçekleştirebilecek kapasitelerle donatıldığını, bunun için de meditasyon ve derin tefekkür seanslarının gerektiği savunulur. Bu tasavvur Japon sanat, edebiyat ve estetiğinin derinden şekillenmesinde, resim ve peyzaj sanatlarında, bahçe düzeni tekniklerinde oldukça belirleyici bir role sahiptir. Halkın hayatındaki bu düzen ideali, manastırlarda da temizlik, sessizlik, disiplin ve çalışma şeklinde kendini gösterir. Dolayısıyla keşişler toplumda çalışmayan insanlar olarak değil, meditasyon, el sanatları ve zanaatla uğraşan bir kesim olarak kendini göstermiştir.

Uygulamalar

Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın *Ansiklopedik Dinler Tarihi Sözlüğü*'nü inceleyiniz ve bölümde geçen dinler tarihi terimlerini gözden geçiriniz

Kazanımlar

Terimlerin geniş anlamları, bölümü daha iyi kavramayı temin eder.

Uygulama Soruları

1) Konfüçyanizm hakkında neler biliyoruz?

2) Taoizm kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

3) Şintoizm hakkında neler biliyoruz?

4) Tibet, Çin ve Japon Budizmi hakkında neler biliyoruz?

Bu bölümden Neler Öğrendik

Çin dinlerinden Konfüçyanizm ile Taoizm'in bir din veya felsefe ya da dünya görüşü ve ahlak temeli gibi farklı çerçevelerde tanımlanması mümkündür. Bu bağlamda Konfüçyanizm Çin geleneklerine ve Çin ulusal bilincini diri tutmaya dönük öğretileri savunurken Taoizm insan ile tabiat arasındaki doğal ilişki üzerinde kurgulamalarda bulunmuştur. Bir Japon dini olan Şintoizm ise Japon millî dinini ve Japon geleneklerinin teolojik zeminini ifade etmektedir. Ancak bu dinî/felsefi geleneklerin modern çağın materyalist ve seküler ideolojileri karşısında gerilediği ortaya çıkmıştır. Budizm'in Tibet, Çin ve Japonya'da yaygınlaşması ise ortak kültürel zemin üzerinde gelişen bir dinsel yapıyı ifade etmektedir.

Bölüm Soruları

1) Çin Budizmi'nin temel mezhepleri aşağıdakilerden hangisidir?

a) Çan-tsung ve Tsing-to'dur.

b) Çan-tsung Shan Tzu

c) Han Fei Tzu Tsing-to

d) Tao Mahayana

e) Konfüçyüz- Tao

2) Çan-Tsung mezhebi aşağıdaki hangi adla ün kazanmıştır?

a) Tao

b) Zen

c) Chan

d) Mahayana

e) Amida

3) Tsing-To mezhebinin bir diğer adı aşağıdakilerden hangisidir?

a) Tao

b) Mahayana

c) Jodo

d) Buda

e) Hiçbiri

4) Padma Sambhava'nın Tibet Budizmi'ndeki en önemli fonksiyonu aşağıdakilerden hangisidir?

a) Budizm'i bölgede tanıtan ilk kişidir.

b) Budizm'in Hindistan'daki önemli bir rahibidir.

c) Çin Budizmi'nin kurucusudur.

d) Çin Budizmi'nin son temsilcisidir.

e) Tibet Budizmi'nin son temsilcisidir.

5) Şintoizm aşağıdaki bölgelerden hangisine özgüdür?

a) Çin

b) Hindistan

c) Tibet

d) Japonya

e) Sibirya

6) (D/Y) Konfüçyüs kendisinden sonra herhangi bir metin bırakmamıştır.

7) (D/Y) Çin edebiyatında yer alan "Beş Klasik" ve "Dört Kitap"'ı Konfüçyüs yazmıştır.

8) (D/Y) Şinto "tanrıların yolu" anlamına gelmektedir.

9) (D/Y) İlk keşiş tarikatı olan "kırmızı takkeliler" sihirli ve gizemli ayinleri ile XI. yüzyılda Tibet Budist hayatına girmiştir

10) (D/Y) Taoizm, Budizmin içinden doğan bir dindir.

Cevaplar

1) a, 2) b, 3) c, 4) a, 5) d, 6) D, 7) Y, 8) D, 9) D, 10) Y.

8. MECUSİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Mecusiliğin doğuşu

2) Mecusiliğin yayılışı

3) Mecusiliğin kutsal metinleri

4) Mecusiliğin İbadetleri

5) Mabetleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Mecusiliğin doğuşu ve kurucusu hakkında neler biliyoruz?

2) Mecusiliğin yayılışını değerlendiriniz.

3) Mecusiliğin kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

4) Mecusiliğin inanç ve ibadetleri hakkında bildiklerimiz nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Mecusiliğin ortaya çıkışı kavranır	
	Kurucusu hakkında fikir sahibi olunur	
	Ortaya çıktığı bölge Sasani ve çevresi kültürleri tanınır	
	Diğer dinlerle mukayesi yapılabilir	

Anahtar Kavramlar

- Mecusilik
- Zerdüştlük
- Ahura Mazda Ateşperestlik
- Sasaniler
- Avesta
- İyilik ve Kötülük

8.1. Zerdüştlük /Mecusilik

Tarihsel olarak yaşadığı dönemle ilgili tartışmalar söz konusu olsa da Zerdüşt, Pers kültürünün önemli bir unsuru olan Zerdüştilik veya Mecusiliğin kurucusudur. Başlangıçta monoteizme meyyal bir tanrı anlayışına sahip olmasına karşın, Zerdüşt'ün öğretileri zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bu süreçte monoteizmden düalist yapıya doğru bir yöneliş belirmiştir. İslam fetihleri öncesinde ve sırasında Zerdüştilerin bir kısmı İran topraklarından göç ederek Hindistan'nın Gujarat bölgesine yerleşmişlerdir. Ateş Zerdüştiler için saflığın ve hakikatin daha doğrusu Ahura Mazda'nın sembolüdür. Bu bağlamda Zerdüşti mabedlerine ateş evi anlamında Ateşgah, Dadgah veya Ateş Bahram isimleri kullanılmıştır. Ahura Mazda iyi ve bütün dünyadaki varlıkları yaratan bir tanrıdır. Angra Mainyu ise kötülüğün kaynağı olarak görülür.

Zerdüşt, kendisinden önce var olan politeist İran pagan geleneğine karşı çıkarak monoteizmi çağrıştıran bir tanrı anlayışı benimsemiştir. Bu bağlamda Ahura Mazda yalnızca iyi olan şeylerin yaratıcısı olmuştur. Kötülük ise Angra Mainyu'ya atfedilmiştir. Ancak Zerdüşt'ten çok kısa süre sonra pagan İran geleneği bir şekilde Zerdüşti kutsal metin literatüründe kendisine yer edinmiştir. Özellikle Sasani imparatorluğu döneminde Ahura Mazda ve Angra Mainyu arasında bir düalist yapı öngörülmüştür.

Zoroastrianism ya da Zerdüştçülük ve inanç sisteminde önemli yer tutan ateş kültünden dolayı "Ateşperestlik" olarak da adlandırılan Mecusilik, Eski İran kökenli bir dinsel gelenektir. Bu inanç sistemi büyük ölçüde bağlılarını kaybetmiş olsa da Mecusilik bugün hâlâ yaşayan bir din olarak varlığını devam ettirmektedir. Mecusi ismi, Eski İran geleneğindeki bir toplumsal sınıfı ifade eden Mecuş'tan gelmektedir. Persler döneminden itibaren bu yönetici-rahip sınıf mensupları başta Anadolu olmak üzere çeşitli bölgelerde oluşturulan kolonilerde yerleşmişler ve onların temsil ettiği inanç sistemi zamanla yerli halk tarafından Mecusilik olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

8.1.1. Zerdüşt

Zerdüşt'e atfedilen Gathalarda ifadelerle Vedalar arasındaki benzerlikten hareketle bazı günümüz araştırıcıları ise onun MÖ 1600-1400 arasında yaşamış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Diğer taraftan yaygın İran geleneği Zerdüşt'ün Büyük İskender'in İran Seferinden (MÖ 258) 258 yıl önce yaşamış olduğunu var saymaktadır. İran kaynakları Zerdüşt döneminde onun öğretilerine tabi olan kral Viştaspa'dan bahsetmektedir. Viştaspa'nın Büyük Darius'ün babası olan Histaspes ile aynı kişi olduğu kabul edilirse Zerdüşt'ün MÖ 7.-6. yüzyıllarda yaşamış olmalıdır. İran geleneğine Zerdüşt 77 yıl yaşamıştır. Bu durumda onun MÖ 630/628 – 553/551 yılları arasında yaşamış olduğu söylenebilir.

Genelde Zerdüşt'e atfedilen Gathalardaki sınırlı bilgiler dışında Zerdüşt'ün yaşamıyla ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Zerdüşt'ün annesi Dugdova, babası ise Poyruşaspa'dır. Babasının bir rahip olduğu söylenir. Yirmi yaşlarında evlenen Zerdüşt'ün bu evliliğinden İşatyastra adındaki bir oğlu ve üç kızı olmuştur. Mecusi kaynaklarına göre çocukluğundan itibaren sürekli bir arayış içerisinde olan Zerdüşt, 20 yaşına geldiğinde önemli değişikler yaşamaya başlamış; sık sık dağlara ve ıssız yerlere çekilerek inziva yaşantısı sürmeye

çalışmıştır. 30 yaşındayken, ibadet amacıyla nehirden su alıp çıkarken aniden kıyıda Tanrının meleği Vohu Manah kendisine gelmiştir. Vohu Manah ona bu ilk karşılaşmada ilk vahiyleri iletmiş ve kendisini ruhsal olarak Ahura Mazda'ya götürmüştür. Bu vahiy tecrübesi ileride diğerleri izlemiş ve Zerdüşt, yaşadığı dönemin çoktanrıcılığına karşı tek tanrı inancına dayalı bir öğretiyi insanlara yaymakla görevli olan bir elçi olarak faaliyetlerine başlamıştır.

Faaliyetlerinin başlarında Zerdüşt'ün fazla başarılı olmadığı; aksine içinde yaşadığı toplum tarafından tepkiyle karşılandığı anlatılmaktadır. Öyle ki otuz yaşındaki ilk vahiy tecrübesinden sonra başladığı inancı yayma çabalarında ilk on yıl içerisinde yalnızca kuzenini kendisine inandırabilmiş olduğu söylenmektedir. Bunun üzerine o, bulunduğu bölgeden ayrılarak daha doğudaki kral Viştaspa'nın ülkesine göç etmiş ve orada çalışmalarını sürdürmüştür. Bu yeni yerleşim merkezinde Viştaspa'nın, Zerdüşt'ün öğretilerini kabul etmesi yeni din için tam manasıyla bir dönüm noktası olmuştur. Zerdüşt, kral Viştaspa ile yakın ilişkiler kurmuş ve onun maiyetiyle birlikte dine girmesini sağlamıştır. Bundan başka o, kraliyet hanedanıyla akrabalık ilişkileri de kurmuş ve kız kardeşini kralın danışmanlarından biriyle evlendirmiştir. Kendisi de kralın bir diğer danışmanının kızıyla evlenmiştir. Böylelikle Viştaspa'nın yanında güçlü bir yer edinen Zerdüşt, inanç sisteminin yayılması için yoğun bir çabaya koyulmuştur. bu savaşların birisinde komşu Turanlıların Viştaspa'yı ve ordusunu yenmesi bir bakıma Zerdüşt'ün de sonu olmuş ve bu savaşta ölmüş ya da öldürülmüştür.

8.2. Tarihsel Gelişimi

Zerdüşt'le başlayan ve tek tanrı Mazda tapıcılığını ön plana çıkaran ilk inanç dönemi çok tanrıcılığa ve pagan kült ve ritüellere karşı çıkılmış; peygamber Zerdüşt'ün yüce tanrı Ahura Mazda'dan aldığı vahiyler doğrultusunda öğretiler savunulmuştur. Bu dönemde din evrensel boyutta yayılma temayülü göstermiştir. Özellikle Daryüs zamanında İran sınırları dışında Anadolu ve Avrupa'da Zerdüştçülük yayılmaya çalışmıştır. Ahura Mazda'nın tek tanrı olarak ön plana çıktığı bu monoteist dönemdeki dinsel yapı aynı zamanda Mazdaizm olarak da adlandırılır.

Sasaniler döneminde Mecusilik düalist yapısıyla dikkati çeker. Bu dönemde iyi ve kötü düalizmine dayalı teolojik doktrinler genel kabul görmeye başlamış ve Mecusiliğin sözlü geleneği yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, özelikle MS 272'de imparatorluk başrahibi Kartir'in göreve gelmesiyle Mecusilik resmî din ilan edilmiş ve imparatorlukta yaşayan diğer din mensuplarına yönelik bir takibat başlatılmıştır. Yine bu dönemde Mecusilik Sasanilerin siyasal ve askeri gücüne paralel olarak İran dışında Irak, Bahreyn, Umman ve Yemen gibi bölgelerde yöneticilerin dini olarak da yayılmış, hatta Batı Hindistan ve Çin'de de Mecusi topluluklar oluşmuştur.

Sasanilerin yıkılması ve İran'ın İslam egemenliğine girmesiyle birlikte Mecusilik hızla gerileme sürecine girmiştir. Müslüman yöneticiler Mecusilere Zımmi muamelesi yapmıştır. "Onlara Ehli Kitab gibi muamele yapın" diyen Hz. Muhammed'in bizzat kendisi Yemen ve Hecer Mecusilerine bu muameleyi yapmıştır. Hz. Muhammed, onların kadınlarıyla evlenmemek ve kestiklerini yememek kaydıyla onların cizyeye bağlanmasına izin vermiştir. Emeviler ve Abbasiler döneminde zaman zaman Mecusilere karşı takibatlar yapılmış, ateş

gedeler yıkılmış ya da mescide dönüştürülmüştür. Nitekim Mecusilerin bazıları İran dışına, özellikle Hindistan'a göz etmek durumunda kalmışlardır.

İslami dönem Mecusi dinsel literatürünün derlenmesi açısından da önemlidir. Milattan sonra 9. yüzyılda Denkard, Bundahişn, Pendname i Zartuşt ve Datistan i Menok i Hrat gibi Pehlevice metinler derlenmiştir. Yine bu dönemde çeşitli Mecusi ekolleri de ortaya çıkmıştır.

Günümüz Mecusileri büyük oranda Hindistan'da ve başta ABD ve Kanada olmak üzere çeşitli Batı ülkelerinde yaşamaktadır. 20. yüzyılda önemli miktarda Parsi başta İngiltere ve Kanada olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. Günümüzde Parsi diyasporası yaygın olarak Londra'da bulunmaktadır. Bütün dünyadaki Parsilerin toplam sayısı ise 100.000 civarındadır

8.3. Kutsal Metin

Mecusiliğin kutsal metini Avesta birkaç ana bölümden oluşan bir metindir. Bu bölümler Yasna, Visperad, Yaşt, Videvdat (Vendidat) ve Hurda Avesta (Küçük Avesta) olarak bilinir. Bu bölümler arasında en eski metinler 72 kısımdan oluşan Yasna'da bulunur. Yasna'nın 16 kısmı, geleneksel olarak Zerdüşt'ün kendisine atfedilir ve bunlar Gathalar (ilahiler) diye adlandırılır.

Mecusi geleneği orijinal Avesta'nın, kral Viştaspa tarafından 12.000 öküz derisi üzerine altın mürekkeple yazıldığını (ya da yazdırıldığını) ve bunun iki nüshasından birisinin Şiz kraliyet hazinesine, diğerinin ise Stakhr arşivine konulduğunu kabul eder. Bu inanışa göre, Stakhr nüshası Büyük İskender'in İran'ı istilası esnasında (MÖ 4. yüzyılda) çıkan yangında yok olmuş; Şiz nüshası ise ele geçirilerek Yunancaya çevrilmiştir. Bu orijinal Avesta metninden ancak üçte birlik bir kısım hafızlarda kalarak sonraki dönemlere aktarılmıştır. Yine geleneğe göre, yazılı fragmentleriyle hafızalarda kalan sözlü malzemeden hareketle Avesta'nın yazılı bir nüshasının derlenmesi çalışmaları Arsakid kralı Valkaş (MS 51-75) ve Sasani hanedanının kurucusu Ardeşir Papakan (MS 226-241) tarafından başlatılmış; neticede kral II. Şapur (MS 310-379) döneminde derleme tamamlanmıştır. Diğer taraftan yapılan araştırmalar ise, elimizdeki yazılı Avesta metninin MS 4. yüzyıl öncesine gitmediğini göstermektedir.

Avesta, muhtevası itibarıyla MÖ 7. yüzyıl ile MÖ 4 veya 3. yüzyıl arası bir dönemi kapsamaktadır. Sasaniler dönemiyle ilk İslami dönemlerde birçok Pehlevice metin yazılmıştır. Mecusi rahiplerince yazılan ve âdeta Avesta'nın yorumu olan bu metinler, genel olarak Zend adıyla adlandırılmaktadır. Bu metinler, genellikle Sasanilerin son yüzyıllardaki teolojik görüşlerini yansıtırlar. Pehlevice metinlerin çoğu ise MS 9. yüzyıla aittir. Bunlar arasında Avesta'nın kayıp kitaplarının bir özetiyle Zerdüşt'e dair çeşitli efsanelerin yer aldığı Denkard ile evrenin yaratılışıyla ilgili kozmogonik bir metin olan Bundahişn oldukça önemlidir

8.4. İnanç Esasları

Zerdüştlük, inanç sistemlerinin tarihin en eski hatta ilk evrensel tektanrıcı dinsel geleneği olduğunu sıkça vurgularlar. Örneğin günümüz Parsileri Mazdayasna olarak adlandırdıkları yüce varlık Ahura Mazda'nın her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten tek rab

olduğu inancına sahiptirler Ayrıca onlar Zerdüşt'ün peygamberliğine, vahye, ruhun ölümsüzlüğüne, haşre, hesaba ve öte dünya (cennet ve cehennem) yaşantısına da inanırlar. Bununla birlikte tanrı inancı açısından tarihin çeşitli dönemlerinde monoteizmden politeizm ve düalizme kadar farklı inanç özellikleri Mecusi geleneğinde kendisini göstermiştir. Örneğin Gathalarda gözlemlenen erken dönem Mecusiliğinde, evrensel bir monoteizm dikkati çekmektedir. Peygamber Zerdüşt, başlangıçtan beri var olan bir tek üstün gücün, Ahura Mazda'nın üstünlüğünü savunmuştur. Ahura Mazda her şeyi bilen, mutlak iyi ve mükemmel olan tanrıdır. Bu düşüncesiyle Zerdüşt, yaşadığı dönemde İran İran'da yaygın olan naturalistik politeizmi reddetmiş; politeist gelenek içerisinde oldukça önemli olan Mitra gibi tanrısal varlıklara inanç sisteminde yer vermemiştir.

Zerdüşt'ün kurmaya çalıştığı bu tek tanrıcı inanç sistemi fazla başarılı olamamış; doğa tapınmacılığına dayalı Mitraik politeist geleneği tam anlamıyla alt edememiştir. Öyle ki Ahemenidler döneminde yüce tanrı Ahura Mazda ön plana çıkarılmış; fakat sonradan Baga diye bahsedilen diğer tanrısal varlıklardan da vazgeçilmemiştir. Böylelikle Zerdüştçü rahipler, vaaz ve dinsel uygulamalarında Zerdüşt tarafından bahsedilen meleksi ilahi varlıklarla birlikte geleneksel İran politeizminin Mitra ve Anahita gibi tanrısal varlıklarına da yer vermişlerdir. Ayrıca sonraki döneme ait kaynaklarda Ahura Mazda'nın karılarından bahsedilmiş; bundan başka o, Vohu Manah ve Armaiti'nin babası olarak nitelenmiştir.

Mecusiliğin dikkat çekici özelliği olarak bilinen Ahura Mazda ile Angra Mainyu düalizmi ise Sasaniler dönemi ve sonrası ortaya çıkmıştır. Her ne kadar daha önceki dönemlerde de düalizmin referansı olabilecek inanç ve düşünceler var idiyse de Mecusi düalizminin sistematize edilmesi bu dönemde olmuştur. Pehlevice Mecusi metni Bundahişn bu düalizme dayalı var oluşu açık bir şekilde anlatır. Buna göre başlangıçtan itibaren iki asli tanrısal varlık vardır. Bunlardan Ohrmazd, kudret ve iyiliklerle çevrili ışık dünyasında yaşıyor; Ehrimen ise karanlıklarla çevrili olan derin çukurlarda kana susamış bir hâlde yaşıyordu. Her iki tanrısal varlık da kendi âlemlerinde bir dizi yaratma eylemi gerçekleştirdiler. Böylelikle Ohrmazd, zamanı, ilahi varlıkların özünü, Ameşa Spenta'yı ve diğer ilahi varlıkları yarattı. Ehrimen de benzer şekilde kendi ruhsal varlığıyla 6 kötü varlığı ve diğer kötü/şeytani varlıkları yarattı. Sonra Ohrmazd dünyayla ilgili olarak göğü, suyu, yeri, bitkileri, sığırı ve insanı yaratırken; Ehrimen canavarları ve benzeri kötü varlıkları yarattı. Görüldüğü gibi bu düalizmde, her ikisi de yaratılmamış olan, bütün iyiliklerin yaratıcı ve sorumlusu bir iyi tanrı ile bütün kötülüklerin yaratıcısı ve sorumlusu bir kötü tanrının varlığı esas alınmakta; bu iki güç ve onlara bağlı Aşa ile Drug arasında çetin bir mücadelenin var olduğu kabul edilmektedir.

İnsanın yaratılışı konusunda Mecusilik, Ahura Mazda'nın önce ilk prototip insan olan Gayomart'ı yarattığını düşünür. Gayomart, Ahura Mazda ile Spendarmat'ın yani yeryüzünün oğlu olarak tanımlanır. Daha sonra öldürülen Gayomart'ın tohumları/zürriyeti yeryüzüne dökülmüş ve bundan Âdem'le Havva'ya tekabül eden ilk insan çifti olan Maşye ile Maşyâna doğmuştur

Mecusilikte kozmik zaman tıpkı Sabilik ve Maniheizmde olduğu gibi üç döneme ayrılır. Bunlardan ilk zaman yaratılış dönemini içermektedir. Tanrı yeryüzünü, yeryüzündeki

varlıkları, insanı ve yaratıcı iyiliğin sembolü olan boğayı bu dönemde yaratmıştır. İkinci zamanda kötü tanrı Angra Mainyu'nun saldırısı gerçekleşmiş ve ondan kaynaklanan kötülük yeryüzüne karışmıştır. Bu dönemin sonunda iyilikle kötülük arasında son bir savaş yapılacak ve kötü güçler alt edilecektir. Üçüncü ve son dönem ise kötülüğün yok edileceği ve âdeta yeniden ilk döneme dönüleceği restorasyon ya da iyilikle kötülüğün birbirinden ayrılma dönemidir. Kötülüğün egemenliğinin ebediyen ortadan kalkacağı bu dönemde insanlar ebediyen mutlak iyilik içinde yaşayacaklardır

Ölüm sonrası ruh, ilahî âleme sırasıyla yıldızları, ayı ve güneşi geçerek ulaşmak durumundadır. Ayrıca ruh, dünyada sergilemiş olduğu inançlar ve davranışlar açısından sorgudan geçirilir. Sraoşa, Mitra ve Raşnu tarafından yapılan bu sorgulamada kişinin amelleri bir terazide tartılır. Bu terazi âdeta bir köprü gibidir. Şayet kişinin iyilikleri ağır basarsa Çinvat adı verilen bu "ayrışma köprüsü" genişler ve kişi oradan yukarıdaki cennete gider. Ama günahları ağır basarsa o zaman da köprü âdeta bir bıçak ağzı gibi daralır ve kişi aşağıdaki cehenneme düşer. Bedeninden ayrılarak cennete giden ruhlar orada güzel bir kız suretindeki endi eşiyle buluşup birleşir. Zira Mecusi inancına göre yeryüzündeki her canlının ilahî âlemde bir sureti ya da eşi vardır. Fravaşi öğretisi olarak da bilinen bu inanca göre, yeryüzündeki maddi varlık geçicidir; aslolan ruhun ilahî âlemdeki bedeniyle birleşmesidir. Cehennem bir arınma yeridir; Angra Mainyu tarafından yönetildiğine inanılan bu mekânda arınan ruhlar da sonra cennete gideceklerdir. Zamanın sonunda metal eriyiğinden oluşan bir nehir dünyaya akacak ve herkes bu nehirden geçmek zorunda olacaktır. Bu nehir, iyiler için âdeta ılık bir süt gibi olacak kötüleri ise yok edecektir. Nihayet bu nehir cehenneme de dökülecek ve oradaki Angra Mainyu'yu da yok edecektir.

Mecusilikte önemli bir kült objesi olan ateşle ilgili inanışlar ve uygulamalar oldukça önemlidir. Yedinci yaratılışla özdeşleştirilen ve ilahi varlıklardan Aşa Vahişta tarafından korunduğuna inanılan ateş, tanrı tarafından yaratılan saf, temiz ve iyi bir varlık olarak görülür. Bu nedenle erken dönemlerden itibaren ateş Mecusi tapınaklarında önemli bir yer tutar.

8.5. İbadetler

Mecusiliğin ahlak sistemi özünü "humuta, hukhta, huvarşta" yani iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranış esasına dayalıdır. Beş vakit dua Mecusiliğin günlük ibadetleri arasında oldukça önemlidir. Güneş doğarken, öğlen tepedeyken, öğrleden sonra, güneş batarken ve gece olmak üzere bu beş vakitte her Mecusi güneşe, ışığa ya da ateşe dönerek dua okur. Dua öncesi İslam'daki abdeste benzer bir temizlenme ibadeti yapılır. Bunun için öncelikle yüz, sonra eller ve ayaklar yıkanır; bu arada kutsal kuşak (kutsi) çözülür. Dua esnasında yeniden bu kuşak bağlanır.

Doğum, evlilik ve cenaze törenleri dinî olaylar olarak değerlendirilir. Doğum sonrası bebek tapınağa götürülür ve rahip tarafından ağzına kutsal hom suyu verilir. Evlilik (nikâh) törenini de rahip yönetir.

Mecusilikte her çocuk 15 yaşına geldiğinde kendisi için bir çeşit dine giriş (inisiyasyon) töreni sayılabilecek bir tören düzenlenir. Bu törende çocuklar dualarla dinî

elbiseler giyinip, kutsal kuşak takarlar. Üç kez bele dolanan ve önden ve arkadan bağlanan bu kuşağı erkek ve kadın dindar Mecusiler her zaman bağlarlar.

Yılın çeşitli aylarına dağılmış vaziyette bir dinî kutsal gün ve bayram bulunmaktadır. Yıllık olarak kutlanan 7 büyük bayramdan en önemlisi Noruz (Nevruz) adı verilen yeni yıl bayramıdır. Nevruz tabiatın dirilişi anısına kutlanan bir çeşit bahar bayramıdır. Güneş takviminin ilk ayı olan Fervardin'in ilk gününde (21 Mart) bahardaki gündüz-gece eşitliği döneminde kutlanmaya başlanan Nevruz efsanevi İran kralı Cemşid'le ya da Zerdüşt'le ilişkili olarak görülür. Nevruz ateşin efendisi Aşa Vahişta'ya atfedilmiştir. Nevruz kutlamalarında sonbaharla birlikte yeryüzünden ayrılan bitkilerin ve suların koruyucusu ilahi varlık Rapitvan'ın ilkbaharda yeniden yeryüzüne dönüşü de kutlanmaktadır. Diğer altı bayram ise genel olarak Gahambar adıyla bilinir. Bu bayramlar Ahura Mazda, Ameşa Spentalar ve onlar tarafından var edilen ya da korunan kutsal yaratıklar adına kutlanır. Bunlardan başka sonbaharda hasat zamanı kutlanan Mehregan (Mihrican) da önemli bir bayramdır. Mecusilikte erken dönemlerden itibaren özel olarak bazı bitki sularından elde edilen ve süt ile karıştırılan Haoma içeceği de önemli bir işleve sahiptir. Kutsal metinlerde Haoma içeceğinin kişiye ölümsüzlük kazandırdığı belirtilir. Zerdüşt kanlı kurbanın yerine Haoma içeceğini ve kişinin ibadetlerine bir şahit olarak da ateş sembolizmini kullanmıştır.

Çok eski dönemlerde ölü gömme âdetinin varlığını gösteren işaret bulunmakla birlikte sonraları Mecusilikte tıpkı Tibet Budistlerinde olduğu gibi cesetlerin açıkta bırakılarak etlerin vahşi hayvanlar ve kuşlarca yenilmesi âdeti yaygınlaşmıştır.

Mecusilikte temizlik kuralları oldukça önemlidir. Ateşle ve su ile ilgili kurallar oldukça önemlidir. Suyu ya da çeşme, dere veya göl gibi su kaynaklarını kirletmek günah sayılır. Hatta su, kirli ya da pis şeye doğrudan temas ettirilmez.. Ayrıca onlar domuz ve sığır eti yemezler ve tek evlilik yaparlar. Zorunlu olmadıkça boşanmayı uygun görmezler.

8. 6. Rahiplik ve Mabet

Mecusilikte çeşitli rahiplik sınıfları var olmuştur. Bunlardan en önemlisi Mecuş ya da Meci denilen rahip grubudur. İran imparatorlukları hâkimiyeti altındaki Batı bölgelerinde yerleşik Mecusi kolonilerinde etkin olan Meciler eski Yunan gibi Batı dünyasında Mecusiliğin bu adla âdeta özdeşleşmesine neden olmuşlardır. Bunlardan başka rahipler hiyerarşisi içinde Erbad (Herbad), Mobad (Magbad) ve Bagnapad gibi rahip grupları da dikkati çekmektedir. Bunlardan Mobadların ateş tapınaklarındaki başrahipler oldukları bilinmektedir.

Erken dönem Mecusiliğinde tapınmak amacıyla kullanılan kutsal mekânlar ya da sunak yerleri (atlarlar) fazla görülmemektedir. Ancak zamanla özellikle Mecusiliğin toplumda yaygın egemen bir din hâline gelmesiyle tapınaklar ve sunak yerleri oluşturulmaya başlanmıştır. Ataşgede adı verilen ve içerisinde kutsal ateşin yakılı olduğu tapınaklar İran'ın dört bir tarafında inşa edilmiştir. Ateş tapınakları genellikle iki bölümden; kutsal ateşin yakılı tutulduğu bir özel kısım ile inananların dinî ibadetlerini yerine getirdiği daha büyük bir kısımdan oluşmaktadır. Sasanilerin yıkılışı sonrası ataşgedeler hızla yok olmuştur. Bugün İran, Azerbaycan ve Hindistan'da çeşitli Ataşgedelerin var olduğu bilinmektedir.

Uygulamalar

Şinasi Gündüz’ün *Yaşayan Dünya Dinleri* adlı eserinden Mecusilik bölümünü okuyunuz

Kazanımlar

Mecusliğin temel felsefesini daha iyi kavramayı sağlar.

Uygulama Soruları

1) Mecusiliğin doğuşu ve kurucusu hakkında neler biliyoruz?

2) Mecusiliğin yayılışını değerlendiriniz?

3) Mecusiliğin Kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

4) Mecusiliğin inanç ve ibadetleri hakkında bildiklerimiz nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Tarihsel olarak yaşadığı dönemle ilgili tartışmalar söz konusu olsa da Zerdüşt, Pers kültürünün önemli bir unsuru olan Zerdüştilik veya Mecusiliğin kurucusudur. Başlangıçta monoteizme meyyal bir tanrı anlayışına sahip olmasına karşın, Zerdüşt'ün öğretileri zaman içerisinde değişime uğramıştır. Bu süreçte monoteizmden düalist yapıya doğru bir yöneliş belirmiştir. İslam fetihleri öncesinde ve sırasında Zerdüştilerin bir kısmı İran topraklarından göç ederek Hindistan'nın Gujarat bölgesine yerleşmişlerdir. Ateş Zerdüştiler için saflığın ve hakikatin daha doğrusu Ahura Mazda'nın sembolüdür. Bu bağlamda Zerdüşti mabedlerine ateş evi anlamında Ateşgah, Dadgah veya Ateş Bahram isimleri kullanılmıştır. Ahura Mazda iyi ve bütün dünyadaki varlıkları yaratan bir tanrıdır. Angra Mainyu ise kötülüğün kaynağı olarak görülür.

Zerdüşt, kendisinden önce var olan politeist İran pagan geleneğine karşı çıkarak monoteizmi çağrıştıran bir tanrı anlayışı benimsemiştir. Bu bağlamda Ahura Mazda yalnızca iyi olan şeylerin yaratıcısı olmuştur. Kötülük ise Angra Mainyu'ya atfedilmiştir. Ancak Zerdüşt'ten çok kısa süre sonra pagan İran geleneği bir şekilde Zerdüşti kutsal metin literatüründe kendisine yer edinmiştir. Özellikle Sasani imparatorluğu döneminde Ahura Mazda ve Angra Mainyu arasında bir düalist yapı öngörülmüştür.

Bölüm Soruları

1) Mecusiliğin kurucusu aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak yer alır?

a) Ahura Mazda

b) Avesta

c) Zerdüşt

d) Darya

e) Mecusi

2) Zerdüştlük hangi dönemde monotoizmden düalist yapıya doğru bir yöneliş belirmiştir?

a) İlk Çağ

b) Sasaniler

c) İslam sonrası

d) Günümüzde

e) Zerdüştün yaşadığı çağda

3) Zerdüştiler için saflığın ve hakikatin daha doğrusu Ahura Mazda'nın sembolü olan öge aşağıdakilerden hangisidir.

a) Su

b) Toprak

c) Ateş

d) Hava

e) Rüzgâr

4) Zerdüştlerdeki iyi ve bütün dünyadaki varlıkları yaratan bir tanrının adı nedir?

a) Avesta

b) Ahura Mazda

c) Zerdüşt

d) Buda

e) Angra Mainhu

5) Zerdüştlükte kötülüğün kaynağı hangi terimde ifadesini bulur?

a) Avesta

b) Ahura Mazda

c) Zerdüşt

d) Buda

e) Angra Mainhu

6) (D/Y) Mecusiliğin bir diğer adı ateşperestliktir.

7) (D/Y) Zerdüştlük özellikle İran Kralı Daryus zamanında yayılmıştır.

8) (D/Y) Sasaniler döneminde Zerdüştlük monoteist bir yapıya kavuşur.

9) (D/Y) Mecusiler, en yoğun olarak Afrika'da yaşar.

10) (D/Y) Mecusiliğin en önemli ibadeti beş vakit duadır.

Cevaplar

1) c, 2) b, 3) c, 4) b, 5) e, 6) D, 7) D, 8) Y, 9) Y, 10) D.

9. SABİİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Sabiiliğin Doğuşu

2) Sabiiliğin Yayılışı

3) Sabiiliğin Kutsal Metinleri

4) Sabiiliğin İbadetleri

5) Mabetleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Sabiiliğin doğuşu ve kurucusu hakkında neler biliyoruz?

2) Sabiiliğin yayılışını değerlendiriniz.

3) Sabiiliğin kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

4) Sabiiliğin inanç ve ibadetleri hakkında bildiklerimiz nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Sabiiliğin ortaya çıkışı kavranır	
	Kurucusu hakkında fikir sahibi olunur	
	Ortaya çıktığı bölge Sasani ve çevresi kültürleri tanınır	
	Diğer dinlerle mukayesi yapılabilir	

Anahtar Kavramlar

- Mecusilik
- Zerdüştlük
- Ahura Mazda Ateşperestlik
- Sasaniler
- Avesta
- İyilik ve Kötülük

9.1. Tarihçesi

Günümüzde toplara nüfusları 20.000'i geçmeyen Sabiiler, genellikle güney Irak'ta Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerdeki küçük yerleşim merkezlerinde yaşarlar. Ayrıca Basra ile Bağdat gibi büyük şehirlerde gümüş ve altın işlemeciliği yapan Sabiilere rastlamak mümkündür. Bundan başka İran'da Karun nehri boyunca yer alan yerleşim merkezlerinde de az sayıda Sabii yaşamaktadır.

Arap komşularınca Sabii (Subbi ya da Subbâ) diye adlandırılmalarına rağmen Sabiiler, gerek kutsal kitaplarında gerekse kendi aralarında kendilerine bu ismi vermezler. Onlar kendilerini Mandenler (arifler, bilenler) ya da Nasuralar (kutsal öğretileri koruyup gözetenler) olarak adlandırırlar. Manden ismi, Sabiiler arasında cemaatın bütün üyeleri için kullanılırken, Nasura İsmi daha ziyade rahipler ve cemaatin diğer ileri gelenleri İçin kullanılmaktadır. Ayrıca onlar, ataları için de Nasura ismini kullanırlar. Öte taraftan Sabiilerin dili olan Mandencenin bir fiil kökünden türetilen ve "Vaftiz olan (gusül eden)" anlamına gelen "Sabii" terimi, Sabiilerin en göze çarpıcı ibadetlerinden birisi olan sık sık vaftiz olmaları dolayısıyla komşularınca onlara bir isim olarak verilmiştir.

Her ne kadar Sabiiler, kendi dinlerinin Hz. Âdem'le birlikte başlayan bir "İlk-din" olduğunu iddia etseler de Sabiiliğin tarihçesi günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce başlar. Sabiilik milattan önce son iki yüzyıl içerisinde Filistin-Ürdün bölgesinde mevcut olan heterodoks Yahudi akımları içerisinde filizlenir. Bu tarihte Kudüs'teki ana cemaat tarafından temsil edilen, resmî Yahudilik anlayışına karşı çıkan birçok cemaat mevcuttu. "Kumran Cemaatı" olarak da bilinen Esseniler, Vaftizciler ve Nasuralar, bunlar arasında en önemlileriydiler. Sabiilik açısından özellikle Nasuralar dikkat çekicidir. Zira kutsal kitaplarında Sabiiler, Filistin'deki atalarından Nasuralar olarak bahsederler ve onların Yahudilerle olan mücadelelerini anlatırlar. Nasuralar ekolü, resmî Yahudilik anlayışına karşı çıkan gruplar arasında en önemlisiydi. Bu nedenle Yahudiler, o dönemde kendi içlerinden ortaya çıkan her yeni hareketi Nasuralardan olmakla suçladılar. Nitekim o dönemde Hz. İsa ve cemaatı da onlar tarafından ilk zamanlar Nasuralar ismiyle isimlendirildiler.

Sabiiler tarafından "Büyük bir önder" ve "Bir ışık peygamberi" olarak adlandırılan Hz. Yahya da büyük ihtimalle Nasuralar cemaatıyla ilişki içerisindeydi. Hz. İsa'nın çağdaşı olan Yahya, Yahudi toplumunun bir üyesi olarak doğmuştu. Ancak sonradan bir peygamber olarak Yahudiliğe karşı çıkmış ve Kudüs dışında kendi cemaatını kurmuştu. Hz. İsa, risaleti öncesi zaman zaman, yaşça kendisinden büyük olan Hz. Yahya'nın vaazlarını dinlemeye gelirdi; hatta bir defasında bizzat onun eliyle gusül abdesti aldı. Yahya'nın faaliyetleri resmî Yahudi teşkilatını telaşlandırmıştı. Böylelikle onlar, Roma'nın bölgedeki valisi olan Herodos Antipas'ı çeşitli gerekçelerle Yahya aleyhine kışkırttılar ve neticede Yahya tutuklandı. Birçok eziyet ve işkenceden sonra Hz. Yahya, başı kesilmek suretiyle idam edildi ve taraftarları sıkı takibat ve katliama tabi tutuldu. Bu katliam olayına Sabiiler kutsal kitaplarında geniş yer verirler. Ginzanın ifadesine göre Yahudiler, başta 365 ileri gelen olmak üzere binlerce Nasurayı (Sabiilerin atalarını) katlettiler. Katliamdan kurtulanlar ise, zamanın Arsakid kralı himayesinde kuzey Mezopotamya'ya doğru kaçtılar. Sabii kutsal kitapları bunların sayısının 60.000 civarında olduğunu vurgular. Bir müddet sonra Nasuralar-Sabiiler buradan güney

Mezopotamya'ya göç ederek yerleştiler. Mecusiliğin İran'da resmî din olarak kabul edildiği MS III. yy'ın ilk yarısına kadar Sabiiler bu bölgede altın çağlarını yaşadılar. 7. yy'da Irak'ın Müslümanlarca fethedilmesi üzerine, diğer yöre halkı gibi Sabiiler de zımmi statüsüyle islam hâkimiyeti altına girdiler.

Bu tarihi süreç içerisinde Sabiiler, değişik inanç ve kültür mensubu çeşitli halklarla komşuluk ilişkileri içerisinde yaşadılar. Doğal olarak zamanla bu geleneklerden çeşitli alanlarda etkilendiler. Kendi temel Yahudi kültürleri yamsıra İran dinlerinden (ölü ile ilgili bazı törenler, ayin yemekleri ve yıldızlarla ilgili çeşitli tasavvurlar konusunda olduğu gibi), Babil-Asur dininden (sihir ve büyü formülleri vb) ve Hristiyanlıktan (Pazar gününün kutsallığı gibi) çeşitli unsurları aldılar. Ancak Filistin'deki katliam ve takibat nedeniyle Yahudilere karşı birçok polemik geliştirdiler ve zamanla Yahudilikten iyice uzaklaştılar.

9.2. Kutsal Kitapları

Yazılı ve Sır metinleri olarak bilinen Sabiilerin kutsal kitapları oldukça zengin bir dinî literatüre sahiptir. Yazılı metinler kendi aralarında temel kitaplar, esoterik (gizli) özelliğe sahip metinler, divan, şerh ve tefsirler, astrolojik metinler, büyü ve sihir yazmaları şeklinde çeşitli gruplara ayrılabilir.

Sabii kutsal kitapları arasında en önemli yeri oluşturan temel kitapları Ginza, Draşia d Yahya ve Kolasta'dır. İki ana kısma (Sağ Ginza ve Sol Ginza) ayrılan ve "Hazine" anlamına gelen Ginza yaklaşık 600 sayfadan oluşur. Âdem'in Kitabı diye de adlandırılan bu kutsal kitap, çeşitli dualar, teoloji, mitoloji, ölüm ve ölüm sonrası hayat ve benzeri konuları ihtiva eder. Draşia d Yahya (Yahya'nın Öğretileri), adından da anlaşılacağı gibi büyük ölçüde Yahya'yı, onun hayatı ve öğretilerini konu alan bir kitaptır. Kolasta (Kolleksiyon ya da Övgü) ise gusül, ayin yemekleri ve benzeri ibadetlerle ilgili dua ve uygulamaları konu alan günlük ibadet kitabıdır.

Sabiiler kutsal kitaplarının, yaratılışta yüce Tanrı tarafından ilk insan Âdem'e vahy olunduğuna inanırlar. Sabii literatürü üzerinde yapılan çalışmalar, bu literatürden bir kısmının milattan sonra 2. ya da 3. yüzyılda derlendiğini ortaya koymaktadır. Sabii kutsal metinlerinin yazılı olduğu dil Aramcanın doğu lehçelerinden birisi olan Mandencedir. Günlük hayatta Arapça konuşan Sabiiler, bu dili anlamadan sadece ibadet dili olarak kullanırlar. Bu dili okuyup yazabilme ayrıcalığı ise yalnızca rahiplere aittir.

9.3. Tanrı Tasavvurları

Sabiilerin tanrı tasavvurlarının temelinde gnostik bir dualizm mevcuttur. Bu dualizme göre bir tarafta ışık ve nur âlemi, diğer tarafta ise karanlık âlemi bulunur. Işık âleminin başında "Yüce Hayat" "Kudretli Ruh" ve "Yüceliğin Efendisi" gibi isimler de verilen Malka d Nhura (Işık Kralı) bulunur. Malka d Nhura, en üstün niteliklerle mücehhez ve bütün eksikliklerden münezzeh olan yüce varlıktır.

Işık âleminde yüce varlık Malka d Nhura'nın etrafında sayısız nurani varlık bulunur. Uthria (zenginler) ve Malkia (krallar) diye adlandırılan bu varlıkların görevi, Malka d Nhura'yı takdis ve teşbih etmektir. Işık âlemi ve bu âlemin varlıkları kötülükten tamamıyla

münezzehtirler. Bu âlem yokluk, eksiklik, fanilik ve yanlışlık gibi sıfatlardan da tamamıyla uzaktır. Sabii kutsal kitaplarında, yönlerden kuzeyde olduğuna inanılan Işık âleminin düzen, varlık ve verimliliği sembolize eden Hayat (Hiia) prensibinden oluştuğu ifade edilir. Böylelikle hayat prensibi bütün Sabii ilahiyatına baştan sona hâkimdir.

Öte yandan dualizmin diğer kanadını oluşturan karanlık âlemi de ışık âlemi gibi benzer bir yapılanmaya sahiptir. Işık aleminin hayat prensibinden oluşmasına karşılık, karanlık alemi yokluk, eksiklik ve düzensizliği sembolize eden kaos ya da Kara Su'dan oluşmuştur. Yönlerden güneyde olduğuna inanılan bu âlemin başında zaman zaman Ur ya da "Büyük Canavar" diye de adlandırılan Malka d Hşuka (Karanlık Kralı) bulunur. Malka d Hşuka, karanlık âlemindeki sayısız kötü varlığın yaratıcısı ve yayıcısı olarak nitelenir. Birçok olağanüstü nitelik ve güçlere sahip olan bu varlık, kötü ve karanlık vasıfların tümüne sahiptir. Ginza'da onun, aslan başlı, ejderha gövdeli, kartal kanatlı ve kaplumbağa sırtlı korkunç bir surete sahip olduğu, dudaklarının kalınlığının yaklaşık 800.000 km olduğu, nefesinin demiri erittiği ve bir bakışıyla dağları sarstığı belirtilir. Buna rağmen, yüce Işık Kralı karşısında yer alması nedeniyle onun bir aptal ve sersem olduğu vurgulanır.

Sabii ilahiyatına göre Malka d Nhura gibi Malka d Hşuka da ezeli ve ebedidir. Dünyanın sonunda bütün kötü varlıklar yok edilecek, ancak karanlık ve kaos prensibiyle karanlık tanrısı Malka d Hşuka varlığını ebediyen sürdürecektir. Bununla birlikte bunlar Malka d Nhura tarafından kendi kabuklan (âlemleri) içine hapsedileceklerdir.

9.4. Kâinat Tasavvurları

Sabiilerin kâinatın ve yeryüzünün oluşumu ile ilgili tasavvurları baştan sona mitolojiyle iç içedir. Buna göre, kainat yaratılmadan önce karanlık alemiyle ışık alemi birbirinden tamamen ayrı idiler, Karanlık alemi, yapısı gereği kaos ve düzensizlik hâlinde Kara Su'dan oluşmuştu; hayat ve verimlilik unsurları taşımıyordu. Bu sebeple Karanlık Kralı, ışık âlemi varlıklarını ele geçirip tutsak etme planlan kurmakta idi. Durumdan haberdar olan Işık Kralı ise buna karşı çeşitli tedbirler almıştı. Nitekim ışık elçisi Manda d Hila'yı özel görevle gizlice karanlık âlemine göndermişti. Yanındaki kutsal silahlarıyla Karanlık Kralı'nı yakalayıp zincire vurmuştu. Ancak sonradan ışık âleminde yaşayan bazı ışık varlıkları, kendilerinin dışındaki âlemleri ve varlıkları merak ederek ışık alemiyle karanlık alemi arasındaki perdeleri aralayıp Kara Su'ya (karanlık alemine) bakmışlar. İşte onların bu merakı ışık âleminden düşüşün ya da atılışın başlangıcı olmuştur.

Kâinatın yaratılışı açısından özellikle Yuşamin, Abatur ve Ptahü'in düşüşleri çok önemlidir. İkinci Hayat, Üçüncü Hayat ve Dördüncü Hayat olarak da adlandırılan bu üç varlık, ışık âlemiyle karanlık alemi arasında bir bakıma temas kurma ve aracılık yapma görevini üstlenirler.

9.5. İnsan Tasavvurları

Sabiilerin insanın oluşumu ve yapısı ile ilgili tasavvurları, kainatın ve dünyanın yaratılışı rnitolojisiyle bir bütünlük arz eder. Yarattığı dünyanın kötü güçlerce ele geçirilip doldurulduğunu gören demiurg Ptahü, hiç olmazsa dünyada kendisine vekalet edecek bir varlık oluşturmak ister ve insanı yaratmayı planlar. Ancak, kötü güçler yine onu kandırmayı

başarırlar ve onunla bu konuda da işbirliği yaparlar. Böylelikle insanın maddi yönünü oluşturan ceset, Ptahil-tarafından yaratılır. Ancak bu yaratma işi başarısızlıkla sonuçlanır; zira yaratılan varlık hayat unsurundan yoksun, dolayısıyla cansızdır. Ona can vermek için kötü güçler türlü yollar denerler, fakat bir türlü başarılı olamazlar. Sonunda Ptahil, yüce Işık Tanrısına yalvarır ve kendisine yardım etmesini ister. Bu seslenişe cevap olarak İşık Kralı, insanın ruhunu ışık âleminden yeryüzüne indirir ve bir ışık elçisi (Manda d Hiia) aracılığıyla cansız bedene yerleştirir. Bunun üzerine insan (Âdem) ayağa kalkar ve konuşur.

Sabii inancına göre Âdem, inanan bir insandır. Zira yüce Tanrı insanı kötü varlıkların eline bırakmamış; ruhun bedene konuluş anından itibaren onu eğitmesi için Manda d Hiİa'yı ve onu korumaları için de üç ilahi muhafızı (Hibil, Sitil ve Anuş) yeryüzüne indirmiştir. Böylelikle İlahi yolu tanıyan ilk insan yüce Işık Krah'na itaat eden bir varlık hâline gelmiştir. Ayrıca Âdem'in yeryüzünde yalnız kalmaması amacıyla Havva da yaratılmıştır. Öte yandan Sabii kutsal metinlerinde Havva'nın yaratılışı ve yapısı konusunda zaman zaman farklı yaklaşımlara da rastlanmaktadır. Dünyanın süfli yapısı nedeniyle insanın Âdem ve Havva olarak ikiye ayrıldığı şeklinde görüşlerde mevcuttur. Âdem'le Havva'nın evliliklerinden üç erkek ve üç kız dünyaya gelmiş ve bunlar vasıtasıyla insanlık çoğalmıştır.

Görüldüğü gibi Sabiilere göre insan madde ve ruhtan oluşan iki farklı unsurdan meydana gelir. Ceset maddi varlığı itibarıyla kötülük ve karanlığı, ruh ise iyilik ve nuru temsil eder. Ceset varlık itibarıyla bu süfli âleme aittir; ruh ise takdir gereği ilahi ışık âleminden bu süfli dünyaya indirilerek cesede konulmuştur.

9.6. Kurtuluş Tasavvurları

Sabii düşüncesine göre süfli bedene yerleştirilen ruh, bu durumdan hiç de memnun değildir. O, bu süfli dünyadan kurtulmak ve kendi mekânı olan ışık âlemine tekrar yükselmek için çırpınıp durmaktadır. Diğer yandan kötü ve karanlık güçler ise ele geçirdikleri bu ışık varlığını elden kaçırmamak için birçok önlem almış ve onu çepeçevre kuşatmışlardır. Onlar bir taraftan mal mülk ve çeşitli dünya nimetleriyle, diğer taraftan ise hırs, şehvet, kıskançlık ve diğer pek çok nefsî istek ve arzuyla ruhu bu dünyaya bağlamaya çalışırlar. Bu durumda ruh, beden içerisinde bir hapishane hayatı yaşar.

Sabiilere göre kurtuluş yalnızca ruh için geçerlidir; zira beden bu süfli dünyaya aittir. Ruhun kurtuluşu ise beden hapishanesinden ve dünyadan kurtulmasına bağlıdır. Kurtuluş için ruhun gerekli olan şeyleri yapması, yani doğru inanç ve ibadetlere bağlanması gerekir. Ancak bu bile kurtuluş için yeterli değildir. Zira Sabii düşüncesine göre kurtuluşun tek yolu ilahi kurtarıcı bilgiye (buna manda, yani "Hikmet" ya da "Kutsal bilgi" denir) sahip olmaktır. Bu bilgi İse kazanılan veya öğrenilen bir bilgi değil, bahşedilen, verilen bir bilgidir. Bu kurtarıcı bilgiye sahip olmak için insanın yapması gereken şey, bu bilgiyi alabileceği uygun ortamı hazırlamaktır, işte bu da doğru iman ve ibadetlerle mümkündür. Doğru inanç ve ibadetleri izleyen bir ruha kurtarıcı bilgi ilahi kurtarıcı (İng. redeemer) tarafından iletilir. Bu bilgiye sahip olan ruh, bu süfli âlemden tamamıyla temizlenerek ilahi nur âlemine, yüce Işık Kralı'nın katma yükselir. Böylelikle kurtuluş gerçekleşmiş olur.

.

9.7. Ahir Zaman ve Mehdilik Tasavvurları

Sabiiler, ilk insanın yaratılışından kıyamete kadar dünyanın yaşının 480.000 yıl olarak hesaplarlar. Bu süre 4 döneme ayrılır. Âdem'in yaratılışıyla başlayan ilk dönem 216.000 yıl sürer. Bu dönem sonunda insanlık kılıç ve hastalıkla yok edilmiş, ancak bundan bir çift kurtulmuştur. 156.000 yıl süren ikinci dönem sonunda da ateş ile insanlar yok edilmiş; yine sadece bir çift kurtarılmıştır. Toplam 100.000 yıl süren üçüncü dönem sonunda ise insanlar bu defa su (tufan) ile yok edilmişler ve bu olaydan sadece Nuh ve ailesi gemiyle kurtarılmışlardır. Şu an içinde bulunduğumuz son dönem ise bu son tufanla başlayıp kıyamete kadar devam edecek olan son 8000 yıldır.

Sabiilere göre dördüncü dönemin son 2000 yılı, yani Nuh'tan 6000 yıl sonra Kudüs' ün kuruluşuyla başlayarak dünyanın sonuna kadar devam edecek olan süre ahir zamanı temsil eder. Ahir zaman kötülük, zulüm, fitne ve savaşların gittikçe arttığı bir dönemdir. Bu dönemde Sabiiler aleyhine zulüm ve takibat yoğunlaşır. Ayrıca bu dönemde tabii denge de bozularak altüst olur; kıtlık, kuraklık, doğal felaketler ve çölleşme yaygınlaşır. Bu dönemde pek çok şey ters yüz olur (efendilerin hizmetçi ve hizmetçilerin efendi olması gibi). Bundan başka salgın hastalıklar ve çeşitli belalar insanları kasıp kavurur. İşte bu dönemin sonlarında dünyanın sonunun iyice yaklaştığını gösteren çeşitli işaretler görülecektir. Bunların başlıcalan gökten bir yıldızın okyanusa düşmesi, yedi denizde kırmızı suların akması ve bundan içenlerin kısır kalması ve son olarak büyük bir fırtınanın çıkmasıdır. Bu işaretlerden sonra ahirzaman kahramanı ve mehdi diyebileceğimiz Praşai Sıva ("Son savaşçı" ya da "Son kral") ortaya çıkar ve yeryüzüne hâkim olur. Mehdinin döneminde bütün ahlaki kötülüklere son verilir; savaşlar, fitneler ve zulüm kaybolur. Ayrıca doğal düzen de bu saadet döneminden olumlu olarak etkilenir. Öyle ki hiç kış olmaz. Böylelikle mehdi Praşai Siva dönemi bir altın çağ olur. Mehdinin hükümranlığı dünyanın sonuna kadar devam eder.

9.8. Kıyamet ve Ahiret Tasavvurları

Sabiiler yeryüzü hayatı sonunda genel bir kıyametin olacağına inanırlar. Buna göre yeryüzündeki hayatın sonunda önce havanın zehirlenmesiyle bütün canlılar yok edilecek; sonra da yeryüzünün kendisi ve yeryüzünü çevreleyen gezegenler ve burçlar yok edileceklerdir. Kıyamet sonrası ruhlar için genel bir hesap yapılacaktır, ancak bu hesap yalnızca günahkâr ruhlar için yapılacaktır. Zira dünya hayatında insanlar öldüğünde ruhları dünyayı çevreleyen ve bir bakıma gözetim evi görevini ifa eden 7 gezegenden sırasıyla geçerek Abatur'un terazisine ulaşır ve oradan ışık âlemine doğru yükselirler. Ölen kişi eğer inanan bir kimseyse bunun ruhu şimşek hızıyla bu gözetim evlerini geçer ve ışık âlemindeki cennete (Munai Kuşta'ya) ulaşır. Ancak ölen kişi inanmayan ya da günahkâr olan bir kimseyse bunun ruhu bu gözetim evlerinde takılır ve işkenceye tabi tutulur. İşte genel hesapta kıyametle birlikte yeryüzünden kurtarılan günahkâr ruhlarla daha önceden yeryüzünden ayrılmakla birlikte günahkârlıkları nedeniyle gözetim evlerinde alıkonup eza ve işkence çeken ruhlar, Abatur'un terazisinde tartılarak yargılanacak ve günahlarını çekmek üzere bir çeşit cehennem olan Suf Denizi'ne atılacaktır. Günahları sona erdiğinde bu ruhlar da tekrar ışık âlemine alınacaktır. Sabii inancına göre Sabii olmayanların ruhları günahlarının çokluğu nedeniyle ebediyen Suf Denizi'nde kalacaktır.

9.9. Temel İbadetleri

Sabii ibadetleri arasında en önemli olanı vaftizdir. Masbuta, tamaşa ve rişama şeklinde üç çeşit vaftiz vardır. Tam vaftiz olarak da adlandırılan masbuta, rahip gözetiminde bir akarsuya dalıp çıkmak şeklinde yapılan bir boy abdestidir. Bu vaftizin her Sabii tarafından haftada en az bir kere Pazar günü yapılması zorunludur. Tamaşa ise dinî kirlenmeler sonrası bir Sabiinin rahibe gereksinim duymaksızın kendi başına nehre üç kez dalıp çıkması şeklinde yaptığı gusüldür. Üçüncü vaftiz türü olan rişama, İslam'daki normal abdeste benzer bir yıkanmadır. Vaftizin mutlaka bir akarsuda ya da akarsudan açılan kanallarda yapılması gerekir. Sabiiler akarsuları ilahî ışık âlemiyle ilişkili olarak görür ve onları "Hayat suyu" diye adlandırırlar. Öte yandan durgun sulan ise pek hoş karşılamazlar. Haftada en az bir kez vaftiz olmadan başka dinî gün ve bayramlarda, evlilik, doğum, ölüye dokunma, ciddi hastalık ve bir yolculuktan dönme gibi durumlarda ve kavga, yalan söyleme ve küfretme gibi günah sayılan şeyler akabinde de vaftiz olurlar.

Sabii ibadetleri arasında çeşitli nedenlerle tertiplenen ayin yemekleri, törenleri de önemli yer tutar. Bunlardan en önemli olanı masikta adı verilen törendir. Bu tören ölen bir kişinin ruhunun gözetim evlerinden (7 gezegenden) hızla geçerek ışık âlemine ulaşması için yapılır. Rahip gözetiminde çeşitli özel yemekler hazırlanır ve bunlar vaftiz, dua ve benzeri ayinler eşliğinde yenilir. Ölüm olayı dışında ata ruhlarını anma, rahipliğe giriş töreni ve mabedin temizlenmesi gibi sebeplerle de ayin yemeği merasimleri düzenlenir.

Sabiilerde rükulu ve secdeli bir namaz olayı yoktur. Ancak kuzeye dönerek yapılan günlük dua ayini vardır. Sabiiler günün belirli saatlerinde (Ginza'ya göre 3 kez gündüz, 2 kez gece) yüce Işık Kralı'na dua ederler.

Sabiiler ayin yemeklerine hazırlık aşamasında güvercin ve koç kurban ederler. Bu kurbanlar ayrı bir ibadet şekli olmaktan ziyade ayin yemeği törenlerin bir parçasıdır. Kurban hayvanı ancak bir rahip tarafından kesilebilir. Rahip kurban sırasında kuzeye döner ve elinde küçük bir değnek tutar. Kesim sonrası bu değneği hayat suyu adım verdiği nehre atar.

Bayramlar arasında en önemli olanı bir çeşit bahar bayramı olarak kutladıkları beş günlük Panja ya da Parvania bayramıdır. Bu bayram, ayın hareketlerine göre hesaplanan Sabii takviminin son ayı ile yeni yılın başlangıcı arasında oluşan beş günlük ara zamanda kutlanır. Bu süre zarfında duaların kabul olunacağına ve günahların affolunacağına inanılır. Ayrıca Sabiilerin Dihba Rabba, Dihba Hnina ve Dihba Daimana adını verdikleri diğer çeşitli bayramları da vardır.

9.10. Cemaat Üyeliği ve Rahiplik

Sabiilikte teorik olarak vücutça kusursuz ve sağlam olan ve soyunda bir zındıklık ya da dinden dönme olayı olmayan herkes rahip olabilir. Ancak pratikte rahiplik babadan oğula geçen bir meslek şeklinde algılanmaktadır. Rahip olacak kişinin evli olması ideal olarak görülen bir durumdur. Rahipler görev öncesi dönemde uzun müddet bir rahip gözetiminde (ona yardımcı olarak) adaylık veya öğrencilik dönemini yaşarlar. Daha sonra düzenlenen bir rahipliğe giriş töreniyle rahip olurlar. Sabiilikte rahiplik hiyerarşik yapı açısından dört gruptan oluşur. Rahiplikteki en üst tabakaya riş ama adı verilir. Bu görev bir bakıma bütün Sabii

toplumunun da liderliği demektir. Günümüzdeki Sabiilerin bir riş ama'sı bulunmamaktadır. Ganzibra'lık ise yöresel başrahiplik görevine tekabül etmektedir. Normal rahiplere tarmida, yardımcı rahiplere ise aşganda adı verilmektedir.

Her Sabiinin bir dünyalık ismi, bir de gizli dinî ismi olmak üzere iki ismi vardır. Dini isimler çocuğun doğumunda rahiplerce çeşitli astrolojik hesaplamalar yapılarak tespit edilir. Dışarıya karşı Sabiiler dünyalık isimlerini kullanırlar; kendi aralarında ve ibadetleri esnasında ise asıl isimleri olan dinî isimlerini kullanırlar. Sabii cemaatının gizlilik prensibine riayet etmesi çok önemlidir. Dinin herhangi bir kuralı ya da bir öğretisinin dışarıya (Sabii olmayanlara) aktarılması büyük günah -hatta küfür- olarak görülür.

9.12. Mabetleri

Sabii mabetlerine mandi adı verilir. Mandi, genellikle bir nehir kenarında kuzeye doğru yapılmış, güney tarafında bir kapı bulunan penceresiz, küçük ve basık bir kulübeden ibarettir. Bu yapının güneyinde nehirden bir kanalla açılan ve diğer bir kanalla nehre tekrar bağlanan küçük bir vaftiz havuzu bulunur. Mandi içerisinde herhangi bir döşeme ya da tezyinat bulunmaz; burada herhangi bir ibadet de yapılmaz. Mandi bir bakıma ışık âleminin yeryüzündeki bir sembolü olarak telakki edilir. Rahiplerin dışında diğer cemaat üyelerinin buraya girmeleri yasaktır; rahipler ise yalnızca belirli zamanlarda mandi içine girebilirler. Dolayısıyla esasen mandinin bir mabet olduğunu söylemek bile çok zordur. Zira o, mabetten ziyade bir kült kulübesi mahiyetindedir.

Uygulamalar

Şinasi Gündüz'ün *Sabiiler Son Gnostikler* (Ankara 1995) adlı çalışmasını okuyunuz.

Kazanımlar

Sabiilerin dinî yaşantılarını kavramaya yardımcı olur.

Uygulama Soruları

1) Sabiiliğin doğuşu ve kurucusu hakkında neler biliyoruz?

2) Sabiiliğin yayılışını değerlendiriniz.

3) Sabiiliğin kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

4) Sabiiliğin inanç ve ibadetleri hakkında bildiklerimiz nelerdir?

Bu Bölümden Ne Öğrendik

Günümüzde toplara nüfusları 20.000'i geçmeyen Sabiiler, genellikle güney Irak'ta Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerdeki küçük yerleşim merkezlerinde yaşarlar. Ayrıca Basra ile Bağdat gibi büyük şehirlerde gümüş ve altın işlemeciliği yapan Sabiilere rastlamak mümkündür. Bundan başka İran'da Karun nehri boyunca yer alan yerleşim merkezlerinde de az sayıda Sabii yaşamaktadır.

Arap komşularınca Sabii (Subbi ya da Subbâ) diye adlandırılmalarına rağmen Sabiiler, gerek kutsal kitaplarında gerekse kendi aralarında kendilerine bu ismi vermezler. Onlar kendilerini Mandenler (arifler, bilenler) ya da Nasuralar (kutsal öğretileri koruyup gözetenler) olarak adlandırırlar. Manden ismi, Sabiiler arasında cemaatın bütün üyeleri için kullanılırken, Nasura İsmi daha ziyade rahipler ve cemaatin diğer ileri gelenleri İçin kullanılmaktadır. Ayrıca onlar, ataları için de Nasura ismini kullanırlar. Öte taraftan Sabiilerin dili olan Mandencenin bir fiil kökünden türetilen ve "Vaftiz olan (gusül eden)" anlamına gelen "Sabii" terimi, Sabiilerin en göze çarpıcı ibadetlerinden birisi olan sık sık vaftiz olmaları dolayısıyla komşularınca onlara bir isim olarak verilmiştir.

Bölüm Soruları

1) Sabii mabetlerine ne ad verilir?

a) Mandi

b) Veda

c) Sabi

d) Darya

e) Sur

2) Sabiilerin en önemli ibadeti nedir?

a) Namaz

b) Dua

c) Vaftiz

d) Nirvana

e) İnziva

3) Sabilikte yüce varlık hangi terimle ifade edilir?

a) Krişna

b) Malka d Nhura

c) Manden

d) Subba

e) Samsara

4) Sabiilikte tanrı tasavvur nasıldır?

a) Monofist

b) Politeist

c) Düalist

d) Karmaşık

e) Hiçbiri

5) Sabiliğin kutsal metinleri hangi dildedir?

a) Arapça

b) İbranice

c) Süryanice

d) Madence

e) Hiçbiri

6) (D/Y) Sabiiler, genellikle güney Irak'ta Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerdeki küçük yerleşim merkezlerinde yaşarlar

7) (D/Y) Manden ismi, Sabiiler arasında cemaatın bütün üyeleri için kullanılırken, Nasura İsmi daha ziyade rahipler ve cemaatin diğer ileri gelenleri İçin kullanılmaktadır.

8) (D/Y) Sabiilik milattan önce son iki yüzyıl içerisinde Filistin-Ürdün bölgesinde mevcut olan heterodoks Yahudi akımları içerisinde filizlenir.

9) (D/Y) Sabii kutsal kitapları arasında en önemli yeri oluşturan temel kitapları Ginza, Draşia d Yahya ve Kolasta'dır.

10) (D/Y) Sabiiler günlük hayatta madence konuşur.

Cevaplar

1) a, 2) c, 3) b, 4) c, 5) d, 6) D, 7) D, 8) D, 9) D, 10) Y.

10. YAHUDİLİK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Yahudiliğin Tarihsel Süreci

2) Yahudiler ve Hz. İsa

3) Rabbini Yahudilik

4) İslam Dini ve Yahudiler

5) Yahudi İnanç Esasları ve Terimleri

6) Yahudi Mezhepler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Hz. İbrahim ile Tanrı arasındaki ahitleşmenin mahiyetini açıklayınız.

2) Hz. Musa'nın İsrailoğullarına yönelik siyasi liderlik ve peygamberlik misyonunu açıklayınız.

3) Mabet ile Yahudi ibadetleri arasındaki ilişkiyi tanımlayınız.

4) Yahudilerin Hz. İsa'nın mesajına dair tutumlarını tahlil ediniz.

5) Müslümanların Yahudiler ile olan tarihsek ilişki seyrini tanımlayınız.

6) Yahudi mezhep ve yorumları hakkında bilgileriniz nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Hz Musa kimdir	
	Hz. Musanın peygamber ve siyasi liderliği	
	Yahudi toplumu nasıl bir sosyal hayata sahiptir ve yahudiliğin terimleri nelerdir?	
	Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki münasebetler ve yahudi mezhepler	

Anahtar Kavramlar

- Hz. Musa
- Yahudilik
- Musevilik
- Kitab-ı Mukaddes
- Tevrat
- Talmut
- Hz. İbrahim
- İsrail Oğulları
- On Emir

10.1. Tarihsel Süreç

Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan dinler Hz. İbrahim arasında çok köklü bir teolojik ve tarihsel bağ vardır. Hz. İbrahim İbrani Kitab-ı Mukaddesi'nde, Hristiyanların onayladığı Eski Ahit'te ve İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de anılan en önemli figürdür. Bu nedenle İbrahim Peygamber, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dini mensuplarının tarihsel olarak ortak atası addedilmektedir. Kendilerini Hz. İbrahim'e atfeden üç dinin ortak vurgusu monoteist olduklarına ilişkindir. Bu dinlerin bağlıları sadece tek bir Tanrı'nın varlığına iman etmişlerdir. Tarihsel olarak bu dinlerin en erkeni Hz. Musa önderliğinde gelişen Yahudiliktir. Orta Doğu coğrafyasında ortaya çıkan bu monoteist dinler Hristiyanlık ve İslam dini ile son bulmaktadır.

Yahudilik tarihini bütün ayrıntılarıyla aktaran Kitab-ı Mukaddes öncelikle kâinatın ve insanlığın yaradılışını öyküleyerek başlamaktadır. Bu ilk yaradılış öyküsü Tanrı'nın yaratıcı karakterini öne çıkarmakla birlikte yaratıcı Tanrı'nın aynı zamanda eşi ve benzeri olmayan, iradesini gerçekleştirirken herhangi bir ortak ve aracı güce ihtiyaç duymayan monoteist inancı da temellendirmektedir. Tek tanrıcı bu söylemin yanı sıra insanlığın sahip olduğu zafiyet ve günahkârlık eğilimleri de kutsal metnin ilk kısımlarında pek çok örnekle açığa çıkarılmaktadır. Hz. Âdem ile Havva'nın işledikleri suçtan ötürü cennetten çıkarılmaları, Kabil'in Habil'e haksızlığı, Nuh tufanı ve Babil kulesi gibi kutsal metni örnekleri insanlığın Tanrı'ya karşı nankörlük ve günahkârlığını ifade etmektedir.

10.1.1. Hz. İbrahim ve Ahitleşme

İnsanlığın yaradılışının hemen ardından düştüğü bu olumsuz durumlar karşısında, Yahudi düşüncesine göre Tanrı İsrailoğulları eliyle tarihe müdahil olmuştur. Tarihe bu ilahi müdahale sürecinde muhatap alınan insani figür ise Hz. İbrahim'dir. Tanrı öncelikle Hz. İbrahim'e anayurdunu terk etmesini emreder ve ona büyük bir nimet vaadinde bulunur.

Hz. İbrahim'in, cariyesi Hacer'den olan Hz. İsmail ve eşi Sara'dan olan Hz. İshak, Tanrı'nın vaat ettiği şekliyle bu milletlerin atası sayılmıştır. Hz. İsmail Arap toplumlarının atası olarak sayılırken İsrailoğulları Hz. İshak'ın soyuyla devam etmiştir. Hz. İbrahim'in çok çetin bir imtihanını ifade eden evladını kurban sunması öyküsü de Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İshak çerçevesinde anlatılmaktadır. Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakup ile İsrailoğulları kavminin toplumsal yapısı oluşmaya başlar. On iki erkek çocuğa sahip olan Hz. Yakup, böylece on iki kabileye bölünen İsrailoğulları'nın diğer bir tarihsel kaynağı olmuştur. Hz. Yakub'un çocukları Ruben, Şimeon, Levi, Yehuda, Yisakar, Zevulun, Dan, Naftali, Gad, Aşer, Yosef ve Benyamin'dir. Ancak Hz. Yakup'un oğullarından Hz. Yusuf'un kardeşlerinin ihanetine uğrayarak Mısır'a köle olarak satılmasıyla İsrailoğulları tarihi Mısır'da gelişmeye başlamıştır. Mısır'da nüfusları hızla artan İsrailoğulları zaman içinde Mısır firavunun zulmüne uğramışlardır. Yetişkinler köle olarak çalıştırılırken yeni doğan erkek çocukları ise gelecekte olası bir isyan girişimine karşı öldürülmektedir.

10.1.2. Hz. Musa ve Mısır'dan Çıkış

İsrailoğulları'nın Levi soyundan gelen Hz. Musa'nın öyküsü, İbranilerin tarihlerindeki en zor durumdaki döneminde başlar. İsrailoğulları Mısır'da köleleştirilmişler ve yeni doğan

erkek çocukları firavunun emriyle katledildiğinden bir toplum olarak varlıkları tehdit altındadır. Kitab-ı Mukaddes'in ikinci kitabı olan Çıkış'taki anlatıya göre Hz. Musa Mısır firavunun kız kardeşi tarafından himaye edilerek firavunluk hanedanlığının bir üyesi olarak büyütülmüştür. Hz. Musa bir İbrani ailesi içinde Mısır'da böyle bir ortam içinde dünyaya gelmiştir. Ancak Hz. Musa geçerli kurallar çerçevesinde öldürülmek yerine firavunun sarayında büyütülmüştür. Olgunluk yaşına geldiğinde Hz. Musa Tanrı tarafından İbraniler'i firavunun zulmünden kurtarmak için Hz. Musa'yı görevlendirir.

İbranilerin babası olarak Hz. İbrahim sayılmakla birlikte, Hz. Musa İsrailoğulları için millî bir lider, dinî bir reformcu ve hukuk verici olarak İbrani dininin en temel unsurlarını sağlamıştır. Hz. Musa kavmini Mısır'dan çıkararak Kızıldeniz'i geçirerek Mısır esaretinden kurtarmıştır. Kitab-ı Mukaddes geleneğine göre 400 yıldan fazla bir süre kalındıktan sonra Mısır'dan bu kaçış Çıkış kısmında anlatılmaktadır. Mısır'dan bu çıkış tecrübesi Yahudi takviminin en dikkat çeken evresini oluşturmaktadır ve **Fısıh** bayramı olarak kutlanmaktadır. Mısır'dan çıkış sürecinin en önemli evresi Hz. Musa'ya vaat edilen topraklara doğru süren sefer sırasında Sina Dağı'nda Tanrı'nın On Emir hükümleri ve Torah/Tevrat'ın vahy edilmesidir. Böylece Hz. İbrahim ile başlayan ahitleşme süreci Hz. Musa'ya verilen hukuki yükümlülükler ile ikmal edilmiştir. Sina Dağı'nda Tanrı ile temas sonucu kendilerine verilen Torah hükümleri bundan sonra Yahudiliğin zihinsel merkezi ve hayat tarzı olmuştur.

Kitab-ı Mukaddes anlatısına göre Hz. Musa yeni milletin anavatanı olan topraklara ulaşamadan ölmüştür. İbraniler'i vaat edilen topraklara ulaştırma görevi Yeşu tarafından yerine getirilmiştir. Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları hâkimler ve krallar tarafından yönetilmişlerdir.

10.1.3. I. Mabet Dönemi

Vaad edilen topraklar üzerine yerleşen İsrailoğulları on iki kabileye ayrılarak her biri kendi bölgelerinde "hâkim" adını verdikleri kabile liderleri tarafından yönetilmişlerdir. Genel olarak bu kabilelerden Yehuda ve Bünyamin kabileleri güneye diğer on kabile kuzeye yerleşmiştir. Ancak bu bölünme zaman içinde kabileler arasına kavga ve çekişmelere kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine İsrailoğulları, çevre ülkelerin krallarını örnek alarak Tanrı'dan kendilerine bir kral vermesini istemişlerdir. Tanrı İsrailoğulları'nın ilk kralı olarak Saul'u görevlendirmiştir. Fakat İsrail krallığının en kudretli çağı Kral Davut (Hz. Davut) ve onun oğlu Kral Süleyman (Hz. Süleyman) zamanında yaşanmıştır. Kral Davut Kenan bölgesini tamamen fethederek Mısır'dan Mezopotamya'ya kadar bütün coğrafyayı, kabileleri birleştirilmiş olan İsrail egemenliği altına almıştır. Yerine geçen Kral Süleyman ise Kudüs kentinin merkezine İsrail mabedini inşa etmiştir. Yahudilerin *Bet ha-Mikdaş* olarak isimlendirdikleri bu mabet İsrail'in bağımsızlığının ve tek tanrıcılığının simgesi olarak kabul edilmiştir. MÖ 953 yılında gerçekleşen mabedin inşasıyla birlikte Yahudilik tarihindeki I. Mabed Dönem'i başlamıştır. Böylece Kudüs'ün başkentliği çevresinde birleşen büyük İsrail krallığı, Kral Süleyman döneminde bilim, sanat ve edebiyat alanında en güzel örneklerini vermiş ve ülke güçlü bir merkezi idare ve dinî sistem altında birleşmiştir.

Kral Süleyman'ın iktidarında sonra İsrail birliğini bir arada tutmak kolay olmamıştır. Önce kuzeyde yaşayan İsrailoğulları on kabile hâlinde isyan ederek başkent Samiriye merkezinde bağımsız bir krallık ihdas ettiler. Güneydeki iki İsrail kabilesi ise Yahuda krallığı altında bağımsız oldular. Böylece iki asır boyunca İsrailoğulları iki farklı krallığa bölünmüş olarak yaşadılar.

10.1.4. Babil Sürgünü

İstilaya uğrayan iki İsrail krallığından, özellikle Kral Davud soyundan gelen ve mabede sahip olan Yahuda'nın yıkılışı İsrailoğulları tarihi açısından diğerinden daha önemli sayılmış ve Yahuda krallığının yıkılışı sonrası yaşanan sürgün tecrübesi tarihe Babil Sürgünü olarak kaydedilmiştir. Yahuda krallığındaki İsrail peygamberleri, mabedin yıkılmasına da sebep olan Babil istilasından İsrailoğulları'nın yeniden hayata tutunmalarını sağlayan bir zihinle yorumlamışlardır. Bu peygamberlere göre Yahuda istila edilse de mabet yıkılsa da İsrailoğulları Torah kurallarına uymak suretiyle Tanrı'nın ahdi çerçevesin yeniden yurtlarına geri döneceklerinin umudunu aşılamışlardır. Şüphesiz bu umudun diri tutulması Yahudi geleneklerine bağlı kalmak ve Torah hükümlerine uymakla sağlanacaktır.

10.1.5. II. Mabet Dönemi

Bu sürgün tecrübesiyle birlikte Yahudilerde dinî bir yenilenme dönemi başlamıştır. Babil sürgününden Filistin'e dönen Yahudiler pek çok sorunla karşılaşmışlardır. Başkent Kudüs yıkılmış, tapınak mahvolmuştur. Yahudi kavmi dışından bireylerle evlilikler yapılmış ve yeni aile yapıları ortaya çıkmıştır. Sürgün dönüşü Yahudi halkının dinî ve sosyal yozlaşmışlığını onarma göreviyle yükümlenmiş iki tarihsel figür söz konusudur. Bunlar Ezra ve Nehemya'dır. Sürgün dönüşü Yahuda'ya yönetici olarak atanan Nehemya Yahudilerin diğer milletlerle kurdukları ilişkileri yasaklamıştır. Babil istilası sırasında kaybolan Torah bu dönemde Ezra öncülüğünde yeniden yazıya geçirilmiş ve bir araya getirilmiştir. Hikmet sahibi, bilgili bir kimse ve Torah'ın usta yazıcısı olarak tanınan Ezra mabedin yeniden yapımına da öncülük etmiştir. İbrani Kitab-ı Mukaddes'i bu dönem çalışmalarının ürünüdür. Bu zengin dinî literatür Yahudi halkının en önemli dinî kaynağıdır ve hâlen monoteizm, etik ve sosyal adalet gibi çağdaş dinî konular üzerinde etki sağlamaktadır.

10.1.6. Helenizm ve Makkabi İsyanı

Yahudileri Babil sürgününden kurtaran Fars İmparatorluğu Yunan ve Makedonya imparatoru Büyük İskender tarafından yenilmiştir. Yahudi elitlerin pek çoğu yunan kültürünü ifade eden Helenizm'in etkisi altına girmiştir. Bu etki zamanla Yahudi kimliğini tehdit eder hâle gelmiştir. Örneğin Yahudi kimliği için çok önemli olan sünnet uygulaması bazı Yahudiler tarafından ihmal edilmeye başlanmıştır. Yunan etkisinden neredeyse iki asır sonra Helenistik bir kral Yahudiliği yasaklamaya kalkmıştır. Ancak bu girişim Yahudiler için başarılı bir Makkabi İsyanı'na (MÖ 167-164) yol açmıştır. Bu isyan sayesinde Yahudiler asırlar sonra yeniden bağımsızlığını kazanmıştır. Yahudi geleneğinde bu kurtuluş günü *Hanukhah* bayramı ile kutlanmaktadır.

10.1.7. Yahudiler ve Hz. İsa

Hz. İsa'nın tebliğine başlamadan hemen önce Romalıların Filistin'i tekrar ele geçirmesi, Yahudiler arasında güçlü bir kurtarıcı Mesih beklentisinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylesi bir dönemde İsrailoğulları'na peygamberlik ile görevlendirilen Hz. İsa halkına temel olarak üç mesaj vermiştir. Hz. İsa'nın bu mesajları, söz konusu dönemde İsrailoğulları'nın dinî ve sosyal görünümlerini tasvir eden bir öneme de sahiptir.

Hz. İsa'nın ilk girişimi, Tanrı'nın yaklaşmakta olan krallığına davettir. Bu davet, Tanrı'nın emir ve yasaklarına bağlanmak suretiyle ona iman etmeyi ve yaklaşan hesap gününe karşı hazırlıklı olmayı içermektedir. Hz. İsa'nın ikinci mesajı, Musa hukuku ya da ilahi hukuka, bu hukukun içerdiği haram ve helal kurallarına sıkı bir bağlılıktır. Hz. İsa'nın bu mesajını ifşa ederken dile getirdiği söylem, onun mevcut ilahi hukuka olan bağlılığını ifade etmektedir. Hz. İsa'nın mesajlarının üçüncüsü ise toplumda, özellikle din adamları ve yöneticilerle ilişkili olarak görülen ahlaksızlıklara karşı mücadeledir..

Hz. İsa'nın bu mesajları, kurtarıcı Mesih beklentisi içinde olan İsrailoğulları'nı şüphesiz memnun etmemiştir. Onlar kendilerine gönderilen Mesih'in öncelikle kendilerini eleştirmesi değil İsrailoğulları'nı muhatap alan münhasır bir kurtuluş yolunu açması beklentisindeydiler. Bu nedenle kısa süre içinde Hz. İsa'ya karşı koyarak açık mesajlarını kabule yanaşmamışlardır. Hz. İsa'nın İsrailoğulları'na yönelik bu çağrısı, esasen İsrailoğulları'nın bu dönemde içinde bulundukları dinî ve sosyal çökmüşlüğün işaretini vermektedir.

Süleyman Mabedi'nin ikinci kez yıkılmasıyla birlikte mabet merkezli Yahudi ritüellerine son verilmiştir. Kurban takdimeleri sunulmaz olmuş, din adamlığı süreci bitmiş ve Kudüs bir Yahudi merkezi olma özelliğini kaybetmiştir. Dinî liderliğin sona ermesiyle bilge kişiler olarak hahamlar önem kazanmış ve dinî kurul olarak **sanhedrin** merkezi yasama ve yürütme organı olmuştur. Böylece Yahudilik tarihinde mabet dönemi kapanarak rabbinik Yahudilik dönemi başlamıştır. Bu olaydan neredeyse 2000 yıl sonra bile Yahudiler Yahudi dindarlığının merkezini ifade etmesine karşın dinî yaşamlarını tapınaksız olarak sürdürmektedir. Mabedin ikinci kez yıkılması, aynı zamanda Yahudilerin kıtaları da aşara çok uzak coğrafyalara kadar uzanan bir diaspora sürecine girmeleri sonucunu doğurmuştur.

10.1.8. İslam Dini ve Yahudiler

İslam dini ortaya çıktığında Yahudilerin mabedinin yıkılışının üzerinden beş asırdan fazla bir süre geçmişti. Müslümanların Yahudiler ile ilk önemli karşılaşmaları Medine'de gerçekleştirilmiştir. Yahudilerin de taraf olduğu Medine Sözleşmesi'yle Müslüman ve Yahudilerin bir ümmet olduğu ilan edilse de Yahudilerin Müslümanlar ile Medine yaşamaları mümkün olmamıştır. Bu olumsuz karşılaşmaya rağmen Müslümanlar Yahudileri ehli kitap sayarak zimmet akdi gereğin temel haklarını kullanmalarına imkan vermiştir.

Müslümanların Yahudi geleneğine bir diğer etkisi ise Sefarad ve Aşkenaz adlarıyla birbirinden ayrışan Avrupa'daki Yahudi toplumlarının aralarındaki kültürel farkı açıklamaktadır. Sefarad adıyla anılan ve Müslüman Afrika sınırlarına yakın olan bölgelerde

ve özellikle İspanya (Endülüs) gibi Müslüman egemenliğinde yaşayan Yahudiler, İslam'ın sunduğu geniş hoşgörü ortamı içinde bilim, sanat ve düşünce gelişimi açısından oldukça ileri durumdadırlar. Avrupa'nın kuzey ve doğusunda yaşayan Aşkenaz Yahudileri ise dinsel ayrımcılık ve kilise baskısı yüzünden Sefaradların edindiği kazanımların çok uzağında kalmışlardır.

10.2. Yahudiliğin İnanç Esasları

10.2.1. Moses Maimonides ve İnanç Esasları, Terimler

Yahudilikte bütün Yahudi cemaatlerinin üzerinde mutabık olduğu bir amnetüden söz edilemez. Ancak Hz. Musa'ya vahyedilen On Emir hükümlerinin özellikle ilk kısmı insanların Tanrı ile temasını düzenleyen telkinler içermektedir. Ancak 12. asırda bir Yahudi inanç manifestosu tasarlanmıştır. Yine üzerinde bütün Yahudilerin mutabık olduğu söylenemeyen bu formülasyon Moses Maimonides tarafından düzenlenmiştir.

Yahudi filozofu Moses Maimonides (1135-1204) Yahudi felsefi düşüncesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Maimonides Plato ve Aristo felsefesini kutsal metin geleneğine uygulamıştır. Maimonides Yahudi teolojisinin temelini ifade eden on üç maddelik Yahudi inanç esaslarını ihdas etmiştir.

Yahudilik en açık olarak Yahudi halkının seçilmişliği ve bu seçilmiş halka karşı Tanrı'nın iradesinin bir bildirgesi olarak Torah metni çerçevesinde tanımlanabilmektedir. Bu iki inanç konusunun merkezinde ise Tanrı yer almaktadır. Dolayısıyla Yahudiliği en iyi tanımlama şekli, Yahudiliğin Tanrı, seçilmiş kavim (İsrail) ve Torah inancı çerçevesinde tanımlanmasıdır.

Tanrı: Yahudilik tek Tanrı inancını yansıtan monoteist bir dindir. Kitab-ı Mukaddes Tanrı'nın birliği konusunu pek çok kez güçlü vurgularla dile getirmektedir: "Dinle, ey İsrail! Tanrımız rab tek rabdir" (Tesniye 6:4). Çok tanrılı bir inanç ya da putperestlik Yahudi kutsal metinlerinde şiddetle yasaklanmıştır: "Var mı senin gibisi ilahlar arasında, ya rab? Senin gibi kutsallıkta görkemli, heybetiyle övgüye değer, Harikalar yaratan var mı?" (Çıkış 15:11) cümlesi esasen çok tanrıcı paganlığın reddini ifade etmektedir.

İbrani: Yahudilik kutsal metin kaynaklarına göre Hz. Nuh zamanına kadar insanlık aynı ata çizgisinden gelmişlerdir. Fakat Hz. Nuh'un oğulları Ham, Sam ve Yafes ile birlikte insanlık üç farklı millete bölünmüştür. Ham, Hamilerin; Sam, Samilerin ve Yafes, Yafesilerin atası olmuştur. Sam'ın soyundan gelen Eber Hz. İbrahim'in atası sayılmıştır. Bu nedenle Hz. İbrahim'e "Eber'in soyundan" anlamında İbrani, konuştuğu dile de İbrani denmiştir. Böylece bu terim, Yahudiler tarafından ilk atalar olarak kabul edilen Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup ile onların nesli için kullanılmıştır.

Yahudi: Krallar döneminden sonra İsrailoğulları, kuzeyde İsrail ve güneyde Yahuda krallığı olarak ikiye ayrılmıştı. Bu ayrılıştan sonra yaşanan Babil ve Asur istilalarından sonra her iki krallığın halkları sürgün edilmişti. Babil sürgününe gönderilen İsrailoğulları bu sürgün

sırasında Yahudiye'den gelenler anlamında Yahudi olarak nitelenmişlerdir. Dolayısıyla İsrailoğulları için "Yahudi" terimi Babil sürgünü sonrası kullanılan bir isim olmuştur.

İsrail: Yahudi kutsal metin kaynaklarında Hz. Yakup'a atfedilen bir tecrübe neticesinde ortaya çıkmış bir terimdir. Kutsal metin anlatısına göre Hz. Yakup aile yakınlarıyla birlikte çıktığı bir yolculuk sırasında bir nehrin kenarında yalnız kalmıştır. Aile bireyleri nehrin karşısına geçen Hz. Yakup yalnız kaldığı nehrin diğer yanında gecenin bir vaktinde kendini "Tanrı adamı" olarak tanıtan birisi ile sabaha kadar güreş tutmuştur. Sabahın ilk ışıklarına kadar devam eden güreş sonucunda Hz. Yakup'u yenemeyen Tanrı adamı onu "Tanrı ile güreşen" anlamına gelen İsrail ile isimlendirmiştir. Böylece İsrail adını alan Hz. Yakup soyu İsrailoğulları olarak da çağrılmıştır.

Süleyman Mabedi: Yahudiliğin inanç ve ibadet esasları, Tanrı'nın sadece kendileriyle ahitleştiği belirli bir kavmin vaad edilen belirli bir bölgede yaşamasıyla mümkün olacak şekilde tanımlanmıştır. Bu vaat edilen bölgenin en önemli unsuru ise Hz. Süleyman tarafından inşa edilen mabettir. Yahudiler tarafından *Beyt ha-Mikdaş* olarak adlandırılan mabet Süleyman Mabedi olarak da bilinmektedir. Bu mabed Tanrı'nın hazır bulunduğu *Aron ha-Kodeş* adı verilen mekânı içinde barındırmakla birlikte Hz. Musa'ya vahyedilen kutsal metnin de içinde yer aldığı Ahit Sandığı'nı içinde bulundurmaktadır.

Süleyman Mabedi, pek çok Yahudi ibadet ve ritüelinin uygulama merkezidir. Yahudi ibadet geleneğinde yer alan rabbe kurban sunma ritüeli ancak mabet önündeki mezbahta gerçekleştirilir. Dolayısıyla Yahudilerin kanlı kurban sunumları için mutlaka mabetin varlığı gerekmektedir. Ancak Süleyman Mabedi'nin önce MÖ 586 yılında yıkılmasından sonra yeniden yapılıp ikinci mabet dönemi başlayıncaya kadar Yahudiler mabedin merkezi kuşatılıcılığından mahrum kalmışlardır. Mabedin MS 70 yılında ikinci kez yıkılmasından sonra ise yaklaşık iki bin yıldır Yahudiler tarihsel mabetlerinden yoksundurlar. Mabetin ayakta olmaması Yahudiliğin ibadet ve geleneklerinin bütünüyle yerine getirilmesine izin vermemektedir. Özellikle mabedin yıkılmasından sonra rabbe kanlı kurban takdimesinin gerçekleşmesi de söz konusu değildir.

Yahudiler için mabedin yeniden inşası büyük bir ideali ifade etmektedir. Ancak Yahudilerin genel inancına göre mabet ancak Mesih'in gelişiyle birlikte yeniden imar edilebilecektir. Böylece vaat edilmiş topraklar dışındaki Yahudilerin de geri dönüp Hz. Davud ve Hz. Süleyman döneminin ihtişamlı İsrail egemenliğinin yeniden kuracağı beklenmektedir.

Torah: Yahudi inanç bütünlüğünü tanımlayan Tanrı ve İsrail kavramlarından sonra üçüncü kurum Yahudi kutsal metni Torah'tır. Yahudilik çok kapsamlı bir kutsal metin koleksiyonuna sahiptir. Yahudi kutsal metinleri yazılı ve sözlü metinler olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Yazılı kutsal metinler Tanah, sözlü kutsal metinler Talmud olarak adlandırılmıştır.

10.3. Yahudiliğin Kutsal Metinleri

10.3.1. Tanah

Temel olarak üç kitaptan oluşan Tanah metni, içerdikleri kitapların baş harfleri ile isimlendirilmiştir (TANAKH). Bu kitaplar Torah, Nevim ve Ketuvim'dir.

Torah/Tevrat: Torah, kelime anlamı olarak "talimat" ve "öğreti" anlamına gelmektedir. Esasen Torah, Hz. Musa aracılığıyla Sina Dağı'nda İsrailoğulları'na verilen vahyi ifade etmektedir: "Ve İsrailoğulları'nın önüne Musa'nın koyduğu şeriat budur" (Tesniye 4:44). Geleneksel olarak Torah'ın Hz. Musa'ya vahyedilen ve Eski Ahit'in sadece ilk beş kitabından oluştuğuna inanılmaktadır. Torah: Torah Tenakh'ın en kutsal kısmıdır. Yaradılış, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olarak beş kitaptan oluşmaktadır. "Torah" hukuk ve öğreti anlamına gelmektedir ve tan oluşmaktadır. "Torah" hukuk ve öğreti anlamına gelmektedir ve Yahudiler hayatlarını bu öğretileri anlamaya ve bu hukuk kurallarına göre yaşamaya gayret ederler. Bu metinler Yahudilerin en erken tarihsel süreçlerini ve 613 mitzvot (emir) içerir. Torah Tanrı'nın vahyedilmiş sözü olarak düşünülür. Bu metin parşömenler üzerine yazılmış ve sinagagoda sandığı içinde saklanmaktadır. Bu metne çok büyük bir saygı gösterilir ve bu metni okumak Yahudi ibadetinin en önemli parçasıdır. Tenakh Yahudi kutsal metinlerin İbranice adıdır. Bu metinler Torah (hukuk), Nevi'im (peygamberler) ve Ketuvim (Yazılar) kısmından oluşmaktadır. Bu üç kavramın ilk harfleri olan TNK, Tenakh kelimesini oluşturmuştur. Bu üç metnin yanı sıra 39 kitap daha vardır. Romalılar Kudüs'ü ele geçirip Yahudileri dünyanın pek çok yerine sürdükten sonra bu kutsal metinler Yahudi ırkı ve inancının varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

Nevim (Peygamberler): Eski Ahit'in Torah'tan sonraki ikinci bölümü Neviim (Peygamberler) adını taşımaktadır. Bu bölümde Yeşu liderliğindeki İsrailoğulları tarafından Filistin'in fethedilmeye başlaması ve Babil sürgününe kadar devam eden İsrail tarihi anlatılmaktadır. Neviim'de yer alan Yeşu kitabında İsrailoğulları'nın vaat edilmiş topraklara girişi anlatılır. Hâkimler kitabında İsrailoğulları'nın on iki kabilesinin yerleşimlerinden söz edilir. Samuel 1 ve 2 kitaplarında öncelikle Saul ve ardından Hz. Davut liderliğinde kurulan İsrailoğulları krallığının yükselişi işlenir. Krallar 1 ve 2 kitaplarında ise Hz. Davut'tan sonra İsrailoğulları krallığının Hz. Süleyman ile devam etmesi, daha sonra krallığın yıkılışı, İsrailoğulları'nın birisi Yahuda diğeri İsrail olmak üzere iki küçük krallığa bölünmeleri, Asur ve Babil sürgünleri öykülenir. Son olarak Nevim bölümü sırasıyla diğer peygamberlerin kitaplarını içermektedir.

Ketuvim (Yazılar): Tanah'ın üçüncü bölümü olan Ketuvim dua, ilahi, ezgi ve ağıt gibi öncekilerden farklı bir içeriğe sahiptir. Mezmurlar, Süleyman'ın Meselleri, Vaiz ve Neşideler Neşidesi gibi kitaplar şiirler, bilgelik sözleri, nasihatler ve duaları içermektedir.

10.3.2. Talmud

Yahudiliğin tarihsel süreci içinde Torah'ın yanı sıra Sözlü Yasa veya Sözlü Torah olarak ifade edilen bir Yahudi yorum geleneği oluşmuştur. Bu sözlü gelenek yüzyıllar boyunca yazıya geçirilmeden nesilden nesile aktarılmıştır. Bu sözlü anlatılar içerisinde

hikâyeler, efsaneler, ahlak tartışmaları, dinsel hukuk yorumlar ve pek çok dinî tartışma yer almaktadır. Sözlü geleneğin MÖ 200 ve 600 tarihleri arasında derlenerek yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Metin, Mişna ve Gemera'dan oluşmaktadır. Mişna yazıya geçirilmiş hâliyle Sözlü hukuktur, Gemara ise sözlü hukuk üzerine rabbilerin yorumlarının bir koleksiyonudur.

10.4. Yahudi Mezhepleri

Yahudilik geleneğinde Tanrı, İsrail, seçilmişlik, mabed ve diğer inanç unsurları çerçevesinde tarih içinde az da olsa bazı farklılaşmalar gözlenmiştir. Son birkaç asıdır daha da artan bu farklılaşmalar önemli ölçüde Yahudi mezhebi, d,n, yorum ekolleri ve akımlar ortaya çıkarmıştır. Bunlar sırasıyla erken döne, ortaçağ dönemi ve modern çağ Yahudi mezhep ve akımları olarak incelenebilir.

10.4.1. Samirilik

MÖ 880 yılında İsrailoğulları'nın on kabilesi başkenti Samarya olmak üzere kuzeyde İsrail krallığını kurmuşlardır. Ancak MÖ 721'de İsrail krallığı Asurluların eline geçmiştir. Bölgede yaşayana İsrailoğulları kendi geleneksel kült ve ritüelleriyle Asur dinsel geleneğinin birleşmesinden oluşan senkretist bir yapı oluşturmuşlardır. Samarya bölgesinde yaşadıklarından, temsil ettikleri dinsel geleneğe Samaritanizm de denmektedir. Samirilerle güneydeki Yahuda bölgesindeki Yahudiler arasında tarih boyunca bir çekişme yaşanmış ve Samaritanizm ile Yahudilik arasındaki bu çekişme günümüze kadar devam etmiştir. Sürgün sonrası Kudüs bölgesine geri dönen Yahudiler tarafından Yahudi olarak kabul edilmeyene Samiriler, günümüzde sayıları az olmakla birlikte Yahudilere karışmaksızın varlıklarını sürdürmektedirler. Yahudilerin Sina Dağı'na karşılık Samiriler Gerizim Dağı'nı kutsallaştırırlar ve Paskalya kurbanını burada yaparlar. Eski Ahit'in Torah bölümüne alternatif bir Torah'a sahiptirler ve bu kitabın varlığı Hz. İsa dönemi öncesinden beri bilinmektedir.

10.4.2. Ferisilik

Kökleri Hristiyanlıktan önceye uzanmakla birlikte Hz. İsa zamanındaki en yaygın Yahudi mezhebidir. Ferisilik, dinsel kaynak olarak kendi döneminin diğer Yahudi mezhebi olan Sadukiliğin aksine Eski Ahit'in yanı sıra Sözlü Torah olarak adlandırılan sözlü geleneği de kabul etmekteydi. Bu çerçevede ruhun ölümsüzlüğü, ölümden diriliş, cennet ve cehennem inancı Ferisiler tarafından benimsenen esaslardır. Yeni Ahit'e göre Ferisiler, Hz. İsa'ya en yoğun muhalefet edenlerdi; Hz. İsa'nın bunlara karşı yaptığı bir çok tenkit ve konuşma çeşitli Yeni Ahit metinlerinde yer almaktadır. MS 70 yılından mabedin ikinci kez yıkılışının ardından ortadan kalktığı düşünülen Ferisilerin sahip olduğu pek çok inancın yazılı ve sözlü Torah'ı esas alan Rabbinik Yahudilik içinde varlığını sürdürdüğü düşünülmektedir.

10.4.3. Sadukilik

Etkisi Hz. İsa döneminde devam eden Yahudi mezhebi Sadukilik, daha ziyade rahipler aristokrasisi arasında yaygındır. Sadukiler mabetteki ibadeti yönetme hakkına sahip, ırsi olarak geçen rahipliği elinde bulunduran küçük bir gruptur. Ferisiliğin aksine Sadukilik dinsel kaynak olarak sadece yazılı geleneği kabul ederken, "Sözlü Torah" olarak adlandırılan sözlü

geleneğe dinsel açıdan itibar etmemişlerdir. Bu nedenle Sadukiler ölüm sonrası yaşam, meleklerin ve ruhların varlığı gibi düşüncelere karşı çıkmışlardır. Bu dönemde Sadukiler özellikle Kudüs'te ve tapınakta etkin olmuşlardır. Yahudi halkının aristokrat sınıfından olduklarından ülkelerinde egemen olan bütün erklerle iyi ilişkiler içinde olmuşlardır. Ancak mabedin ikinci kez yıkılışının ardından zaman içinde ortadan kalkmışlardır. Sadukiliğin inanç esaslarının MS 9. asırda kurulan Karailik mezhebi içinde yaşatıldığı söylenebilir.

10.4.4. Essenilik

Essenilik mezhebi yaklaşık olarak MÖ 2. asır ile MS 2. asır arasında varlık göstermiş asketik nitelikli bir Yahudi mezhebidir. Toplumsal yaşama çok önem veren Esseniler son derece organize edilmiş bir hayat tarzına sahip olmuşlardır. Yahudiliğin Kudüs merkezli resmî din anlayışına karşı çıkarak Kudüs dışındaki kırsal bölgelere çekilmişler ve bu bölgelerde kendi sosyal ve asketik düşüncelerine uygun hayat biçimi sürdürmüşlerdir. Esseni cemaatinin mensupları birbirlerine dinî bir yemin ile bağlanmışlardır. Mezhep üyeleri beyaz kıyafetler giyinmeyi tercih edip bekârlığı esas alan bir yaşam sürerlerdi. Savaş ve ticarete karşı olan cemaat üyeleri geçimlerini kendi el emeği ürünlerle karşılamışlardır. İnanç esasları bakımından Ferisilik mezhebine benzeyen Esseniler ölümden sonra dirilmeye, kıyamet sonrası yargılamaya ve meleklerin varlığına. Günümüzde pek çok araştırmacı Kumran Metinleri'nin bir Yahudi mezhebi olan Essenilere ait olduğunu savunmaktadırlar. "Ölü Deniz Yazmaları" olarak da bilinen Kumran Metinleri 1947 yılından itibaren Ölü Deniz'in kuzey batı ucunda yer alan Kumran tepeleri civarındaki mağaralarda bulunan oldukça önemli Aramca ve İbranca yazma eserlerdir.

10.4.5. Karailik

"Karaim" olarak da bilinen Karailik Rabbinik literatürü reddederek öğretilerini Eski Ahit'e dayandıran Yahudi mezhebidir. MS 8. asırdan beri bilinen Karailik mezhebinin kurusunun Anan ben David olduğu söylenir. Anan yazdığı eserinde Talmud'u reddetmiş ve tüm öğretilerinde kutsal kitabı ölçü aldığını ifade etmiştir. Eski Ahit'i anlayıp yorumlamada, zahiren ve harfi harfine anlama yöntemi olan literalizmi ilke edinen Karailer sept günü ateş yakmaz, hiçbir iş yapmaz ve yıkanmazlar. Karailer olarak adlandırılan bir grup Yahudi, Yahudilerin Müslüman idaresi altına girmeden hemen önce 700 yılının başında Babil'de ortaya çıkmıştır. Karailer rabbilerin otoritesini reddeder ve sadece Pentatök üzerine vurgu yaparak sözlü Tevrat'a ittiba etmez. 1100'lü yıllarda İspanya'daki Yahudilerin rabbinik geleneği farklı felsefi ve politik bağlamlar içinde yeniden canlandırmasıyla Karailerin etkisi azalmıştır. Ancak Karailer günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

10.4.6. Hasidizm

İsrael ben Eliezar ve takipçileri tarafından kurulan bir Yahudi akımıdır. 17. asırda vuku bulan Cossack katliamı Yahudiler arasında büyük korku ve tedirginlik yaratmıştı. İsrael ben Eliezar, Yahudi toplumu arasındaki yozlaşma ve ruhsal depresyona karşı iman ve dindarlığı yaymak amacıyla Ukrayna ve Polonya Yahudileri arasında yıllarca çalıştı. Bu sırada geleceğe bakmaktan ziyade günlük hayatta Tanrı'nın varlığını ve duanın değerini vurguladı. Taraftarları ise cezbe içinde ilahiler söylemeyi ve dans etmeyi adet edindiler.

Hareketin lideri kendilerini “mükemmel dindar” anlamına gelen *Zaddik* olarak nitelediler. Hasidizm Avrupa’da hızla yayılarak 19. asrın ortalarında Doğu Avrupa Yahudilerinin neredeyse yarısını içerecek kadar ilgi görmüştür. Ancak modernizmin etkisinin artmasıyla Hasidizm hareketi zayıflamaya başladı.

10.4.6. Kabalacılık

Kabala Yahudi mistisizminin genel adını ifade etmektedir. Kitab-ı Mukaddes’in gizemli yorumlarına dayalı olan Kabala kültünün Filistin’de başladığı düşünülmektedir. Ancak Kabalacılık 6. asırdan itibaren Babil bölgesinde gelişmiştir. Kabalacılık kültünün gelişimi sırasında iki önemli metin ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, ulûhiyetin boyutlarını veren *şiur Komah* ya da İlahi Yüceliğin Ölçüleri’dir. Diğeri ise sayı ve harflerin yaratıcı gücünü tartışan *Sefer Yesirah* ya da Yaratılış Kitabı’dır. Sonraki dönemlerde Kabala kültü batı Avrupa’da Yahudi diasporası arasında yayılmıştır. 13.asırda Yudah, Almanya’da *Sefer Hasidim*’i yazmıştır. Ayrıca İspanya’da Moses de Leon, daha sonraları Yahudi mistisizminin temel kitabı hâline gelecek olan *Zohar*’ı derlemiştir. Kabala kültüne dayalı sistemi ifade eden Kabalacılık’ta Tanrı’dan *En Sof* (sınırsız) olarak bahsedilir. .

1100’lü yıllarda Kabalizm Yahudilik içindeki mistik kökenlere dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Kabalacılık Talmud’a sıkı bir bağlılığı gerektirmekle birlikte bu metnin rabbilerin yorumlarının ötesinde içerdiği gizli mistik telkinlerin keşfini hedeflemiştir. Kabalizm, Yahudilerin Avrupa’da baskı altına girmeleri ve bu baskılardan kurtulmaları döneminde Yahudiliği canlandırıcı bir etki sağlamakla birlikte ezoterik ve gizli öğretileri nedeniyle Talmud otoritelerince şüpheyle karşılanmıştır.

10.4.7. Sabataycılık

Yahudilik tarihinde ortaya çıkan Sabataycılık akımının kurucusu, 17. asırda yaşamış olan Yahudi mistiği ve Mesih olduğu iddiasında bulunan Sabatay Zvi’dir. İzmir’de doğmuş olan Sabatay, *Zohar* üzerinde çalışmış ve 1648 yılında kendisinin Yahudiler tarafından beklenen Mesih olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiası nedeniyle Mısır’a sürgün edilen Sabatay burada kendisine bazı zengin taraftarlar edinmiş ve Gaza ile Selanik’te Mesih olduğunu açıkça ilan etmiştir. Sabatay’ın bu iddiasına Doğu Avrupa’daki pek çok Yahudi inanmıştır. Ancak Sabatay’ın faaliyetlerinin zararlı hâle gelmesi üzerine Osmanlı yönetimi Sabatay’ı yakalayarak idam cezasına çarptırmıştır. Ancak Sabatay Müslüman olduğunu ifade ederek Mehmet Efendi adını almış ve idamdan kurtulmuştur. Sabatay’ın Müslüman olduğunu ilan etmesi üzerine Yahudi taraftarlarının çoğu Hasidik cemaat arasına karışmıştır. Sabatay’a bağlı diğer bir Yahudi grup ise Sabatay’ın Müslüman görünmesinin onun Mesihliğinin bir safhası olduğunu düşünerek kendileri de Müslüman görünmüşler ama gizlice faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu grup tarihte “Dönmeler” olarak adlandırılmaktadır.

Mesihçi hareketler tarih boyunca Yahudiliğin özelliği olmuştur. 1500’lü yıllarda Kabalistik düşünce içindeki gelişmeler Mesihçi eğilimleri harekete geçirmiştir. 1600’lü yılların etkin gelişmelerinden birisi de Sabataycı harekettir. Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu içinde Sabatay Zvi’nin vaazları Mesihçi heyecan ve beklentiyi ateşlemiştir. Ancak bu hareket liderinin yakalanması ve Müslüman olduğunu ifade etmesiyle sona ermiştir.

10.4.8. Aydınlanma (Haskala)

Aydınlanma'nın bir sonucu olarak Avrupalı ve Amerikalı Yahudiler kendi dinî ve kültürel anlayışlarını yeniden gözden geçirmeye başladılar. Öncelikle Yahudiler için seçenekler sınırlıydı. Yahudiler Hristiyan olmadıkları sürece pek çok kültürel, mesleki ve eğitim kurumlarından dışlanmaktaydı. Avrupa'nın politik ve entelektüel görünümündeki değişimlerinden sonra modern Batı toplumu içinde Yahudiler için yeni fırsatlar açılmıştır. Amerikan ve Fransız devrimleri kardeşlik ve eşitliği vaat etmiş, Napolyon'un orduları bütün Avrupa'daki Yahudileri içinde yaşadıkları gettolardan özgürleştirmiştir. Bu özgürleştirmede Yahudiler hukukçu ve öğretmen olabilecekler ve hem oy kullanıp hem de milli parlamentolarda yer alabileceklerdi.

Yahudiler "özgürleştirme" sayesinde içinde bulundukları ülkenin milli toplumuyla ve milli çıkarlarıyla yakınlaşma konusunda oldukça umutlanmışlardır. Ancak bu vatandaşlık statüsü ve bu statünün vaatleri geleneksel Yahudi dinî ve kültürel çıkarlarına pahalıya mal olmuştur. Yahudiler modern dünya bağlamı içinde kendi dinî mirasını yeniden değerlendirme girişimi çerçevesinde bu hoşgörüye karşı farklı tarzlarda tavır göstermişlerdir. Bu dönemde bir kısım Yahudiler kadim inanç ve ibadetlerine katı bir bağlılığı sürdürürken özellikle kentlerde yaşayan pek çok Yahudi geleneklerini reddetmiştir.

10.5. Modern Yahudi Mezhepleri

10.5.1. Ortodoks Yahudilik

Ortodoks Yahudilik Tora ve Talmud'a mümkün olduğunca bağlı kalmayı savunan bir mezheptir. Kadın ve erkekler ibadet sırasına birlikte oturamazlar. Erkekler şapka giyer ve boyunlarına şal atarlar. İbadet dili İbranicedir. Bu mezhep üyelerinden *kaşrut* kurallarına sıkıca uymaları beklenir. 1948'den beri Yahudi vatanı düşüncesi genel olarak desteklenmektedir. Ortodoks Yahudileri modern dünyaya vatandaş olarak katılmak konusunda serbest olmakla birlikte bu süreçte kesinlikle kendi Yahudi inançlarından taviz vermeleri veya uzaklaşmaları kabul edilemez.

10.5.2. Reformist Yahudilik

Reform Yahudileri, tam tersine, Tanrı'nın Musa'ya Tevrat'ı verdiğini kabul etmezler. Bu Yahudiler Tevrat'ın kaynağında pek çok yazarın yer aldığına ve Tevrat'ın bu metinlerin bir derlemesi olduğuna inanmaktadır. Bu grup Tevrat'ta yer alan 613 emre de bağlı olmamakta fakat Yahudiliğin pek çok değer, etik kural ve kültürünü sürdürmektedirler. Pek çok Yahudi Reform Yahudiliğini yeni fikirlere açık ve değişimi kabullenen bir hareket olarak görmektedir.

10.5.3. Muhafazakâr Yahudilik

Muhafazakâr Yahudilik ise orta bir yol tesis etmek suretiyle Ortodoks ve Reform Yahudilikleri arasındaki ayrışmayı gidermeye çalışmaktadır. Örneğin Muhafazakâr Yahudiler Tanrı'nın Tevrat'ı Musa'ya vahyettiği fakat bunun insan yazarlar tarafından kaydedilip diğer kuşaklara aktarıldığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla Yahudi metni insani unsurlar içermiş

olmaktadır. Aynı zamanda Muhafazakâr Yahudiler Yahudi hukukunun değişmesi çevresindeki kültüre uyarlanmasını savunmaktadır. Yine de bazı gözlemciler Muhafazakâr Yahudiliğin uygulamasında büyük farklılıklar tespit etmiştir. Bazı uygulamalar Ortodoks Yahudilerinkinden bazı uygulamalar ise Reform Yahudilerininkinden pek ayırt edilmemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Yahudilerin %38'i kendilerini Muhafazakâr olarak tanımlamaktadır.

10.5.4. Yeniden Yapılanmacı Yahudilik

Yeniden Yapılanmacı Yahudilik, Amerikan Yahudilerinin sadece %1'ini içeren küçük bir Yahudi grubudur. Bazı gözlemcilere göre bu grup Yahudiliğin en liberal kanadıdır. Bazı açılardan bu doğrudur. Örneğin Yeniden Yapılanmacılar Yahudilerin ne Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğuna ne de Tanrı'nın bütün tarih boyunca insani davranışlara müdahil olduğuna inanmaktadır. Diğer yandan Yeniden Yapılanmacılar Yahudi adetlerine Reform Yahudilerinden daha çok önem vermektedirler.

10.5.5. Siyonizm

19. yüzyılın başlarında iki Doğu Avrupalı haham olan Zvi Kalisher ve Judah Alkalai, mümkün olan en çok sayıdaki Yahudiyi dinamik bir toplumu yeniden kurmak için İsrail topraklarına göçü teşvik etmek amacıyla *Chibbat Zion* (Siyon Sevgisi) hareketini başlatmışlardır. Fakat bu hareket kısa süre içinde bütün dinî unsurlarından uzaklaşarak kurucularının çoğu seküler kişiler olan bir özgürlük hareketine dönüştü. Siyonun Yahudi dinî yaşamında ve yüzyıllardır dindar Yahudinin zihnindeki önemine rağmen Siyonizm seküler bir hareket olarak seyretti. Bu durum Doğu Avrupalı Ortodoks Yahudi liderlerin Siyonizm'i reddetme nedenidir. Benzer şekilde, pek çok reform taraftarı Yahudi topraklarına geri dönüş idealini benimsememektedirler.

Almanya'daki Nazi iktidarının Yahudi soykırımı, Avrupa'daki Yahudilerin İsrail'e dönüş eğilimini güçlendirmiştir. Ortodoks Yahudilerin seküler bir devlet kurma konusundan çekinceleri olmasına ve Reform Yahudilerinin kendilerini yaşadıkları bölgenin vatandaşı gören anlayışlarına rağmen pek çok Yahudi milli bir vatan olarak İsrail üzerinde uzlaşmıştır.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam ile kıyaslandığında oldukça bağlayıcı sayılan temel inanç esasları hükmünde bir ima formülasyonuna sahip değildir. Belli bir kavme hasredilen bir inanç olan Yahudilik için bu dinî aidiyet nesil bağıyla devam etmektedir. Dolayısıyla her zaman zihinde tutulması gereken bir inanç ikrarı söz konusu değildir. Bununla birlikte diğer dinlerden farklılaşan Tanrı anlayışı, iman konusunda ele alınmayı gerektirmiştir. Esasen Yahudiliğin karakteristiği olan pek çok kavram Yahudi inancını da ifade eden güçlü teolojik zemin üzerine bina olmuştur. Bu kavramlar Yahudi inancı konusunda yeterli bilgiler ihtiva etmektedir. Kitab-ı Mukaddes Yahudi inancı ve tarihi tecrübesinin anlaşılması açısından önemli bir bilgi kaynağını ifade etmektedir. Bu metnin doğru anlaşılması için metinlerin kaynakları ile içerikleri hakkında gerekli bilgiye sahip olunması zarureti vardır.

Uygulamalar

Yahudilik ile ilgili bir makale okuyunuz? Bulunduğunuz ilde havra var mı? Yoksa internetten görsel havra resimlerini inceleyiniz?

Kazanımlar

1) Yahudiler hakkında genel bilgi kazanmak

2) Mabetleri ile ilgili fikir sahibi olmak

Uygulama Soruları

1) Yahudi, İbrani, İsrail, Torah ve talmut terimlerinin anlamı nedir?

2) Yahudiliğin temel inançları nelerdir?

3) Yahudiliğin kutsal metinleri hakkında neler biliyoruz?

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Tanrı'nın Hz. İbrahim ile yaptığı ahdin tezahür ettiği İsrailoğulları'nın öyküsü oldukça dramatik bir tarihsel süreci ifade etmektedir. Pek çok kez İsrail'in tarihi gelişimine yönelik ilahi müdahalelere rağmen İsrail kavmi kendilerine vaad edilen topraklar üzerinde Süleyman mabedini yeniden inşa edememenin hayal kırıklığı içerisindedir. Göçler, istilalar ve sürgünlerle geçen asırlar içinde yaşanan tecrübeler aynı zamanda günümüze kadar uzanan Yahudi anlayış ve geleneğini hâsıl etmiştir. Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda vahyedilen Torah hükümleri bu karmaşık tarihsel tecrübeye dayalı gelenek ile yoğrularak yorumlanmıştır.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdakilerden hangisi Modern Yahudi mezheplerinden <u>değildir</u>?

a) Ortodoks

b) Muhafazakâr

c) Siyonizm

d) Yeniden yapılanmacı

e) Anglikan

2) Aşağıdakilerden hangisi Yahudilerin yazılı kutsal metinlerinin adıdır?

a) Tanah

b) Talmud

c) Torah

d) Tevrat

e) On Emir

3) Aşağıdaki şıklardan hangisi Yahudilerin sözlükutsal metinlerinin adıdır?

a) Tanah

b) Talmud

c) Tevrat

d) Torah

e) Moses

4) Yahudi terimi hangi olay sonucu ortaya çıkmıştır?

a) Süleymen Mabedi'nin açılışı

b) Mısır'dan kaçış

c) Babil Sürgünü

d) Medine'den sürülüş

e) İsrail'in kuruluşu

5) İsrail Krallığı'nın en kudretli çağı aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) Davut ve Süleyman

b) Davut ve İsrail

c) Yakup

d) İsmail

e) İshak

6) (D/Y) İbrahim peygamber, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dini mensuplarının tarihsel olarak ortak atası kabul edilir.

7) (D/Y) Yahudilik tek tanrılı bir din değildir.

8) (D/Y) Yahudi filozofu Moses Maimonides (1135-1204) Yahudi felsefi düşüncesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

9) Yahudi teriminin anlamı "Tanrı ile güreşen"dir.

10) Tevratın çıkış bölümü Hz. Musa'nın hayatını anlatır.

Cevaplar

1) e, 2) a, 3) b, 4) c, 5) a, 6) D, 7) Y, 8) D, 9) Y, 10) D.

11. YAHUDİLİK II

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Yahudi İbadetleri

- Tallit
- Tefilin
- Kippa
- Ağlama Duvarı

2) Yahudi Gelenek ve Görenekleri

- Doğum ve Brit
- Bar/Bat Mitzva
- Evlilik
- Ölüm ve Cenaze
- Yeme-İçme Kuralları

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Yahudiliğin ibadetleri hakkında bilgi veriniz.

2) Yahudiliğin gelenek ve görenekleri bilgi veriniz.

3) Yahudiliğin kaşerut geleneğini açıklayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Yahudi ibadetlerini tanımak	
	Yahudi örf ve âdetlerini anlayabilmek	

Anahtar Kavramlar

- Yahudilik İbadetleri
- Yahudilerin Âdetleri
- Gelenek
- Örf
- Sünnet
- Kippa
- Amida
- Tefilin

11.1. Yahudi İbadetleri

Yahudilikte diğer pek çok dinde olduğu gibi sabit bir inanç silsilesi bulunmaz. Yahudilik inançtan çok ibadet ve davranış kuralları yönüyle dinî aidiyet eğilimine sahiptir. Yahudi inanç akidelerini ilk olarak milattan sonra ilk yüzyılda yaşamış olan İskenderiyeli Philo'nun sistemleştirme çabası bilinmektedir. Diğer bir Yahudi inanç esası formülasyonu denemesi ise daha sonraki dönemde, biraz da İslam tecrübesinin etkisiyle Moses Maimonides (12. yüzyıl) tarafından tasarlanmıştır. Ancak Yahudilik açısından bütün Yahudi gruplarının üzerinde mutabık oldukları bir inanç bildirgesinden söz edilemez. Bununla birlikte Yahudi dünya görüşünü ve zihin yapısını etkileyen Yahudiliğe has özel inanç kavramları söz konusudur. Tanrı ile İsrailoğullarının ilişkisi, ahitleşme ve seçilmişlik durumu bu hususların başında gelmektedir. Bununla birlikte melek, kıyamet ve ahiret gibi inanç konuları da Yahudi geleneği içinde tartışılmıştır. Yahudilik tarihinde ortaya çıkan mezhepler tarihsel süreçleri bağlamında Hristiyanlık öncesi, Orta Çağ ve modern Yahudi mezhepleri olarak tasnif edilmektedir. Bu çerçevede Samirilik, Ferisilik, Sadukilik ve Esseniler Hristiyanlık öncesi Yahudi mezhepleridir. Orta Çağ'da ortaya çıkan en önemli Yahudi mezhebi ise Karailik'tir. Modern Yahudi mezhepleri ise Ortodoks Yahudilik, Reformist Yahudilik, Muhafazakâr Yahudilik ve Yeniden yapılanmacı Yahudilik olarak sıralanmaktadır. Bu mezheplerin yanı sıra Yahudilik tarihi içinde ortaya çıkmış olan Hasidilik, Haskala ve Kabalacılık gibi Yahudi akımları da söz konusudur.

Yahudilik sıralanmış inanç esaslarına bağlı bir din olma görünümünden çok ibadet, davranış ve gelenek dinidir. İbadetlerin yanı sıra gündelik yaşamda sergilenen giyim, beslenme ve diğer geleneksel yaşam tarzı Yahudileri diğer din mensuplarından ayıran en önemli husustur. Her Yahudiden gündelik, haftalı ve yılın belli günlerine yayılmış ibadet kurallarına uyması beklenir. İbadetlerin haricindeki sadece Yahudi milletine has görünen gündelik yaşam kuralları ve geleneksel davranış modelleri de aynı şekilde Yahudi mirasının yeni nesillere aktarımında büyük bir öneme sahiptir. Her ne kadar günümüz farklı Yahudi anlayışları arasında bu hususlarda zaman zaman görüş ayrılıkları yaşansa da ibadet ve gelenekler hâlen Yahudi kimliğinin merkezinde yer almaktadır.

Yahudiler istedikleri her zaman ve mekân dâhilinde ibadet edebilirler. Bununla birlikte düzenli olarak günlük ibadet vakitleri, haftalık ibadet gün ve yılın belli dönemlerinde bayram ve anma günleri içinde ibadet etme geleneği söz konusudur. Günlük ibadetler gün içinde sabah, öğle sonrası ve akşam olmak üzere üç vakitte gerçekleştirilir. Yahudi geleneğine göre günde üç kez ibadet etme geleneği patriarklar dönemine kadar uzanmaktadır. Yahudi geleneğine göre Hz. İbrahim gününü ibadet ile başlatmak istediğinden sabah ibadeti ihdas edilmiştir. Hz. İshak gün içinde yürüttüğü işlerine ara verdikten sonra, yani öğleden sonra ibadete zaman ayırdığından öğle sonrası ibadeti ihdas edilmiş, Hz. Yakup gün boyu Tanrı'nın kendisine yönelik nimetlerine şükretmek için akşam vakti ibadet ettiğinden akşam ibadeti ihdas olmuştur.

Günde üç kez gerçekleştirilen bu ibadetler sırasında Torah'ten metinlerin yanı sıra Yahudi geleneği içinde ortaya çıkmış bazı dua ve şiirler terennüm edilmektedir. İbadetlerde birtakım bedensel hareketler sergilenmektedir. Duaların terennümü sırasından ayakta

sallanma, ileri ve geri gitme hatta eğilip doğrulma hareketleri yapılmaktadır. **Amida** (ayakta durma) kısmı ise bu ibadetlerin en önemli kısmıdır. **Amida** sırasında ibadet eden Yahudi sağ elini parmak uçları ile göğsüne vurarak ve ileri-geri sallanarak günahlarından pişmanlığını ikrar etmektedir.

Yahudi geleneğinde ibadetler sırasında bazı dinî objeler kullanılmaktadır. Bunların başında **tallit** gelmektedir. Tallit ibadetler sırasında sadece erkeklerin kullandığı, dört kenarı saçaklı ve üzerinde Torah'tan ibarelerin yer aldığı bir şaldır. *Tallit*, karşılıklı iki uç kenarı birleştirilerek üçgen yapılarak ibadet eden Yahudi tarafından başından omuzlarına kadar uzatılmaktadır.

11.1.1. Tefilin

İbadet sırasında kullanılan dinî objelerden diğeri ise **tefilin**dir. Tefilin içinde Şema İsrail duasının yer aldığı iki küçük kutu ve bunları birbirine bağlayana uzunca ve ince bir kayıştan oluşmaktadır. İbadet sırasında Yahudi erkekleri "dua kayışı" da denen bu objeyi, bir kutucuğunu alınlarına diğerini kollarına sabitleyerek ve aradaki kayışı sol kollarından sararak avuç içinde tutmak suretiyle kullanırlar.

11.1.2. Kippa

Yahudi geleneğinden ibadet sırasından kullanılan diğer bir obje ise **kipa**dır. Kipa erkeklerin başlarında yer alan ve başın da sadece tepe kısmını kapatan bir nevi küçük bir takkedir. Yahudilerin ibadet sürecinde kullandıkları **şofar** ise özellikle Roş Haşana günü kutlamasında kullanılan boynuzdan yapılmış nefesli bir çalgının adıdır.

11.1.3. Şabat

Yahudilikte haftalık ibadet günü ise cumartesi gününe tekabül eden **şabat** günüdür. Şabat Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci gün dinlenmesi anısına idrak edilmektedir. Şabat kuralları On Emir hükümlerinin dördüncüsüyle Yahudilere tebliğ edilmiştir:

Yahudi geleneğinde zaman bütünü olarak günün süresi güneşin batışından ertesi gün güneşin batışına kadar devam eder. Bu husus özellikle Şabat kutlamasında daha açık bir şekilde fark edilmektedir. Bu gün zamanı düzenlemesine göre özellikle Ortodoks Yahudilikte, araç kullanmama, ateş yakmama, elektrikli alet kullanmama gibi davranış kuralları Cuma günü güneşin batışından cumartesi günü güneşin batışına kadar geçerliliğini korumaktadır.

Şabat gününde her türlü bedensel çalışmadan el çeken Yahudiler bu günü idrak etmek için sinagoglara giderler. Sinagoglardaki ibadet ve dualardan sonra hızla evlerine dönen Yahudiler şabat gününe has yemeklerini yedikten sonra yine ibadet ve dualar ile günü tamamlamaya çalışırlar.

11.1.4. Ağlama Duvarı

Kudüs'te bulunan ve Yahudilerce kutsal sayılan, Büyük Tapınağın ayakta kalan Batı duvarıdır. Bu sebepten dolayı **Batı Duvarı** adıyla da bilinmektedir. Yahudilerin Süleyman'ın Kudüs'te yaptırdığı Beyt-ül-Makdis'ten kaldığına inandıkları ve kutsal kabul ettikleri bir

ritüeldir. Yahudilerin *ha-Kotel ha-Ma'aravi* (*Batı Duvarı*) dedikleri bu duvar zamanla Hristiyanlığın tesiriyle "Ağlama Duvarı" olarak adlandırılmıştır. Yaklaşık 485 m uzunluğunda olan Ağlama Duvarı, toprak seviyesinin üstünde yirmi dört büyük taş sırası ile yer altında kalan on dokuz taş sırasından meydana gelir. Yüksekliği toprak seviyesinden itibaren 18 m olup 6 metresi mabed alanının seviyesini aşmaktadır. Taşlardan bazılarının uzunluğu 12 m, yüksekliği 1 m, ağırlığı ise 100 tondan fazladır.

11.1.5. Diğer İbadetler

Günlük ve haftalık olarak düzenlenen bu ibadetlerin dışında Yahudiler kutsal gün ve bayramları da kutlamaktadırlar. Bu kutsal gün ve bayramlar sırasıyla şu şekilde ifade edilebilir:

Roş Haşana: Yahudi takviminde yılbaşını ifade eden Roş Haşana eylül ve ekim aylarında iki gün kutlanmaktadır. Yahudi geleneğine göre kâinatın ve insanın kaderinin yeniden belirlenişini ima etmektedir. Roş Haşana gününün özel yapan en önemli unsur, bu günde **şofar**ın üflenmesidir. Yahudiler bu kutlama günü vesilesiyle geçmiş bir senenin muhasebesini ve değerlendirmesini yaparlar. Roş Haşana bir tür tefekkür günüdür. Dolayısıyla bu günde Yahudiler sinagoglarda geçen yıla ait günahlara yönelik tövbe ve gelecek yıla ait umutlarını dile getirirler.

Yom Kippur: Roş Haşana'nın birinci gününden itibaren devam eden on günlük tövbe zamanının sonundaki kefaret günüdür. Yahudi inancına göre Roş Haşan gününde tasarımı yapılan bir yıllık kader Yom Kippur'da son şeklini alarak âdeta mühürlenir. Dolayısıyla bu gün Yahudiler için çok önemlidir ve Yahudiler bu günde hiçbir işle meşgul olmaksızın sadece ibadet ve tövbe hâli içinde olurlar.

Sukkot: Yahudilerin Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl çölde dolaşmaları anısına yapılan bayramın adıdır. Sukkot bayramı sekiz gün sürmektedir.

Simha Tora: Sukkot'un hemen ertesi günü kutlanan Simha Tora, Torah'ın hatim bayramını ifade etmektedir. Kucakta tutulan Torah tomarları ile sinagogda danslar edilir.

Hanuka: MÖ 148 yılından Yahudilerin düşmanlara karşı verdikleri mücadelede Süleyman mabedindeki Yedi Kollu Şamdan'ın bir günlük yağ ile seki gün boyunca yanmasını anısına kutlanmaktadır.

Fısıh: Yahudilik mirasında Mısır esaretinden kurtuluş anlamında Mısır'dan çıkış çok tarihsel bir değere sahiptir. Mart ve Nisan ayları arasına sekiz gün süren Fısık bayramı İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışının hatırasına kutlanmaktadır.

Şavuot: Haziran ve Temmuz aylarında kutlanan Şavuot, Torah2ın Yahudilere verilişini sembolize eder.

11.2. Yahudi Gelenekleri

Yahudi aidiyet duygusunun nesillere aktarımındaki en önemli unsur Yahudi gelenekleri ve gündelik yaşamdaki davranış biçimleridir. Yahudiliğin inanç esasları kısmında ifade edildiği gibi, Yahudilik bir inanç dini olmak kadar gelenek dinidir. Bu gelenekler doğumdan başlayarak hayatın bütün evrelerini kuşatmakta, yeme-içme kurallarını düzenlemekte, evlilik ve boşanma gibi medeni hukuku ihdas etmekte ve cenaze töreninin özel ritüellerini düzenlemektedir.

11.2.1. Doğum ve Brit

Yahudi bir aile için çocuk sahibi olmak dinin emrettiği bir husustur. Bu çocuğun dinî kurallar çerçevesinde yetiştirilmesi ebeveynlerin en önemli yükümlüğüdür. Yahudi geleneğine göre Yahudi bir anneden doğan bebek Yahudi kabul edilir. Dünyaya gelen bebek erkek ise Torah emirleri çerçevesinde sekizinci gün sünnet edilmesi gerekir:

Sünnet törenine İbranice "sünnet anlaşması" anlamına gelen **brit mila** denir. Erkek çocuğu sünnet etmek babaya düşmekle birlikte genellikle sünnet işi "sünnetçi" anlamına gelen **moel** denen uzmanlarca gerçekleştirilir.

Brit töreni aynı zamanda yeni doğan çocuğa ad verme törenidir. Bazı Yahudi geleneklerinde çocuğa hayatta olmayan aile büyüklerinin isimleri verilirken diğer bazı Yahudi geleneklerinde ise sadece hayatta olan aile büyüklerinin isimleri çocuğa ad olarak seçilir. Kız çocukların ise doğumları sinagoglarda ilan edilir.

11.2.2. Bar/Bat Mitzva

Yahudi geleneğinde çocukların yeterli bir dinî eğitim almaları beklenir. Böylece, Yahudi çocuğu dinen mükelleflik çağına geldiğinde gerekli olan dinî emir ve hükümleri bilmesi sağlanır. Dinî yükümlülüklerle mükelleflik yaşı on üçtür. Bu yaşa gelmiş olan her Yahudi erkek çocuk Yahudiliğin emir ve hükümleriyle, yani "antlaşma ile yükümlü" olmaktadır. Antlaşmaya karşı yükümlülük altında olmak **bar mitzva** olarak ifade edilmektedir. **Bar mitzva** olmuş her Yahudi çocuğunun Yom Kipur gününde oruç tutması, sinagogda ibadetlere katılması ve Torah okuması beklenir.

11.2.3. Evlilik

İbranicede "evlilik" kelimesi "kiduşin" olarak ifade edilmekte ve "kutsallık" anlamında gelmektedir. Yahudilikte evlilik hem aile kumrunun tesis edilip dindar nesiller yetiştirilmesi hem de cinsel ihtiyacın meşru yollardan karşılanması gerekçesiyle telkin edilmektedir. Yahudilikte çok eşlilik serbesttir. Torah'ta birden fazla eşe sahip peygamberlerden söz edilmektedir. Bununla birlikte Talmud metinlerinde tek eşliliğin tesis edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Esasen İslam toplumları içinde yaşayan Yahudiler arasında birden fazla eşle evliliğe rastlanırken çok eşliliğin yasak olduğu Hristiyan toplumlarında yaşayan Yahudiler tek eşli evlilik hâlinde olmuşlardır.

Evlilik sırasında koca eşine, kendisinin ölümü ya da boşanma durumunda ihtiyaçlarını karşılaması için **ketuba** verir. **Ketuba** İslam'daki karşılığıyla bir çeşit mihirdir. Nitekim

Yahudilikte boşanma hoş görülen bir durum olmamakla birlikte gerekli hâllerde serbest bırakılmıştır. **Ketuba** kadının boşanması durumunda zaruri ihtiyacını karşılayan maddi bir değeri ifade etmektedir.

11.2.4. Ölüm ve Cenaze

Yahudi inancında ölüm hayatın başka bir safhasına geçiş aracısıdır. Bu inanca göre Tanrı biri cisim diğeri ruh olan iki dünya yaratmıştır. Cisim dünya geçici ve gölge olurken asıl olan ruh dünyasıdır. Ahiret olan ruh dünyası ebedîdir ve insanın gerçek yurdudur. Bu nedenle dünya hayatı ebedi mutluluğa ulaşma yolunda bir hazırlık aşaması olarak görülür ve ölüm korku vasıtası bir felaket olarak değerlendirilmez.

Bir Yahudi ölürken yanında bulunanlar "şema İsrail" duasını okurlar. Ölümü gerçekleşen kişinin cesedi kirli sayıldığından defnedilmeden önce temizlenmesi ve kefenlenmesi gerekir. Cesedin mumyalanması ya da yakılması Yahudi geleneğinde muteber görülmez. Tabuta konulan kefenlenmiş cesed çok hızlı bir süre içinde toprağa defnedilir. Bu sırada **kadiş** duaları okunur.

Yahudilikte cenaze töreni sırasında ve sonrasında yerine getirilmesi telkin edilen bir yas süreci söz konusudur. Özellikle ölen kişinin yakınlarının sesli bir şekilde yas tutmaları ve üzüntülerini göstermek için elbiselerini yırtmaları hoş karşılanır.

11.2.5. Yeme-İçme Kuralları

Yahudi geleneğinde dinî açıdan uygun olan ve telkin edilen yeme-içme kurallarına "uygun "anlamına gelen **kaşerut** denir. **Kaşerut** kuralları çerçevesinde hazırlanan yemeğe ise yenilmeye uygun, yani helal anlamında **koşer** denir. **Kaşerut** kuralları sebze ve alkollü içecekleri serbest bırakırken et ve süt ürünleri konusundan yerine getirilmesi zaruri olan kesin düzenlemeler getirmektedir.

Yahudi **kaşerut** kurallarına göre toynaklı ve çift tırnaklı olup geviş getiren hayvanlar ancak yenilebilir. Çift tırnaklı olsa da geviş getirmediği için domuz, tek toynaklı olan at ve eşek ile parmaklı olan tavşan etini yenmesi **kaşerut** kuralı tarafından yasaklanmıştır. Suda yaşayan hayvanların da yenilebilmesi için kabuklu değil yüzgeçli ve pullu olması gerektiği ifade edilmektedir. Hangi hayvanların yenilip hangilerinin yenilmeyeceği Torah'ta bütün ayrıntılarıyla sıralanmaktadır.

Yeme-içme kuralarına uyma konusunda günümüz Yahudi toplumu arasında belirgin bir mutabakat yoktur. Ortodoks Yahudiler **kaşerut** kurallarına harfiyen uyarken bazıları sadece domuz eti yemekten imtina etmekle yetinir, diğer bazıları ise bu kurallara daha fazla duyarsız kalabilir. Ancak Yahudilikte ağır bir yeme-içme kuralı olduğu gerçeği varlığını sürdürmektedir.

Uygulamalar

Yahudilerin ibadetlerini görmek için mümkünse sinagog görünüz, mümkün değilse internet ortamında videolarını seyrediniz.

Kazanımlar

Sinagog veya ibadet gözlemi neticesinde Yahudilerin ritüelleri hakkında tecrübe edinilir.

Uygulama Soruları

1) Yahudi bir çift nasıl evlenir? Gelenek ve görenekleri nelerdir?

Bölümde Ne Öğrendik

Yahudilik sıralanmış inanç esaslarına bağlı bir din olma görümünden çok ibadet, davranış ve gelenek dinidir. İbadetlerin yanı sıra gündelik yaşamda sergilenen giyim, beslenme ve diğer geleneksel yaşam tarzı Yahudileri diğer din mensuplarından ayıran en önemli husustur. Her Yahudiden gündelik, haftalı ve yılın belli günlerine yayılmış ibadet kuralarına uyması beklenir. İbadetlerin haricindeki sadece Yahudi milletine has görünen gündelik yaşam kuralları ve geleneksel davranış modelleri de aynı şekilde Yahudi mirasının yeni nesillere aktarımında büyük bir öneme sahiptir. Her ne kadar günümüz farklı Yahudi anlayışları arasında bu hususlarda zaman zaman görüş ayrılıkları yaşansa da ibadet ve gelenekler hâlen Yahudi kimliğinin merkezinde yer almaktadır. Yahudiler istedikleri her zaman ve mekân dâhilinde ibadet edebilirler. Bununla birlikte düzenli olarak günlük ibadet vakitleri, haftalık ibadet gün ve yılın belli dönemlerinde bayram ve anma günleri içinde ibadet etme geleneği söz konusudur. Günlük ibadetler gün içinde sabah, öğle sonrası ve akşam olmak üzere üç vakitte gerçekleştirilir. Yahudi geleneğine göre günde üç kez ibadet etme geleneği patriarklar dönemine kadar uzanmaktadır. Yahudi geleneğine göre Hz. İbrahim gününü ibadet ile başlatmak istediğinden sabah ibadeti ihdas edilmiştir. Hz. İshak gün içinde yürüttüğü işlerine ara verdikten sonra, yani öğleden sonra ibadete zaman ayırdığından öğle sonrası ibadeti ihdas edilmiş, Hz. Yakup gün boyu Tanrı'nın kendisine yönelik nimetlerine şükretmek için akşam vakti ibadet ettiğinden akşam ibadeti ihdas olmuştur.

Bölüm Soruları

1) Yahudilerin günlük ibadetlerinin sayısı aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) 1

b) 2.

c) 3

d) 4

e) 5

2) Yahudi geleneğine göre gündelik ibadetlerin geleneği hangi döneme kadar uzanır?

a) I Mabet

b) Patriark

c) II. Mabet

d) Süleyman

e) Davut

3) Yahudi geleneğine göre sabah ibadeti hangi peygambere göre ihdas edilmiştir?

a) Süleyman

b) Davut

c) Yakup

d) İshak

e) İbrahim

4) Yahudi geleneğine göre öğle ibadeti hangi peygambere göre ihdas edilmiştir?

a) Süleyman

b) Davut

c) Yakup

d) İshak

e) İbrahim

5) Yahudi geleneğine göre akşam ibadeti hangi peygambere göre ihdas edilmiştir?

a) Süleyman

b) Davut

c) Yakup

d) İshak

e) İbrahim

6) Yahudi ibadetlerinde metin olarak hangi Yahudi metni kullanılır?

a) Torah

b) Talmud

c) Kippa

d) Tallit

e) Ahudi

7) (D/Y) Yahudilik sıralanmış inanç esaslarına bağlı bir dindir.

8) (D/Y) İbadetlerin yanı sıra gündelik yaşamda sergilenen giyim, beslenme ve diğer geleneksel yaşam tarzı Yahudileri diğer din mensuplarından ayıran en önemli husustur.

9) (D/Y) İbadet ve gelenekler Yahudi kimliğinin merkezinde yer almamaktadır.

10) (D/Y) Yahudiler istedikleri her zaman ve mekân dâhilinde ibadet edebilirler.

Cevaplar

1) c, 2) b, 3) e, 4) d, 5) c, 6) a, 7) Y, 8) D, 9) Y, 10) D.

12. HRİSTİYANLIK I

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Hz. İsa Döneminde Toplumsal Yapı

2) Hristiyanlığın Tarihsel Gelişimi

3) Konsiller ve Tartışmalar

4) Hristiyanlığın Yayılması

5) Dinsel Kaynak ve Metinleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Hz. İsa dönemi Yahudi toplumunun dinî ve toplumsal yapısını tanımlayınız.

2) Pavlus'un Hristiyan teolojisinin oluşumundaki etkisini tartışınız.

3) Hristiyanlığın dinsel kaynaklarını açıklayınız.

4) Hristiyan heterodoksal akımların söylemlerini tanımlayınız.

5) Apokrif metinlerin içeriği hakkında bilgi veriniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Hz. İsa dönemi sosyal durum hakkında bilgi sahibi olmak	
	Hristiyanlığın ortaya çıkışını anlamak	
	Hristiyanlığın yayılışını kavramak	
	Hristiyanlığın kutsal metinlerini tanımak	

Anahtar Kavramlar

- Hristiyanlık
- Yeni Ahit
- Eski Ahit
- Havari
- Konsi
- Ekümenik
- İsa Mesih
- Luka
- Matta Yuhanna
- Markus

12.1. Hristiyanlığın Tarihsel Gelişimi

Yaklaşık iki bin yıllık tarihi ve bir buçuk milyarı aşkın müntesibiyle Hristiyanlık dünyanın önemli inanç sistemlerinden birisidir. Hristiyanlığın tarihte ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı konusunda, genel Hristiyan kabulünün dışında farklı birtakım görüş ve yaklaşımlar mevcuttur. "Mesihçi" anlamına gelen Hristiyan teriminin bu dinin bağlıları için kullanılışının Hz. İsa sonrası olduğu kesindir. Zira Hristiyan isminin ilk kez kullanılışına yönelik olarak Resullerin İşleri kitabında Luka yaklaşık MS 50 yılına işaret etmektedir. Bu terimin ilk defa Antakya'da o yıllarda kullanılmış olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Hristiyanlık kendi tarihini genel anlamda insanlık tarihiyle, insanın kurtuluşuna yönelik tanrısal planın yürürlüğe girmesi süreciyle başlatır.

İsa Mesih'te kurtuluşu ifade eden Hristiyanlık Mesih incilinin ve Mesih yasasının ifadesidir. Tanrı, ilk insandan itibaren varlık kazanan günah ve ölüme karşı İsa Mesih dönemine kadar gönderdiği peygamberler aracılığıyla insanlara hitap etmiştir. Bu dönemde insanlar yasalara bağlılık vasıtasıyla kurtuluşa ulaşmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde peygamberler aracılığıyla insanlara bildirilen vahiyde İsa Mesih'in gelişi müjdelenmiştir. Hristiyanlığın "Eski Ahit dönemi" olarak adlandırdığı bu dönem insanlığın İsa Mesih'in gelişine hazırlandığı bir dönemi ifade etmektedir. Hristiyan inancına göre ilahi Kelâm'ın ya da Oğul'un İsa Mesih'te tenleşmesi ve İsa Mesih'in insanların günahtan bağışlanmaları ve kurtuluşları için çarmıhta can vermesiyle başlayan ikinci dönem ise insanlığın kurtuluşuna yönelik ilahi planın yürürlüğe konulduğu yeni bir dönemi ifade etmektedir. Hristiyanlığın, "Yeni Ahit dönemi" olarak tanımlanan bu dönemde, ilahi Oğul İsa Mesih'in insanlığın kurtuluşuna yönelik iyi haberine tanıklık yapmakta olduğu düşünülmektedir.

Hz. İsa'nın Filistin bölgesinde Yahudi bir toplum içerisinde doğup yaşadığı bilinmektedir. Onun yaşadığı dönem Yahudi geleneğinde birbirinden farklı özellikleriyle dikkati çeken çeşitli akımlar bulunmaktadır.

Hz. İsa'nın doğduğu dönemde, Filistin bölgesinde Herod ailesinin başını çektiği yarı bağımsız otonom bir yönetimin işbaşında olduğu bilinmektedir. Yörede işbaşında olan valiler Roma İmparatorluğuna bağlıydılar ve siyasal konularda bunlar doğrudan Roma'ya karşı sorumluydular. Bununla birlikte dinî konularda yörede çoğunluğu oluşturan Yahudiler kendi dinî hukuklarına bağlıydılar ve davalarını kendi mahkemeleri olan Sanhedrin'e götürürlerdi. Yahudi halk sosyal ve kültürel yaşamını tapınak merkezli olarak kurmuştu. Kudüs'te tapınak (Ezra tarafından yeniden yapılan Süleyman mabedi) diğer yerleşim merkezlerinde ise tapınağı temsil eden sinagoglar halkın yaşamında merkezi bir rol oynamaktaydı. Hatta ekonomik yaşam açısından da buraları merkezi konumdaydılar. Öyle ki haftalık ya da günlük ibadetlerin dışında alım satım ve ticaret işlerinde de tapınak aktif şekilde kullanılmaktaydı.

Bu dönem, eldeki kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla özellikle yöneticilerle ve din adamlarıyla ilgili skandalların ve siyasi ve ahlaki suiistimallerin sıkça görüldüğü bir zaman dilimi olarak da dikkati çeker. Din adamları ve bilginleri hiyerarşisindeki menfaat kavgaları, dinî emir ve kuralların keyfî yorumlanması ve yöneticilerin dinî kurallara aykırı tutum ve tavırları, bunlardan rahatsız olan çeşitli kişilerce sıkça tenkit konusu yapılmaktadır.

12.1.1. İsa Mesih

Kaynaklar, bize iki farklı İsa tipolojisi sunmaktadır. Bunlardan ilki Miladi takvimin ilk yarısında Filistin bölgesinde yaşayan tarihsel bir şahsiyet olan İsa'dır ki bu figür, araştırıcılarca, genellikle "Tarihsel İsa" ya da "Tarihin İsa'sı" diye isimlendirilir. Tarihsel İsa, Yahudi toplumu içerisinde doğan, bir Musevi olarak yaşamını sürdüren ve toplumdaki inançsızlıklarla ahlaki zafiyetlere karşı mücadele eden bir şahıs olarak dikkati çeker. Diğer figür ise Hristiyan inancına konu olan teslisin ikinci unsuru ilahi Oğul İsa Mesih'tir. İlahi Oğul İsa Mesih, bedenleşen Kelâm olarak bir ilahi kurtarıcıdır.

Tarihsel İsa'nın yaşamı ile ilgili Hristiyan geleneği içerisinde olan dinsel kaynaklar bir tarafa bırakılacak olursa, tarihi kaynaklar onu yok saymaktadırlar. Bu durum doğal olarak bazı araştırıcıları, İsa'nın aslında hiç yaşamadığı gibi uç bir iddiaya sevk etmiştir. Diğer taraftan Hz. İsa'dan bahseden kaynaklardan en önemlisi meşhur Yahudi tarihçi Flavius Josephus'tur. Josephus (37/38–100) MS 90'lı yıllarda kaleme aldığı *Antiquities* adlı eserinde iki yerde kısaca Hz. İsa'dan söz eder. Hristiyan ilahiyatçıların *Testimonium Flavianum* olarak adlandırdıkları Hz. İsa'ya yönelik bu atfın güvenilirliği çeşitli araştırıcılarca sorgulanmıştır.

Hristiyanlık içi kaynaklarından Yeni Ahit metinlerinde İsa hakkında bilgi veren en erken kaynak Pavlus'tur. Ancak Pavlus, mektuplarında, tarihte yaşamış olan İsa'nın yaşamı ve sözlerinden ziyade, kendisine gökte göründüğünü söylediği ilahi Oğul İsa Mesih'i ön plana çıkarır. Esasen o, mektuplarında, tarihsel İsa ve imana konu olan ilahi Oğul ayrımına yer verir ve kendi söylemlerinde tarihsel İsa ya da onun deyimiyle bedenen yaşayan İsa'dan çok, Şam vizyonunda kendisine görünen ilahi Oğul ve onun mesajının önemli olduğunu belirtir.

Eldeki mevcut metinlerden hareketle Hz. İsa kendisini ısrarla "insanoğlu" olarak nitelendiren ve Hz. Musa hukukuna ve inancına sıkı sıkıya bağlı olan bir şahsiyettir. İnsanoğlu terimi Sinoptik İncillerde 69 kez geçer Ürdün nehri civarında faaliyetlerini yürüten ve insanları günahlarından arınmaya ve güzel ahlaka çağıran Hz. Yahya'nın yanına gelerek onun eliyle gusül abdesti almıştır. Bu eylem o dönemde günahlardan tövbe ederek Hz. Yahya cemaatine katılmak amacına yönelik olarak yapılmaktadır. Hz. Yahya'nın öldürülmesi sonrası dönemde ise Hz. İsa, çeşitli yerleşim birimlerindeki sinagoglarda ve diğer yerlerde halkı irşat ve tebliğ faaliyetlerine başlamıştır.

Hz. İsa'nın halka yönelik temel mesajlarını üç ana noktada özetlemek mümkündür: Bunlardan ilki insanları Tanrının Krallığına davet etmektir. Bu davet, Tanrının emir ve yasaklarına bağlanmak suretiyle ona iman etmeyi ve yaklaşan hesap/yargı gününe karşı hazırlıklı olmayı içermektedir. Temel mesajlardan ikincisi Musa hukuku olarak da adlandırılan ilahi yasalara ya da haram ve helal kurallarına sıkı sıkıya bağlanmakla ilgilidir. Hz. İsa'nın mesajları arasında öne çıkan üçüncü husus ise onun toplumda, özellikle din adamları ve yöneticilerle ilişkili olarak görülen ahlaksızlıklara karşı mücadele etmesidir.

Bu mesajlar doğrultusunda tebliğ faaliyetlerinde bulunan Hz. İsa'yla ilgili, etrafındaki insanlarca yapılan bir takım değerlendirmeler ve ona verilen isimler dikkati çekmektedir. Bunlar arasında en dikkate değer olanları, onun bir "peygamber" ya da "Mesih" olduğu kanaatidir. Bir başka dikkati çeken değerlendirme ise onun "yeniden dirilen Yahya" ya da

Eski Ahit'te, "kasırgalar arasında ilahi âleme yükseldiği" ifade edilen ve Musevi geleneğinde her an ortaya çıkıp hakkı ve hakikati temsil edeceği ve yoksullara yardım edeceği düşünülen İlyas olduğudur.

Hz. İsa'nın yaşamının sonu oldukça dramatik şekilde sonuçlanmıştır. Pavlusçu anlayış doğrultusunda İncil yazarları, onun siyasal yöneticilerce "Yahudilerin kralı" olduğu iddiasında bulunduğu ve Yahudi din adamlarınca da sapkınlık ve fitnecilik yaptığı iddiasıyla suçlanıp yargılandıktan sonra çarmıha gerilme cezasına çarptırıldığını anlatırlar. Pavlus ve İncil yazarları Hz. İsa'nın bu ceza sonrası çarmıha gerilerek öldürüldüğü kanaatini işlerler. Ancak ilk yüzyıllardan itibaren Hz. İsa'nın çarmıhta can verdiği yolundaki yaklaşımların çeşitli kesimlerce tenkit edildiği ve bu konuda farklı düşüncelerin olduğu bilinmektedir.

12.1.2. Havariler ve Pavlus

Hz. İsa'nın yaşamı esnasında kendisine inanan ve yakın çevresinde yer alan birçok kişi olmuştur. Onun öğrencileri ya da Havarileri olarak bilinen bu kişilerin bir kısmının isimleri Hristiyan kaynaklarda verilmektedir. Bunlardan 12 kadarının isimleri zikredilir. Bunlar, Yakub, Petrus, Yuhanna, Andreya, Filip, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakub, Taday, Simon ve Yudas Iskariot'tur. Ancak Hz. İsa'nın havarilerinin tamamının bunlarla sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Kaynaklarda geçen çeşitli ifadelerden Hz İsa'ya birçok kişinin iman etmiş olduğu ve erkekler yanında bazı kadınların da onun etrafında yer aldıkları bilinmektedir.

Hz. İsa'nın vefatı sonrası havariler açısından oldukça sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Zira bir taraftan Roma yönetimi bir taraftan da Yahudiler isyankâr, fitneci ve sapkın addettikleri Hz. İsa bağlılarına yönelik takibat başlatmışlardır. Bu durum doğal olarak havarilerin Filistin bölgesindeki hareketlerini sınırlamış ve onlardan bir kısmı Filistin dışındaki bölgelerde varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu dönemde Filistin bölgesi dışında Antakya ve Şam gibi merkezlerde de İsa yanlısı cemaatler ortaya çıkmıştır. Bu merkezler arasında özellikle Antakya oldukça önemlidir. Zira burada oluşan ve günümüz araştırıcılarınca "Helenistik İsa cemaati" olarak tanımlanan bir cemaat, günümüz Hristiyanlığının şekillenmesi açısından önemli bir işlev üstlenmiştir.

Hz. İsa'nın vefatı sonrası dönemde ortaya çıkan en önemli figür Pavlus'tur. Onun dine girmesi Antakya merkezli Helenistik İsa cemaatinin Mesih kavramı merkezli düşüncelerinin gelişip yayılması açısından oldukça önemlidir. Pavlus'un kendisini Gentileler Havarisi olarak ilan etmesi ve onun etrafında toplanan Helenistik İsa cemaatinin de bu iddiaya katılması, İsa sonrası dönemde cemaat arasında havarilik kavramı açısından ciddi bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmıştır. Zira İsa'nın vefatı sonrası dönemde başta Yakub olmak üzere yaşamı esnasında İsa'nın yanında yer almış olan Havariler vardır ve bunların bir şekilde İsa'nın mesajını temsil etme noktasında bir otorite olarak algılanmaları durumu söz konusudur. İsa'dan sonra Antakya merkezli Helenistik cemaatin temsil ettiği Mesihçiler akımı içerisinde dine giren ve başta hukuk anlayışı olmak üzere çeşitli konularda farklı bir anlayış savunan Pavlus ise yaşadığını ileri sürdüğü bir vizyondan hareketle kendisinin de bir havari, dolayısıyla mesajı temsil noktasında bir otorite olduğunu savunmaktadır. İsa Mesih tarafından

seçilip Havari olarak atandığını sıkça vurgulayan Pavlus, bununla da kalmayarak, Havarilere karşı argümanlarında, onları “hukuka göre seçilmişler”, kendisini ise “vaade göre seçilmiş” olarak tanımlamakta ve vaadin hukuka üstünlüğü nedeniyle kendisinin de diğer Havarilerden daha üstün olduğunu ima etmektedir.

Hz. İsa’nın İsrail oğullarına yönelik mesajı kısa süre sonra Pavlus tarafından dönüştürülmüştür. Haç teolojisi çerçevesinde tanımlanan Hristiyanlık düşüncesi dinî hukuktan tamamen bağımsız ve daha çok İsrail oğulları dışındaki ırklara yönelik olarak tasarlanmıştır. Böylece Hz. İsa’nın ilahi mesajı çerçevesinde anlaşılan tarihin İsa’sı ile Hristiyanlıkta imanın İsa’sı arasında köklü bir ayrım ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın erken dönemi tarihsel gelişimi içinde yaşanan imanın İsası anlayışıyla birlikte Hristiyanlığın teslis, haç, inkarnasyon ve kefaret gibi temel teolojik doktrinleri tespit edilmiştir.

12.2. Konsiller ve Tartışmalar

Pavlus sonrası dönemde Hristiyanlık ilk iki yüzyılda Roma imparatorluğunda tutunmaya ve yayılmaya çalıştı. Doğal olarak belirli dönemlerde Hristiyanlara karşı çeşitli takibatlar söz konusu oldu. Neron döneminde Roma’da çıkan yangın konusunda olduğu gibi belirli olaylarla ilişkilendirilen Hristiyanlara karşı baskı ve şiddet uygulandı. Ancak genel olarak bakıldığında Hristiyanlık, Roma imparatorluğunda gerek merkezi yerleşim bölgelerinde gerekse kırsal alanda hızla yayılma imkânı buldu.

Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren çeşitli konularda farklı inanç ve düşünceleriyle Roma merkezli Hristiyanlığın ana gövdesinden farklı bir çizgide olan birçok kişi ve grup ortaya çıktı. Bunların çoğu, Yahudi-Hristiyanlar olarak adlandırılan gruplardan farklı olarak temelde Pavlusçu ilahi Oğul İsa Mesih anlayışına sahip olmakla birlikte getirdikleri yorumlarla çoğunluğu oluşturan gruptan ayrıldılar.

Hristiyanlık tarihinde Patristik dönem olarak adlandırılan kabaca ilk yedi yüzyılda Hristiyanlık açısından birçok itizal hareketinin ana çıkış noktası İsa Mesih’in şahsı konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımlardır. Erken sayılabilecek bir dönemden itibaren İsa’nın şahsı konusunda çoğunluğun inancından farklı değerlendirmeler savunulmaya başlanmıştır. İsa’nın şahsı konusunda Roma merkezli anlayışa ciddi bir eleştiri Antakya patriği Samsatlı Pavlus’tan (ö. 272) gelmiştir. Patrik Pavlus, İsa’nın bir tanrı olduğu fikrine karşı çıkarak, İsa’nın bir insan olduğunu ve diğer peygamberlerden yalnızca derece açısından farklı olduğunu savunmuştur. Bu düşünceleri nedeniyle Samsatlı Pavlus’a karşı Antakya’da sinodlar toplanmış ve o hem patriklik makamından uzaklaştırılmış hem de aforoz edilmiştir. Diğer taraftan İsa’nın şahsı konusunda en etkili olan aykırı görüş, Kuzey Afrikalı ilahiyatçı Arius (ö. 336) tarafından temsil edilen “benzer cevher” teorisidir. Arius, İsa’nın bir tanrı olmadığını ama ilk yaratılan ve diğer yaratıklardan üstün bazı niteliklere sahip olan bir kişi olduğunu savunmuştur. Onun bu fikirlerinin, yaşadığı dönemde başta Kuzey Afrika olmak üzere Hristiyanlık âleminde dalga dalga yayılması bir anda Roma’yı telaşlandırmış ve 325’te rivayete göre henüz Hristiyanlığını ilan etmemiş olan İmparator Konstantin liderliğinde toplanan İznik Konsilinde aforoz edilmesi sağlanmıştır. Bu konsilde İsa’nın Baba ile benzer değil “aynı” cevhere (*homoousios*) sahip olduğu vurgulanmış ve sonradan İznik-İstanbul Kredosu olarak adlandırılan inanç formülündeki Baba ve Oğul öğretisi vurgulanmıştır.

İsa'nın şahsı konusundaki tartışmalar Ariusçülerin aforoz edilmeleriyle bitmemiştir. Zira çok geçmeden İsa'nın şahsı konusunda monofizit-diyofizit çekişmesi ortaya çıkmıştır. İskenderiye cemaati ile Antakya cemaati arasında yaşanan bu çekişmede Antakyalı ilahiyatçılar ve onlara destek veren Nestoryus, İsa'da iki ayrı –ilahi ve insani- tabiatın bulunduğunu savunurken İskenderiyeliler İsa'da tek bir tabiatın varlığını savunmuşturlar. Özellikle İstanbul patriği Nestoryus'un bu tartışmada Antakya lehine bir tavır belirlemesi İskenderiyelileri kızdırmış, ayrılığın ve neden olduğu rahatsızlığın derinleşmesi üzerine zamanın imparatoru 431 yılında Efes'te topladığı bir konsille konuyu masaya yatırmıştır. Bu konsilde İsa'nın iki ayrı tabiatı olduğu yönündeki diyofizit akide reddedilerek Nestoryus ve diyofizitler aforoz edilmişlerdir. Ancak bu durum imparatorluğun siyasal birliği açısından ciddi bir sıkıntıya neden olmuş; zira kedisini dışlanmış hisseden Doğu Hristiyanlarının bir bölümü Roma'nın ezeli rakibi İran'a yakınlaşmaya başlamışlardır. Bu durumu düzeltmeye çalışan Roma, 451'de Kadıköy'de bir diğer konsil daha toplamış ve bu defa İsa'da tek bir –ilahi- tabiat olduğu yönündeki monofizit akide reddedilmiştir. Doğal olarak bu da bu akide yanlısı Hristiyan grupları küstürmüş ve Roma'dan soğutmuştur.

Bu konsillerde alınan kararların bağlayıcı olduğu kabul edilir. Bunların ilk ikisi ayrılmış doğu kiliseleri olarak adlandırılan kiliseler de dâhil bütün Hristiyanlarca sahih konsiller sayılmaktadır. Genel konsiller ekümenik ya da evrensel konsiller gibi adlarla da adlandırılmaktadır. Genel konsüller katılımın elden geldiğince geniş tutulduğu ve farklı bölgelerde yer alan Hristiyan cemaatlerinin temsil oranlarının yüksek olduğu konsillerdir. Genel konsüllerden başka bir de yerel konsüller vardır. Bunlar ise genellikle sınırlı sayıdaki din adamının katılımıyla bölgesel düzeyde yapılan konsillerdir.

Bunlardan başka her bir kilisenin ya da mezhebin çeşitli sorunları görüşmek amacıyla kendi iç yapılanması bağlamında yaptığı toplantılar vardır. Katolik ve Ortodoksların birbirlerinden bağımsız olarak düzenledikleri konsiller buna örnek olarak verilebilir.

Genel konsillerde dikkati çeken bir durum bu konsillerin büyük çoğunluğunun zamanın siyasal yöneticilerinin katılımıyla tertiplenmiş olmasıdır. 325 İznik Konsilinde olduğu gibi yöneticinin bazen Hristiyan olmaması da dikkat çekicidir.

Konsillerde dinî, siyasi, sosyal ve kilise yapılanmasına yönelik birçok görüşme yapılmıştır. Çeşitli açılardan Hristiyan inancının formüle edilmesi, ibadetlerin belirlenmesi, heretik ya da sapkın sayılan kişi ve grupların dindışı ilan edilmeleri, kilise içi hiyerarşik yapının ve ruhban sınıfına yönelik hukukun tespiti ve dışarıdan tehlike olarak değerlendirilen olaylara ve güçlere karşı tedbirler önerilmesi hep konsüllerde görüşülen ve karar alınan konular arasındadır. Özellikle genel konsüller dikkate alındığında konsil geleneği bağlayıcılık açısından önemlidir. Zira Hristiyan inancında konsüllerde alınan kararlar Kutsal Ruhun tanıklığını ve inayetini taşımaktadır. Dolayısıyla konsüllerle vahiy geleneği devam etmekte ve tanrısal irade bir şekilde bu kararlara yansımaktadır. Bu nedenle bazı Hristiyanlar, din adamlarından ziyade konsül kararlarının otoritesi üzerinde dururlar.

12.3. Hristiyanlığın Yayılışı

Pavlus sonrası ilk birkaç yüzyılda Hristiyanlık Roma İmparatorluğunda hızlı bir yayılma süreci yaşadı. Öyle ki 3. yüzyıl sonuna gelindiğinde Hristiyan öğretisiyle karşılaşmamış olan bir bölge hemen hemen yoktu. Hristiyan misyonerler aracılığıyla Suriye, Anadolu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahilleri büyük oranda Hristiyanlaştırıldı. Anadolu'da ise kral Abgar döneminde Edessa (Urfa) şehir krallığı Hristiyanlığı benimsedi. Hristiyan misyonerliği açısından asıl dönüm noktası ise İmparator Konstantin (274–337) döneminde Hristiyanlığın Roma'nın resmî dini hâline gelmesiyle birlikte yaşandı. Roma'nın siyasal ve askeri gücünü arkasına alan Hristiyan misyonerler, bir taraftan Hristiyanlığı batıda, kuzeyde ve güneyde yaymaya çalışırken diğer taraftan Roma siyasal iradesiyle âdeta özdeş sayılan Hristiyanlık yorumunun (Roma kilisesince temsil edilen anlayışın) dışında sayılan akımlara ve kiliselere karşı da mücadele ettiler. Batı Roma'nın yıkıldığı 5. yüzyıl sonrası dinî alan yanında siyasi alanda da iktidarını ilan eden Papalığın dinsel ve siyasal anlayışlarıyla bu çerçevedeki açılımları Roma destekli misyonerlik faaliyetlerin merkezinde yer aldı. Bu bağlamda Orta Çağ'da misyonerlik, resmî din söylemiyle âdeta özdeşleşen siyasal iktidarların/gücün kendi kültürel ve siyasal etki alanını genişletme çabası bağlamında yapılan çalışmalar olarak gerçekleşti. Zira özellikle Orta Çağ'a damgasını vuran teokratik Papalık iktidarının din anlayışını temsil eden misyonerler, yürüttükleri faaliyetlerle, bu iktidarın kendisine aykırı olarak gördüğü akım ve anlayışları ortadan kaldırma ve Papalığın iktidar alanını genişletme çabasında olmuşlardır. Örneğin Katolik misyonun Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde varlık gösteren heterodoksal Hristiyan akımları ortadan kaldırmaya ve bu akımların bağlılarını kendi bünyesine almaya çalışmasındaki temel amaç budur. Aynı durum Ortaçağ konsilleri için de geçerlidir. Katolik kilise, Orta Çağ boyunca kendi denetiminde düzenlenen konsillerde, Papalığın otoritesini ve Katolik öğretilerin doğruluğunu sürekli olarak vurgulamış, bunlara karşı çıkan kişi ve gruplarla bu öğretilerin dışındaki doktrinleri dindışı/gayri meşru ilan etmiştir. Bundan başka bu konsillerde, sürekli Hristiyanların birleşmesi gerektiğinden bahsedilmiştir; ancak burada amaçlanan birleşme, kendisi de dâhil farklı Hristiyan kiliselerinin uzlaşabilecekleri bir orta yolda birleşme değil, diğer kiliselerin Katolisizm bünyesinde bir araya gelip birleşmeleridir.

Orta Çağ'ın ilerleyen dönemlerinde Hristiyan misyonerlerinin, faaliyetlerinde, özellikle Avrupa'nın tamamının Hristiyanlaştırılması konusunda yoğunlaştıkları görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, 7. yüzyıl başlarından itibaren doğuda hızla yükselen ve Orta Doğu'yla Kuzey Afrika'da hızla yayılan İslam'dır. Kimi yazarlarca 500 ila 1000 yılları arasında Hristiyan misyonerliği açısından "karanlık çağ" olarak adlandırılan bu dönemde, İslam'ın hızlı ilerlemesi ve çeşitli Hristiyan halkları bile kendi bünyesine alması karşısında kilise destekli misyonerler Avrupa'nın henüz Hristiyanlaşmamış bölgelerine yönelmişlerdir.

Orta Çağ boyunca yürütülen Hristiyanlığın yayılması faaliyetlerinde gösterilen başarıda 3 etken önemli rol oynamıştır. Bunlardan birincisi Hristiyan imparatorlukların ve siyasal yönetimlerin kiliseye ve misyonerlere sağladığı destektir. Hristiyan misyonerlere Hristiyan imparatorlardan ve diğer siyasal yöneticilerden gelen destek hem misyonerlere için uygun çalışma ortamlarının hazırlanması ve onların siyasal ve ekonomik olarak desteklenmesi

hem de istila edilen yörelerde halkın Hristiyanlaşması için çeşitli teşvik ve baskı ortamlarını tesis etme şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin Charlemagne (9. yüzyıl) gibi bazı imparatorlar, kuzeye yaptıkları seferlerde, yöre halklarıyla yaptıkları antlaşmalara yörenin Hristiyanlaşması ve Hristiyan misyonerlere her türlü kolaylığın sağlanması şartlarını koymuşlardır. Saksonların Hristiyanlaştırıldığı dönemde, yöreyi istila eden Hristiyan yöneticiler, yöre halkı için şiddet, baskı ve zorlama içeren bir dizi kural getirmişlerdir. "Hristiyan olmamış bir Sakson halkın arasında kendini gizlemeye çalışır ve vaftizi kabul etmeyi reddederse öldürülecektir" ve "Hristiyanlara karşı paganları gizlemeye çalışan kişi öldürülecektir" gibi kurallar, Hristiyanlığın bu yörelerde nasıl yayıldığı konusunda ipucu vermektedir. Hristiyanlaşmaya zorlama yalnızca Saksonlarla sınırlı da kalmamıştır. Örneğin 7. ve 8. yüzyıllarda İstanbul'da imparator Leo, imparatorlukta birliği sağlamak gerekçesiyle Yahudileri zorla Hristiyanlaştırmaya çalışmıştır. Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde şiddete başvurma sömürü dönemlerinde de yoğun şekilde sürmüş ve örneğin misyonerlerin çabalarına karşın yerel inançlarından dönmeyen Tahiti ve benzeri Pasifik halkları zorla Hristiyanlaştırılmıştır.

Hristiyanlığın yayılması faaliyetlerinde yalnızca Hristiyan imparatorların ve yöneticilerin değil, Hristiyanların egemen olmadıkları bölgelerde bazı yerel yöneticilerin sağladığı destek ve himaye de önemli olmuştur. Örneğin 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol yöneticilerinin Müslümanlarla olumsuz ilişkilerinden de yararlanan Nesturi ve Fransiz misyonerler, çeşitli Moğol idarecilerinin desteğiyle Moğollar arasında misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Benzer şekilde 16. yüzyılda Hindistan'da, "Dini İlahî" adında senkretik bir din durmaya kalkışan Akbar'ın davetiyle bölgeye gelen Cizvit misyonerler, yörede misyonerlik faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Özellikle Ortaçağ'da Hristiyanlığın yayılması faaliyetlerindeki başarının arkasında bulunan bir diğer önemli etken misyon bölgelerinde geliştirilen manastır yaşantısıdır. Misyon bölgelerinde kurulan manastırlarla yöreye yerleşen keşişler, hem yöreyi tanıma ve dil, gelenek ve kültür açısından yöre halklarıyla kaynaşma hem de misyonerlik faaliyetlerini yürütme açısından manastırları birer üs olarak kullanmışlardır. Manastırlar, tüm çalışmaların merkezinde yer almış; misyonerler manastırlar yanı sıra bölgede yerleştikleri evler aracılığıyla faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Ortaçağ'da Hristiyanlığın yayılışında etkili olan üçüncü husus şehitlik anlayışıdır. Misyon bölgelerinde zaman zaman yerli halk tarafından Hristiyan misyonerlere yönelik şiddet hareketleri uygulanmış ve bunun neticesinde bazı misyonerler hayatlarını kaybetmişlerdir. Aziz Boniface (680-754) örneğinde olduğu gibi öldürülen bu misyonerlerin yaşantıları ve verdikleri mücadele diğer misyonerler için her zaman bir örnek ve ilham kaynağı olarak kabul edilmiş; misyonerlik faaliyetlerinin devamında önemli bir motivasyon unsuru olmuştur.

Reformasyon dönemi ve sonrasında Avrupa'da oluşan, Hristiyanlıkla irtibatlı yeni dinsel yapılanmalarda birçok ulusal din anlayışı ortaya çıkmıştır. Zira dinsel ve siyasal güç olarak Katolisizmin, Ortaçağdan beri sürdürdüğü, gücün tek elde (kilisede) toplanması şeklindeki tekelci anlayışın yıkılmasıyla, Yeni Ahit'in otorite anlayışı doğrultusunda Hristiyan dünyasında dünyevi iktidarlarla barışık, hatta onlara bağlı mezhepler oluşmuştur. Bu çerçevede, İngiltere'de Anglikan Kilisesi, İskoçya'da Presbiteryenlik, Hollanda'da Reform

Kilisesi, Almanya'da ve İskandinav ülkelerinde ise Lutheran kiliseler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin başlangıcında bu kiliseler Katolisizme karşı var olma ve ayakta kalma mücadelesi vermişler; ancak ilerleyen dönemlerde özellikle sömürge dönemlerinde bu kiliseler de oluşturdukları teşkilatlarla dünyanın dört bir tarafında Hristiyanlığın yayılması konusunda faaliyette bulunmaya başlamışlardır. Hatta 19. yüzyıldan itibaren Batı ve Kuzey Avrupa ile Kuzey Amerika merkezli çeşitli Protestan kiliselerle irtibatlı misyoner örgütleri Ortadoğu, Uzakdoğu ve Asya'da hep ön plana çıkmaya başlamıştır.

Ait oldukları ülkelerdeki devlet egemenliğini tanıyan Protestan kiliseler, bu ulusların egemenliğinin yayılmasını ya da kolonilerde ve sömürge bölgelerinde devlet gücünün etki alanının genişlemesini, Hristiyan hegemonyasının ve gücünün yayılması/genişlemesi olarak değerlendirmişlerdir. Benzer durum Güney Avrupa uluslarının bağlı olduğu Katolik Kilisesi için de geçerlidir. Orta ve Güney Amerika'yı hızla sömürgeleştiren İspanyollar ve Portekizler, "misyon ülkeleri" olarak adlandırılan sömürge bölgelerinde İspanyol ve Portekiz siyasal egemenliğiyle birlikte, Katolik misyonu aracılığıyla Hristiyan hegemonyasını da kurmuşlardır.

18. yüzyılın ikinci yarısında Papa XIV. Clement tarafından feshedilinceye kadar Cizvit misyonerler, başta Asya olmak üzere tüm dünyada oldukça aktif olarak faaliyette bulundular. Öyle ki, Cizvitler dağıtıldığında kilise tarafından misyon bölgelerindeki görevlerinden geri çağrılan Cizvit misyoner sayısı yaklaşık 3000 idi. Çeşitli tarikatlara bağlı misyonerler 16. ve 17. yüzyıldan itibaren Asya'da yoğun bir Hristiyanlık propagandası yürüttüler. Bu faaliyetlerde özellikle açılan eğitim kurumları etkin rol oynadı. Buralarda yetiştirilen bazı öğrenciler ve bir şekilde irtibat kurulan elit aile çocukları zaman zaman Avrupa'daki Hristiyan ülkelere seyahat ettirilerek, Hristiyan ulusların sahip oldukları uygarlık seviyesi ve uygarlıkla Hristiyanlık ilişkisi mesajı onlara verilmeye çalışıldı. Asya'daki misyonerlik faaliyetleri genelde yerel yöneticilerin misyonerlere karşı takındıkları tavra bağlıydı. Bazı yöneticilerin misyonerlere karşı olumsuz tavırları nedeniyle zaman zaman misyonerlik faaliyetlerinde kesintiler ya da gerilemeler yaşandı. Ancak böylesi durumlarda, genellikle Portekiz, İspanya ve benzeri Batılı devletler devreye girerek ve ekonomik ve askeri güçlerini kullanarak misyonerlik faaliyetlerini koruma ve himaye görevini üstlendiler. 17. yüzyıl başlarında İngilizler tarafından kurulan The East Indian Company ise, Hindistan ve civarındaki misyonerlik faaliyetleri için uzun soluklu bir üs görevini üstlendi. Başta İngiliz misyonuna bağlı olanlar olmak üzere Batı ve Kuzey Avrupa'dan gelen çeşitli misyonerler, Hindistan ve civarında yoğun Hristiyanlık propagandası yürüttüler. İslam ülkelerine yönelik yoğun misyonerlik faaliyetleri Batılı ulusların sömürge faaliyetlerine paralel olarak ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıldan itibaren başta Cizvitler olmak üzere Katolik Kilisesi bünyesindeki Hristiyan gruplara bağlı misyonerlerin, Afrika ülkelerinde, Hindistan'da, Uzakdoğu'da ve Ortadoğu'da yoğun bir çalışma yürüttükleri görülür. Özellikle İspanyol-Portekiz yayılmacılığına bağlı olarak üçüncü dünya olarak bilinen bölgelerde misyon faaliyetleri yoğunlaşmış ve Güney ve Güneydoğu Asya ile Afrika'da yapılan faaliyetlere Hindistan, Çin ve Japonya'daki etkinlikler eklenmiştir. 18. yüzyıldan itibaren çeşitli Protestan kiliselerine bağlı misyonerler de İslam ülkelerine ve Müslümanlara yönelik faaliyetlere katılmışlardır. 18.

ve 19. yüzyıllarda başta Ortadoğu olmak üzere İslam ülkelerinde İngiliz ve Amerikan misyoner teşkilatlarının yoğun faaliyeti dikkati çeker.

20. yüzyılda, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde Hristiyan Batılı ülkelerin dünya genelinde oluşturdukları etkin sosyopolitik yapı, Hristiyanlığın dünyanın birçok bölgesinde hızla yayılmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin bu doğrultuda Hristiyanlık, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerde hızla yayılma imkânı bulmuştur.

12.4. Dinsel Kaynakları ve Metinler

12.4.1. Eski Ahit

Kendisini Yahudi geleneğinin bir mirasçısı olarak gören Hristiyanlığın kutsal kitabı Kitabı Mukaddes, iki kısma ayrılır. İlk kısım Yahudi kutsal metnini barındırır ve Eski Antlaşma ya da Eski Ahit olarak adlandırılır. İkinci kısım ise Hristiyanlığın Mesih dönemine ilişkin kendi tarihinde ortaya çıkan ve Yeni Antlaşma ya da Yeni Ahit olarak adlandırılan bölümdür.

Üç ana bölümden oluşan Eski Ahit Hristiyanların ibadetlerinde dua ve vaaz maksatlı olarak sıkça kullanılır. Eski Ahit, tarihsel sürece ilişkin anlatılar, evrenin yaratılışla başlar ve peygamberlerden Malaki dönemine kadar devam eder. Eski Ahit'in ele aldığı tarihsel süreç özelde İsrailoğullarına ve onların tanrısal ahitle ilişkilerine yöneliktir. Eski Ahit'in en önemli fonksiyonu Kutsal ruh vasıtasıyla peygamberlere esinlenen tarzda İsa Mesih'in geleceğini haber vermesidir.

12.4.2. Yeni Ahit

Yeni Antlaşma ya da Yeni Ahit ise ihtiva ettiği 4 İncil yanında 21 mektup (Pavlus'a atfedilen 113 mektupla diğerleri), Luka tarafından yazılan Resullerin İşleri kitabı ve Yuhanna tarafından yazılan Vahiy kitabından oluşur. Toplam 27 kitaptan oluşan bu metinlerin derleniş ve Kanonik ya da sahih birer kaynak olarak kabul ediliş dönemleri uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiştir.

Yeni Ahit metinlerinin kutsal kitabın bölümleri olarak algılanması Patristik döneme aittir; zira kaynaklara göre 180 civarında bu metinlerin derlenmesi tamamlanmıştır. İskenderiye patriği Athanasius, yazılarında (yaklaşık 367'de) 27 kitaptan oluşan Yeni Ahit kanonundan bahsetmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlıkta bu metin, bu tarihten itibaren kanonik olarak addedilmektedir. Katolik Kilisesi, 1545-1563 yıllarına denk düşen Trent Konsilinde kutsal metnin kanonizasyonu konusunu yeniden gözden geçirmiştir.

Yeni Ahit'in ilk kısmını oluşturan İncil metinleri âdeta İsa'nın hayat hikâyesini konu alan birer siyer kitabı görünümündedirler. Matta ve Luka İncilleri, İsa'nın doğumundan ölümüne ve ölüm sonrası yeniden dirilip ilahi âleme yükselmesine kadar İsa'nın hayatını konu edinir. Markus İncili ise İsa'nın doğum hikâyesini atlayarak onun Yahya döneminde ortaya çıkışından ölümü, dirilişi ve yükselişine kadar hayat hikâyesini anlatır. Diğer taraftan, yukarıda resmî Hristiyan doktrininin İsa Mesih dogması konusuna değinirken, bu dogmayı en iyi yansıtan kaynak olarak İsa anlayışı hakkında özet bilgi verdiğimiz Yuhanna İncili, gerek

tarihi gerekse muhtevası yönünden diğer üç İncilden ayrılmaktadır. Tamamıyla Hristiyan imanının İsa'sını ön plana çıkaran bu İncil de temelde diğer üç İncilde bulunan malzemeyi kullanır; ancak diğerlerinden farklı olarak bu malzemeyi tamamıyla tanrısal bir varlık olarak kabul ettiği Oğul İsa Mesih anlayışı çerçevesinde yorumlayıp geliştirir.

Birbirine benzer nitelikleri nedeniyle Sinoptik İnciller şeklinde de adlandırılan Matta, Markus ve Luka İncilleri arasında Markus İncilinin tarihsel açıdan diğerlerinden önce olduğu konusunda bilim adamları arasında genel bir konsensüs bulunmaktadır. Markus İncili'nin yaklaşık olarak MS 65-70'de Roma civarında derlendiği tahmin edilmektedir. Diğer iki Sinoptik İncil'den Matta'nın 80 civarında Suriye'de, Luka'nın ise 80-90 yıllarında Antakya'da yazıldığı sanılmaktadır. Yuhanna İncilinin ise daha sonraki dönemlerde, muhtemelen 85-150 yılları arasındaki bir tarihte Efes'te derlenmiş olduğu ifade edilmektedir.

İnciller arasında yapılan metin incelemelerinden hareketle Markus İncilinin diğer iki İncilin yazılmasına kaynaklık ettiği belirlenmiştir. Araştırıcıları bu kanaate yönelten en önemli etken, diğer iki Sinoptik İncil'e nazaran Markus İncili'nin daha özlü ve yalın anlatımıdır. Gerek Luka gerekse Matta İncili, âdeta Markus İncili'ni temel alan birer nüsha görünümündedirler. 1830'larda Karl Lachmann ve Christian Wilke, Matta ile Luka İncilleri üzerinde yaptıkları araştırmalarda, bu İncillerin Markus İncilini izledikleri durumlarda aralarında çarpıcı bir paralellik olduğunu, ancak Markus İncilinden ayrıldıkları noktalarda ise farklılıkların ortaya çıktığını, dolayısıyla Markus'un diğer İncil metinlerinin temel kaynağı olduğunu vurguladılar.

Orijinal Yunanca nüshasının bazı fragmentleriyle Kiptice çevirisi günümüze kadar ulaşan Tomas İncili'nin ilk nüshasının MS 50'li yıllarda Kudüs cemaati lideri Yakub'un gözetiminde derlendiği, 62'de Yakub'un şehadeti sonrası metnin (ve muhtemelen metne sahip olan cemaatin) Urfa'ya göç ettiği ve burada 60'lı ve 70'li yıllarda bazı ilavelerle metnin geliştirildiği ifade edilmektedir. Tomas İncili'nin MS 30-60 yılları arasına tekabül ettiğini ileri sürdüğü ilk döneme, Mısırlılar İncili ve Markus İncili gibi metinlerin ikinci döneme (MS 60-80 arası), Luka ve Matta İncilleriyle Yuhanna İncilinin ilk versiyonunun ise MS 80-120'ye tekabül eden üçüncü döneme ait olduğu düşünülmektedir. Yuhanna İncilinin sonraki versiyonlarıyla Resullerin İşleri, Ebionitler İncili, Nazoranlar İncili ve Petrus İncili gibi metinler ise son döneme yani 120-150 yılları arasına denk düşmektedir.

İncil metinlerinin sahihliğiyle ilgili sorgulama oldukça erken dönemlerde başlamıştır. Henüz MS ikinci yüzyılda Marcion, diğer Yeni Ahit metinlerine olduğu kadar İncillere de eleştirel bir yaklaşımda bulunmuş ve kendine göre İsa'yı ve mesajını iyi yansıtmayan metinleri reddetme yoluna gitmiştir. Nitekim o, günümüz Yeni Ahit'inin temelini oluşturan 4 İncil arasında yalnızca Luka İncili'ni kabul etmiş; ancak bu metni de olduğu gibi değil, yeniden gözden geçirerek ele almıştır. Marcion'un, Eski Ahit yanı sıra Yeni Ahit metinlerine de yönelttiği eleştiriler, Hristiyan kutsal metinlerinin İsa Mesih ve ilk cemaatin öğretilerini ne kadar temsil ettikleri ve ne kadar güvenilir oldukları konusundaki tartışmaların, bu metinlerin derlendiği dönemin hemen sonrasında başladığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Diğer taraftan İncillerin tarihsel gerçekliğine ilişkin sorgulamanın da oldukça erken dönemlerde başladığı bilinmektedir. İncillerdeki anlatıların tarihsel gerçekliğine ilişkin şüphelerde İnciller arasındaki farklılıklar her zaman önemli bir etken olmuştur. Aynı olaya ilişkin İnciller arasındaki farklı anlatımlar ve yer yer çelişkiler, yine erken dönemlerden itibaren gerek Celsus gibi Hristiyanlık karşıtı paganist yazarların gerekse bunlara cevap vermeye çalışan Hristiyan apolojistlerin dikkatini çekmiştir. Nitekim bu durum İnciller ve İsa üzerine çalışan çağdaş araştırıcıların da gözünden kaçmamaktadır. Örneğin İsa araştırıcısı J.D. Crossan, belirli bir konu üzerinde yoğunlaşarak İncil versiyonlarını karşılaştırmalı bir şekilde okumada, metinler arasındaki uyumdan ziyade uyumsuzluğun okuyucunun dikkatini çekeceğini vurgulamaktadır.

Yeni Ahit metinleri arasında yer alan Pavlus'un mektupları ise Yeni Ahit metinlerinin en eskileri olarak kabul edilir. Geleneksel olarak Pavlus'a atfedilen 13 mektuptan aslında yalnızca 7'sinin (hatta bazı araştırıcılara göre 4'ünün) gerçekte Pavlus'a ait olabileceği tartışılmaktadır. Bu mektupları bizzat Pavlus yazmamış, ancak bazı öğrencilerine dikte ettirmiştir. Bununla birlikte bazı mektupların sonunda "ben Pavlus, bu selamı kendi elimle yazıyorum" gibi vurgular da bulunmaktadır.

12.5. Apokrif/Sahih Olmayan Metinler

Bu metinlerden başka Hristiyanlık tarihinde birçok kutsal metin daha mevcuttur. Kanonik ya da sahih sayılmayan bu metinler apokrif eserler olarak nitelenmektedir. Apokrif sayılan metinler arasında Tomas İncili, Yakub İncili, Filip İncili, Mısırlılar İncili, Meryem İncili, Hakikat İncili Çocukluk İncilleri ve benzeri onlarca İncil metni de bulunmaktadır. Bu İncil metinlerinin bir kısmı oldukça erken dönemlere aittir. Metinleri büyük ölçüde kaybolmuş olan bu İncil metinlerinden bir kısmı Kilise Babaları olarak adlandırılan erken dönem Hristiyan yazarların apolojetik (savunmacı) ve heresiolojik (sapkın akımlara yönelik eleştirel) eserlerinde fragmentler veya alıntılar hâlinde zikredilmektedir. Bir kısmı ise uzun süre bilinmemekle birlikte yakın geçmişte yapılan çeşitli arkeolojik araştırmalar ve bulgular neticesinde elde edilmiştir. Örneğin 1940'lı yıllarda Nag Hammadi yöresinde tesadüfen ele geçirilen 54 kitaplık Nag Hammadi Kütüphanesi içerisinde 5 İncil metni yer almaktadır. Apokrif metinler arasında İncil metinlerinden başka çeşitli apokaliptik eserler, mektuplar ve benzeri materyal sayılabilir.

Hristiyanlık ortaya çıkışından çok kısa bir süre sonra öncelikle Mesih'in tabiatı konusundaki kristolojik/İsaya ait tartışmalar neticesinde bölünmeler yaşamaya başlamıştır. İlk dönem konsillerin gündemi genellikle Mesih'in tabiatına ilişkin bir tanım yapma ve bu tanım çerçevesinde genel Hristiyan inancını sağlama olmuştur. Ancak bu durum kısa vadede sağlanamadığı gibi önemli bölünmeler yaşanmıştır. Dolayısıyla Hristiyanlığın erken dönemi Mesih'in ilahi niteliklerinin sorgulandığı bir teolojik çatışma dönemini ifade etmektedir.

Uygulamalar

1) Kitab-ı Mukkaddes'i kütüphaneden temin edip bir göz gezdiriniz.

Kazanımlar

1) Farklı İncilleri görüp anlama

2) Hristiyanların ana inanç unsurlarını kavrama

Uygulama Soruları

1) Kitab-ı Mukaddes hakkındaki bilgilerimiz nelerdir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik

Hristiyanlık ortaya çıkışından çok kısa bir süre sonra öncelikle Mesih'in tabiatı konusundaki kristolojik/İsaya ait tartışmalar neticesinde bölünmeler yaşamaya başlamıştır. İlk dönem konsillerin gündemi genellikle Mesih'in tabiatına ilişkin bir tanım yapma ve bu tanım çerçevesinde genel Hristiyan inancını sağlama olmuştur. Ancak bu durum kısa vadede sağlanamadığı gibi önemli bölünmeler yaşanmıştır. Dolayısıyla Hristiyanlığın erken dönemi Mesih'in ilahi niteliklerinin sorgulandığı bir teolojik çatışma dönemini ifade etmektedir.

Yaklaşık iki bin yıllık tarihi ve bir buçuk milyarı aşkın müntesibiyle Hristiyanlık dünyanın önemli inanç sistemlerinden birisidir. Hristiyanlığın tarihte ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı konusunda, genel Hristiyan kabulünün dışında farklı birtakım görüş ve yaklaşımlar mevcuttur. "Mesihçi" anlamına gelen Hristiyan teriminin bu dinin bağlıları için kullanılışının Hz. İsa sonrası olduğu kesindir. Zira Hristiyan isminin ilk kez kullanılışına yönelik olarak Resullerin İşleri kitabında Luka yaklaşık MS 50 yılına işaret etmektedir. Bu terimin ilk defa Antakya'da o yıllarda kullanılmış olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Hristiyanlık kendi tarihini genel anlamda insanlık tarihiyle, insanın kurtuluşuna yönelik tanrısal planın yürürlüğe girmesi süreciyle başlatır.

İsa Mesih'te kurtuluşu ifade eden Hristiyanlık Mesih incilinin ve Mesih yasasının ifadesidir. Tanrı, ilk insandan itibaren varlık kazanan günah ve ölüme karşı İsa Mesih dönemine kadar gönderdiği peygamberler aracılığıyla insanlara hitap etmiştir. Bu dönemde insanlar yasalara bağlılık vasıtasıyla kurtuluşa ulaşmaya çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde peygamberler aracılığıyla insanlara bildirilen vahiyde İsa Mesih'in gelişi müjdelenmiştir. Hristiyanlığın "Eski Ahit dönemi" olarak adlandırdığı bu dönem insanlığın İsa Mesih'in gelişine hazırlandığı bir dönemi ifade etmektedir. Hristiyan inancına göre ilahi Kelâm'ın ya da Oğul'un İsa Mesih'te tenleşmesi ve İsa Mesih'in insanların günahtan bağışlanmaları ve kurtuluşları için çarmıhta can vermesiyle başlayan ikinci dönem ise insanlığın kurtuluşuna yönelik ilahi planın yürürlüğe konulduğu yeni bir dönemi ifade etmektedir. Hristiyanlığın, "Yeni Ahit dönemi" olarak tanımlanan bu dönemde, ilahi Oğul İsa Mesih'in insanlığın kurtuluşuna yönelik iyi haberine tanıklık yapmakta olduğu düşünülmektedir.

Bölüm Soruları

1) Hristiyanlığın yayılmasındaki en önemli figür aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak yer alır?

a) Misyonerlik

b) İncil

c) Kilise

d) Sinodlar

e) Roma İmparatorluğu

2) Avrupa'da Hristiyanlığın 7. yüzyılda yayılması dinsel kaynak olarak nasıl açıklanabilir?

a) İslamın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yayılması

b) Misyonerlerin çabası,

c) Rusların çabası

d) Kilisenin sistemleşmesi

e) Ortodoks cemaatin ayrılması

3) Kitabı Mukaddesin Yahudi metinleri barındıran ilk kısmına ne ad verilir?

a) Yeni Ahit

b) Talmut

c) Torah

d) Tekvin

e) Eski Ahit

4) Hristiyanlık terimi ilk olarak hangi tarihte kullanılmıştır

a) MS 500

b) MS 1000

c) MS 50

d) MS 325

e) MS 470

5) Hristiyanlık hakkında ilk bilgilerin bulunduğu kaynak aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) Matta

b) Markus

c) Pavlus

d) Luka

e) Yuhana

6) (D/Y) Hz. İsa'nın yakın arkadaşları ve inananlarına Havari denir

7) (D/Y) Konsiller genel, yerel ve şahsi olmak üzere üçe ayrılır.

8) (D/Y) Hz. İsa'nın vefatı sonrası dönemde ortaya çıkan en önemli figür Pavlus'tur

9). (D/Y) İlahi Oğul İsa Mesih, bedenleşen Kelâm olarak bir ilahi kurtarıcıdır.

10) (D/Y) Hristiyanlık dünyada inananları açısından en büyük dinlerden biridir.

Cevaplar

1) a, 2) a, 3) e, 4) c, 5) c, 6) D, 7) Y, 8) D, 9) D, 10) D

13. HRİSTİYANLIK II

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) Hristiyanlığın İnanç sistemi

2) Baba, Oğul ve Kutsal Ruh

3) Temel İbadetler

4) Sakramentler

5) Hristiyan Mezhepler

6) Katolikler ve Ortodokslar

7) Modern Mezhepler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Hristiyanlığın teslis inancını tanımlayınız.

2) Hristiyanlığın haç öğretisini açıklayınız.

3) Hristiyan sakramentlerini açıklayınız.

4) Hristiyanlığın diğer din ve inanç sistemlerine bakışını tanımlayınız.

5) Hristiyanlığın sivil otorite ile olan ilişkisini tanımlayınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	Hristiyanlığın temel inanç ögesi hakkında bilgiler edinmek	
	İbadet esaları ve sakramentleri kavramak	
	Eski ve yeni mezhepleri tanımak	
	Ortodoks ve Katolik dünyayı anlamak	

Anahtar Kavramlar

- Hristiyanlık
- Kutsal Ruh
- Baba
- Oğul İsa
- Teslis
- Kefaret
- İnkarnosyon
- Çarmıh

13.1. Hristiyanlığın Temel İnanç Esasları

Hristiyan inanç esasları teslisin unsurları çevresinde oluşmuştur. Baba, oğul ve kutsal Ruh'tan oluşan teslis içinde şüphesiz en büyük yer Oğul Mesih figürüne aittir. Mesih'in inkarnasyonu, kefaret oluşu ve haçta öldükten sonra dirilip göğe yükseldiği inancı, Hristiyan inanç esasının merkezini oluşturmaktadır. Hristiyanlık kişisel erdem ve ibadetlerden çok sevgi ve merhamet vurgusunu öne çıkarsa da ibadetler Hristiyan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Bu ibadetlerin çoğu kiliselerde rahiplerin öncülüğünde gerçekleşmektedir. İbadetlerin anlamı ve mahiyeti konusunda farklı Hristiyan kiliseler arasından görüş ayrılığı söz konusudur. Hristiyan etik geleneği de Hristiyanın gündelik yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Hristiyan etiğinin kaynağı ise daha çok Pavlus'a atfedilen metinlerdir.

Günümüz Hristiyanlığının inanç esaslarının Hristiyanlığın ilk birkaç yüzyılında şekillenmiş olduğu kabul edilir. İnanç ilkelerinin belirlenmesinde Yeni Ahit metinlerinden oluşan kutsal literatürün ve çeşitli tarihlerde düzenlenen konsillerin önemli bir yeri vardır. Pavlus, çeşitli bölgelerde yaşayan cemaatlerine yazdığı mektuplarında savunduğu temel inanç esaslarına sıkça vurgu yapmış ve bu mektuplar daha sonra derlenen Yeni Ahit'in bel kemiğini oluşturmuştur. İncil yazarları Pavlus'un yorum ve fikirlerinden hareketle kendi metinlerini kaleme almışlar; ayrıca Resullerin İşleri gibi diğer Yeni Ahit metinleri de bu bağlamda derlenmiştir. Yeni Ahit metinleri içerisinde günümüz Hristiyan inanç esasları en açık seçik biçimde Pavlus'un mektuplarıyla Yuhanna İncilinde ifadesini bulmaktadır.

Hristiyan inanç esaslarını ya da amentüsünü ifade etmede yaygın olarak kredo (creed) terimi kullanılmaktadır. Tanrı, ölüm sonrası yaşam, ilahi yargılama ve benzeri konulardaki dogmaları içeren bir iman formülü şeklinde kredonun derlenmesine yönelik erken dönemlere ait bazı örnekler vardır. Bunlardan ilki "Havariler Kredosu" olarak adlandırılan iman formülüdür. Burada genel olarak Baba, Oğul ve Ruh inancına dayalı tanrı inancı yanında yargılama, ölüm sonrası yaşam, Mesih öğretisi gibi hususlar da yer almaktadır. Ancak anlaşılacağı gibi merkezi vurgu Oğul İsa Mesih'le, onun mucizevî doğumu, acı çekmesi, çarmıha gerilmesi, ölüp tekrar dirilmesi, göğe yükselmesi ve ileride yeniden gelecek olması ile ilişkilidir. Ayrıca bu akidede kilisenin/cemaatin birliğine vurgu ve azizler inancı gibi öğretilere de değinilmektedir. Hristiyan geleneği, bu kredonun havariler dönemine ait olduğuna inanır; ancak eldeki mevcut kaynaklar kredonun MS 4. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan elimizdeki hâliyle bu kredonun ilk örneklerine 8. yüzyıl gibi oldukça geç sayılabilecek bir dönemde rastlanmaktadır. Bu iman formülünün içeriğine baktığımızca bir teslis inancının ve kurulu bir kilise anlayışının varlığı dikkati çekmektedir. Bu da bu kredonun bu konulardaki tartışmaların kısmen durulmuş ve oturmuş bir kilise anlayışının tesis edilmiş olduğu bir döneme ait olduğuna işaret etmektedir ki zaten tarihsel araştırmalar da bunu desteklemektedir.

Hristiyanlığın iki önemli kredosundan ilki Havariler Kredosu, ikincisi ise İznik Kredosudur. Havariler kredosuna göre daha sistemli ve daha kapsamlı olan bu kredo 4. yüzyılda yapılan İznik konsiline atfen isimlendirilmiştir. Zira bu konsilde İsa'nın Baba ile aynı cevhere sahip bir ilahi varlık olduğu açıkça vurgulanmıştır. Diğer taraftan İznik kredosunun 451 Kadıköy Konsilinde toplanan heyet tarafından ilan edildiği bilinmektedir.

İznik iman formülünde açıkça vurgulanan teslis öğretisinde Oğul'un tabiatının vurgulanmasına ayrı bir önem verilmiştir. Kutsal Ruh'un uluhiyeti ise 381 İstanbul Konsilinde vurgulanmıştır. Bu kredonun aşağıda yer alan şeklinde Kutsal Ruh'un oğuldan da çıktığına yönelik ibare, iman formülüne Roma Kilisesi tarafından sonradan, MS 6. yüzyılda İspanya'da ilave edilmiştir; Ortodoks kilisesi bu ilaveyi kabul etmemektedir:

Bunların dışında bir diğer önemli kredo metni olarak Athanasius kredosundan da bahsedilebilir. Her ne kadar Athanasius'a atfedilse de MS beşinci ve altıncı yüzyıllardan kaynaklanan Athanasius kredosunda da, diğer bütün nitelikleriyle birlikte Oğul İsa Mesih'in tanrılık, ebedilik, kudret ve benzeri her konuda Baba Tanrı ile aynı olduğuna dikkat çekilir; ayrıca İsa'daki tanrısal ve insani tabiata değinilir.

Hristiyan geleneğinde iman esaslarına ilişkin öğretilerin birer dogma, yani tanrısal esin kaynağı olduğundan dolayı sorgulanmadan kabul edilmesi gereken birer ilke olduğu kabul edilir. Protestan kiliseler, her ne kadar kilise kurumuna ve bu kurumun ürünü olarak ortaya çıkan kararlara eleştiriler getirseler de kutsal kitap (Yeni Ahit metinleri) merkezli din anlayışları bağlamında temel inanç esaslarını kabul edilmesi gereken bir husus olarak görürler. Dahası Protestanlar kurtuluş açısından imana oldukça önem verirler ve çoğunlukla kaderci bir yaklaşımla kurtuluşun tanrı tarafından kişinin davranışlarından bağımsız şekilde belirlendiğini var sayarlar. Dinde kutsal kitabı temel referans olarak almaları ve kutsal metinlerin literal anlamının esas olduğuna inanmaları, Protestanları, Hristiyan kutsal metinlerinde belirtilen metafizik âlem, kurtuluş, gelecek dönem ve benzeri konulara oldukça dogmatik –hatta bazen Katoliklerden daha dogmatik ve tutucu- yaklaşan kişiler hâline getirmiştir. Bu kredolar, özellikle İznik kredosu, Hristiyanlarca vaftiz ve evharist ayinleri gibi dinî merasimlerde sıkça okunmaktadır

13.1.1. Teslis

Hristiyanlığın tanrı inancını ifade etmede kullanılan bir terim olarak teslis, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan ilahi üçlemeyi ifade etmektedir. Hristiyan tarihinde teslis öğretisinin ne zaman inanç esasları arasında girdiği tartışmalıdır. Yeni Ahit metinlerinden Sinoptik İncillerde bu üçlemeye yönelik tek ifade Matta İncilinde geçen, "gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin" (Mat. 28: 19) ifadesidir. Teslis'in unsurlarının açıkça bir arada zikredildiği bu ifadenin, bu İncilin genel yapısıyla pek uyumlu olmadığı ve muhtemel İsa sonrası teslis inancının ortaya çıktığı bir dönemde İncil metnine dâhil edildiği yönünde çeşitli tartışmalar yapılmaktadır.

Baba ve ilahi Oğul ayrımına dayalı bir teoloji Hristiyanlık öncesi dönemlerden beri Pavlus'un doğduğu bölgede yaygın olarak bilinmektedir. Zira Yunanlıların Zeus'una tekabül eden "ilahî baba" Baal ile "ilahi oğul" olarak nitelenen Tanrı inancı Hristiyanlık öncesi dönemde Tarsus'ta yaygındır. Günümüzdeki şekliyle teslis inancının 4. yüzyıldan itibaren Hristiyan inancında yer aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte teslisle ilgili vurgulara 2. yy'dan itibaren Kilise Babalarının eserlerinde rastlanılır.

Teslisi oluşturan unsurların cevher, mahiyet ve fonksiyon açısından ve birbirlerine karşı konumları Hristiyan tarihinde önemli tartışmaların ve mezhepleşme hadiselerinin

nedenleri arasında olmuştur. Oğul'un Baba'ya karşı konumu ve tabiatı ile Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'a karşı konumu gibi sorunlar –yukarıda da değindiğimiz gibi- çeşitli konsillerin toplanma nedenleri arasında yer almıştır.

Teslis inancı nedeniyle Hristiyanlık Hristiyan olmayanlarca sıklıkla çok tanrıcılıkla ya da monoteizmden uzak bir tanrı düşüncesine sahip olmakla suçlanmıştır. Ancak Hristiyanlar bu ithamları şiddetle reddetmekte ve teslisin kesinlikle tek tanrı inancını içerdiğini ısrarla vurgulamaktadırlar.

13.1.2. Baba

Hristiyanlıkta yüce tanrı "Baba/Abba" olarak nitelenir. Bu niteleme aslında Yahudi (ve dolayısıyla Tanah) geleneğine uygun tarzdadır. Zira Yahudi kutsal metinlerinde her şeyi yaratan yüce tanrı bazen Baba olarak nitelenmektedir (Tes. 32:6; Mal. 2:10). Tanrıyı kastederek Babamız veya Babam gibi sözler İsrail oğullarının ya da kral Davud'un diliyle aktarılmaktadır. Bu kullanıma paralel olarak Sinoptik İncillerdeki İsa'yla ilgili deyişlerde de tanrıdan Baba nitelemesiyle bahsedildiği görülür.

Hristiyan iman formüllerinde vurgulandığı gibi Baba, her şeye gücü yeten ve bir olan yüce varlıktır. O göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan görünür ve görünmez her şeyin yaratıcısıdır ve rabbidir.

Hristiyan kutsal metinlerinde Baba ve Oğul ile ilgili vurgular karşılaştırıldığında Oğul'a yönelik ifade ve tanımlamaların Baba ile ilgili vurgulardan çok daha egemen olduğu dikkati çeker. Bir başka ifadeyle teslisin ikinci unsuru olan Oğul'a yönelik materyal baştan sona Yeni Ahit metinlerine egemendir. Baba ile ilgili ifadelerde (tanımlamalar ve benzeri materyalde) ise özellikle iki husus ön plana çıkar. Bunların ilki Baba ile Oğul arasındaki ilişkiye yöneliktir. Her ne kadar Hristiyan geleneğinde Baba ile Oğul'un aynı tanrısal öze/cevhere sahip oldukları vurgulansa da mezhepler arasında zaman zaman bu ikisinin birbirine karşı konumları açısından bazı farklı görüşler savunulmaktadır. Örneğin Katolik geleneği Baba ve Oğul da dahil teslisin her bir unsurunu tanrı inancı açısından aynı oranda vurgulamaya çalışırken, Ortodokslarda Baba'ya daha fazla vurgu yapıldığı görülür. Diğer taraftan Baba ile Oğul arasındaki en temel ilişki "sevgi" niteliğiyle ilgilidir: "Baba Oğul'u sever ve her şeyi O'na emanet etmiştir" (Yuh. 3: 35).

Baba ile ilgili tanımlamalarda dikkati çeken ikinci husus ise Baba'nın, Oğul'un konumuna ve mesajına yönelik fonksiyonudur. Oğul'un inkarnasyonu bağlamında Baba'nın Oğul'u göndermiş olduğu vurgulanır. Ayrıca tanrının egemenliği öğretisi bağlamında Oğul'un ikinci kez yeryüzüne geldiğinde Mesih'in her yönetimi, her hükümranlık ve gücü ortadan kaldırıp egemenliği Baba'ya teslim edeceği belirtilir. Anlaşılacağı gibi her iki vurguda da yine Mesih merkezli olarak Baba'nın tanımlanması ya da nitelenmesi söz konusudur. Baba ve Oğul'a yönelik bu yaklaşım kuşkusuz Hristiyanlığın "Mesih merkezli" bir din olmasıyla yakından ilgilidir. Nitekim Hristiyan geleneğindeki bireysel dindarlıkta da ilahi Oğul İsa Mesih dua edilen ve yakarılan bir kurtarıcı olarak daha ön planda gözükmektedir.

13.1.3. Oğul

Hristiyan iman ikrarında Tanrı'nın biricik oğlu olarak, "Tanrı'dan Tanrı, ışıktan ışık ve hakiki Tanrı'dan hakiki Tanrı" olarak nitelenen Oğul, teslisin ikinci unsurunu oluşturmaktadır. Oğul'un cevher olarak Tanrıyla (Babayla) aynı tabiata sahip ve ezeli olarak Tanrı'dan sudur etmiş olduğuna inanılır. Ayrıca Yuhanna İncilinin giriş kısmında açıkça vurgulandığı gibi, onun sayesinde her şeyin yaratıldığı düşünülür.

Hristiyan inancında Oğul'un taşıdığı fonksiyonel özellikler açısından şu üç husus dikkat çekicidir: yaratılışta asli unsur olma, kurtarıcılık ve yargılayıcılık. Bu özellikler doğrultusunda Yeni Ahit'te (özellikle Yuhanna İncilinde ve Pavlus'un mektuplarında) Oğul ile ilişkili iki temel kavram olan Kelâm/Söz ya da Logos ile Mesih üzerinde durulur. Oğul yaratılışta asli unsur olma açısından Kelâm'dır; kurtarıcılık ve yargılayıcılık özellikleri açısından da Mesih'tir.

Yine Hristiyan kutsal metinlerinde Baba ile Oğul arasında çeşitli açılardan karşılıklı ilişkilere de dikkat çekilir. Bunların en başta geleni Baba ile Oğul birliğidir. Yuhanna, İsa Mesih'in Baba Tanrı ile birliğini, incilindeki İsa ile Filip arasında geçen şu konuşmada şöyle dile getirir:

Ayrıca Baba ile Oğul arasında çeşitli ilahi nitelikler açısından da bir birliğin olduğu yönünde zaman zaman vurgular bulunulur. Örneğin ölüleri diriltip onlara yaşam verme konusunda Baba gibi Oğul'un da bunu yaptığı vurgulanır (Yuh. 5: 21). Yargılama konusunda Yuhanna İncilinde bir yerde Baba'nın kimseyi yargılamayacağı, tüm yargılama işini Oğul'a verdiği belirtilirken (Yuh. 5: 22) bir başka yerde "Çünkü ben yalnız değilim, ben ve beni gönderen Baba, birlikte yargılarız" (Yuh. 8: 16) demektedir.

13.1.4. İnkarnasyon

Hristiyanlıkta Oğul'un bedenleşmesi/tenleşmesi ya da inkarnasyon, tanrının insanlığa yönelik kurtuluş planı doğrultusunda düşünülen bir teolojik doktrindir. İnkarnasyon, yeryüzünde günah ve ölümün tutsağı olan insanların kurtuluşları için ilahi bir müdahaledir. Baba tarafından Oğul'un yeryüzüne gönderilmesi ilahi rahmetin ve insanlara ve yeryüzüne karşı ilahi sevginin bir eseridir.

Herhangi bir tanrısal varlığın/varlıkların yeryüzünde bedenleşmesi ya da hululü doktrini öteden beri dünya genelinde yaygın olan bir inançtır. Hristiyan geleneğine göre bedenleşme yaratıcı güç olan Kelâm'ın ete kemiğe bürünerek tenleşmesidir. Hristiyan geleneği inkarnasyonda Meryem'e ve Kutsal Ruh'a önemli misyon yüklemektedir. Meryem'e yüklenen misyon, onun rahminde Oğul'un (Kelâm'ın) bedenleşmesidir. Yeni Ahit'te ve iman ikrarında Meryem'in bakire olarak ona hamile kaldığı vurgulanmakta ve bunun gerçekleşmesinde Kutsal Ruh'un aktif olduğunun altı çizilmektedir. Kutsal Ruhun bu olaydaki fonksiyonu, bir insan gibi Meryem'i hamile bırakması değil, Meryem'in rahminde Kelâm'ın bedenleşmesinin imkânını sağlamasıdır. İsa Mesih'i doğuran bir figür olarak Meryem'in nasıl tanımlanacağı sorunu bir müddet Hristiyan ilahiyatçılarının zihinlerini meşgul etmiştir. Buradaki sorun Meryem'in İsa Mesih'in yalnızca insani yönünü mü

doğurduğu, yoksa insani yönüyle birlikte ilahi yönünü de mi doğurduğu meselesidir. Nitekim an gövde kiliseler ilerleyen dönemde Meryem'in İsa'nın hem insani hem de ilahi yönünü doğuran olduğunu kabul etmiş ve dolayısıyla onu Antropokos "insan anası" unvanı yanı sıra Teotokos "Tanrı anası" unvanıyla da taltif etmişlerdir.

13.1.5. Kefaret/Atonement

Hristiyanlıkta "oğul" inancıyla ilgili önemli olan bir diğer öğreti kefaret doktrinidir. Bu doktrinin özünü, Tanrı Oğlu İsa Mesih'in neden acı çekerek öldüğü ya da kurban edildiği sorusu ve bu soruya cevap olarak sunulan İsa Mesih'in çarmıha gerilerek kurban edilmesinin insanların günahına bir kefaret olduğu inancı oluşturmaktadır. Buna göre İsa, insanların suçları için, buna bir kefaret olarak ölmüş ve günahtan aklanmaları için yeniden diriltilmiştir. İsa Mesih'in insanlık için ölmesi, Tanrının insanlığa olan sevgisinin bir kanıtıdır. Zira Tanrı, kendi öz oğlunu kurban olarak göndermiş ve bizim için onu kendi elleriyle ölüme teslim etmiştir.

Kefaret doktrini konusunda geleneksel Hristiyan ilahiyatında üç temel yorum ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi çarmıhta ölen ve sonra yeniden dirilen İsa'nın "Muzaffer Mesih (Christus Victor)" olduğunu ön plana çıkaran erken dönem Hristiyanlarının yaygın kanaatidir. İsa'nın çarmıhta ölümüyle ilgili ikinci yoruma göre Âdem'le birlikte ortaya çıkan insanın günahkârlığı Tanrıyı rahatsız etmiş ve kâinata yönelik düzeni bozmuştur. Dolayısıyla Tanrıyı/tanrısal iradeyi memnun etmek için ilahi Oğul İsa Mesih'in insan suretinde ölümü gerekli hâle gelmiştir. Bu "tanrısal iradeyi memnun/tatmin etme" motifi, Protestan reformistlerce geliştirilerek farklı bir boyutta yeniden yorumlanmıştır. Buna göre, Tanrıyı değil, günahın cezalandırılacağına dair tanrısal yasanın gereğini tatmin etmek için İsa'nın ölümü söz konusu olmuştur. Böylelikle İsa, biz günahkârlar için cezaya katlanmış, kendisini bizim yerimize ölüme göndermiştir. İsa'nın çarmıhta ölümüyle ilgili üçüncü bir yorum tarzı ise, bu ölüm hadisesinin etik bir etkiye yönelik olması kanaatini vurgulamaktadır. Buna göre İsa'nın ölümü Tanrının bize yönelik sevgi aktivitesinin bir göstergesidir. Tanrı bize olan sevgisini, kendi en değerli varlığını, öz oğlunu, bizim için ölüme göndermekle göstermektedir.

13.1.6. Ölümden Diriliş/Resurrection ve Yükseliş/Ascension

Hristiyan inancına göre Pontius Pilatus döneminde İsa Mesih, çarmıhta acı çekerek ölümü sonrası mezara gömülmüş ve üç gün süresince burada kalmıştır. Üçüncü gün sonunda İsa Mesih ölümden dirilmiştir.

İlk Hristiyan cemaat İsa'nın ölüp yeniden dirildiğinden oldukça emindi. Zira kurtuluş, gelecek dönem ve benzeri bütün öğretilerini bu inanç üzerine bina etmişlerdi. Pavlus'a göre, Mesih dirilmeseydi o zaman Pavlus ve Hristiyan cemaat tarafından savunulan İncil ya da öğreti ve iman geçersiz olacaktı. Yani bir bakıma Mesih'in ölüp dirilmesi Hristiyan imanı ve öğretileri açısında olmazsa olmaz bir şarttır.

İsa Mesih'in ölümden dirilmiş olmasının anlamı ve verdiği mesaj nedir? Hristiyan inancına göre her şeyden önce bu olay, İsa'nın tanrılığının ve Mesihliğinin bir doğrulamasıdır.

Dirilişle kutsal yazılarda verilen sözler yerine getirilmiştir. Ölüp dirilen İsa, bununla insanlara ölümden dirilmenin mümkün olduğunu ve insana yönelik tanrısal planın günah ve ölüm değil, günah ve ölümden kurtuluş ve ölümsüzlüğe dayalı olduğunu göstermiştir. Ölümden dirilen İsa Mesih, kırk gün talebelerini eğitmeyi sürdürmüş; bu sürenin sonunda göğe yükselerek Baba'nın sağ tarafına oturmuştur. İsa'nın yükselişi ve Baba'nın sağ tarafında oturuyor olması, Mesih'in egemenliğinin ve ilahi krallığın semavi âlemdeki kuruluşunun ilanı olarak kabul edilmektedir.

13.1.7.Kutsal Ruh

Hristiyan tanrı inancında teslisin üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh, peygamberler aracılığıyla konuşan ve tanrısal inayeti bahşeden unsurdur. Ekümenik konsillerde Kutsal Ruh'un da Baba ve Oğul gibi aynı tanrısal öze/cevhere sahip olan bir unsur olduğu vurgulanmıştır. Kutsal Ruh'un teslisin diğer unsurları olan Baba ve Oğul'la olan ilişkisi ise öteden beri bir sorun olarak devam etmiş ve çeşitli ayrıklıkların teolojik zeminlerinden birisini oluşturmuştur. Hristiyan inancında Oğul ile Ruh arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı kabul edilir. Kutsal Ruh özellikle inanan bireylerle ilişkiler ve insanlara yönelik ilahi kurtuluş misyonu açısından da aktiftir. Vaftiz olarak İsa Mesih'e iman etmiş olan herkes Kutsal Ruh'u almakta ve onunla dolmaktadır. Hristiyan kutsal metninde hiç kimsenin "Kutsal Ruh'un aracılığı olmadan, İsa rabdir diyemeyeceği" vurgulanır. Dolayısıyla Ruh, kişiye iman, mucize gücü, ebedi yaşam ve benzeri nitelikleri kazandıran/bahşeden bir ilahi cevher olarak da değerlendirilir.

Hristiyan inancına göre bütün inananlar vaftizde ruhu alırlar. "Ruhu almak" ya da "Ruha sahip olmak" ölüme karşı bir zaferin, dirilişin ve ebedi hayatın güvencesidir. Son olarak Hristiyan inancına göre Kutsal Ruh, tarih boyunca insana yönelik tanrısal iradenin açılımında etkin olan ilahi güçtür. Öyle ki Oğul'un bedenleşmesi ya da İsa Mesih öncesi dönemde bütün Peygamberler aracılığıyla insanlara iletilen ilahi buyruklar Ruh'un ilhamıyla/esiniyle alınmıştır. Aynı şekilde Ruh, İsa Mesih'in ölümden dirilip göğe çıktığı dönem sonrası da yine aktiftir. Zira Ruh, vaftiz olarak ruhu alanlar/inananlar topluluğundan oluşan kiliseyi yönlendirmektedir; konsüllerde Kutsal Ruh'un iradesi egemendir. Böylelikle kilisenin şahsında Kutsal Ruh, dolayısıyla da ilahi irade aktivitesi hâlâ devam ettirmektedir. Bu durum Hristiyanlıkta vahiy geleneğinin Kutsal Ruh ile sürekli süregelen bir gelenek olarak anlaşıldığını da göstermektedir.

13.1.8. Mesih ve Gelecek Dönem İnancı

Hristiyan ilahiyatında İsa'ya verilen en önemli kristolojik unvan Mesih'tir. İsa Mesih, Hristiyanlıkta, dünyaya ve insanlığa yönelik tanrısal iradenin açılımı ve tanrının kurtuluş planının ifadesidir.

Mesih, yeryüzünde bedenleşen ve ölüp dirilen bir kurtarıcıdır. Onun ölüp-dirilmesi, İsa Mesih'in ve şahsında bütün inanan insanlığın yeryüzünün sonlu ve günahkâr yaşamından ölümünü (bu yaşamı terk etmesini) ve ilahî âlemin ebedî yaşantısına dirilmesini (ulaşmasını) sembolize etmektedir. İsa Mesih, kendi yeryüzü yaşamında, kurtuluşun konusu olan insanlara

önce kurtuluşun neyle mümkün olamayacağını göstermiş, daha sonra kendisinde bulunan tanrısal ruhla ölümden dirilerek kurtuluşun ya da ebedi hayatın yolunu öğretmiştir.

İsa, tanrısal Oğul'un insanlığın kurtuluşu için bedenleşmiş hâlidir. Rab İsa Mesih, tarihsel İsa'nın aksine varlık öncesi var olan (pre-existant) tanrısal bir varlıktır. O, her şeyden önce var olandır ve her şey onun aracılığıyla yaratılmıştır. Oğul İsa Mesih, görünmez tanrının görüntüsü, gücü ve hikmetidir.

İsa Mesih, birey açısından kişinin kurtarıcısı olarak kozmik bir öneme sahiptir. İnananlar topluluğu için ise o cemaatin (kilisenin) başı, ruhu ve hayatı olarak bir önem taşır; cemaat Mesih'in vücudu olarak görülür. Mesih, Tanrının yüce kudreti, ilahi maksadın bir açılımıdır.

Mesih'in bedeni sembolizmi de dikkat çekicidir. O, Mesih'e inanan ve bazı ritüelleri yerine getiren fertlerin Mesih'e katıldığını ve onun bedeninin birer üyesi hâline geldiklerini düşünmektedir.

Hristiyan geleneğinde Tanrı Oğlu İsa Mesih'in ilerde melekler eşliğinde yeniden yeryüzüne gelmesi beklenir. Mesih'in gelişiyle bütün yeryüzü yönetimleri fesholunacak ve yalnızca tanrısal hükümranlık söz konusu olacaktır. İnsanlara yönelik yargılama sonunda kötüler yok olacaklar, iyiler ise İsa Mesih'le birlikte yeryüzünde ölümsüzlük elbisesine bürünmüş vaziyette bin yıl yaşayacaklar; bu sürenin sonunda Mesih'le birlikte ilahî âleme yükseleceklerdir.

Mesih'in ikinci gelişi Pavlus döneminden itibaren Hristiyanlarca beklenmektedir. Pavlus döneminden beri hemen her zaman diliminde Mesih'in gelişinin an meselesi olduğuna inanılmıştır. Örneğin Pavlus, cemaatine Mesih'in gelişini göreceklerini söylemiştir. Pavlus sonrası dönemde Ortaçağ'da ve günümüzde de bu geliş beklenmektedir. Özellikle Mesianik (Mesihçi) ve Milenyarist (Binyılcı) öğretileri ön plana çıkaran mezhepler temel kurgularını bu beklenti üzerine bina etmişlerdir.

13.1.9. Çarmıh Öğretisi ve Kurtuluş

İsa'nın acı çekerek çarmıha gerilmesi ve ölmesi Hristiyan geleneğinde anahtar bir öğretidir. Bu öğreti, kurtuluş anlayışı açısından, ilahi Oğul İsa Mesih'in iki haydudun arasında çarmıha gerilerek ve acı çekerek ölmesi inancını merkez alan Hristiyanlığın temel doktrinlerinden birisidir. Çarmıh teolojisi, özellikle Pavlus'un mektuplarında özenle işlenir. İlahi yasa, insanın kurtuluşu ve benzeri konularda anahtar bir kavram olarak kullanılır. Çarmıhta ölme, Yeni Ahit metinlerinde tanrısal irade tarafından takdir edilen bir olay olarak tanımlanır; zira İncil yazarlarına göre İsa, henüz tutuklanma öncesi dönemde kendisinin yaşayacağı çarmıh hadisesini bilmektedir. Esasen, İncil yazarlarınca onun, kurtarıcı bir tanrısal varlık olarak düşünüldüğü dikkate alındığında, bunun böyle olması da gayet doğaldır.

İsa, yaşayacağı bu olayın, yalnızca ilahi takdirin gerçekleşmesinden ibaret olduğunu düşünmekte ve dolayısıyla kendisine karşı yürütülen tutuklama, yargılama ve cezalandırmaya

karşı koymamaktadır. Kendisinin karşı koyması bir tarafa, yanında yer alan talebelerinin karşı koyuşlarını da engellemektedir.

Âdem'den kaynaklanan günah ve ölümün tutsağı olan insanların kurtulması ve hukuk-günah-ölüm boyunduruğundan sıyrılarak ebedi hayata kavuşması için Tanrı, biricik oğlunu günah tutsağı bir insan suretinde yeryüzüne göndermiş ve daha sonra onun çarmıhta acı çekerek ölmesine razı olmuştur. Çarmıhta İsa'nın ölmesi, insanlık tarihinde bir dönemin, hukuk ve günaha bağımlılık döneminin kapanması ve yeni bir dönemin, yani iman ve sevgi aracılığıyla kurtuluş döneminin açılmasının başlangıcıdır. Dolayısıyla çarmıhla birlikte Tanrı, insanlığa ve yeryüzüne olan sevgisini ifşa etmiş, insanlık için yeni bir ahit dönemini başlatmıştır. Nitekim çarmıhta ölümü sonrası mezara gömülen İsa Mesih de yeniden dirilerek, günahtan dirilişin ve ebediliğin kapılarını açmıştır.

13.1.10. Cennet ve Cehennem Düşüncesi, Araf Öğretisi

Hristiyanlık öte dünya, cennet ve cehennem inancına yer vermektedir. Bununla birlikte Hristiyanlıkta cennet Mesih'le birlikte ebediyen yaşamı, tanrıyı olduğu gibi yüz yüze görmeyi, ebedi sevgi ve yaşam birliğini ifade etmektedir. Hristiyan tasavvuruna göre cehennem, soyut anlamda ebediyen tanrıdan uzak olmayı ifade etmektedir. Bununla birlikte Hristiyanlıkta somut bir cehennem düşüncesi var olmuş ve Matta İncilinde ifade edildiği gibi "yalnızca ağlayış ve diş gıcırtısının olduğu kızgın fırın" ve "sönmez ateş" şeklinde tasvir edilmiştir. Buraya İblisin, meleklerinin ve inanmayanların atılacakları düşünülür.

Hristiyan geleneğinde cennetle cehennem arasında bir ara mekân olan Araf'ın varlığına da inanılır. Protestanlar ve Nesturiler gibi bazı doğu kiliselerinin inançları arasında yer almayan Araf düşüncesi özellikle Katolik geleneğinde önemli yer tutar; Florance ve Trent konsillerinde bu inanca vurgu yapılmıştır. Ölüler için yapılan dualarla onlar için kilise tarafından verilen endüljansla yakından irtibatlı olan Araf'ın, günahkârların son arınma yeri olduğu düşünülür.

13.1.11. Meryem

Hz. Meryem, Hristiyan iman ikrarlarında Kutsal Ruh vasıtasıyla hamile kalarak ilahi Oğul İsa Mesih'i doğuran "bakire" olarak tanımlanır. İsa Mesih'in hem ilahi hem de insani yönünü doğuran olarak ona, insan anası (antropokos) ve tanrı anası (teotokos) unvanları verilir. İsa Mesih'in annesi olarak Meryem aynı zamanda Mesih'in bedeni olarak görülen kilisenin ya da Mesih üyelerinin de gerçek annesi sayılır. Hristiyan geleneğinde Meryem "kutsal bakire" olarak saflığın, temizliğin ve iffetin modelidir. Özellikle Katolik geleneğinde Meryem'e büyük önem verilmiştir. Meryem'le ilgili şu dört husus iman açısından önemli olarak değerlendirilir: Tanrıyı doğuran olması, tertemiz/saf şekilde hamile kalması, bakire olarak doğum yapması ve bedensel olarak göğe yükselmiş olması.

Hristiyan inanç esasları Bab, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan teslis inancı temeline oturmaktadır. Teslis inancında ise öne çıkan figürü Mesih'tir. Mesih'in bedenleşme, kefaret ve dirilme tecrübeleri haç teolojisi olarak Hristiyan inanç doktrinlerinin zeminini oluşturmaktadır. Ancak Mesih'in tabiatı hususunda Hristiyanlığın ilk dönemlerinde pek çok

teolojik tartışma yaşanmıştır. Mesih'in insani veya ilahi tabiata sahip olduğu yönündeki bu tartışmalar neticesinde Hristiyanlık içinde bazı farklılaşmalar yaşanmıştır.

13.2. Temel İbadetler ve Ahlak Anlayışları

Yahudilikte olduğu gibi kapsamlı ve bütün insan tutum ve davranışlarına şamil bir ibadet anlayışına sahip olmasa da Hristiyanlık günlük, haftalık ve yıllık düzeyde bazı temel ibadetlere yer vermektedir.

13.2.1. Sakramentler

Sakrament, Hristiyanlıkta tanrının aktif olarak yer aldığına inanılan kutsal ayinlere verilen addır. Hristiyanlık inancına göre sakrament tanrının kutsamasını, merhametini, lütfunu iştirak eden inananlara ulaştıran veya görünmeyen gerçekliği temsil eden görünen semboldür. Buna örnek olarak vaftiz etme verilebilir. Vaftizde su Kutsal Ruh'un hediyesinin lütfünü, günahların affını ve kilisenin bir üyesi olmayı temsil eder. Katolik ve Ortodoks Hristiyanlarda yedi sakrament vardır.

Vaftiz

Bütün Hristiyanların üzerinde ittifak ettikleri iki temel sakrament; vaftiz ve komünyondur. Hristiyanlıkta vaftiz, bir çeşit dine giriş ya da inisiyasyon törenidir. Bu yönüyle vaftiz, bazı Hristiyan ilahiyatçılarca Eski Ahit geleneğindeki sünnetle kıyaslanmış; tanrı ile yapılan yeni ahitleşmede sünnetin yerine vaftiz sakramentinin geçtiği ileri sürülmüştür.

Vaftiz sakramentinin en önemli referansları İsa Mesih'in "gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin. Size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin" (Mat. 28:19-20) şeklinde incilde geçen sözüdür.

İsa Mesih insanları asli günahtan arındırmak amacıyla kendini feda etmiş çarmıhta ölmüş ve sonra yeniden ölümden dirilmiştir. İşte vaftiz, İsa Mesih'in bütün bu eylemlerine sembolik olarak katılmanın ifadesidir. Vaftizle kişi asli günah kirinden ölümü ve sonra yeniden İsa Mesih'te dirilmeyi sembolize etmektedir. Bu bağlamda vaftiz için suya girme ölümü, sudan çıkma ise dirilmeyi ifade etmekte; bu esnada yapılan dualar ise Kutsal Ruh'un hazır bulunmasına işaret etmektedir.

Hristiyan geleneğinde vaftizin ne zaman ve nasıl yapılması konusunda da çeşitli farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Genellikle Hristiyan kiliseleri bebek vaftizine yer vermektedirler. Doğumun hemen sonrası vaftiz ayini bebekler için icra edilmektedir. Ancak Anabaptistler gibi Hristiyan kiliseler bebek vaftizine karşı çıkmakta ve vaftizin ancak akıl-baliğ olma durumunda yapılması gereken bir sakrament olduğunu savunmaktadırlar. Vaftiz genellikle kişiyi tamamen suya batırma şeklinde yapılır; ancak bazı durumlarda su serpme ya da yalnızca bazı uzuvlara su dökme tarzında da yapılmaktadır. Büyük ve merkezi kiliselerde vaftiz ritüeli için hazırlanmış olan özel alanlar bulunmaktadır. Vaftiz mutlaka bir rahip ya da rahipler gözetiminde yapılmalıdır.

Genellikle Hristiyan kiliselerinde, vaftiz olma, kişinin yaşantısında bir defa yapılması gereken bir ayin olarak görülür. Zira vaftiz dine girişin ve imanın ifadesidir; bu ise bir defa gerçekleşmekle oluşan bir hadisedir. Ancak Anglikan kilisesi gibi bazı akımlar bebekliğinde vaftiz olmuş olanların akil-baliğ olduklarında yeniden vaftiz olmaları gerektiğini düşünürler. Bazı Anabaptist gruplarda ise vaftizin kişi yaşamında tekrar tekrar yapılabileceği düşünülür.

Evharist

Bütün Hristiyan kiliseleri açısından iki temel sakramentten ikincisi evharisttir. Bu sakrament Komünyon, Mass, Rabbin akşam yemeği (Supper), Aşayı Rabbani ya da ekmek-şarap ayini gibi adlarla da bilinmektedir.

Evharist töreni Hristiyan geleneğinde İsa Mesih'e katılmayı ya da onunla gizemli bir şekilde birleşmeyi ifade etmektedir. Bu konudaki en temel referans İsa Mesih'in havarileriyle yediği son yemekte söylediği, incillerde aktarılan şu sözlerdir:

Evharist'te yenilen ekmek ve içilen içki, çarmıhta can vererek ölen ve tekrar dirilen İsa Mesih'in eti ve kanına dönüşmekte, dolayısıyla bunları yiyip içmek kişiler İsa ile bütünleşmekte olduklarına inanmaktadırlar.

Evharist ayininin ifade ettiği sembolizma konusu da Hristiyan kiliseleri arasında bir tartışma konusudur. Katolikler bu ayindeki kurban sembolizmini ön plana çıkarırlar ve evharist ayini ile İsa Mesih'in kendisini insanların kurtuluşu için bir "kurban kuzusu" olarak sunmasının sembolize edildiğini ifade ederler. Yenilen ekmek ve içilen içki ile bu ayinde bu kurban töreninin hatırası tekrar tekrar canlandırılmaktadır. Diğer Hristiyan kiliseleri ise kurban fenomeninin yerine İsa'nın bedenleşmesini ve kurtuluşu ön plana çıkarırlar. Örneğin Anglikanlara göre evharist Mesih'in kurtarıcı eylemleri anısına düzenlenen bir ayindir.

Hristiyan kiliselerinde evharist ayininin icra edileceği zaman konusunda da çeşitli farklılıklar görülmektedir. Genelde hemen hemen bütün Hristiyanlarda bu ayin, Pazar günü kilisede yapılan dinî törenin en önemli ritüeli olarak yapılır. Kiliselerde ayin için hazırlanan ekmek ve içkinin sunulduğu –genellikle görkemli- bir masa bulunur. Pazar gününden başka yılın muhtelif zamanlarında çeşitli kutsal günlerde ve dönemlerde de (örneğin Çarşamba ve Cuma günleri) bu ayin düzenlenmektedir. Adventistler gibi bazı Protestan akımlar evharisti Cumartesi günü icra ederler.

Evharist ayininin düzenlenmesi açısından üç önemli aşama dikkati çekmektedir. Bunlarda ilki ayinde kullanılacak olan ekmek ve içkinin hazırlanmasıdır. Bu safhada hazırlanacak olan ekmeğin ve içkinin yapısına yönelik olarak kiliseler arasında farklı uygulamalar görülmektedir. Örneğin Katolikler ve Ermeniler Evharist için hazırlanan ekmeğe maya katmazlar; Ortodokslar ise mayalı ekmek hazırlarlar. Bu esnada okunan dualar, ilahiler ve dinî metinler ise ayinin düzenlenmesindeki ikinci safhayı oluşturur. Son ve en önemli safha ise ekmek ve içkinin kutsanması safhasıdır. Örneğin bu safhada Katolikler ekmek ve içkinin İsa'nın bedenine ve kanını dönüştüğüne inanırlar. Adventistler gibi bazı Protestan akımlar, içki içmeyi haram saydıklarından evharistte alkollü içki yerine üzüm suyu kullanırlar.

Evharist ayini kiliselerde genellikle yalnızca kilisenin kendi cemaatinin bulunduğu bir ortamda düzenlenir. Bunun için, özellikle Pazar ayinlerinde ayine katılan yabancıların evharist ayininin başlaması öncesi ayin salonunu boşaltmaları beklenir ve sonra cemaate bu ayin sunulur. Ancak bazı kiliselerde (özellikle Baptistler gibi bazı Protestan kiliselerinde) bu ayinin kilise üyesi olmayan yabancılara da açık olarak yapıldığı görülür.

Konfirmasyon

Konfirmasyon ya da "güçlendirme" ayini, Hristiyan geleneğinde vaftiz olduktan sonra kişinin Kutsal Ruh'un inayetini kazanması ve vaftizle alınan nurun tamamlanması amacıyla yapılır. Özel olarak hazırlanan bir yağla (doğu kiliselerinde Miron yağıyla) kişinin alnının ve diğer bazı uzuvlarının meshedilmesi (genellikle haç sembolünün çizilmesi) şeklinde gerçekleştirilen bir ayin, çoğu Protestan kiliselerince kabul edilmez. Konfirmasyon, erken dönemlerde vaftizin hemen sonrasında yapılmaktaydı. Doğu kiliselerinde bu gelenek hâlen sürdürülmekte ve Hristiyan olma bağlamında bu ayin bebek vaftizinin hemen arkasından yapılmaktadır. Katoliklerde ise konfirmasyon, kişinin kiliseye bağlılığının göstergesi olarak ilerleyen bir yaşta yapılmaktadır.

Günah İtirafı/Tövbe

Katoliklerde ve Doğu kiliselerinde günah itirafı kurtuluş için yapılması gereken bir ayindir. Hristiyan geleneğinde doğuştan günahkâr olarak kişinin işlemiş olduğu günahlarından arınmak için günahlarından tövbe etmek zorunda olduğu düşünülür. Lateran Konsili her Hristiyan'ın en az yılda bir kez günah itirafında bulunması gerektiğini belirtmiştir.

Günah itirafı, kişinin bir rahip huzurunda günahlarını itiraf etmesi ve rahibin de kişiye vâz u nasihat ederek onun günahlarını Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına bağışlamasıdır. Kilise, kişinin işlediği her suçun ya da günahın biri dünyevi diğeri uhrevi olan iki cezasının bulunduğunu ve bunlardan dünyevi cezaları affetme yetkisinin kilisede olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bu cezalardan uhrevi olanının affedilmesi için öncelikle dünyevi cezanın ortadan kaldırılması gerektiğini, bunun için de kişinin kilisede günah itirafında bulunması gerektiğinin altı çizilmiştir. Günah itirafı sakramenti genelde bir kilise binasında yapılır. Bununla birlikte bazı Hristiyan mezheplerinde bu ayinin diğer yerlerde ya da açıkta yapıldığı da görülmektedir. Ortodokslarda günah itirafı genellikle bir ikonun önünde gerçekleştirilir.

Nikâh

Katoliklerde ve doğu Hristiyan geleneğinde evlilik kutsal bir eylem olarak görülmekte ve dolayısıyla nikâh bir gizem ya da sakrament olarak değerlendirilmektedir. Hristiyan geleneğine göre evlenme yalnızca iki insanın bir arada yaşaması değil, Âdemle Havva'nın tanrı tarafından kutsanmasına dayalı bir geleneğin yaşanmasıdır. Dolayısıyla bu kutsal eylemin başlangıcı olan nikâhın bir ruhbanın gözetiminde gerçekleşmesi şarttır. Bu bağlamda Hristiyan geleneğinde nikâh törenleri kilisede dinî ayin eşliğinde yapılmakta, kiliseler bir tür nikâh daireleri gibi görev yapmaktadır. Nikâhın bir sakrament olduğunu kabul etmeseler de

bazı Protestan ülkelerinde kiliseler, sivil nikâh daireleri yanında nikâh işlemlerini yürütmektedirler.

Özellikle Katoliklerde evliliğin ve çiftler arasındaki cinsel ilişkinin amacının çocuk yapmaya yönelik olması gerektiği vurgulanır. Boşanma ise zina gibi çok ciddi sayılan gerekçeler olmadıkça hoş karşılanmaz. Ortodoks geleneğinde ise üçe kadar tekrar evlenmeye izin verilir.

Rahip takdisi

Katoliklik ve doğu Hristiyanlığında rahip ataması da bir sakrament olarak kabul edilir. Kilise hiyerarşisi içerisinde yer alan din adamları bu görevlerine bir üst ruhban sınıfı tarafından dinî törenler eşliğinde kutsanmak suretiyle atanırlar. Rahipliğe atanan kişi kendisini tanrıya ve cemaatine adamış sayılır.

"Bütün inananların din adamlığı" ilkesini geliştiren Protestan kiliseler müstakil bir ruhban sınıfına ve rahip atamasına karşı çıkarlar. Ancak bununla birlikte Protestan kiliselerde de bir profesyonel rahipler sınıfının var olduğu dikkati çekmektedir.

Son (Hasta) Yağlama

Hristiyan geleneğindeki sakramentlerden sonuncusu son yağlama ya da hasta yağlamasıdır. Katoliklerde ölüm döşeğindeyken hastalara yapılan bir törendir. Hastanın belirli uzuvları rahip tarafından dualar eşliğinde takdis edilir. Doğu kiliselerinde ise bu tören cemaatten kişilerin istedikleri her zaman ya da herhangi bir hastalık anında yapılmaktadır. Ermeni kilisesi son yağlamayı bir sakrament olarak görmemektedir.

Yağlama sakramenti kişinin kilisenin bir üyesi olduğunun vurgulanması, günahlarının affı, şifa ve şahsı rahatlatma amacına yöneliktir. Bu ayinle ruh ve bedenden müteşekkil olan insanın hem bedenine hem de ruhuna şifa sağlamak amaçlanır.

13.2.2. Günlük ve Yıllık İbadetler

Bu sakramentlerin dışında Hristiyan geleneği çeşitli günlük ve yıllık ibadetlere de yer verir. Kiliselerde hazırlanmış olan liturjik takvimlerde bu ibadetlerin zamanı belirlenir.

Hristiyan geleneğinde ibadetler genelde toplu olarak kilisede yapılır. Ancak bunun yanında bireysel ibadet anlayışı da vardır. İbadetlerde dua ve ilahiler önemli bir yer tutar. Her kilise belirlemiş olduğu bu dua ve ilahileri içeren liturjik metinlere sahiptir. Kiliselerde yapılan toplu ibadetlerde rahip yönetiminde dua, ilahiler okuma ve vaaz dikkati çeker. Bireysel ibadetler ise genellikle dua içeriklidir. Günlük dualarda ve evharistik liturjide okunan en yaygın dua Matta 6: 9-13'te geçen Rabbin Duası'dır ve bu duayı genellikle tanrıya yönelik bir yüceltme (doksoloji) ve teslis ikrarı tamamlar.

Hristiyan geleneğinde ibadetler, kiliselerin yapısına göre oturarak, ayakta ya da diz çökerek yapılır. Özellikle bireysel ibadet esnasında ellerin avuç avuca bir araya getirilmesi parmakların birbirine kenetlenmesi ve boynun eğilmesi dikkati çeker. Ortodoks kilisesinde

ikonalar önünde eğilerek yapılan bireysel ibadetler dikkati çeker. Kiliselerde bulunan ikonaların dışında bazı Ortodokslar kendi evlerinde de ikonanın bulunduğu bir özel bir köşe oluşturur ve burada ikona önünde dua ederler. Ortodoksların aksine çeşitli kiliseler ikonalar önünde dua etmeye karşı çıkarlar; hatta bunun bir putperestlik ve küfür olduğunun altını çizerler.

Kilisede toplu yapılan ibadetlerde de kiliseden kiliseye farklılıklar dikkati çeker. Genellikle toplu dua, ilahiler ve vaaz şeklinde gerçekleştirilen ibadetler, bazı Protestan kiliselerinde hareketli gösterilere dönüşür. Öyle ki bazı uç cemaatler ibadeti toplu dans etme şovuna dönüştürürler.

Hristiyan kiliselerinin ibadet şekilleri arasında rükû ve secde yoktur. Bunun bir istisnası Süryani kilisesidir. Süryanilerde dua ve secdeden ibaret olan ibadette İslam'dakine benzer bir secde yer alır. Hristiyan geleneğinde genelde erkekler ve kadınlar karışık olarak ibadet ederler. Ancak bazı doğu kiliselerinde ibadet esnasında erkekler önde kadınlar ise arkada yer alırlar.

Hristiyan kiliselerinin birçoğunda günlük ibadetler düzenlenir. Genellikle sabah ve akşam ibadetleri görülür; Süryanilerde ise buna bir de öğle ibadeti eklenir.

Hristiyan geleneğinde oruç ibadetine de yer verilir. Gerçek orucun günahlardan uzak durmak şeklinde olduğuna dikkat çekilmekle birlikte yılın belirli zamanlarında yiyip içmekten ya da belirli yiyeceklerden uzak durmak şeklinde bu ibadet yerine getirilir.

Orucun nasıl tutulacağı konusunda çeşitli uygulamalar dikkati çekmektedir. 13. yüzyılda oruç esnasına günde bir kez öğlen ya da gece yemek yeme âdeti vardı. Günümüzde ise hayvansal gıdalar gibi yalnızca belirli gıdalardan uzak durmak veya –komünyon öncesi oruçta olduğu gibi- günde birkaç saat bir şey yememek şeklinde bu ibadet sürdürülmektedir.

Hristiyanlıkta cenaze merasimleri liturjik bir tören olarak düzenlenir. Cenaze törenleri bölgeden bölgeye kültürel farklılıklar göstermekle birlikte cenaze evinde, kilisede ve mezarlıkta yapılan üçlü bir tören şeklinde gerçekleştirilir. Ceset, genellikle defin öncesi bir tabutta son vedalaşma için sergilenir; kilisede bir evharist ayini düzenlenir. Hristiyanlıkta cesetler genelde gömülür; ancak zaman zaman bazı Batı toplumlarında görüldüğü gibi cesetlerin yakılması âdeti de uygulanmaktadır.

Hristiyanlıkta yılın çeşitli zamanlarına dağılmış birçok bayram ve kutsal gün vardır. Bunlardan bir kısmı İsa Mesih'le Kutsal ruh'la ya da Meryem'le bir kısmı ise çeşitli azizlerle ilişkilidir.

Bayramlar arasında en önemlisi ve kutsal olanı İsa'nın dirilişi anısında kutlanan Easter ya da Paskalya bayramıdır. Bu bayram Nisan ayında kutlanır; kutlama öncesi bir oruç dönemi vardır. Easter dönemi, Kül Çarşambası (Ash Wednesday) ile başlar ve Pentakost kutlaması ile son bulur. Easter öncesi oruç/perhiz döneminin başlangıcı olan Kül Çarşambası, Easter öncesi yedinci haftanın Çarşamba gününe denk düşer. Batı geleneğinde Easter bayramında Easter yumurtaları adı verilen boyalı yumurtalar ya da yumurta şeklinde hediyeler hazırlanır.

Bir diğer önemli bayram ise İsa'nın doğumu anısına kutlanan Kristmas'tır. Easter, Pentakost ve Epifaniden sonra ortaya çıkan bu bayram Batı Hristiyanlarınca 4. yüzyıldan beri 25 Aralık'ta kutlanmaktadır. Bazı Doğu kiliselerince ise 6 Ocak'ta kutlanır. Batı kiliselerinde Kristmas, gece, gün doğumunda ve gündüz olmak üzere üç ayinle kutlanır.

Geleneksel olarak 6 Ocak'ta kutlanan Epifani bayramıdır. 3. yüzyıldan itibaren Doğu kiliselerince İsa'nın vaftiz oluşu anısına kutlanan bu bayram 4. yüzyılda Batı'ya geçmiş ve orada İsa Mesih'in inançsızlara görünüşü anısına kutlanmaya başlamıştır.

Easter ya da Paskalyadan 50 gün sonra kutlanan Pentekost ise Kutsal Ruh'un havarilere inişi anısını canlı tutmaktadır.

Bunlardan başka birçok kutsal gün vardır. 6 Ağustos'a rastlayan Mesih'in Değişimi Bayramı, 4 Aralık'taki Aziz Barbara Günü, 6 Aralık'taki Aziz Nicholas Günü bunlar arasında sayılabilir.

13.3. Hristiyan Mezhepler

İlk birkaç yüzyılda ortaya çıkan ve daha sonraki dönemlerde de irili ufaklı gruplar hâlinde varlıklarını devam ettiren çeşitli heterodoksal akımlardan başka, bugün Hristiyanlık bünyesinde yer alan mezhep akımları açısından ilk önemli ayrılık hareketi Kristolojik tartışmalara bağlı olarak beşinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. 431 Efes ve 451 Kadıköy konsillerinde İsa'nın insani ve ilahî şahsiyetleri konusunda yapılan tartışmalar ve alınan kararlar, bugün Ayrılmış Doğu Kiliseleri olarak adlandırılan mezheplerin ana gövdeden koparak ayrı birer kilise hâlinde teşekkülüne yol açmıştır.

13.3. 1. Katolik ve Ortodoks Ayrışması

Hristiyanlık tarihinde ikinci önemli mezhepleşme olayı, geçmişi daha gerilere uzanmakla birlikte 11. yüzyıl ortalarında karşılıklı bir restleşme ile sonuçlanan Roma ve İstanbul kiliseleri arasındaki ayrılmadır. Bu ayrılma, kendisini Roma imparatorluğuyla bütünleştiren Hristiyanlığın ana gözdesinin ikiye ayrılmasıdır. Bu ayrışmanın kökleri tarihsel olarak Roma imparatorluğunun başkentinin İstanbul'a (Konstantinopolis'e) taşınmasına kadar uzanır. İstanbul'un yeni siyasal merkez olarak "İkinci Roma" ilan edilmesi Roma kilisesi açısından hem olumlu hem de olumsuz bazı gelişmelere kapı aralamıştır. Olumlu yön; imparatorluk merkezinin taşınmasıyla Roma kilisesinin elde ettiği güç imkânıdır. Nitekim bunu gittikçe artıran Roma Kilisesi, imparatorluğun Batı kanadının yıkılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu kendi lehine doldurmaya girişmiş ve dinî alanın yanında dünyevi bir güç ve iktidar alanı oluşturmuştur. Bu gidişat meyvesini ilerleyen dönemde gerçekleştirilen ve yüzyıllarca Avrupa'da önemli bir güç hâline gelen teokratik devletin oluşumuyla verecektir. Olumsuz yön ise, imparatorluğun yeni merkezi olan İstanbul'un siyasal idareciler liderliğinde Roma'dan ayrı ve bağımsız bir kilise şeklinde teşekkül etmeye başlamasıdır. Bu durum ilerleyen dönemde İstanbul kilisesini Sezaropapalist bir yapılanmaya kaydırmış ve Doğu Roma siyasal iradesiyle İstanbul kilisesini âdeta özdeşleştirmiştir.

Ökümenik konsillerin tamamı ya İstanbul'da ve yakın çevresinde ya da Anadolu'nun İstanbul'a yakın merkezlerinde düzenlenmiştir. Bu konsillerde erken dönemlerden itibaren

Roma, Antakya ve İskenderiye gibi Hristiyanlığın önemli merkezleri olan şehirlerin yanı sıra İstanbul'un da dinî bir merkez olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda 451 Kadıköy Konsilinde Roma ve İstanbul piskoposlarının eşitliği vurgulanmış; ancak Roma temsilcileri bu karara katılmamışlardır. Tarihsel süreçte Roma'nın gittikçe konumunu güçlendirmesi Roma piskoposu olan papaların da oldukça güçlenmesini sağlamıştır. Roma, havari Petrus aracılığıyla bütün Hristiyanlığın merkezi iddiasıyla tüm Hristiyanlar üzerinde bir otorite olduğu kanaatini ve bu kanaat doğrultusunda bir politikayı her zaman sürdürmüştür. Ancak bu durum bir imparatorluk kilisesi hâlindeki İstanbul'un her zaman tepkisine yol açmıştır. Böylelikle iki kilise arasındaki asıl önemli çekişme otorite ve dinî merkez olma konusunda yaşanmıştır. İstanbul'un kendisini Roma ile eşit görmesine karşılık, Roma, kendisinin Hristiyanlığın merkezi olduğunu ileri sürmüştür.

İki kilise arasındaki bu çekişme ilerleyen dönemde Roma Kilisesinin İstanbul'da yaşanan siyasal krizlerden yararlanmaya ve zaman zaman hem taht mücadelelerinde hem de İstanbul kilisesine patrik atamalarında etkisini kullanarak kendisine yakın isimleri işbaşına geçirmeye çalışmasıyla iyice doruk noktasına ulaşmıştır.

Yaşanan bu siyasal çekişmeler yanında bazı teolojik ve liturjik konulardaki farklılıklar da iki kilise arasındaki ayrışmada rol oynadı. Bunların başında teslisin üçüncü unsuru Kutsal Ruh'la ilgili tartışma gelmektedir. Roma Kilisesince İznik kredosuna eklenen "oğuldan da" ifadesi Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem de Oğul'dan neşet ettiğini vurgularken İstanbul Kilisesi bunun kabul edilemez olduğunu savundu. Zira bu, hem konsillerde belirlenen asli öğretiye aykırıydı hem de teslis öğretisinde Kutsal Ruh'un konumunu Oğul'a göre ikincilleştiren bir durumdu. Bir diğer tartışma konusu ikonalarla ilgiliydi. Roma Kilisesi İstanbul bağlılarınca ikonaların bir tazim aracı olarak kullanılmasını puta tapıcılık olarak görmekteydi. Nitekim Roma'nın İstanbul üzerinde etkisini hissettirdiği bir dönemde, 726-843 arasında tekabül eden ikonaklazm döneminde ikonalara karşı bir dizi yaptırım uygulandı. Tarihe "put kırıcılık" olarak geçen bu hadise zihinlerde derin izler bıraktı.

Bütün bu siyasal ve dinî çekişmeler yanında iki kilise arasında uzun süre görüşmeler sürdürüldü ve karşılıklı olarak birbirini ikna etme teşebbüsleri devam etti. Ancak 1054'te patrik Cerularios ile görüşmeye gelen Kardinal Humbert ile ipler koptu. Papalığın, İstanbul Kilisesine yönelik tavrından ve politik manevralarından rahatsız olan patrik, kardinale randevu vermedi. Patrikle görüşemeyen kardinal de İstanbul Kilisesi'nin farklı görüşlerinden dolayı sapkın olduğuna dair bir papalık belgesini Ayasofya'ya bırakarak Roma'ya döndü. Buna karşılık İstanbul Kilisesi de Roma Kilisesinin Kutsal Ruh konusundaki inancının sapkınlık içerdiğini vurgulayan karşı bir belge hazırladı ve bunu Roma'ya iletti. Bu karşılıklı restleşme ve birbirini aforoz etme, iki kilise arasındaki mutlak ayrılığın ilanı oldu.

Katolik kilisesi ilerleyen dönemde Avrupa'daki etkisini hızla artırdı ve siyasal ve askeri bir güç hâline geldi. 11-13. yüzyıllar arasında gerçekleştirilen Haçlı Seferlerinde kilise hep belirleyici ve yönlendirici bir rol oynadı. Bu seferlerden 4. Haçlı Seferi'nde İstanbul işgal edildi ve 1261'e kadar süren bir Latin krallığı kuruldu.

Katolik kilisesinin Doğu kiliselerine yönelik politikası yakın zamanlara kadar devam etti. Bu politikanın temelini Doğu kiliselerini Roma ile birleştirmek anlayışı oluşturuyordu. Ancak uzun yıllar bunda görünür bir başarı sağlanamadı. Nihayet 16. yüzyıldan itibaren Katolik misyonerler vasıtasıyla Doğu Hristiyanları Katolikleştirilmeye çalışıldı. Ayrılmış Doğu kiliseleri olarak adlandırılan kiliselerde bu, kısmen başarılı olduysa da Ortodokslar açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. 1960'lı yıllara düzenlenen 2. Vatikan konsili sonrası diğer birçok konuda olduğu gibi İstanbul kilisesiyle ilişkiler konusunda da Katolik Kilisesi yeni bir politika izlemeye başladı. Bu politika değişikliğinde en gözle görünür değişiklik iki kilise arasındaki sorunlardan ziyade birliktelikleri ön plana çıkarmak ve karşılıklı iletişim sağlamaktı. Bu çerçevede Katolikliğin başı papa ile Ortodoks kilisesi patriğinin karşılıklı ziyaretleri planlandı. Kurumsal anlamda bu yakınlaşma ve iyi niyet gösterilerine rağmen Katolik ve Ortodoks halklar arasındaki derin ayrılığın hâlâ devam ettiği bir gerçektir.

Ortodoks Kilisesi bir imparatorluk kilisesi olarak varlığını 15. yüzyıl ortalarına kadar devam ettirdi. 1453'te İstanbul'un Osmanlılarca fethedilmesi üzerine Moskova Ortodoks kilisesi "Üçüncü Roma" iddiasıyla Ortodoksluğun yeni merkezi olarak ortaya çıktı. İstanbul Kilisesi ise Fatih tarafından yeni bir yapılanma konusunda teşvik edildi. Ortodokslarca seçilen patrik Fatih tarafından tanındı ve patriğe saray erkânında bir resmiyet tanındı. Osmanlı imparatorluğu süresince patrikhane birkaç merkez değiştirdi; ancak sonunda Fener'de günümüzdeki yerine taşındı. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde patrikhane zaman zaman çeşitli siyasal etnik-ayrılıkçı hareketlere karıştığı suçlamalarına muhatap oldu ve bazı patriklerin idamı gündeme geldi. 20. yy başlarında gerçekleşen mübadele olaylarında Ortodoks Rum nüfusun önemli bir bölümü Türkiye'den göç etti. Günümüzde Ortodoks Rumlar genellikle İstanbul'da ikamet etmektedirler.

13.3.2. Reformasyon Dönemi

Hristiyan tarihinde üçüncü önemli ayrışma hareketi 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Ortaçağ'da Katolik kilisesinin dinsel ve siyasal yapılanması ve ekonomik ve sosyal alanda kurduğu tahakküm çeşitli kesimlerin yoğun tepkisine neden olmuş ve sonunda reform hareketlerine dönüşecek olan bir dizi yenilikçi anlayışın olumunu sağlamıştır. Reformasyon hareketleri öncesi reforma zemin hazırlayan gelişmeleri iki ana kategoride ele almak mümkündür: Bunlar Rönesans ve hümanizm hareketleridir.

Bilimde ve sanatta yenileşme hareketlerini ifade eden Rönesans, Ortaçağ'da kilisenin öncülüğündeki dogmatizme ve skolastik düşünceye bir eleştiri ve isyan hareketi şeklinde gelişmiştir. Avrupa genelinde bilim adamları kilisenin dogmatik kabullerini yıkıcı görüşler ileri sürmüşler; sanatkârlar yenilenmeci yaklaşımı merkeze alan anlayışı eserlerine yansıtmışlardır. Kilisenin aykırı hatta heretik/sapkın gördüğü bu gelişmeye karşı tepkisi şiddetli olmuş ve birçok bilim adamı kilise mahkemeleri olan Engizisyon'da yargılanarak ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu cezalar arasında en sık uygulananı diri diri yakılma cezasıdır.

Hümanizm hareketi de bu dönemde oldukça etkili olmuştur. John Colet (1494-1519), Thomas More (1478-1535) ve Desidarius Erasmus (1469-1536) gibi hümanistlerce Roma

Katolisizminin inanç ve öğretilerine çeşitli eleştiriler getirilmiş, kilisenin sivil alandaki otoritesi tenkit edilmiştir. Erasmus ve benzeri hümanistler, insana ve insanın sahip olması gereken temel haklara dikkat çekmişler, şiddeti, savaşı ve benzer durumları eleştirmişlerdir. O dönemdeki hümanistler günümüzdeki bazı hümanist çevrelerden farklı olarak dinin (Hristiyanlığın) içerisinde kalarak eleştirilerini sürdürmüşlerdir. Bilim adamları gibi hümanistler de kilise tarafından sapkın sayılmış ve cezalandırılmaları yoluna gidilmiştir.

Lutheranizm

Reform döneminin kuşkusuz en önemli ismi Martin Luther'dir (1483-1546). Luther'in Katolik anlayışa yönelttiği itirazlar, Roma Kilisesinin yüzyıllardır elinde bulundurduğu imtiyazlı statükoyu derinden sarsmıştır. İman, tövbe, dinde temel referanslar, kutsal kitap, endüljans, çeşitli eklestiastik sorunlar ve benzeri konulardaki yaklaşımları Hristiyanlığın ana gövdesinin Katolik ve Protestan şeklinde ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştır.

Luther, özelikle Papalık görevlisi olarak Saxonya bölgesinde görev yapan Dominik ilahiyatçı Johann Tetzel'in Katolik kilisesinin endüljans uygulamasını savunan tavırları ve vaazları üzerine 1517'de 95 maddede özetlediği yenilikçi düşüncelerini Wittenberg şatosu kilisesi kapına asarak ilan etti. Endüljanstan papalığa, rahiplerin mutlak bekârlık geleneğine, sakramentlere, ölüler için yapılan Mass ayinine, iman ve tövbe konularındaki geleneksel anlayışa, keşişlik ve manastır sistemine kadar hemen her konuda eleştirilerini sıraladı. Luther'in bu eleştirileri Katolik Kilisesine âdeta bir bomba gibi düştü, başta Tetzel olmak üzere Katolik ilahiyatçılar ve din adamları onu sapkın fikirlere sahip olmakla suçladılar. Kilise 1518'de Luther'i kendisine yöneltilen suçlara karşı savunma yapmak üzere Roma'ya çağırdı. Buna itibar etmeyen Luther ise görüşlerini savunmaya devam etti; Katolik Kilisesine ve kilisenin güdümündeki siyasal güçlere karşı ihtiyaç duyduğu siyasal ve askeri koruma ise çeşitli Alman prenslerince sağlandı. Kilise 1520'de Luther'e yönelik "Exurge domine" belgesini yayınladı ve bunu kendisine gönderdi. Bununla ona, son olarak, fikirlerinden geri dönmek için iki aylık bir süre tanınmaktaydı. Ancak Luther bu talebi geri çevirerek papalık belgesini yaktı. Nihayet kilise 1521'de Luther'i aforoz etti; çeşitli Katolik merkezlerde Luther'in kitapları yakıldı. Çeşitli tarihlerde yapılan toplantılarda Luther yanlıları Luther'in fikirlerini savundular. 1529'da toplanan Speyer Meclisi'nde ise Luther yanlıları Katoliklerin Luther aleyhine tutumunu protesto ettiler. Bu olayla birlikte Luther yanlıları Protestanlar olarak nitelenmeye başladı.

Luther, iman ve tövbe konusunda kilisenin anlayışını eleştirmekte ve papalık ve kilise kurumunun iman ve tövbe konusundaki aracı rollerini reddetmektedir. O, imanla tövbenin kişi ile tanrı arasında gerçekleşeceğine inanmakta ve Papanın ve kilise kurumunun günah bağışlaması geleneğine karşı çıkarak tövbenin Tanrı tarafından kabul edileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Luther endüljans (günah itirafı sonucunda kilise tarafından kişiye günahlarının bağışlandığına dair verilen ve Ortaçağda parayla satılan belge) uygulamasına da şiddetle karşı çıkmakta, bunun bir sahtekârlık olduğunu vurgulamaktadır. Yine Luther, herkesin kutsal metni okuyup anlamasının önemine dikkat çekmekte ve dinde temel otoritenin papalık ya da kilise kurumu değil kutsal metin olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda o, Hristiyan kutsal kitabını Almanca'ya çevirmiştir. Ayrıca Luther ana dilde

ibadetin önemine dikkat çekmiştir. Bundan başka Luther rahiplerin evlenmemesi yönündeki kilise kuralına da karşı çıkmış ve Cistercian tarikatı üyesi olan Catherine von Bora ile 1525'te evlenmiştir. Son olarak o, İsa'nın ve İncil mesajının insanlara anlaşılabilir ve gerçekçi bir şekilde anlatılmasının önemi üzerinde durmuş; örneğin Meryem'i oldukça güzel bir kadın şeklinde resmeden anlayışa eleştiriler getirmiştir.

Kutsal kitaba dayalı olarak birçok konuda Katolik anlayışı ve Papa'yı eleştiren Luther, Hristiyan teolojisinde ve toplum anlayışında Pavlusçu anlayışı yeniden inşa etmeye çalıştı. Papayı haydutlukla ve Deccallikle suçlayan Luther, yaşadığı dönemde, prens ve derebeylerinin siyasal iktidarlarını kutsamakta, bunların yönetim ve iradelerine her ne sebeple olursa olsun karşı çıkmayı, dine aykırı saymaktadır. "İki kılıç doktrini" bağlamında Luther, dünyevi iktidarların tanrı tarafında tesis edildiğini dolayısıyla bunlara itaat etmenin şart olduğunu düşünmektedir.

Katolik Kilisesine karşı Luther'in başlattığı reform hareketi, özellikle öğrencisi Melancthon'un çabalarıyla geliştirildi. Melancthon, Luther'in görüşlerini eserlerinde bir araya toplamış; ayrıca Lutherci anlayışın temel özelliklerini derleyip toparlamıştır. Lutheran Protestanlık hareketi Avrupa'nın kuzeyinde, Danimarka, İsveç ve diğer İskandinav ülkelerinde yayıldı. Günümüzdeki Lutherci kiliseler Reform kiliseleriyle birlikte Protestanlığın ana gövdesini oluşturmaktadır. Almanya genelinde Lurtherci kiliseler Evanjelik kiliseler olarak da nitelenmektedir.

Reform kiliseleri

Protestanlık içerisinde yer alan günümüz Reform kiliseleri ikinci kuşak reformistler olarak da adlandırılan Calvin ve Zwingli'nin görüşlerinden esinlenerek ortaya çıkan akımlardır.

Fransız reformist John Calvin (1509-1564) Luther tarafından başlatılan reform teolojisinden etkilenmiş ve sosyo-politik ve kilise organizasyonu/disiplini alanlarında yoğunlaştırdığı çeşitli açılımlarıyla reformu geliştirmiştir. Hümanizmden etkilenen sistematik bir düşünür olan Calvin 1533'te Katolik kilisesinden kopmuş, 1535'te ise İsviçre'ye kaçmıştır. Cenevre'de Guillaume Farel (ö. 1565) tarafından başlatılmış olan reform hareketinin başına geçmiş ve Cenevre'yi reform teolojisi doğrultusunda teokratik bir şehir şeklinde yapılandırmaya çalışmıştır.

Bu esnada İsviçre'de aktif olan bir başka reform yanlısı ilahiyatçı da Ulrich Zwingli'dir (1484-1531). Katolik ilke ve uygulamalara karşı Luther'den daha radikal tutumu ile tanınan Zwingli, Zürih'te bir dizi radikal uygulama başlatmış; Mass ayinini tamamıyla yasaklamış, kiliselerden resim ve suretleri atmıştır. Ayrıca o, evharistte Mesih'in varlığı konusunda hem Luther'den hem de Katolik Kilisesinden ayrı düşünmüş; Katolik dönüşüm teorisiyle birlikte Luther'in evharistte Mesih'in gerçek varlığı öğretisini de reddetmiştir. Ona göre evharist, İsa Mesih'in havarileriyle yediği son yemeğin yalnızca bir hatırasından ibarettir. Son olarak Zwingli, Kitabı Mukaddes'in ifadelerinin anlam açısından açık

seçikliğinde ısrar etmiş ve Katolik Kilise tarafından savunulan kutsal metinlerdeki sır ve gizemler yaklaşımını eleştirmiştir.

Calvin ve Kalvincilik, dindarlığın sosyal ve ahlaki boyutuna vurgusuyla da tanınmaktadır. Calvin, dindarlığın toplumsal yapıya uygulanmasını savunmuş ve kiliseyi kent idaresi içerisinde temsil etme anlayışıyla yaşadığı dönemde Cenevre'de küçük ölçekli bir teokratik yapılanma oluşturmaya çalışmıştır. O, dinin devlet, ekonomi ve toplumla ilişkisi üzerinde durmuş ve bireysel dindarlığın iş ahlakı boyutuyla da gerçekleşmesini vurgulamıştır. Yine Calvin, sadece dinsel inançların değil kilise yapılanması, politik organizasyon ve sosyal düzenlemelerin de kutsal metnin literal anlamı üzerine oluşturulması gerektiğini düşünmüştür.

Kilise yapılanması konusunda Reform kiliseleri Lutheran kiliselerden farklı olarak "bütün inananların rahipliği" ilkesini ve seçim esasına dayalı din görevlisi/öğretmen atamayı uygun bulmuştur. Özellikle Calvin'in İskoçyalı öğrencisi John Knox (ö. 1572) tarafından İskoçya'da geliştirilen ve oradan Amerika'ya taşınan Presbiteryenlikte seçime dayalı presbitery sistemi kilise yapılanmasında esas alınmıştır.

Günümüz reform kiliseleri arasında Presbiteryenler, Kongregasyonalistler ve benzeri bir dizi Protestan mezhep hareketi sayılabilir. Kalvinci kiliseler olarak da adlandırılan Reform kiliseleri Avrupa'da İsviçre, Hollanda, İskoçya, Bohemya, Macaristan ve Almanya ile Kuzey Amerika genelinde yaygın durumdadır.

Anabaptistler

Anabaptistler, kilise yapılanması ve vaftiz gibi konulardaki görüşleriyle diğer Protestan gruplardan ayrılan bir grup olarak dikkati çekmektedir. Kökenleri erken reformasyon dönemine kadar uzanan bu gruplar, farklı düşünceleri yanında mevcut sosyal düzeni tehdit ettikleri gerekçesiyle hem Katolikler hem de ana gövde Protestan ekoller tarafından takibat altına alınmışlardır.

Anabaptist kiliselerin en temel karakteristikleri bebek vaftizini reddetmeleri ve vaftizin kişinin doğru ile yanlışı ayırt edebilme yaşında yapılması gerektiğini savunmalarıdır. Ayrıca anabaptistler arasında vaftizin bir iman ikrarı olarak tektrar tekrar yapılabilirliği de düşünülmektedir. Bundan başka bu gruplar oldukça radikal sayılabilecek dindarlık anlayışlarıyla ve sosyal-siyasal yapıya karşı pasifist yaklaşımlarıyla da dikkati çekerler. Örneğin Anabaptist ekol arasında sayılan Mennonitler ve bunların devamı niteliğindeki Amishler, bireysel ve sosyal yaşam açısından gerçek dindarlığın İsa'nın döneminde olduğu şekilde olması gerektiğine inanmakta ve modernitenin oluşturduğu teknolojik yaşam tarzına şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Anglikan kilisesi

Yapısı itibarıyla Protestanlıkla Roma Katolisizmi arasında olan Anglikan kilisesi daha ziyade milli vurgularıyla ön plana çıkan ulusal bir kilise olarak dikkati çeker. Bu kilise, Baptistler, Metodistler, Kongregasyonalistler ve benzeri birçok kilise akımını bünyesinden çıkaran önemli bir mezhep hareketi olarak da dikkati çeker.

Anglikan Kilisesinin doğuşu, 16. yy'ın ilk yarısında İngiliz kralı VIII. Henry'nin (1491-1547), kendisine, halef olacak bir erkek çocuk doğurmamış olan karısı kraliçe Aragonlu Catherine'i boşama ve metres hayatı yaşadığı Anne Boleyn ile evlenme isteği ile ilişkili görülür. Gerçekte ise bu kilisenin kökenlerini kral VIII. Henry'den çok öncelere dayanan ve İngiltere de dâhil tüm Avrupa'da yankı bulan Protestan reform hareketlerinde ve İngiltere'nin sosyo-politik yaşamına egemen olma konusunda teokratik otoriteyi temsil eden papalıkla sivil otoriteyi temsil eden krallığın güç mücadelesinde aramak gerekmektedir.

Roma Katolik Kilisesi'nin inançlarına ve İngiltere'nin sosyal-siyasal yapısı üzerindeki etkinliğine yönelik eleştirilerin Henry öncesi dönemlerden itibaren varlığı bilinmektedir. Wycliffe gibi öncü reformistler ve Thomas More gibi hümanistler Katolisizmin etkisini eleştirmişlerdir. Yine Cambridge'de yerleşik olan William Tyndale (1494-1536), İngiltere'de Protestanlığın hararetli bir sempatizanı olmuş ve Katolisizme çeşitli eleştiriler getirmiştir. Ancak Tyndale, baskılar üzerine Almanya'ya kaçarak orada faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmıştır. Onun tarafından hazırlanan Kitabı Mukaddes'in İngilizce çevirisi 1526'dan beri bilinmektedir.

Kral Henry, kilisenin yeniden yapılandırılması sürecinde en önemli hamlelerinden birini 1532'de Thomas Cranmer'i başpiskoposluğa getirmekle yaptı. VIII. Henry, 1547'deki ölümüne değin İngiliz kilisesinin başı ya da İsa'nın İngiltere'deki halefi olarak faaliyetlerini sürdürdü; kilise kurumu içerisinde sosyal siyasal veya ekonomik açıdan kendi otoritesine ters düşebilecek olan hususlarda revizyonlara girişti. Teolojik tartışma zeminini Cranmer gibi ilahiyatçıların hazırladığı bu faaliyetler çerçevesinde örneğin o, İngiliz mahkemelerinin davalarını Roma'ya götürmelerini yasakladı, 1536'da manastırları kapatma teşebbüsünde bulundu.

Henry'nin ölümü sonrası da Anglikanizm hareketi gelişim sürecini sürdürdü. Henry'nin henüz 9 yaşında olan oğlu VI. Edward döneminde İngiliz parlamentosu başpiskopos Cranmer tarafından derlenen ilk İngilizce dua kitabını onayladı. Edward döneminden itibaren kilise, parlamento tarafından denetlenmeye başlandı.1553-1558 yılları arasında hükmeden kraliçe Mary Tudor döneminde Roma Katolisizmine yeniden dönme teşebbüsünde bulunuldu ve bu çerçevede bir dizi tedbir alındı. Bu dönemde Cranmer ve diğer bazı Anglikan ilahiyatçılar yakılarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Ancak Mary Tudor'dan sonra tahta geçen Elizabeth'le birlikte ulusal kilise hareketine tekrar dönüldü ve ilerleyen zaman içerisinde Anglikanizm İngiltere'de ve İngilizlerin etkisi altındaki yörelerde İngiliz milli kilisesi olarak günümüze kadar süregelen dönemde yerini aldı.

Cantenbury başpiskoposluğu bünyesinde varlığını sürdürmekte olan Anglikan kilisesi, A'raf ve evharistte Katolik dönüşüm öğretisi gibi Katolik inançlara karşı çıkmakta ve Proestan kiliseler gibi iki temel sakrament kabul etmektedir. Ancak Katolik kilisesinin diğer sakramentlerine tamamen karşı çıkmamaktadır. Sivil otoriteye bağlı bir kilise olarak kraliçe kilisenin başı sayılmaktadır.

Uygulamalar

Bulunduğunuz mekânda varsa bir kilise geziniz ve ayini gözlemleyiniz.

Kazanımlar

1) Kilse kavramı anlaşılır.

2) Hristiyanlığın ritüelleri ile ilgili bilgi kazanılır.

3) Kilise objeleri tanınır.

Uygulama Soruları

1) Hristiyanlığın ibadetleri hakkında neler biliyorsunuz?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Hristiyan inanç esasları teslisin unsurları çevresinde oluşmuştur. Baba, oğul ve kutsal Ruh'tan oluşan teslis içinde şüphesiz en büyük yer Oğul Mesih figürüne aittir. Mesih'in inkarnasyonu, kefaret oluşu ve haçta öldükten sonra dirilip göğe yükseldiği inancı, Hristiyan inanç esasının merkezini oluşturmaktadır. Hristiyanlık kişisel erdem ve ibadetlerden çok sevgi ve merhamet vurgusunu öne çıkarsa da ibadetler Hristiyan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Bu ibadetlerin çoğu kiliselerde rahiplerin öncülüğünde gerçekleşmektedir. İbadetlerin anlamı ve mahiyeti konusunda farklı Hristiyan kiliseler arasından görüş ayrılığı söz konusudur. Hristiyan etik geleneği de Hristiyanın gündelik yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Hristiyan etiğinin kaynağı ise daha çok Pavlus'a atfedilen metinlerdir.

Bölüm Soruları

1) Baba, oğul ve kutsal Ruh'tan oluşan teslisin fonksiyonu nasıl ifade edilebilir?

a) Kelamdır, kurtarıcı bir ilahidir

b) Vaftizi sağlar

c) Yakarışla ilgilidir

d) İkinci bir gerekliliktir

e) Hiç biri

2) Hristiyanlık hangi vurguyla diğer dinlerden farklı olduğunu iddia eder?

a) azap

b) Günah

c) cennet

d) Sevgi ve merhamet

e) e ibadet

3) Hristiyanlıkta ibadetler nerelerde icra edilir?

a) havra

b) Sinagog

c) cami

d) Mabed

e) kilise

4) Hristiyan inanç esaslarını ya da amentüsünü ifade etmede yaygın olarak hangi kelime kullanılır

a) Baba

b) Teslis

c) kredo (creed)

d) Kutsal ruh,

e) e oğul isa

5) Hristiyanlığın ilk kredosu aşağıdaki şıklardan hangisinde doğrudur?

a) İznik Kredosu

b) Havariler kredosu

c) Antakya kredosu

d) Tarsus kredosu

e) Kudus kredosu

6) (D/Y) Hristiyanlıkta yüce tanrı "Oğul" olarak nitelenir.

7) (D/Y) Hristiyanlıkta Oğul, teslisin unsuru içinde yer almaz.

8) (D/Y) Hristiyan inancında Oğul'un taşıdığı fonksiyonel özellikler açısından şu üç husus dikkat çekicidir: yaratılışta asli unsur olma, kurtarıcılık ve yargılayıcılık.

9) (D/Y) Hristiyanlıkta Oğul'un bedenleşmesi/tenleşmesi ya da inkarnasyon, tanrının insanlığa yönelik kurtuluş planı doğrultusunda düşünülen bir teolojik doktrindir.

10)(D/Y) Hristiyan ilahiyatında İsa'ya verilen en önemli kristolojik unvan Mesih'tir.

Cevaplar

1) a, 2) d, 3) e, 4) c, 5) b, 6) Y, 7) Y, 8) D, 9) D, 10) D.

14. İSLAM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

1) İslamın Ortaya Çıkışı

2) İslamın İnanç Esasları

3) İslamın İbadetleri

4) Hz. Muhammed (a.s.) ve Mesajı

5) Kur'an

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) İslamın ortaya çıktığı dönem ile ilgili sosyolojik bilginiz nelerdir?

2) İslam öncesi Dünya tarihi hakkında bilgileriniz nelerdir?

3) İslamiyetin ortaya çıkışında Arap yarımadasının durumu nasıldı?

4) İslamın yayılışı hakkında kronolojik olarak neler biliyoruz?

5) İslam'ın tevhit ilkesi ile diğer inançların tanrı anlayışlarıyla karşılaştırınız.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	**Kazanım**	**Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği**
	İslamın doğduğu dönemi anlamak	
	İslamın yayılış sürecini kavramak	
	İslamın temel inanç sistemini kavramak	
	Önemli ibadetleri hakkında fikir sahibi olmak	

Anahtar Kavramlar

- İslam
- Arap yarımadası
- Namaz
- Oruç
- Hac
- Zekât
- Kelime-i Şehadet
- Peygamber Hz. Muhammed (sav)

14.1. İman Esasları

Günümüzde yaklaşık bir buçuk milyarın üzerinde insanın inanç dünyasına hükmeden İslamiyet, Allah'ın birliğine inanmak, O'na gönülden teslim olmak ve Ondan gelen emirlere boyun eğmek temellerine dayanır. Dünyanın tüm ülkelerine yayılmış olmakla birlikte yoğunluk Endonezya'dan Atlas Okyanusuna kadar olan geniş alandadır. Azınlık cemaatları hâlinde dünyanın diğer ülkelerine de yayılmıştır. Bu, inananlar cemaatinin temeli Hz. Muhammed'in (s.a) hayatında atılmış, O'nu izleyen devlet teşkilâtı içinde kurumlaşmıştır.

Hz.Muhammed(s.a), Arabistan Yarımadasının Mekke şehrinde Kureyş Kabilesi'ne mensup oldukça fakir bir ailenin çocuğu olarak, yaklaşık 570 yılında dünyaya geldi. Henüz, doğumundan az önce babası Abdullah'ı, altı yaşlarında da annesi Amine'yi kaybetti. Öksüz ve yetim kalan Muhammed'in bakımını amcası Ebu Tâlib üstlendi. Peygamber olduktan sonra da Onu Mekkeli muhaliflerine karşı fedakârca ve korkusuzca savunmaya devam etti.

Hz. Muhammed'in(s.a) peygamberlik görevine başladığı 40 yaşından önceki hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olunmamakla birlikte, o'nun "Muhammed ul-Emin" lakabını alacak kadar dürüst ve üstün ahlâklı olduğu, 25 yaşlarında kendisinden daha yaşlı ve zengin, dul bir hanım olan Hz. Hatice ile evlendiği bilinmektedir. Hz. Hatice'nin ölümüne katlar da başka hiçbir kadınla evlenmemiştir. Hz. Hatice öldüğü zaman, kendisi 50 yaşlarında bulunuyordu.

Hz.Muhammed, kendisine peygamberlik görevi gelmeden önce, Mekke toplumunun içinde bulunduğu sosyal çöküntüden sıkılarak, zaman zaman Mekke yakınlarındaki Hira Mağarası'na çekilir, burada derin düşüncelere dalarak günlerini geçirirdi. Bu tefekkür ve ahlâkî tecrübeler, kendisine peygamberlik görevi verilmesiyle zirveye ulaştı. Yeni dinî tebliğe önce kendi ailesi ve yakın çevresinden başladı. Özellikle şehrin hayatını denetim altında tutan azınlık bîr gurubun şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Muhalefet büyüdü, ithamlar ağırlaştı. Peygamberin tebliği her geçen gün biraz daha çok engellenmeğe çalışıldı. Hayatının tehlikeye düşmesi ve tebliğin çıkmaza girmesi üzerine, hayatını ve tebliğini Mekke dışında sürdürebileceği yerler aramaya başladı. Mekke'ye hac için gelen diğer şehir ve kabile mensuplarıyla ilişki kurdu. Özellikle Medinelilerden bir grup, Ondaki liderlik vasfını ve tebliğindeki yüceliği fark ederek İslamı kabul ettiler; peygamberin içinde bulunduğu sıkıntıyı görerek Medine'ye davet ettiler. Dikkatli ve gizli görüşmelerden sonra alınan kararlar üzerine, Peygamber Mekke'yi miladi 622 yılında gizlice terk etti ve Medine'ye göçtü. Hz. Muhammed'in bu göçüne "Hicret" denir. Bu göç kararında Mekkelilerin suikast hazırlıklarının da rolü olmuştur. Olay, daha sonra Hicrî takvimin de başlangıcı sayılmıştır.

Medine'ye varışından sonra, Mekkeli muhacirlerle Medineli Müslümanlar arasında gerçek bir kardeşliğin sağlanmasını başardı. Ancak Mekkeliler, Hz. Muhammed'in hicretinden sonra da Müslümanlara karşı olan düşmanca tutumlarını sürdürdüler ve aralarındaki gerginlik kİsa sürede arttı. Mekkeliler Suriye'den gelen zengin bir kervanın Müslümanlarca tehdit edildiği haberinin kendilerine ulaşması üzerine, yaklaşık 1000 kişilik bir ordu toplayarak Hicretin 2. yılında Medine üzerine yürüdüler. Müslümanlar kendilerini savunmak için, Mekkelileri, 300 kişiyle Bedir mevkiinde karşıladı ve büyük bir yenilgiye uğrattılar. Bu başarı, Müslümanların çevre kabileler arasındaki itibarlarını da artırdı. Ancak

Mekkelilerin düşmanlığı, bu savaşla sona ermedi, Uhud ve Hendek savaşlarıyla da gerilim devam etti. Nihayet, Hz.Muhammed'in Hicri 8. yılda (m. 629) barışçı yollarla Mekke'yi fethederek Kabe'yi putlardan temizlemesiyle, bu durum son buldu. Bundan sonra da, Hz.Muhammed faaliyetlerini Medine'de sürdürmeye devam etmiş, lakin ömrü vefa etmemiş, 8 Haziran 632 de, 63 yaşında, arkasında evrensel bir din ve Kitap bırakarak vefat etmiştir.

Müslümanlar için Kur'an, Allah'ın kelâmını içeren bir kitaptır. Allah, elçisi Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla 23 senede kısım kısım indirmiştir. Peygamber, kendisine gelen Tanrısal sözleri, buyrukları (ayetleri) bir taraftan "Vahiy kâtipleri" ismi verilen, okuma-yazma bilen yakınlarına dikte ettirerek yazıyla kaydettirirken, diğer taraftan da müminlerin ezberlemelerini tavsiye ederek korunmasını sağlamıştır. Kur'an, "Sûre" ismi verilen 114 bölüme ayrılır. Sûreler arasında, uzunluk bakımından bir eşitlik yoktur. Mekke'de vahiy edilen ilk sûreler en kısa olanlardır. İfade bakımından da son derece derin ve güçlüdürler. Medine'ye hicretten sonra bu üslûp, yeni doğan cemaat devletinin yönetimi için gerekli hukukî muhteva ile daha kolay anlaşılır sade bir üslûba dönüşmüştür.

Kur'an her şeyden önce dinî ve ahlaki ilke ve öğütler kitabıdır. Medine'de bir İslâm devleti kurma işlemi sırasında vahiy edilen, önemli hukuki sözleri de içerir. En önemili husus, kadınlar ve köleler konusunda genel ıslahata yönelik buyruklardır. Kadına lam bir kişilik sağlanmış, karı-kocanın birbirinin elbiseleri, koruyucuları olduğu vurgulanmıştır. Sayısız kadınla evlenme sınırlanmış ve âzami sayı dörde indirilmiştir. Tek kadınla evliliğe doğru gelişmeyi sağlayacak kısıtlamalar getirilmiştir. Kölelik müessesesi ıslah edilmiş, kaldırılması fazilet yolu olarak gösterilmiş, köleleri hürriyete kavuşturmak için, her türlü hukukî ve ahlâkî ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. "Köle azad etmek" büyük bir erdemlilik olarak övülmüş ve teşvik edilmiştir. Ancak dünyada devam eden savaşlar ve savaş esirliği, Kur'an'm beklediği ve gösterdiği hedefi yüzyıllar boyunca geciktirmiş, zamanın olgunlaşması beklenmiştir.

Sınırlı sayıdaki hukuki ayetlerle toplumu evrensel hukuk düzenine sokmak istemiş, önerdiği ceza teklifleriyle alt ve üst sınırlan göstermiştir. Örneğin katil olayında en üst ceza kîsas, en alt ceza tazminat ve aftir. İki uç arasındaki ayrıntılar hâkime bırakılmıştır. Olayların ahlaki boyutlarına ağırlık verilmiştir.

14.1.1. Allah'a İman

İslam'a göre Allah, azîz ve âlim, âdil ve kadir, âlemlerin rabbi dir. Gökleri ve yeri, hayatı ve ölümü yaratan, ezelî, ebedî bir İlâh'dır. Canlılara rızk veren, kâinattaki küçük veya büyük her hâli ve işi bilen O'dur. Kullarının gözcüsü, yetimlerin koruyucusu, yoldan çıkanların mürşidi, felâkete uğrayanların kurtarıcısı ve affedicisi, merhamet edicisidir. O doğmamış ve doğurulmamıştır. Tektir, eşi ve benzeri yoktur.

Allah varlığını, bilgisini ve gücünü, yaratıklarmdaki harikalarla, onlara verdiği yeteneklerle gösterir. İnsan yapısı O'nu doğrudan doğruya, beş duyu ile kavramaya uygun değildir. Nitekim Hz. Musa O'nu gözleriyle görmekte ısrar edince, O'nun karşı dağdaki bir anlık tezahürüne dayanamayıp, bayılmıştır. Eski Ahid'in aksine İslama göre, insan varlığının, ne uyanıkken, ne de uyurken, ne de rüyada Tanrı'yı görmesi mümkün değildir.

Yarattığı mahlûklara dönüşebileceği, onlarda müşahhaslaşabileceği ve tecrübe edilebileceği, görülebileceği yönündeki put, avatara vs. gibi tüm görüş ve tasavvurları reddeder, kabul etmez. Yine kendi yaratığı olan melek veya cinlerin veya herhangi bir başka varlığın (Demiurg'un) Allah'ın yaratıcılığına yardımcı olması, Allah'ın takdir ve icraatına müdahale etme tasavvurları kabul edilmez.

Politeistlerin tasavvur ettikleri gibi her hangi bir fiziki görünümle müşahhaslaşan Tanrı'nın bir veya daha çok zevce edinebileceği, onlardan oğulları ve kızları olabileceği, yani kendi varlığından her ne suretle meydana gelirse gelsin, daha alt derecede Tanrılar veya Tanrısal varlıklar oluşabileceği görüşlerini de kabul etmez. Hulul, inkarnasyon, avatara vs. gibi tarihin veya günümüzün bu yöndeki tüm tasavvurlarını reddeder. Bu türlü tasavvurları politeizm olarak değerlendirir. Melekler vs. gibi metafizik veya fizikî varlıklara uluhiyet isnadım da kabul etmez.

Allah'ın insanlarla veya başka varlıklarla ilişki kurabilmek veya bir icraatını başka varlıkların şerrinden koruyabilmek için, mahlûkatı içinde kendini gizlemesini, her hangi bîr varlık şeklinde görünmesini, avatarasını da (inkarnasyonunu) kabul etmez. Bunu Tanrı'ya yapılan acizlik ve zayıflık isnadı olarak değerlendirir.

Allah'ın sıfatlan yaratıklarında da tezahür eder, ancak o sıfat ve özellik kendisi veya kendisinin bir cüzi olamaz. Bu sebeple Hinduizm ve Hristiyanlıktaki gibi kısmî avatara ve inkarnasyon tasavvurlarını kabul etmez. O kelâmıyla, düşüncesiyle istediğini yaratır. Ancak yarattığının kendisi veya cüzü olmaz. Bu sebeple ezelî ve ebedî Tanrısal oğul, Tanrısal varlık tasavvurlarını kabul edilmez. Örneğin Kur'an muhtevası ve sözleri, Tanrı Kelâmıdır. Ama ne Tanrı, ne de Tanrı'dan bir kısımdır. Dolayısıyla bazı Hristiyan grupların- ileri sürdüğü gibi Logos'un (Tanrısal kelâmın) ulûhiyeti görüşü de kabul edilmez. Yanlış inançlar olarak değerlendirilir.

Hinduizm veya benzeri sistemlerdeki Allah'ın (İşvara'nın) çok uzaklarda olduğu, yaratıkları duyabilmesi için, ara Tanrısal varlıklara, kutsal kişilere ihtiyaç olduğu Jasavvurlan da kabul edilmez. İslam'a göre, Tanrı İnsana veya diğer yaratıklara kendilerinden daha yakındır, her hangi bir ağaçtan düşen kuru yapraktan dahi haberdardır. Tanrının varlıkları duyabilmesi İçin bir aracıya ihtiyacı yoktur. Tanrı dışında Tanrısal özelliğe sahip hiç bir varlık ve aracı yoktur. Tanrı dışındaki tüm varlıklar onun yaratığıdır.

Panteizmin, Tanrı'nın tabiatın tüm içine yayıldığı, eşyanın benliğinde yayılmış olarak bulunduğu görüşünü de kabul etmez. İslam'a göre, Tanrısal güç her yerde ve her zaman hazırdır. Canlı veya cansız tüm yaratıklar, yaratılışlarında kendi varlıklarına verilen veya yerleştirilen emirlere, programlara, tabiat kanunlarına uyarlar. Ama Tanrı'nın kendisi tabiat veya tabiat kanunlarının, eşyanın, mahlûkatın bir cüzi, parçası değildir. O mahlûkatından, eşyadan bağımsızdır.

Bazı Doğu Asya dinlerinde görülen, Ying ve Yang'dan, yani erkek ve dişi iki cevherden, iki güçten oluştuğu tasavvur edilen Tanrı veya Tao İnancını da kabul etmez. Çünkü bununla Tanrı'mn varlığı iki ayrı varlık ve cevherin sentezinden oluştuğu varsayımı

ortaya çıkar ki, yeni bir tip dualizm'î oluşturur. Vahdaniyet iki ayrı cevhere bölünmüş veya iki şahsa ayrılmış olur. İki cevherin sentezinden oluşmuş tek varlık hâlinde tasavvur edilse dahi, bu ve benzeri tasavvurlar kabul edilmezler. Nitekim geç devir Parsizm'de ortaya çıkan ve Tanrı'dan ezelde sudur ettiğine İnanılan Ehriman ve Angramainyu düalizmini de İslam kabul etmez.

Allah'ın varlığının mahiyeti, ancak kendisinin bildiği, kendisinin dışında hiç bir mahlûkatın kavrayamayacağı bir sır olarak kabul edilir.

İslam din adamlarının (haham, rahip vs.) Tanrı adına hükümler vermelerini, onların içtihatlarını bilimsel görüş değil de Tanrısal vahiy gibi algılanmasını, papalarda olduğu gibi yanılmazlıklarını (layuhtilik) kabullenmeyi de onları Tanrı edinmek olarak değerlendirir, Tanrı'ya eş koşmak olarak kabul eder.

14.1.2. Melekler ve Fizik Ötesi Varlıklar

Fizikî âlemin dışında ruhsal hayat sahibi varlıkların bulunduğuna inanılır. Bunlar melekler ve cinlerdir. Kur'an, insanın topraktan, cinlerin ateşten yaratıldığını beyan etmiştir. Meleklerin ise neden yaratıldıklarını açıkça bildirmemiştir. Ancak Peygamberden gelen bir haberde, meleklerin ışıktan yaratıldığı nakledilmektedir. Meleklerin tabiatları insanlardan farklıdır. Yaratılış cevherleri ayrıdır. Gözle görünmezler, ancak istedikleri şekle girip görünebilme kabiliyetindedirler. Kendi arzularına göre hareket etmezler. Allah'ın emirlerine mutlak olarak boyun eğerler. Yorulma ve usanmaları yoktur. Yemezler, içmezler ve cinsiyetleri de yoktur.

Melekler Tanrının vahyini peygamberlere getirirler. Müminlere de işlerinde yardımcı olurlar, doğru yolu gösterirler. Hayat süreleri dolan canlıların ölürken ruhlarını alırlar. İnsanların affı İçin dua ederler. Yaratıkların iyi ve kötü her türlü davranışlarım kayıt ederler. Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail, isimleri Kur'an'da zikredilen büyük meleklerdendir.

14.1.3. Kitaplara İman

Kitaptan maksat, peygamberlerin ümmetlerine Allah'dan getirdikleri emir ve tavsiyeleri içeren yazılı metinlerdir. Bunlardan: Tevrat, Zebur (Mazmurlar) ve İncil, Kur'an'da adı geçen kitaplardandır. Müslümanlar bu kitaplara ve ismi Kur1 an'da zikredilmeyen diğer vahiy kitaplarına teorik olarak inanırlar. Çoğu kez elde mevcut olanlar da safiyetlerini koruyamadıkları gerekçesiyle müminlerin günlük hayatına doğrudan etkileri olmaz. Ancak bilimsel yönden Kur'an tefsirlerinde kendilerinden yoğun bir şekilde yararlanılması sebebiyle dolaylı olarak etkileri görülür.

Tevrat ve Zebur'un varlıkları konusunda Ehli Kitapla ihtilâf olmamakla birlikte, sağlıkları konusunda tartışmalar devam eder. Ancak Hristiyanların anladıkları vahiy ve İncil tasavvurları ile Müslümanların inandıkları vahiy ve İncil tasavvurları arasındaki ayrılık büyüktür. Hristiyanlara göre, Tanrısal kelam ve vahiy, Hz. İsa'da et ve kemiğe dönüşmüş ve İsa kendisinden sonra Tevrat ve Kur'an gibi ayrıca bir vahiy kitabı bırakmamıştır. Elde bulunan ve "İncil" diye bilinen ve isimlendirilen kitaplar Havarilerin, şakirtlerin veya onlara

inananların Kutsal Ruh'un ilhamıyla "İsa ve hayatı hakkında anlatılan haberleri topladıkları, kaydettikleri kitaplardır". Müslümanların inandıkları gibi bir "İncil" yeryüzünde yoktur.

Müslümanların geleneksel görüşlerine göre, Hz. İsa'ya "İncil" ismi verilen bir vahiyler muhtevası verilmiştir. Ancak İsa kendisine gelen vahiyleri yazıyla kaydetmediği veya şakirtlerine dikte ettirmediği için kaybolmuştur. İncil isimli mevcut kutsal yazılara İsa'ya gelen vahiylerden bazı parçaların girmesi muhtemeldir.

Ancak bu görüşlerle, Kur'an'ın haber verdiği İsa'nın Tanrı'nın Meryem'e bıraktığı "Kelamı" oluşunu ve henüz çocukken Tevrat'ın, İncil'in ve hikmetin öğretildiği; konuşmalarıyla büyükleri ikna edici açıklamalar da bulunduğu âyetlerini açıklamak zordur. Kanaatımızca pek çok mahlûkata, hayatlarında ihtiyaçları olacak bilgi ve yeteneği yaratılışlarında benliklerine yerleştiren Allah, Hz. İsa'ya da henüz yaratılışının başında Tevrat ve İncil bilgilerini yani vahyini yerleştirmiş, Onu vahiy bilgileriyle yaratmış olmalıdır. Bu sebeple o çocukluğundan itibaren hayatı boyunca ilahi vahyin ışığında konuşmuş ve davranmıştır. Söz ve hareketleri vahyin dışa açılımı ve insanlara dolaylı tebliği olmuştur. Ancak İncil'in vahyi Tevrat ve Kur'an vahyinden farklı olduğu görülmektedir. Hıritiyanlarm da ifade ettiği gibi, İsa'nın hâl ve hareketlerini, sözlerini anlatan İnciller vahye dayalı kitaplar olmalıdır. Bununla birlikte Hadisler de olduğu gibi, bunları sonradan kaydedenler ve anlatanlar kendi beşeri yeteneklerine göre, anlayıp ifade edebildikleri için, Hadislerde olduğu gibi bilimsel ölçülerle değerlendirmeğe açık olmalıdır. Allah'ın mutlak birliği ilkesine zıt olmamalıdır. Aykırılıklar rivayet ve yorum hatası olarak değerlendirilmelidir.

Günümüz Hristiyanları Yeni Ahid'in içeriğini oluşturan İncil ve Havari Mektuplarının hepsim Kutsal Ruh'un vahyi, ilhamı sayar ve ilâhi gerçeği yansıttığına inanırsa da, Müslümanlar için ilk zamanların olaylarını yansıtan "Tarihi Vesikalar"dır. Nitekim günümüz kuşelerinin sahih kabul ettiği resmî İnciller dışında başka İnciller de vardır. Bunlardan Ebionitler ve îbraniler indileri gibi bazıları İsa' nın bir Peygamber ve insan olduğunu savunur. Özellikle Barnaba İncili Hz. Muhammed'e açık bir şekilde işaret eder. Resmî İnciller Paulus Hristiyanlığının temsilcisi görünümündedir. İçlerinde Hz. İsa'dan ve havarilerinden rivayet edilen veya kalan hakikat kıvılcımlarının olduklarından da şüphe edilemez. Muhtevadaki hikmetli sözler ve hakikatler bunların göstergeleridir.

Kur'an'ın, kendinden Önceki Kutsal Kitapları "Doğrulayıcı" olarak geldiği yönündeki âyetleri ise, iki anlamda algılanır: Birincisi, Kutsal kitapların içerdiği Kur'an'a paralel, Kur'an'la aynı muhtevalı ifade eden ayetleri için Kur'an "Tasdik edici, onaylayıcı"dir. İkincisi, Ehl-i Kitabın aralarında çelişkiye düştükleri önemli konularda probleme ışık tutan, hataları doğrulayan, yanlışlıkları düzeltendir. Kur'an'la çelişkiye düşen, Kur'an'a karşıt Kutsal Kitap âyetleri ise, zamanla veya tercümeler esnasında tahrif edilmiş, değişmiş olarak kabul edilir. O zaman Kur'an onlar için "tasrih edici, düzeltici"dir. Bu sebeple Kitab-ı Mukaddes'le çelişkilerde, ihtilaf konularında Kur'an esas alınır ve Kitabı Mukaddes'İn âyetleri Kur'an'a göre yorumlanır.

Kutsal Kitab'a sahip oldukları kabul edilen dinlerin mensuplarına "Ehlul-Kitab" (kitap sahipleri) denir. Ehlul-Kitab deyiminden birinci derecede İbrahim Dini geleneğine sahip,

Yahudi, Hristiyan ve Sabii'ier anlaşılır. Ancak bu kavram sonradan hemen hemen "kutsal kitaplarının vahye dayandığı iddiasında olan, tüm kitap sahibi din mensublarına" teşmil edilmiştir. Bu anlayış, teorik olarak fıkıh kitaplarında yer bulmasa da, güncel hayatta Mecusİler, Maniheistler ve hatta politeist Hint dinleri mensupları, hukuken "Ehlul-Kitab" muamelesi görmüşler ve dinlerine müdahale edilmemiştir. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Müslümanlar bu dinlere ve kitaplara saygı göstermekle birlikte, kendi inanç sistemleri içinde yer vermemişlerdir. Vahiy ve Tanrısal kaynak iddiaları ciddiye alınmamıştır.

14.1.4. Peygamberlere İman

Allah, emirlerinin ve insanlar için gerekli gördüğü ahlaki öğütlerin tebliği ve beyanı için insanlar arasından bazılarını seçerek, insanlara elçi olarak gönderir. Bu kişilere "Peygamber" denir. Peygamberler üstün ahiak ve fazilet sahibi kimselerdir. Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ ederler. Hata yapacak olurlarsa, Tanrı kendilerini uyarır. Bu sebeple hatada ısrar etmezler. Doğru ve sadık, üstün yetenekli kişilerdir.

Kur'an her millete peygamber gönderildiğini haber vermekle birlikte, bunlardan sadece Arabistan ve çevresine gönderilen bazılarının isimlerini inanç ve ahlak önderleri olarak açıklar. Bunlar: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, ibrahim, Lût, ismail, İshak, Ya'kub, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, îlyas, Elyesa, Zü'l-kifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa ve Muhammed (a.s.)dır. Bir de Üzeyir, Lokman, Zü'l-karneyn isimleri geçer ki, bunların peygamber mi veli mi oldukları tartışma konusudur.

Ahlâkî öğütleriyle veya kurdukları dinî-felsefî sistemleriyle peygamberler gibi davranışlar sergilemiş veya dinler kurmuş, insanlığa yön vermiş düşünürler de vardır. Buda ve Konfüçyüs bunun örnekleridir. Ancak bu büyüklerin yaptıkları işi Tanrı'dan aldıkları bir görevle, vahiyle yaptıklarına dâir elimizde belge yoktur. Hayatları gözden geçirildiğinde, kendilerinden önceki dinleri veya düşünce ürünlerini, ahlâkî zenginlikleri tahsil ederek, topluma ve insanlığa hizmet için ürettikleri düşünceleri insanlık yararına kullanmak istedikleri anlaşılır. Ancak Tanrısal bilgilerin tebliğcisi, öğreticisi oldukları hakkında bilgi sahibi olunmadığı gerekçesiyle ne kabul edilirler, ne de reddedilirler. İslam onları resmen peygamber saymaz. Nitekim adını zikrettiğimiz her iki filozof da Tanrıdan ve vahiyden hiç bahsetmemişlerdir. Buda, Hint düşünce ve kültüründeki ruhun sonsuz tenasüh acılarından canlıları kurtarmanın yollarını aramıştır. Konfüçyüs de ahlâkî bir toplumun nasıl oluşabileceğini öğretmeye çalışmıştır. Müslümanlarca bu şahsiyetler peygamber değil, insanlık tarihinin yetiştirdiği büyük düşünür ve din filozoflarıdır.

Tarih boyunca insanlığın sevgisini ve saygısını kazanmış önder ve düşünürlerin peygamber olup olmadıkları ihtimalleri, günümüze ulaşan eserleri incelenerek değerlendirilmeye çalışılır. Meselâ Zerdüşt kendisine bir meleğin vahiy getirdiğini, tek Allah'ın varlığını öğrettiğini ve diğer insanlara da öğretmekle görevlendirildiğini açıklamıştır. Allah'a eş koşulan ilâhların cinler olduğunu ilan etmiştir. Ahiret ve hesap gününden bahsetmiştir. Bu hâliyle Peygamber olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Ancak kurdukları sistemleri İslam'a uymayanlara peygamberlik ihtimali verilmez.

Müslümanlar, Hz. Muhammed'den sonra dünyaya gelip Peygamberlik iddiasında bulunanlara şüpheyle bakarlar. Kur'an, Hz. Muhammed'in ahir zaman peygamberi, "Hâtemü'l-Enbiya" olduğunu ifade eder. Bu ibare, hem kendinden öncekilerin onaylayıcısı, hem de sonuncusu anlamını taşır. "Hâtem" (sonuncu) kelimesini, yalnız "Hatem" (onaylayıcı) olarak yorumlamak isteyen düşünceler kabul görmezler.

14.1.5. Ahirete İman

İslâm'ın zaman tasavvuru bir noktada başlayıp, diğer noktada son bulan bir doğrultu şeklindedir. Bu sebeple, zaman ve talih geri alınamaz, tekrar edilmez. İnsan da bu geri dönüşü olmayan zaman akışı içinde dünyaya gelir, yaşar, ölür. Canlıların tâbi olduğu bu hayat süreci gibi bu dünyanın da bir ömrü vardır. Yaratılışla başlayan tarih, "Kıyamet" dediğimiz, her şeyin yıkılışıyla son bulacaktır. Bu sürecin bilgisi ve takdiri Allah katmdadır. Ondan başka kimse bilemez. Yine zamanını Allah'ın bildiği bir süreden sonra, dünya bir başka yerküreye, gökler de başka göklere dönüştürülerek haşir gününe hazırlanacak ve tüm canlılar, özellikle insanlar, dünyada yaşadıkları bir defalık hayatın hesabını vermek üzere yeniden canlandırılacaklardır. Dünyadaki vücutlarına benzer vücutlara kavuşacaklar. Serbest iradeleriyle yaptıkları tüm davranışların hesabını verecekler, muhakeme edileceklerdir. Bu Tanrısal muhakemeden sonra, suçlu bulunanlar cezalarını çekmek üzere "Cehennem" denen ceza yerine, affa uğrayanlar ve mükâfata lâytk görülenler de, mükâfat yeri "Cennete" gönderileceklerdir. Kur'an'daki Cennet ve cehennem anlatımları insanların anlayabileceği, abartılmış dünyevî tasvirler şeklindedir. Anlatımların gerçek mahiyetlerini ancak Allah bilir. Ahiret âlemi için naklî bilgiler dışında bilgi kaynağı yoktur.

İslâm, çeşitli dinlerde ölümden sonra ruhun gittiği ve haşir gününe kadar bekleyeceği yer olarak ortaya konan çeşitli görüşlere saygı duyar. Onları ne kabul eder, ne de reddeder. Ancak fiziksel vücutlarını kaybetmiş ölü ruhlarının hayalet, hortlak vs. gibi serbestçe dolaştıkları, kötülerin, şeytanca hareket edenlerin günahlarını çoğalttıkları, iyilik yapıp hayrı destekleyen ruhların sevap kazanmaya devam ettikleri, kemaiâtlarmı artırdıkları yolundaki görüşleri kabul etmez. İslam'a göre günah veya sevap kapısı ölümle kapanır, ancak hayatta iken hayırlı evlât yetiştirenlerin, faydalı kitap yazanların ve insanlığın yararına hayırlı eserler bırakanların, geride bıraktıkları hayırlı işlerden yararlanıldığı sürece "Sadaka-i câriye" olarak ölü ruhlarına sevap veya insanlığa günah yolunu açanların açtıkları günahın işlendiği sürece, günah kazanmaya devam edeceğine inanılır. İlgili ruh da görevli meleklerce Allah'ın dilediği yere götürülür.

İslam'a göre, her ruh, hesap gününü bekleyecek, hesap günü sonunda vadedilen mükâfata kavuşturulacak veya cezaya çarptırılacaktır. Allah'ın iradesi dışına çıkmak, cennette veya cehennemde ölmek yoktur. Ölebilmek de mümkün değildir. Yine bazı Hint dinleri tasavvurlarında olduğu gibi, ruhun şu anda mevcut bir cennet veya cehennemde mükâfat veya ceza gördükten sonra, tekrar dünyaya geri dönerek çeşitli hayat kademelerinde yeniden dünya hayatını sürdüreceği inancı da İslam'da kabul görmez.

14.1.6. Kader ve Kaza

Bu konu çeşitli dinlerde olduğu gibi, Müslümanlar arasında da en çok tartışılan sorunlardandır. Kader, Allah'ın ezelde mahrukatın, ileride yapacağı İyi veya kötü şeyleri bilmesidir. Zamanı gelince, ezeli ilmine uygun olarak eşyayı ve olayları yaratması da kazadır. Bazı dinlerin "Allah yalnız iyiyi yaratır, takdir eder", görüşüne karşı İslam hayrın da şerrin de yaratıcısının Allah olduğuna inanır. Ancak insana verilen akıl nimeti sayesinde İyiyi veya kötüyü seçme hürriyeti, serbestiyeti sayesinde, insanın hayatı boyunca yaptığı iyi veya kötü tüm davranışlarından sorumlu kendisidir. İnsanın irade sınırları içindeki seçimi insana, fiilin yaratılışı ise Allah'a aittir. Bununla birlikte Allah istikbâlde kimin ne yapacağını, ne yaptığını bilmesi külli ilim sıfatı gereğidir.

14.2. İbadetler

Allah'a karşı vazifelerinin idrakında olan insanın, buyrulan emirlere uyması, onları yerine getirmeye çalışması, kendisine sunulan nimetler karşısında teşekkürü ibadettir. Genelde bunlar: namaz, oruç, zekât, hac gibi Kur'an'da belirtilen ahlaki ve hukuki emirlere uyulması, saygı gösterilmesidir.

14.2.1. Namaz

Namaz (salât) kelime olarak "Dua" anlamındadır. Ancak bu duadan kasıt "Resmî, şekilsel" duadır. Zamanları ve prensipleri Kur'an'da belirtilirken, uygulanışı peygamber tarafından hayatı boyunca müminlere gösterilmiş ve öğretilmiştir. İnsanı kötü işlerden ve uygunsuz davranışlardan koruyucu bir ibadettir. Allah'a tazim ve ona şükürdür, duadır. Günahlardan pişmanlık duyup af dilemektir. Her Müslüman tek başına veya toplu hâlde yerine getirebilir. Mümin, namazla doğrudan doğruya yaratıcısının huzuruna çıkmış ve kulluk vazifesini yerine getirmiş sayılır.

Resmî olmayan, serbest dualar, müminlerin her zaman ve her yerde kalplerinden geldiği gibi, Allah'a yakarmaları, ricada bulunmaları, her türlü dünyevî ve uhrevî isteklerini dile getirmeleridir. Bunun yeri ve zamanı, şartlan yoktur. İnsana şah damarından yakın olan Allah kendisine yönelen gizli veya açık, sesli veya sessiz her hitabı her an duyar, haberdar olur. Bu iki dua çeşiti "Salat" (resmî dua, namaz) ve "Dua" deyimleriyle Kur'an'da da birbirinden ayrılmıştır.

14.2.2. Oruç

Oruç, Ramazan ayı süresince müminlerin sabahleyin henüz güneş doğmadan önce başlayıp, akşam güneş batıncaya kadar süren her türlü yeme, içme vs. gibi bedensel ihtiyaçlarından uzak durmak, bunlarla ilgili güçlü arzulara sabır etmektir. Gayesi, arzu ve ihtirasları, duyuları ve hayvansal hisleri kontrol altında tutmayı öğretmektir. Ancak bu ibadet bedensel kuvvetleri elverişli olanlara emredilmiştir. Sağlığı elverişli olmayanlar, hastalar, yolcular, lohosa ve hayızh kadınlar, sonradan uygun duruma kavuştuklarında, tutamadıkları günler sayısınca oruçlarını tutarlar. Kimlerin oruçla yükümlü oldukları, kimlerin olmadıkları nasıl tutulacağı vs. gibi şartların ayrıntıları, ilmihal kitaplarında anlatılır.

Oruç Kur’an’ın da işaret ettiği gibi İslam’dan önce gelen dinlerde de vardır. Ayrıntılarda farklılıklar olmakla birlikte, Yahudilikte Behor ve Teşa-Beav, Hristiyanlıkla Paskalya oruçları bunun örnekleridir.

14.2.3. Zekât

Zekât, Müslümanların ihtiyaç fazlası, zenginliklerinden belirli oranda toplumdaki ihtiyaç sahibi kişilere ve içinde yaşadıkları devlete pay ayırmalarıdır. Mâlî bir ibadet türüdür. İslâm’dan önceki dinlerde bu gönüllü yardımlar şeklinde idi. Kur’an İse, her ferdi kendinden daha fakir yakınlarına ve komşularına yardım etmesi için, malından bir hisse vermeğe mecbur kılmıştır. Bunun miktarı Kur’an’da belirtilmemekle birlikte, Peygamber kırkta bir, yani %2,5 oranında bir uygulamada bulunmuştur. Günümüze kadar da süregelmiştir. Ayrıca Ramazan ayının sonunda, her aile reisi kendisi ve aile fertleri adma, Ramazan ayında kendi evinde oturan ve oruçlarını açan misafirleri adına Fıtır Sadakası adıyla mali yardımda bulunur. Uygulama ayrıntıları İlmihal kitaplarında anlatılır.

14.2.4. Hac

Hac, sağlığı ve mâlî durumu müsait olan müminlerin ömürlerinde bir defa, Haram Aylar içinde Kâbe’yi ziyaret etmeleri ve ona bağlı diğer şartları yerine getirmeleri ile ilgili bedensel bir ibâdettir. Haram Aylar Zu’1-Ka’de, Zu’1-Hicce, Muharrem ve Recep olmak üzere dört aydır. Peygamber hac gününü Zu’1-Hicce’nin 9. Günü Arafat’da vakfe ile başlatmıştır. Ancak dünya nüfusunun artması ve yolculuk imkânlarının kolaylaşması gibi sebeplerle artan hac isteklerinin karşılanması, milyonlarca hac misafirinin bir anda Mekke’ de barındırılması her yıl biraz daha güçleşmektedir. Zaruretlere binaen gelecekte hac ibadetleri sayısının Haram aylar içinde artırılması mümkündür.

Uygulamalar

1) Kur’an’ın mealini inceleyiniz.

Kazanımlar

1) Sure ayet ve geneli hakkında bilgi sahibi olunur.

2) Kur'an'ın içeriği hakkında görüş sahibi olunur.

Uygulama Soruları

1) Kura’n’ın ve içeriği hakkında neler biliyoruz?

Bu Bölümde Ne Öğrendik

İslam, Kur'an'da Hz. Muhammed vasıtasıyla tebliğ edilen ve yalnızca Allah'ı ilah olarak tanıma, ona hiçbir şeyi ortak koşmama ve yalnızca Allah'a ibadet etme temeline dayalı olan din ve inanç sistemidir.

Günümüzde yaklaşık bir buçuk milyarın üzerinde insanın inanç dünyasına hükmeden İslamiyet, Allah'ın birliğine inanmak, O'na gönülden teslim olmak ve Ondan gelen emirlere boyun eğmek temellerine dayanır. Dünyanın tüm ülkelerine yayılmış olmakla birlikte yoğunluk Endonezya'dan Atlas Okyanusuna kadar olan geniş alandadır. Azınlık cemaatları hâlinde dünyanın diğer ülkelerine de yayılmıştır. Bu inananlar cemaatinin temeli Hz. Muhammed'in (sav) hayatında atılmış, O'nu izleyen devlet teşkilâtı içinde kurumlaşmıştır.

Kur'an her şeyden önce dinî ve ahlaki ilke ve öğütler kitabıdır. Medine'de bir İslam devleti kurma işlemi sırasında vahiy edilen önemli hukuki sözleri de içerir. En önemli husus, kadınlar ve köleler konusunda genel ıslahata yönelik buyruklardır.

.

Bölüm Soruları

1) Hz Muhammed(sav)'iin babasının adı aşağıdaki şıklardan hangisinde doğru olarak verilmiştir?

a) Abdullah

b) Ebu Talip

c) Abdulmuttalip

d) Ali

e) Osman

2) Peygamber Hz. Muhammed (a.s.) nerde doğdu?

a) Medine

b) Hicaz

c) Mekke

d) Kızıldeniz

e) Şam

3) Vahiy öncesi Hz. Muhammed'in Mekke toplumundaki lakabı nedir?

a) Muhammedül Emin

b) Haydar

c) Keşşaf

d) Âlim

e) Fazıl

4) İlk vahiy nerde ve ne zaman gelmiştir?

a) Nur - 610

b) Cebel - 622

c) Hira - 610

d) Mekke - 632

e) Medine - 622

5) Mekke kaç yılında fethedilmiştir?

a) 632

b) 618

c) 617

d) 620

e) 629

6) (D/Y) Günümüzde yaklaşık bir buçuk milyarın üzerinde insanın inanç dünyasına hükmeden İslamiyet, Allah'ın birliğine inanmak, O'na gönülden teslim olmak ve Ondan gelen emirlere boyun eğmek temellerine dayanır.

7) Hz. Muhammed (sav), Arabistan Yarımadasının Mekke şehrinde Kureyş kabilesine mensup oldukça fakir bir ailenin çocuğu olarak yaklaşık 532 yılında dünyaya geldi.

8) (D/Y) İslam'a göre Allah, aziz ve âlim, adil ve kadir, âlemlerin rabbidir. Gökleri ve yeri, hayatı ve ölümü yaratan, ezelî, ebedî bir İlâh'tır.

9) (D/Y) İslam'da fiziki âlemin dışında ruhsal hayat sahibi varlıkların bulunduğuna inanılır. Bunlar melekler ve cinlerdir

10) (D/Y) Mekke'de vahiy edilen ilk sûreler en kısa olanlardır. İfade bakımından da son derece derin ve güçlüdürler.

Cevaplar

1) a, 2) c, 3) a, 4) c, 5) e, 6) D, 7) Y, 8) D, 9) D, 10) D

KAYNAKÇA

Ali İhsan Yitik, *Hint Dinleri* (İzmir: İlahiyat Vakfı Yay., 2005).

Ahmet Hikmet Eroğlu, Osmanlı Devletinde Yahudiler, (Ankara: Alperen, 2000).

Asiye Tığlı, Zerdüşt Hayatı ve Öğretisi, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

Avner Levi, Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler, (İstanbul: İletişim, 1996)

Baki Adam, "Yahudilik", Yaşayan Dünya Dinleri (Ankara: DİB. Yay., 2007).

Donna Rosenberg, Dünya Mitolojisi (Ankara: Dost, 2003).

Duncan Greenlees, The Gospel of the Prophet Mani (London: Book Tree, 2007).

D. Christie-Murray, A History of Heresy (Oxford: Oxford University Press, 1976).

Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi (Isparta: 2000).

Eric J. Sharpe, Comparative Religion: A History (London: Gerald, 2003).

Erickson, Millard J., Christian Theology (Grand Rapids: Baker, 1998).

Fuat Aydın, Yahudilik (İstanbul: İnsan, 2004).

Hatice Doğan, Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi, (İstanbul: Gözlem, 2003).

Jeffrey Brodd, World Religions: A Voyage of Discovery (Winona: Saint Mary's Press, 2002).

Jeffrey Brodd, World Religions: A Voyage of Discovery (Winona: Saint Mary's Press, 2002)

Jeffrey Brodd, World Religions (Vinona: Saint Mary's Press, 2002).

Joachim Wach, Dinler Tarihine Giriş, çev. F. Aydın (İstanbul: Ataç, 2004).

J.J.S. Taraporewala, The Religion of Zarathushtra, Farvahar, Tahran 1980.

Mahmut Aydın , "Hristiyanlık", Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Ş. Gündüz (Ankara: DİB Yay., 2007)

Mahmut Aydın, Anahatlarıyla Dinler Tarihi (İstanbul: Ensar, 2010).

Mary Boyce, Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices, London, Routledge, 2001.

McGrath, Alister E., Christian Theology: An Introduction (Oxford: Blackwell, 2007).

McGrath, Alister E., The Christian Theology Reader (Oxford: Blackwell, 2006).

Mecusilik", TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), c. 29, ss. 279-281, İstanbul 2007.

Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 1-3 (İstanbul: Kabalcı, 2003).

Michel Tardieu, Manichaeism (Illinois: University of Illinois Press, 2009).

Michael J. O'Neal, J. S. Jones, World Religions (New York: Thomson, 2006).

Moshe Sevilla-Sharon, Türkiye Yahudileri, (İstanbul: İletişim, 1992).

Naim Güleryüz, Türkiye Yahudileri Tarihi I, (İstanbul: Gözlem, 1993)

Ninian Smart, The Religious Experience (New Jersey: Simon&Shulster, 1996).

Robert Charles Zaehner, The Dawn and Twilight of Zoroastrianism, London: Weidenfeld and Nicolson, 1975.

Reuven Firestone, Yahudiliği Anlamak, çev. Ç. Erendağ, L. Kartal (İstanbul: Gözlem, 2004).

Warren Matthews, World Religions (Belmont: Wadsworth, 2004).

Salime Leyla Gürkan, Yahudilik (İstanbul: İsam, 2008).

Şemsettin Günaltay, İslam Öncesi Araplar ve Dinleri (Ankara: Ankara Okulu, 1997).

Şinasi Gündüz, Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı (Ankara: Ankara Okulu, 2001)

Şinasi Gündüz, Hristiyanlık (İstanbul: İsam, 2005)

Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü (Ankara: Vadi, 1998).

Tom Robinson, Hillary Rodrigues, World religions (Peabody: SCM Press, 2006).

Yaşayan Dünya Dinleri (Zerdüştilik maddesi), ed. Şinasi Gündüz, TDV yayınları, Ankara 2008.